د کتاب معرفي

د کتاب نوم: پیغام(درېیم ټوک)

لیکوال: زبیر افغان

د نشر کال: ۲۰۲۲م

د کتاب ټول حقوق له **پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ** سره خوندي دي.

پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سریزه ۷

میرمن په نرواکه ټولنه کې ۹

د ښاغلي جهاني تاریخي څېړني کتاب ته یوه کتنه ۱۳

پوهنتوني نصاب او د ټولنې و بازار عیني شرایط ۲۶

د تاریخ ارزښت ۳۰

د تعلیم، مطالعې او عمل تجرید ۳۹

د ژبارې سختیا او پېچلتیا ۴۳

ستاینه او نقد ۴۹

د افکارو غلا ۵۷

په نصاب کې لا تر وخت تېر موضوعات ولې توجیه کېږي او د څه لپاره دي؟ ۶۹

په نورو هیوادونو کې د دیني زدکړو زیانونه ۷۴

د جګړې انګېزه څنګه پیدا او پیاوړې کېږي؟ ۸۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني مدارسو ته مصارف بايد له كومه شي؟ ۹۳
دروغجن او درواغ په ټولنه كې ۱۰۲
كاذب شهرت؛ ګټه که تاوان؟ ۱۰۶
له علماؤ سره د ټولنې چلند ۱۰۹
ولې ۱۱۵
ادبستان چې ما ولوست ۱۱۸
پر كتاب باور ۱۲۵
په داستاني نړۍ کې د افراطيت خام مواد ۱۳۱
د چاپېريال اغېز ۱۳۷
د دين په وړاندې دسيسې د چا له لورې؟ ۱۴۱
د طلوع افغان د ۹۷ كليزې په پلمه ۱۴۷
نقد څه دی او منتقد څوك دی؟ ۱۵۱
هوښيار انسانان چېرې دي؟ ۱۶۳
په دولتي كې ادارو له پښتو سره د پښتنو چلند ۱۶۸
د نشيانو په اړه د حكومت مسووليت ۱۷۳
د اجماع په اړه زما نظر ۱۷۷
د صدقاتو ګټور میتود ۱۸۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زیاتو ملایانو د تولید ستونزه او د مدرسو نیمگړی نصاب ۱۸۷

پر عبادت او عبادت ځایونو د کورونا اغېز ۱۹٤

د ونو گټې ۱۹۹

د دین او شریعت تر منځ توپیر ۲۰۳

ولاء او براء ۲۱۱

دښمن او مقاتل ۲۱۸

د څو عربي اصطلاحاتو پېژندنه ۲۲۱

دعوت؛ څنگه، چاته او د چا دنده؟ ۲۲٦

د جنگ اسباب او شرایط ۲۳۱

عمومیت او خصوصیت ۲۳٤

له شرعي متنه د اجتهاد حق څوک لري؟ ۲۳۷

په عباداتو کې شته پیغامونو ته نه پاملرنه ۲۵۲

د قران کریم د ترجمې او تفسیر وړ کسان ۲۵۸

د مسیار نکاح او شرعي حکم یې ۲٦۱

مشوره(جرگه) په اسلام کې ۲٦۵

سوله د اسلام له نظره او په هیواد کې یې د تحقق لارې چارې ۲٦۹

د علماؤ له وژلو ترهگر څه تر لاسه کوي؟ ۲۷۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنگې ډلې ولې خپلې څېرې بدلوي؟............................... ۲۷۸

د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه ۲۸۳

د قاضي او قضا ځینې اړین شرطونه ۲۸۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

د دې کتاب مقالې مې د څو کلونو په اوږدو کې کړې دي، د پیغام په نوم د کتابونو لړۍ چې مې پیل کړه، په دې کې مې خپلې ټولې پخوانۍ او اوسنۍ لیکنې سره یو ځای او د نشر لپاره واوډلې.

په دې لیکنو کې ځینې ما داسې کړې دي چې له څو سرچینو مې ګټه اخیسته ده، په اخیر کې مې سرچینې یوځای یادې کړې دي، یا مې هم په نیټ کې له ځینو مقالو ګټه اخیستې ده بیا مې په ریفرینس کې د مقالې نوم او ویبسایټ یاد کړي دي، که څه هم زموږ خلك دغه ډول ریفرینس نه خوښوي، خو ما یو وخت دغه ډول حوالې بدې نه ګڼلې، پر دغو مقالو مې وخت لګولی و، په تکلیف مې تیارې کړې وې، اوس مې زړه نه کېدی چې همداسې یې پرېږدم، له دې امله مې په کتاب کې ځای ور کړ، که څه هم ښایي دغه ډول مقالې د اوسني معیار له مخې په ټول پوره هم نه وي، اما راوړل یې ما ګټور ګڼلي دي، نوره پرېکړه یې پر لوستونکو چې فایده من یې بولي که بې فایدې.

په کتاب کې ګڼ موضوعات دي، ځینې یې له تاریخ سره اړه لري، یو څه یې له ادب سره تعلق لري، نور یې بیا ټولنیز دي او یوه برخه یې د دین په اړه کښل شوي دي. د موضوعاتو ګڼوالي ته په کتو مې کتاب دوې برخې کړ، لومړۍ برخه یې ټول هغه موضوعات دي چې له دین سره سروکار نه لري، په دویمه برخه کې یې یوازې له دین سره تړلي موضوعات راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب اوډنې مهال مې يوځل اراده شوه چې لـه دیـن سره نـاتړلي موضوعات ټول وباسم او یوازې ديني مطالب خپاره کړم، بیا مې له څو ملګرو سره هم خبره شریکه کړه، دوی ویل که دا لړۍ یـوازې د دینـي تعبیر لپاره ځانګړې وي، بیا سمه خبره ده او که ځانګړې نه وي، خپـل مضامین پکې خپروې، نـو کتـاب څـو برخـې کـړه، هـره برخـه د یـوې ځانګړې موضوع لپاره تعین کړه، ټول مطالب پکې خپاره کړه.

د هغوی نظر ته په کتو مې وپتېیله چې دوې برخې به يې کـړم، اولـه یې غیر دیني موضوعات او دویمه یې له دین سره تړلي، په دې سره به د دواړو پولې سره بېلې شي، کـه چـا یـوازې دینـي برخـه غوښـته هغـه کولای شي د لوست پر وخت د خپل ذوق برخه را واړوي، لـه سره تـر پایه به مسلسل ټول د هغـه د خوښـې مطالـب وي، کـه چـا د ټـولنیزو، تاریخي، ادبي او دیني ګردو موضوعاتو پـه اړه زمـوږ د ذوق معلومـول غوښتل، هغه به له سره کتاب تر پایه وګوري.

د کتاب ځینې موضوعات په مجلو، اخبارونو او ویبسایټونو کې نشر شوي دي او نور یې تر اوسه نه دي خپاره شوي، که چا هلتـه یـو ونـیم لوستي وي، دلته یې بیا د نورو په څنګ کې کاملن لوستای شي، زه بـه په لنډ وخت کې څلورم ټوک چمتو کـړم او نـورو ستاسـو و د کتـاب د مطالبو ترمنځ نه خنډ کیږم، په اړه یې ښه او بده پرېکړه ستاسو خپل کار دی، پر خدای مو سپارم.

۱۸/۱۱/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ برخه:

میرمن په نرواکه ټولنه کې

د انساني ناپوهي له امله تر اوسه انسان په دې ونه توانېد چې د بشر-حقیقي دښمن کوم دی؟ خپله وړتیا چېرې مصرف کړي او د بشر-سوکالي او خوشالي په څه کې ده؟ انسان د خپل اصل دښمن (طبیعت) پر ځای خیالي دښمن ځان ته پیدا کړی دی او خپل ټول توان د هغه خلاف لګوي.

د انسان طبقاتي ژوند دا معما را منځته کړې ده او له انسان څخه اصل هدف ورک شوی دی. په انسانانو کې ګڼې طبقې د دې سبب شوې دي چې ځینې انسانانو د نورو خلاف ودرېږي، یوه طبقه د بلې د له منځه وړلو لپاره کار وکړي، یوه طبقه بله غلامان کړي، یوه طبقه بله د خپل ځان خادمان کړي او هر کار یې د دوی په خوښه شي.

د نر او ښځینه طبقې کشمکش هم ښه ډېره مخینه لري، د اسلام په پیل کې پر جاهلي عربو د اسلامي متونو دا نیوکه وه چې هغوی ښځو ته د ژوند حق نه ور کاوه، لونې یې وژلې، په دویمه درجه مخلوق یې ورته کتل، میراث یې نه ور کاوه، ښځې د نر په واک کې وې، هغوی خپل مکلیت بللې، نو چې څنګه یې خوښه وه، هغه ډول یې کار ځنې اخیستی.

په نړۍ کې د فیمینیزم را منځته کېدل هم د دې لپاره دي چې د دې دوو طبقو ترمنځ په روان کشمکش کې ښځې کوټل شوې دي، دوی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی لپاره خپل حقوق غواړي، البته لږ ووایم که ډېر ویل به ورسره مناسب وي، چې په افراطي توگه يې غوښتنه کوي.

زموږ ټولنه هم له دې حالت څخه بېله نه ده، موږ تر اوسه هم نرسالاره ټولنه لرو، د نر واک پکې چلېږي او په دې وياړ کوو، دا راته اسلام معلومېږي، له ځان سره په افتخار دا خبره کوو چې تر افغانانو ښه مسلمانان نه شته، وگورئ ښځو ته يې څنگه حقونه ور کړي دي؟ په داسې حال کې چې زموږ په ټولنه کې ښځې حق نه لري، دويمه درجه مخلوق دی او يوازې د نر د خوښې کار کوي.

نرانو له ښځې د تعليم حق اخيستی دی، ولې؟ ځکه نر فکر کوي چې که ښځه تعليم وکړي، بد اخلاقه کېږي، نو بايد وې نه کړي. دا فکر نه کوي، چې له ښځې سره په بد اخلاقي کې بل لوری څوک دی؟ ځواب واضح دی چې بل طرف نر دی، نو نر ولې تعليم کوي؟

ښځه په تعليم هوښيارېږي، بايد هوښياره نه شي، ځکه بيا له نره خپل حق غواړي، ځواب ورسره وايي او د هغه د خوښې لپاره ژوند نه کوي، بلکې د خپلې خوښې سره ژوند کوي؛ نو دا کار يې د نر طبقې په زيان دی، له دې امله يې پابندي پر لگولې ده.

د ښځې تعليم کې شرعي پرده او حجاب نه مرعات کېږي، له دې امله هم بايد ښځه تعليم ونه کړي. له دې پردې داسې يو شی جوړ شوی دی لکه زموږ د ټولنې بلا، بلا څه شی ده؟ هيچا نه ده ليدلې، پرده هم عيني بلا ده. هر څوک په وېروي. ښځه که ډاکټر ته ځي، پرده کوي که نه؟ هو کوي يې، نو همدغه پرده دې دتعليم په وخت کې هم وکړي؟ ښځه که زيارت ته ځي، د پير د دم و تاويز لپاره ځي، پرده لري که نه؟ هو لري يې، نو همدا پرده دې د تعليم لپاره هم کافي وبلله شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

جالبه ده چې د نر خوښه وي، بيا يې راباسي او د خپلې خوښې پرده په كوي، خو كه يې خوښه نه وه، بيا د شرعي پردې د نه رعايت له امله يې په كور كې له يوه انساني حق څخه محرومه ساتي او څوك د نيوكې حق هم نه لري.

ښځه د كار حق نه لري، زموږ په ديني تعبير كې راغلي دي چې نر د ښځې سرپرست دی، نو ښځه څه حق لري چې كار وكړي؟ ښځه د نر ناموس ده، نو كه دې ناموس ته په بده وكتل شول، بيا د نر غيرت پارېږي او وطنونه تبا كېږي، خو دی خپل د بل په ناموس پسې سترګې وړي؟! ښځه د نر ملكيت ده، دی پكې د خپلې خوښې تصرف كوي، كه ښځه مال ولري، بيا د هغه ملكيت له ګواښ سره مخېږي، له دې امله بايد كار ونه كړي، په كار كې ښځه له بل سړي سره ويني، خبرې ورسره كوي، جنس پر پلوري يا يې ځنې را نيسي، په دفتر كې به سره يوځای وي، دا شرعن حرام دي، نو له ښځې د كار حق ولاړ، دا ټولې باني او پلمې له شرعي متن څخه دي كه د كلتور له اړخه دي، يوازې د نرواكې ټولنې د ذهنيت زېږنده دي، په هغه ټولنه كې چې دواړه خپل- خپل حقوق لري، څوك دا پلمې نه مطرح كوي.

ښځه مسجد ته نه ځي چې د خدای عبادت وكړي، د جمعې خطبه نه اوري، د اختر لمانځه ته نه راوزي، په سفر كې پر لار له موټره نه كښته كېږي چې د نر په شان لمونځ وكړي؛ دا هر څه ولې؟ ځكه ښځه بيا نر ويني!!! يعنې نر ځان ته دا حق ور كړی دی، چې خدای ور كړی حق له ښځې اخلي، د خدای د فرض لمانځه حق په مسجد كې نر ځنې اخيستی دی، د خدای د دين زدكړه د ده خوښه ده، خطبې ته كېني، جومات ته ځي، له ملا پوښتنې كوي، خو ښځه د فرض لمانځه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادايني لپاره جومات ته د تلو حق نه لري. د نر خوښېږي چې د يوه لمانځه ثواب يې په پنځه ويشت چنده ثواب بدل شي، خو له ښځې يې د ثواب دا وسيله اخيستې ده، دا هر څه يوازې د نرواکې ټولنې ځانګړتياوې دي، يوه نرسالاره ټولنه ځان ته حق ور کوي چې د ښځو بشري، اخلاقي، قانوني او شرعي حقوق په ګڼو پلمو ځنې واخلي، که د قانون خبره شي، هم نر ځان د قانون وکيل کړي، د خپلې ګټې لپاره يې تفسير کړي، که د اخلاقياتو او بشري حقوقو شي، هم نر د بشر حقونو مدافع وي او اخلاقيات په هغه ډول معرفي کوي چې د نر ګټې پکې وي، که د الهي شريعت شي هم يې د تعبير سر داسې ګوډ کړي چې يوازې د نر ګټې خوندي کړي، ښځې په هغه درجه کې وساتي چې د دوی د ټولنې غوښتنه وي.

موږ له خپلو غټو ادعاوو سره په جومات کې د ښځو د لمانځه ځای نه لرو، پر لار د ښځو تشناب نه لري، د اودس يې ځای يې نه شته، په هوټل کې د خوراک لپاره يې ځای ځان کړی دی، خو په جومات کې نه شته، پر لار نه شته، په بازار کې يې تشناب نه شته، د ټولنې هر څه د نر لپاره دي، ښځه پکې هغه وخت واک يا حصه لري چې نر يې وغواړي، که د نر خوښه نه وه، د ښځې تقدير محروميت دی.

۱۸/۴/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاغلي جهاني تاريخي څېړني کتاب ته يوه کتنه

د جهاني صاحب تاريخي څېړني کتاب د تاريخ په موضوع کې پـر خپل ځاى ډېر ښه کتاب دى، د ځينو موضوعاتو هغـه اړخونـه يـې لـه لاسوند سره په داسې ډول برسيره کړي دي چې نه پکې مبالغه شـوې ده او نه يې تر ډېره حـده د خپلـو خلکـو مينـې د حقيقـت پـر مخـه پـرده غوړولې ده.

جهاني صاحب د اول ټوك تر څرنگه تاريخ ليکو؟ سرليك لانـدې د تاريخ په اړه ښې لارښوونې کړې دي، د ناسمو ارقامو په لړ کې يې د ميوند د جنگ په اړه د مورخ غبار خبره را خيستې ده چـې د انگريزانـو ۱۲ زره تلفات وو، ښاغلي جهاني پر دې خبره داسې نيوکه کـړې چـې په دې جنگ کې ټول ټال ۲۴۷۶ عسکرو برخه در لوده چـې ۹۷۱ يـې مړه او ۱۶۸ زخميان شـول. جهـاني دا خـبره د انگـليس افغـان د دويـم جنگ د رپوټونو له کتابه کړې ده. (ياد کتاب: ۸)

د پښتنو د تاريخ په اړه گڼې ليکنې شوې دي، له ماسره په خپل کور کې هم په دې اړه څو کتابونه شته، په دې اړه ښاغلي جهاني د (د پښتنو فولکوري تاريخ او تاريخي فولکور) تر سرليك لاندې يوه لويـه مقالـه کښلې ده چې شخصا ما ته ډېره په زړه پورې ده. ليکوال د دې مقالې په شروع کې وايي:

د پښتون قام، پښتو ژبې، قبـايلو او د پښـتنو د ټـاټوبي او د هغـوى د منشأ په باب په بهر او داخل کي پوهانو ډېري زياتي ليکني کـړې دي. چا بني اسراييل، چا قبطيان، چا الباني اصله او چا هم د ارياياتو اصـيل زامن بلـلي دي. دلتـه زمـوږ هـدف د دې نظريـاتو او عقايـدو ردول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاییدول نه دي، بلکه دا خبره کوو چي دغو اکثرو مورخينو په پای کـي د خپلو تحقيقاتو نتيجه بيرته پر هغو فولکوري افسانو بنا کړې ده چې له لويه سره هيڅ اساس نه لري او زياتره خو يوازي د يوه ليکوال پـر هغـو اطلاعاتو تکيه کوي چي يوازي په هغه ليکوال پوري اړه لري او په هيڅ کتاب کي راغلي نه دي. ددې فولکوري تاريخ تـر ټولـو لـوی نکلچـي خواجه نعمت الله هروي پخپله د پښتنو او اسلام له تاريخ څخه بې خبره دی او چي هر څه يې زړه غوښتي دي هغه يې ليکلي دي.(ياد کتـاب: (۴۱)

د کتاب په لومړي ټوک کې له ۸۴ څخه تر ۱۰۲ پـوري د اوغـان پـه اړه يوه تحقيقاتي څېړنه شوې ده چې د افغان او اوغان پر توپير رڼيدلی دی. د مقالې په اخير کې يې دا نتيجه اخيستې ده چې اوغـان او افغـان دواړه د تاريخ په کتابونو کې د پښتون لپاره کار شوي دي خو په دومـره توپير چې د کرمان په شاوخوا کې پراته اوغان يا اوغانيان مغول دي او د آل مظفر د کورنۍ د قدرت مهال راڅرګند شوي او بيا په شاوخوا پرتـو قومونو کې منحل شوي دي.

ورپسې د افغان شال مقاله ده چې د افغانستان په تاريخ کـې مـا پـه دې اړه خاص څه نه دي لوستي، جهاني صاحب په دې اړه ښه څېړنـه کړې ده او د افغان شال کلمه يې په ښه ډول روښانه کړې ده.

خوشحال خان خټک او دهغه عصر، د بلې مقالې عنوان دی چې د خوشحال په اړه يې نوې خـبرې پکـې کـړې دي. اصـلا د پښـتنو هغـه کسان چې د تاريخ نه هيريدونکې څيرې يـې بلـلای شـو، بايـد زيـات تحقيق وشي او که لږ هم کيږي خو چې نويو اړخونو ته يې اشاره وشي او لوستونکي د هغه کس په اړه نوې معلومات تر لاسه کړي. ليکـوال د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختیك په اړه مقاله کې همداسې تګلاره خپله کړې ده. دغه مقاله له ۱۷۴ تر ۲۰۹ مخه غزېږي چې په منځ کې یې ډېرې څنګه عنوانه هم شته، لکه دا: د پښتنو ترمنځ قومي اختلافات او خپل منځي تلفات، یې د دې مقالې هغه برخه ده چې د پښتنو د ضعف په اړه ډېر څه ورڅخه زده کیدلای شي. په دې برخه کې یې د پښتنو په اړه دا یادونه هم کړې ده چې په هند کې د پښتنو د دولت سقوط ولې او د کومو عواملو له امله رامنځته شو؟

د جهاني صاحب د کتاب اهمیت په دې کې دی چې له افغان تاریخ سره اړوند یې هغه موضوعات د څېړنې لپاره غوره کړي دي چې یا یې په اړه ناسمې لیکنې شوې دي یا هم ډېر کم څه یې په اړه لیکل شوي دي. یوه بله ځانګړنه یې داده چې حتا د ښو مورخینو او هغو کتابونو په اړه چې د افغانانو په ستاینه کې لیکل شوي دي او د بل قوم په اړه یې بې انصافي کړې وي جهاني دواړې نکتې په ګوته کړې دي، هم یې د مبالغې تر حده د خپلو ستاینو یادونه کړې ده او هم یې د بل قوم په اړه د بې انصافۍ یادونه کړې ده، مثال یې د ده په کتاب کې د قاضي نور محمد جنګ نامه ده چې د کتاب له ۲۱۱ مخ څخه تر ۲۵۲ مخ پورې یې په اړه لیکنه کړې ده او همدغه ذکر شوې یادونې یې د نورو ګڼو خبرو ترڅنګ پکې کړې دي.

دروند جهاني صاحب د کتاب له ۲۵۴ مخ څخه د هندوستاني مجاهدینو په اړه مقاله کښلې ده چې د سید احمد بریلوي په مشرې د پښتنو سیمو ته راغلي وو او د انګریزانو او سیکانو خلاف یې جګړه کوله. دا مقاله تقریبا د یوه واړه کتاب حجم لري چې له ۲۵۴ څخه تر ۳۴۵ مخونو پورې اوږده شوې ده. په دې مقاله کې جهاني صاحب د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بریلوي د متشددانه کارونو پر ځای پښتانه غندلي دي چې ولې یې له سید احمد بریلوي سره سمه همکاري نه کوله او د هغوی هڅې یې ناکامه کړې؟ زما په اند له انګریزانو سره دښمني د دې سبب شوې ده چې جهاني صاحب د سید احمد بریلوي هغه کړنې چې د پښتنو د مذهب او فرهنګ خلاف یې دلته کولې او هم یې د یوه پردي سړي په توګه دلته د پښتنو پر قومونو مشري کول غوښتل او د جهاد له نوم څخه د هغه د ملګرو د ناسمې استفادې په اړه جهاني دومره نیوکه نه ده کړې لکه پښتانه چې یې ورته راچپه کړي دي او کلک یې ملامت کړي دي. زما په اند په دې برخه کې جهاني صاحب د مورخینو لپاره هغه توصیې چې د کتاب په سر کې یې کړې وې، لږ له پامه ایستلې دي او د انګریز هر دښمن ته یې په ښه سترګه کتلي دي او حتا خپل پښتانه یې د هغه چا په مقابل کې ټکولي دي چې له انګریزانو سره یې جګړې کولې که څه هم هغوی د انګریز خلاف دومره جګړې ونه کړې لکه د سیکانو خلاف چې وجنګېدل او سیک یې انکریز ته له پښو واچاوه.

جوسیاهرلان، لومړنی امریکایي په افغانستان کې؛ د هغې مقالې عنوان دی چې له ۳۴۸ مخ څخه پیل شوې او ۳۸۸ کې پای ته رسیدلې ده. په دې مقاله کې یې د یاد امریکایي په اړه په زړه پورې معلومات ور کړي دي. دغه امریکایی له شاه شجاع سره ویني او په افغانستان کې د تللې پاچاهي د تر لاسه کولو په اړه مشورې ور کوي، له هغه وزارت غواړي او دلته خپلو فعالیتونو ته ادامه ور کوي.

د کتاب د لومړي ټوک له ۳۸۹ مخ څخه تر ۴۴۹ پورې یې د امیر عبد الرحمن خان او امیر حبیب الله خان په اړه د یوه امریکایي او بل انګریز د لیکنو ځینې یاد داښتونه په دوو جلا مقالو کې را خیستې دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې زما لپاره دومره په زړه پوري وو چې کله به مې ورته خندل او کله به مې ورته له حسرته افسوس کاوه. دغه مقالې د هغو امیرانو د شخصیت په اړه ډېرې جالبې دي چې لوستل يې موږ ته د خپل تاریخ او امیرانو په اړه ډېر څه راښيي.

د سقاو زوی ښايي زموږ په هېواد کې هر زوړ او ووړ وپېژني، د کتاب په لومړي ټوک کې د سقاوزوی که د خراسان عیار تر سرلیک لاندې ۲۲ مقاله لیکل شوې ده چې په دې برخه کې يې نه یوازې د سقاو د زوی د جنایتونو یادونه کړې ده بلکې په سر کې يې د مجاهدینو د جنایتونو لنډه یادونه هم راغلې ده. نوموړي د دې مقالې زیات مواد د فیض محمد کاتب چې د سراج التواریخ لیکوال دی د هغه له یاد داښتونه اخیستي دي، دغه یاد داښتونه د تذکر انقلاب په نوم د یوه کتاب په بڼه د کابل په ملي ارشیف کې پراته دي چې له دې ځایه یوه روسي لومړی روسي ژبې ته ترجمه کړی دی او بیا يې یوه انګریز د (کابل په محاصره کې) په نوم انګریزي ته ترجمه کړی دی چې لیکوال له همدې کتابه زیاتره مواد چمتو کړي او په دغه مقاله کې يې ځای پر ځای کړي دي.

پایلوچان او عیاران د یوې بلې مقالې سرلیک دی چې د کندهار د پایلوچانو په اړه يې کښلې ده. دغه مقاله پر ځپل ځای ډېره مهمه ده؛ ځکه د پایلوچانو په اړه ډېرې ناسمې او سمې کیسې موجودې وې چې موږ يې سمې له ناسمو نه شوای بیلولای، جهاني د مقالې په پیل کې وایي چې د اسد الله زړه سواند په نوم یوه کس د پایلوچانو په اړه یوه سمینار ته یوه د کندهار پایلوچانو په نوم یوه نسبي مفصله څېړنه کړې وه چې زیاتره مواد يې نه تاریخي لاسوند لري او نه يې په سمه بڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقایق پکې بیان کړي دي بلکې تر ډېره حده پر احساساتو ولاړه ده. نو په داسې حال کې چې زموږ د تاریخ په اړه داسې له حقایقو لرې لیکنې کېږي، د جهاني صاحب غوندې د یوه متخصص کس مسوولیت جوړېږي چې دغه خلا ډکه کړي، له نیکه مرغه په دغه مقاله کې یې تر یوه بریده دغه هڅه کړې ده او ښایي په راتلونکي کې د نورو کسانو لپاره د لارې مشال شي.

د جعلي خاطرات، په نوم مقاله یې د یوه فارسي کتاب چې نوم یې(خاطرات مستر هیمفر جاسوس انگلیسی در ممالک اسلامی) دی، د ایرانیانو له لوري چاپ شوی، نوموړي د دې کتاب د اصلیت په اړه دغه نسبتن وړه مقاله کښلې ده چې د دې کتاب ځینو مبهمو اړخونو تـه یـې گوته نیولې.

د کتاب د پای مقاله د امیر امان الله خان په اړه ده، د دې مقابلې سرلیک دی: د اعلیحضرت امان الله خان اصلاحات او سقوط؛ دا مقاله د کتاب ۵۱۰ مخ څخه پیل شوې او د کتاب تر ۵۸۱ مخه پوري اوږده شوې ده. ما د امیر امان الله په اړه دا ډول مستند معلومات نه وه لوستي، ښاغلي جهاني د امان الله خان په د خپل کتاب په دواړو ټوکونو کې مقابلې لیکلې دي چې ډېرې مستندې او په زړه پوري دي. که څوک د هغه په اړه تر دې وروسته څېړنه کوي او د جهاني صاحب دغه کتاب یې په ماخذونو کې نه وي، نو ښایي څېړنه یې نیمگړې وي.

د امیر د اصلاحاتو په اړه دومره جالب معلومات پکې شته چې د انسان ویښته ورته شخ شي. حتا په بازار کې د غیر ښاري ښځو څخه د چادري ایسته کول هم ددې اصلاحاتو برخه وه ان دې کار تـه یـې خارجیان هم حیران شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر د سقوط په اړه یې هم څېړنه کتوره ده چې کوم عوامل ددې سبب شول چې ولس پر هغه پاڅون وکړي او د هغه پاچاهي نه یوازې له لاسه ووزي بلکې د یوه نااهل کس لاس ته ور شي؟ دا اوس وخت چې د امیر امان الله په اړه ځوانان زیات د معلوماتو مینه وال دي لازمه ده چې د جهاني صاحب دغه څېړنه ولولي او خپل نیمګړي معلومات بشپړ کړي.

د کتاب دویم ټوک د فردوسي له شاهنامې پیلېږي چې سرلیک یې دی: شاهنامه او تاریخي افساني؛ تر دغه سرلیک لاندې جهاني صاحب ۲۲ مخه مقاله لیکلې ده. ښاغلي جهاني د فردوسي د شاهنامې په اړه ښه څېړنه کړې ده که څه هم لنډه ده. د هغې د ګڼو روایاتو پر ځای یې یو روایت غوره کړی دی، که د دې پر ځای هغه لېږ په تفصیل ږغیدلی وای، ښایي تر دې هم خوندوره او ښه تحقیقي مقاله راغلې وای.

د ټیپو سلطان او شاه زمان، تر سرلیک لاندې یې د دې دوو پاچاهانو په اړه هم یوه ۳۶ مخه مقاله کښلې ده چې د دواړو د شخصیتونو او کارنامو په اړه یې نوي اړخونه رابرسیره کړي دي. د هغه د ښې مسلمانۍ لپاره یې همدا بس بللې ده چې له انګریزانو سره یې سخته ورانه وه، ما وړاندې هم یادونه وکړه چې له انګریزانو سره په دښمني کې جهاني صاحب د ځینو کسانو داسې ستاینه کړې ده چې باید نه یې وای کړې او ځینې یې بیا په هغه شي غندلي دي چې باید نه یې وای غندلي، لکه د پښتنو او سید احمد بریلوي په اړه شوې څرګندونې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ۶۹ مخ څخه تر ۸۹ پورې جهاني صاحب د ایپي فقیر د آزادۍ د لارې مبارزه، تر عنوان لاندې مقاله کښلې ده چې ما خپله د دغه مجاهد پښتون په اړه ډېر څه پکې ولوستل. که څه هم د دې ستر شخصیت په اړه باید تر دې هم ډېر څه ولیکل شي او حتا کتابونه ورته کم دي، خو جهاني صاحب په دې لنډه ګنډه لیکنه کې داسې ګوښې را برسیره کړې دي چې ممکن د کتاب لیکلو مهال نور کسان هم له دې څخه استفاده وکړي.

له ۹۱ تر ۱۱۳ مخ پورې یې د راجا مهیندرا پرتاپ سینګهـ په اړه لیکل کړي دي چې زما په اند د هغه شخصیت او کارنامې هم تر دې د ډېر څه حقداره دي. له هغه سره ملګري اسلامي علماء یې هم نه دي هیر کړي او د افغانستان د پاچاهانو یادونه یې هم کړې ده چې دوی د هغوی په دور کې له کابله خپل فعالیتونه کول. دغه مقاله که څه هم د حجم له مخې موضوع ته په کتو ډېره وړه ده، خو بیا یې هم تر یوه حده ښه تګلاره غوره کړې ده. جهاني صاحب د راجا ځینې ویناوې هم راخیستې دي، لکه دا: هغه خلك چې د مذهبونو پر سر جګړې کوي، هغوی چنداني مذهب ته عقیده نه لري.(یاد کتاب: ۹۲)

شامي پیر څوك وو؟ تر دې سرلیك لاندې لیکوال کوښښ کړی دی چې د دغه پیر اصلیت او د کار و فعالیتونو په باب یې له تاریخ څخه په مستند ډول حقایق را برسیره کړي. د شامي پیر په اړه دی او غبار بیل دریځونه لري چې په دې مقاله کې یې جهاني صاحب یادونه هم کړې ده. د شامي پیر حرکت غبار د مرحوم ظاهر شاه د واکمنۍ په وړاندې غوره اقدام بولي، خو جهاني وایي چې له شواهدو پرته د غبار خبره چې ظاهر شاه د انګریز لاس پوڅی او پیر ښه ګڼي، د تایید وړ نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده. لیکوال په دې اند دی چې ظاهرن پیر د امان الله خان د بیا واکمنولو لپاره مبارزه کوله او په دې کار کې یې جرمنیانو ملاتړ کاوه او د امان الله خان په راتلو جرمنیانو ته ګټه رسیده ځکه چې امان الله خان د انګریز سخت دښمن و.

په افغان واکمنانو کې تر لوی احمد شاه بابا را وروسته شاه زمان او امیر شیر علي خان دوه هغه شخصیتونه دي چې په خپلو کړنو یې ثابته کړې وه د هیواد او ولس لپاره یې کار کاوه، لیکوال د امیر شیر علي خان په اړه تر دې سرلیک لاندې مقاله کښلې ده: د انګریزي استعمار او روسي امپراطورۍ په مقابل کې؛ ده په دې مقاله کې د انګریز او روس دوه مخې پالیسي او له امیر شیر علي خان سره ناځوانیو ته اشاره کړې ده. په دې برخه کې د امیر د اصلاحاتو په اړه هم یادونه کړې ده اما له خپلو ورونو سره د قدرت پر سر په جګړه کې یې خاصه دلچسپي نه ده ښودلې چې حتا شیر علي خان خپله پاچاهي هم بایللې ده او بیا دویم ځل قدرت ته رسیدلی دی. د جهاني صاحب ډېر زور د انګریزانو او روسانو د دریځونو په اړه دی چې څنګه یې زموږ هیواد او خلک د خپلو ګټو لپاره استعمالول غوښتل او دا لوبه هر وخت لوی قدرتونه د کمزورو هیوادونو په اړه کوي.

په دې کتاب کې ګڼې مقالې چاپ شوې دي، خو یوه له هغو مهمو مقالو چې ما ته ډېره په زړه پورې وه د (خلجیان او غلجیان) تر سرلیک لاندې مقاله وه چې جهاني صاحب یې په اړه غوره تحقیق کړی دی، دا چې هغوی له بهره راغلي دي او دلته میشت شوي دي، دی یې په اړه لیکي: خلج د ترکانو قوم وو او په ډېره پخوانۍ زمانه کې دغو سیمو ته راغلي دي. (یاد کتاب: ۲۱۴) دا خبره یې د یوه عربي مورخ په حواله

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې ده که څه هم وروسته د هغوی په ترک بللو کې يې ډېر شکونه را پيدا کړي دي.

له غزني تر بسته په دې پراخه سيمه کې د دې قبايلو وجود دې ته اشاره کوي چې پښتانه وروسته دغې سيمې ته راغلي دي او اصلا يې خپله سيمه د هند لورته نژدې وه. ليکوال وايي چې دې قبايلو د غزنوي په پوځ کې هم خدمات کړي دي، د حجاج خلاف ممکن عبد الرحمن بن اشعث هم له دوی استفاده کړې وي او له دې سيمې چې نورو هر چا د مقاومت لپاره اقدام کړی وي دوی به يې حتمن په پوځ کې ورسره شامل وو چې وروسته دغه قبايل دغلجي افغانانو په نوم يادېږي.

اخوند درويزه او ارشاد الطالبين، د بلې مقالې نوم دی چې د اخوند په اړه يې ليکلې ده. د اخوند په اړه پښتانه چندانې سم نظر نه لري او هر وخت يې د روښانيانو په مقابل کې د دريدلو له امله غندلی دی، خو جهاني صاحب د نورو برخلاف دومره تيز نه پر ورځي. البته د هغه څو بعدي شخصيت يې له پامه نه دی اچولی، دی دا مني چې هغه پراخه مطالعه در لوده کتابونه يې ليکلي دي او په کتابونو کې يې خورا زياتې حوالې موندلې کېږي، اما دا هم وايي:

د مثال په ډول اخوند درويزه په دې نه دی خبر چې معاويه د حضرت رسول صلعم له وفات څخه تقريبا پنځوس کاله وروسته نور هم ژوندی وو او څه کم شل کاله يې خلافت وکړ.(ياد کتاب: ۲۳۷)

د اخوند يوې بلې خطا ته يې هم گوته نيولې ده چې د حسين بن منصور حلاج په اړه يې کړې ده، اخوند ليکي چې هغه د هارون رشيد

(c) ketabton.com: The Digital Library

په زمانه کې ووژل شو، جهاني زیاتوي چې په دې وخت کې د هارون له وفات څخه څه باندې ۱۱۰ کاله تیر شوي وو.(یاد کتاب: ۲۳۸)

ښاغلي جهاني په کتاب کې وړاندې وایي چې د اخوند درویزه د ارشاد الطالبین په اړه مې فکر کاوه چې د پښتنو په اړه به تاریخي او اجتماعي معلومات لري، خو زما د اټکل برخلاف هغه له خرفاتو ډک وختی.(یاد کتاب: ۲۴۰)

د نالوستي لیکونه، د امیر حبیب الله خان په اړه ده، د هغه د شخصیت په اړه یې د ځینو یاد داښتونه یادونه کړې ده، البته تر څنګ یې د هغه د پلار یادونه هم کړې ده چې دواړه پاچاهان یو د بل ضد صفات لري. امیر عبد الرحمن خان خپل زوی ته هم اجازه نه ور کوله چې پټه میلمستیا وکړي او دا یې د خپل واک لپاره خطر باله، خو حبیب الله خان بیا خپل ورور نصر الله خان له ځان سره تر اخیره وزغمی په داسې حال کې چې تل په نظریاتي لحاظ د هغه مخالف پاته شو. په همدې ډول یې پر ګڼو نورو ځانګړتیاوو او توپیرونو رڼغیدلی دی.

تر دې وروسته یې د امیر عبد الرحمن خان په اړه یوه ځانګړې مقاله بله هم کښلې ده چې د هغه د شخصیت په اړه یې ډېر څه پکې ذکر کړي دي. زه د جهاني د لیکنو په استناد وایم چې عبد الرحمن خان به دومره پښتانه وژلي وي چې هزاره ګان یې نیمایي ته هم نه رسیږي، خو خلک پښتانه نه یادوي او د هزاره د وژلو تور یې نړۍ ته ورسید. دا سمه ده چې له هزاره ګانو یې کرکه کوله اما د هغه طبیعت ته په کتو هغه له هر مخالف څخه کرکه کوله او پښتانه یې هم د خپل مخالفت له امله وژلي دي ځکه هغه د یوه ماشوم په شان ځان خوښی و چې دې کار هغه په ځان کې ډوب کړی و او هر څه یې د ځان بلل د بل شراکت یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه شوای زغملای. د دواړو امیرانو په اړه لیکل شویو مقالو کې به دومره حیرانونکې کیسې ولولئ چې هڅك حیران به ورته پاته شئ.

تر دې وروسته یې بله مقاله د محمد نادر شاه پـه اړه لیکلـې ده. پـه دې مقاله کې جهاني صاحب هغه تورونه هـم رد کـړي دي چـې نـادر خان له امیر امان الله خان څخه قدرت غصب کـړ، دی اسـتدلال کـوي چې نادرخان په خپل زور له حبیب الله کلکاني څخه قدرت ونیوی نـو سیاسي منطق او تاریخي سوابق دا نه مني چې یوه جنرال دې پـه خپـل زور قدرت نیولی وي او بیا دې خپل حریف ته تسلیم کړي. دی د هغو کسانو سره مخالف نظر لري چې نادر خان د انګریزانو لاس پوڅی بولي یا یې حد اقل په اړه منفي نظر لري.

ملا، پیر او خان د پښتنو په ټولنه کې، د یـوې بلـې مقـابلې سرلیـک دی چې د ملا، پیر او خان پر اهمیت رڼیدلی دی چـې پـه ټولنـه کـې څومره اهمیت لري. دی لیکي چې ملا په ټولنه کې یو ضروري عنصر او له بلې خوا بې بنسټه او کمزوری موجود دی. د ده په اند په ټولنه کې د جهالت له امله چې یې کوم اهمیت در لود هغه یې د ښونځي له راتلو سره له منځه ولاړ. دی وایي چې ملا مذهبي ناراضه قشر دی، په ټولنـه کې منزوي دی، خو بر خلاف یې پیران او مرشدان ټـولنیز کسـان بلـلي دي، دی دا دواړې بیلې طبقې بولي، هره یوه یې بیله دنده مخته وړي، ملا د بې وسۍ له امله سخت ژوند لري خو پیر د خپلو ګڼو مریدانو پـه برکت د ښه ژوند خاوند دی.

د خان په اړه خپله مقاله کې لیکي:

په پښتني ټولنه کي د خاني مقام له قبیلویت، ټـبر او قبیلـوي اړیکـو سره ملګری دی، چي په قبیله کي دننه د تقریبن ټولو اجتماعـي اړیکـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنسټ د تربور بدمرغه کلیمه جوړوي... خان، د تربورګلویو او قومي دښمنیو په مرکز کي قرار لري؛ او علت یې دادی چي هم له میراثي امتیازاتو څخه برخمن وي او هم یې مادي او مالي امتیازات تر عادي خلکو او قومیانو زیات وي.(یاد کتاب: ۴۹۱)

ملي وحدت زموږ د تاریخ په رڼا کې، مقاله یې زموږ د اصلیت ښه ښکارندویه ده. ده هم لیکلي دي چې د ملي وحدت کلیمه د هر چا پر خوله وي خو عمل یې د خپلې وینا خلاف وي. ان نادر افشار د غلجیو او درانیو د اختلاف له امله ابدالیان وځپل او په خپل هدف کې بریالی شو. په دې مقاله کې یې پر همدې موضوع ډېر ښه تمرکز کړی دی چې لوستل یې په اوسنیو حالاتو کې ډېره ګټه لري.

ملا نجم الدین، د هډې ملاصاحب او روحانیت په افغانستان کي، د ده هغه مقاله ده چې د دې پښتون جهادي و روحاني شخصیت په اړه پکې رغیدلی دی. دا ښه خبره ده چې زموږ د تاریخ د مهمو څېرو په اړه د جهاني غوندې څېرک مورخ لیکنې وکړي چې په ایینده کې مو تاریخي څېرې یا بیخي ګمنامه نه شي یا یې هم د قومیت د مینې له امله یې خلک له اصلي حقایقو څخه لرې په اړه داسې څه ولیکي چې د سم پر ځای مو ناسم لوري ته بوزي او د ګټې پر ځای یې تاوان زموږ تاریخ ته ورسېږي.

د تاریخي څېړني په دویم ټوک کې ځینې مقالې تکراري راغلې دي چې نوې زیاتونې یې ور باندې کړې دې لکه د پښتنو د تاریخ په اړه مقاله چې لومړي ټوک کې هم خپره شوې ده، له ځینو مقالو سره یې بیا ضمیمې ملګرې کړې دي چې په اړه یې نور ګټور معلومات او اضافي هم ور باندې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جهاني صاحب د تاریخي څېړنې ارزښت په دې کې دی چې خاص موضوعات یې انتخاب کړي دي او بیا یې په اړه تر ډېره حده منصفانه لیکنه کړې ده، منابع یې هم مستند دي او په هسې اوازو پسې نه دی تللی.

۳۰/۱۱/۲۰۲۰

پوهنتوني نصاب او د ټولنې و بازار عیني شرایط

زموږ د عام ژوند په اړه یو چا ویل چې یو پر مختللې نړۍ ده، یوه وروسته پاتې نړۍ ده، یوه مخ پر وده او یو زموږ دنیاګۍ ده. خبره یې زموږ تر انتیکو کارونو کوله، رښتیا هم زموږ له عامونو کیسو ور واخله تر خاصو، نسبت نړۍ ته ډېر جالب دي.

په نوره نړۍ کې ډېر پخوا پر دې بحثونه کېدل چې څنګه وکولای شي د پوهنتون نصاب د وخت او بازار له غوښتنو سره سم کړي، په دې اړه ګڼ پلانونه طرحه او د عمل میدان ته راغلل، کله به له یوه پوهنتون څخه ځانګړې کمپنۍ د کارمندانو غوښتنه کړې وه چې پر دغو شرایطو پوره وي، زموږ ورته اړتیا ده او په دې ډول به د پوهنتون له دورې پر همدغو شرایطو د پوره کېدلو لپاره محصلین چمتو کېدل، دوی که به فارغ شول تیار به کار ورته موجود و، نه به دوی بې کاره کېدل، نه به پر ټولنه بوجېدل او نه به یې وخت ضایع کېده.

فعلن د یوه بل پلان له مخې په غربي هیوادونو کې د پوهنتون دوره راکمېږي، ان په هند کې لا د لیسانس دوره درې کلنه ده، د ماسټرۍ دوره په ځینو امریکایي پوهنتونو کې یوه کال ته راکښته شوې او همداسې به دا کار نورو هیوادونو ته هم غزېږي. د دې کار ګټه داده

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په پوهنتون کې په نظري ډول ویل شوې تیوریانې باید په بازار کې تر وخت تیرې نه شي که محصل په پوهنتون کې زیات وخت تیر کړي، تر فراغت وروسته ممکن د نن په ژر بدلیدونکې نړۍ کې هغه څه چې ده ویلي او زده کړي وي هغه په بازار کې نور د عمل له میدانه وتلي وي او پر ځای یې نور داسې څه را منځته شوي وي چې ده په خپله تعلیمي دوره کې اوریدلي هم نه وي، نو په دې ډول د پوهنتون او بازار ترمنځ واټن را پیدا کیده چې د همدې د مخنیوي لپاره تعلیمي دوره کمیږي او په لنډ وخت کې هم هغه څه ورته وایي چې بازار اړتیا ورته لري.

زموږ په هیواد کې دغه فورمول کار نه ور کوي، دلته نه د دیني زدکړو په برخه کې دا اصل په پام کې نیول کیږي او نه د دنیوي. په اقتصاد کې یو اصل دا دی چې که هر شی تر تقاضا زیات بازار ته وړاندې شي اهمیت او ارزښت یې کمیږي، که هر شی له تقاضا پرته وړاندې شي، نو هیڅ ارزښت به ونه لري.

زموږ په ټولنه کې دا دواړه کارونه ښه په پیخر کیږي؛ هم تر تقاضا زیات عرضه لرو او هم داسې عرضه شته چې ټولنه یې هیڅ تقاضا نه لري. له دې امله نو لوستي کسان بې کاره دي، په ټولنه کې نه جذبیږي، کاري وړتیاوې یې کمې دي، ټولنه چې کوم شي ته اړتیا لري موږ هغه نه وړاندې کوو، بلکې تر وخت تېره عرضه موږ لرو او ټولنه چې د یوه شي په اړه کمه تقاضا لري موږ یې څو فیصده زیاته وړاندې کوو.

په دې توګه مو د پوهنتونو او بازار ترمنځ انډول خراب کړی دی چې اوس د خلکو پر پوهنتونو باور په کمېدو دی. له ما سره په دفتر کې ای ټي یو نوی ځوان و چې له کمپیوټر ساینس څخه فارغ شوی و، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمپيوټر ډېر کوچنی مشکل يې نه شوای حل کولای، خو بل لور ته يو پخوانی تجربه کاره مامور وو چې په ای ټي کې مدير و، هغه به په دوې دقيقې حل کاوه. عيني همدغه ډول مشکل د بازار او پوهنتوني نصاب او محصلينو ترمنځ هم دی، د بازار تجار يو کار کولای شي خو د پوهنتون څخه ور فارغ په هغه کار نه پوهېږي او نه يې شي کولای، چې دا کار د عامو خلکو ذهنيت د پوهنتونو په وړاندې خرابوي او پر لوستو کسانو يې باور کمېږي.

هر نصاب بايد د وخت غوښتنې په پام کې ونيسي، په لنډ وخت کې اپډيټ شي، د پوهنتون خلک بايد پر ټولنه او بازار سترګې ښخې کړي چې هلته هر بدلون راتلی دوی يې په نصاب کې ځای تعين کړي، هلته چې هره تقاضا پيدا کېده دوی يې له پوهنتونو څخه عرضه وړاندې کړي، په دې ډول انډول سم ساتل کېږي او که دوی هسې خلک فارغوي دې ته نه کتل کېږي چې د کومې برخې دی او اوس ورته اړتيا شته که نه، نو به لکونه کسان لکه زموږ د ټولنې له پوهنتونه ډګري اخيستې د دولتي او شخصي دفترونو دروازه په دروازه به ګرځي، خو د کار ساحه به يې ورته نه موندله کېږي، دا مشکل ټول د محصل نه هم دی د نصاب دی چې له لويه سره ناسم او د وخت له غوښتنو سره ناموافق جوړ شوی دی.

يو لنډ مثال يې زموږ د علماؤ او نورې نړۍ د علماؤ راواخلئ! ولې يې ترمنځ د ځمکې او اسمان توپير شته؟ همدغه خبره ده، نصاب تر وخت تير دی، ټولنه چې د څه شي اړتيا لري، هغه مدرسه نه وړاندې کوي، څومره چې ورته اړتيا ده هغه کميت ته پام نه کېږي، نتيجه يې په ټولنه کې د بې کارۍ اوج، پر علماؤ د خلکو د باور کمی، د ديني

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدارسو څخه د خلکو خپګـان او لـه ټـولنې سره د علـماؤ فاصـله پیـدا کیدل دي چې ملامتیـا یـې خپلـه مدرسـو او د هغـوی منتظمینـو تـه ور ګرځي.

ژوند ډېر جالب دی، واګې یې سـتا پـه لاس کـې دي، پـر مختـګ پکې کوي او که وروسته پاتېوالی دې خوښ دی؟ په تعلیمي او علمـي مرکزونو کې د معیارونو ټیټوالی د ټولنې په وروسـته پـاتېوالي کـې لـوی لاس لري، هیله ده اړوندې ادارې دې لورته پام وکـړي او وضـعیت تـر بیخي ډېرې خرابېدا مخته درک او حللار را وړاندې کړي.

۲۰۲۰/اګست/۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تاریخ ارزښت

ژباړه او زیاتونه

د تاریخ اصطلاح څه وخت رامنځته شوې او د لغت ریښه یې کوم ځای ته رسي؟ په دې اړه د نظر اختلاف شته. لغوي معنا یې د پېښو زمانه ټاکل ده او دا لغت په ګڼو ژبو کې د متعددو مفاهیمو لپاره کار شوی دی. په قران یا حدیث کې د دې استعمال نه‌شته اما لومړۍ وار د دویمې پېړۍ له منابعو د دې د استعمال څرک لګېږي چې په درېیمه پېړۍ کې ښه پوره رواج شوی دی. لغتپوهان یې د اشتقاق په اړه مخالف نظرونه لري. ځینې له دې منکر دي چې دا لفظ دي عربي یا فارسي ریښه ولري او له اهل کتابو اخیست شوی یې ګڼي. نورو بیا ویلي چې دا اصلن فارسي دی او د (ماه روز) معربه بڼه مورخ ده. دا احتمال هم نه شي ردېدای چې تاریخ له اَرَخ یا وَرَخ سامي توري څخه جوړ شوی دی؛ ځکه د ورخ جمع اورخم تر اسلام مخکې د سعودي په جنوبي سیمو کې پر ډبرو د قمري میاشتو لپاره کارول شوې ده.

همدارنګه د تاریخ تعریف هم اسانه کار نه دی، په دې اړه هم ګڼ تعریفونه شوي دي چې تر اوسه هم د یوه تعریف په اړه د نظر یووالی نه شته. دلته د موضوع پر تعین او د دې علم د سرحدونو پر ټاکنه خورا جدي اختلاف راغلی دی. په هر حال نن د دې فن د پوهانو او پکې د نظروالو ترمنځ دوه تعریفونه مشهوردي چې یو په پل پسې یې راوړم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱/ پر تېرو پېښو او د تېرو کسانو پر احوالو، ژوند لیکونو، بریـاو او سیرتونو علم در لودل تاریخ دی، دا هر څه که د ملتونو تـرمنځ تـالیف شوي وي یا هم تالیف کېږي، د تاریخ نوم ورته کارولای شو.

تاریخ په دې معنا جزي دی، یعنـې د یـوه شـخص یـا فـرد د چـارو سلسلې ته پام شوی دی نه کلیاتو، قواعدو، ضوابطو او روابطو ته. بـل ټکی دادی چې یو نقلي علم دی نه عقلي. همداشان پر تېرو پېښو علم دی نه د اینده تحلیل او له ماضي سره تړاو لري نه لـه حـاضر سره. زه د تاریخ دې ډول ته د (نقلي تاریخ) اصطلاح کاروم.

۲/ د تېرو کسانو پر ژوند د حاکمو اصولو او قواعدو علم دی چې د تېرو پېښو او حوادثو لـه تحلیـل څخـه تـر لاسـه کېـږي. دلتـه مـورخ د تاریخي پېښو تـر شـا پراتـه طبیعـي عوامـل او لـه پېښـو سره د علیـت و معلولیت پر اړیکه یې بحث کوي چې له دې څخه د عمـومي او عامـه فهمه قواعدو یوه لړۍ را پیدا کوي چې تېر او اوس یې سره مشابه وي. زه د تاریخ دې ډول ته د علمي تاریخ اصطلاح استعمالوم. د تـاریخ دا ډول خورا ګټور دی، د انسان پېژندنې لپاره دا یوه ښـه سرچینـه کېـدای شي او ده ته پر خپله اینده د تسلط واک ور کوي. علمي تاریخ د نقلي تاریخ په شان له تېر سره اړه لري نه له حال سره، پر شویو پېښو علم دی نه پر کېدونکو، د نقلي تاریخ برخلاف کلي دی نه جزي او عقـلي دی نه محض نقلي. علمي تاریخ په حقیقت کې د ټولنپوهنې یوه برخه ده، یعنې د تېرو سویو ټولنو پېژندنه وړاندې کوي. نو د که علم تـاریخ نـوم استعمال شي هدف یـې همـدا دویمـه معنـا ده او کـه حـوادث تـاریخ وکارېږي موخه به یې لومړۍ معنا وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳/ د تاريخ فلسفه؛ دا درېيم شی بيا د تاريخ تعريف نه دی خو د تاريخ فلسفه له پورته هر يوه تعريف سره ځانګړی ارتباط لري. د لومړي تعريف له مخې د تاريخ نظري، مادي يا محتوايي فلسفې ته د تاريخ فلسفه ويل کېږي. د تاريخ نظري فيلسوف له تاريخي پېښو څخه هدف الګو يا د کلي معنا کشف وي. د دويم تعريف له مخې د تاريخ نقدي، صوري يا تحليلي فلسفې ته د تاريخ فلسفه يا د علم تاريخ فلسفه ويل کېږي. د تاريخ نقدي فلسفه د تاريخي څېړنو په اړه کېږي چې علمي نيوکې پر کوي. د دې فيلسوف موخه دا وي چې د تاريخي څېړنو ماهيت روښانه کړي، اساسي فرضيې، مهم مفاهيم او د څېړنو ډول يې واضح کړي.

عربي او فارسي ادبياتو کې د تاريخ لفظ هم د علم لپاره کارېږي او هم د دې علمي موضوع لپاره، دارنګه په انګليسي او الماني ژبو کې هم د دې لفظ معادل د دوو مفاهيمو لپاره کارېږي. موږ پوهېږو چې يو علم دی او بل د علم موضوع ده. مثلا: ځمکه، اسمان، عناصر او روان، علمي موضوعات دي، ځمکپوهنه، هيأت، ټولنپوهنه، روانپوهنه بيا په خپله علوم دي. يا هم د طب کليمه چې د يوه علم نوم دی، موضوع يې د انسان بدن او ورپيښې ناروغۍ دي، نو ګواکې د دې علم موضوع د بدن ناروغۍ دي، اما خپله علم ته بل لفظ کارېږي چې طب يې بولو؛ خو په تاريخ کې دواړه مفاهيم يعنې د تاريخ موضوع او علمي تاريخ ته يو مشترک لفظ (تاريخ) کارېږي.

د تاريخ دا برخه هم له اختلافه خلاصه نه ده چې ايا هره تېره پېښه په تاريخ کې حسابېږي که له انسان سره مربوط پېښې په علم تاريخ کې ځای لري او که د تاريخ علم ټول موجودات په غيږه کې نيسي-؟ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې اختلاف له امله ځینو د تعریف مهال دې ته پام کړی او داسې تعریف یې کړی دی: د مورخانو د تفسیر، څېړنې او انتخاب له مخې د تیرو انسانانو د حالاتو تفسیر او تحلیل علم تاریخ دی.

ځینو نورو بیا درې شاخصونه په تعریف کې اړین بللي چې (د تېر انسان مهمې پېښې) دي. یعنې تېر یو شاخص دی، انسان بل او مهموالی هم یکې شته. همدې درو شاخصونو ته مرحوم شریعتي هم پام کړی دی، هغه ویلي: پدیدې، پېښي او اړیکې، همداشان فعل او انفعالات، د مرګ او زیادت حوادث، د ټولنو جوړښت، پرمختګ، رشد او د تمدنو، ټولنو او پرګنو زوال، دا ټولې بشري پېښي او پدیدې د انسان له طبیعت سره یا هم د دوی تر خپل منځ له هغه پیله بیا تر اوسه د علم تاریخ موضوع ده.

د مایکل استنفورډ له نظره د تاریخ په تعریف کې تېري پېښي، د پاته اثارو تفسیر او زمانه مهم دي. له دې لید لوري د علم تاریخ موضوع د انسان پر تکي رامحدوده نه ده. مګر هیګل بیا خورا زیاته را محدوده کړې ده، ځکه ده ویلي چې یوازې هغه قومونه د تاریخي اقوامو په لیست کې یادولای شو چې خپله یې ځانونه په تاریخ کې د یادولو وړ ثابت کړي وي. کالینګوود هم د تېرو انسانانو کړنې د علم تاریخ موضوع ګڼلې ده.

په هر حال په تاریخ کې انسان مهم دی او زیاتره بحثونه په تاریخي کتابونو کې هم د انسان له کړنو او اعمالو سره تړلي او ډېرې نورې طبیعي پیښې چې یادېږي هم د انسان له امله یادېږي چې هغوی ته یې یا زیان اوښتی وي یا هم د انسانانو ژوند یې اغېزمن کړی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاريخ څومره مهم دی؟

ما څو پلا له ځينو کسانو اورېدلي دي چې تاريخي کتابونه لوستل د انسان وخت ضايع کوي. ما ته ځينو ملگرو ويلي چې د انسان په تاريخ کې له وژنو پرته نور شی نه‌شته نو تاريخ چې گورې بس همدا د مړو تعداد به در سره ليکې نور به څه کې زدکړې؟

دا سمه ده چې په انساني تاريخ کې د وژنو خورا لويي کيسې ثبت دي مگر له دې اړخه پرته تاريخ نور اړخونه هم لري. دا هم يو حقيقت دی چې د پېښو تر شا يې عوامل وي، موږ کولای شو چې د تاريخ په پاڼو کې د ثبت جنگونو تر شا هغه عوامل درک کړو چې له کبله يې انسانان د يوه بل مرگ ته درېدلي وو، په تاريخ کې برياڵي و نابرياڵي انسانان، نظامونه، ټولنې او تمدونه تير شوي دي چې د برياڵي د بريا لاملونه که موږ پيدا کړو ممکن ځينې يې زموږ په زمانه کې هم د دې وړ وي چې عملي يې کړو او د نابرياڵي تر شا هم عوامل شته چې که درک کړل شي اوس هم انسان ته په گټه ورځي او له هغو ناکامه تجربو د ځان ساتنې کوښښ بايد وکړي.

په هر حال زه دلته غواړم د تاريخ پر اهيمت نور هم بحث وکړم چې زموږ اړيکه له تاريخ سره ثابته کړو او پر لا زيات اهميت يې هم رڼا واچوم. ځينې کسان فکر کوي چې تاريخ يوازې په تاريخي پاڼو کې د نورو کسانو ثبت شوي احوال دي چې لوستل يې موږ ته څه نه لري، مگر تاريخ يوازې دا ډول نه لري، بلکې د تاريخ موږ دوه تعريفونه لوړ بيان کړل چې تر ټولو مهم يې دويم ډول وو او دې تاريخ ته انسان په هره زمانه کې اړتيا لري. د تاريخ دا ډول زموږ اړيکه له ماضي سره پيدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي او په دې ډول موږ دا فکر نه کوو چې هغه د تېرو کسانو حالات وو او زموږ په ژوند کې اغېز نه لري، بلکې دا یوه روانه لړۍ ده چې شکېده نه لري او موږ هم د دې اوږدې لړې یوه کړۍ یو چې په هیڅ صورت ترې بېلېدای نه شو.

تاریخ د انساني ژوند یوه روانه ویاله ده چې تر موږ مخکې یې هم سیلان در لود او تر موږ وروسته به یې هم ولري. په بشري تاریخ کې د ګڼو شیانو په اړه انساني تجربې لیکل شوې دي او موږ هم له دې سلسلې جلاکېدای نه شو، په همدې تعبیر نو تاریخ ماضي، حال او اینده ټولو ته شامل دی.

موږ چې کله د ماضي په اړه فکر کوو، کتابونه یې درسوو او لوست کوو نو عینن په همدې وخت کې د حال او اینده په اړه هم دا ټول کارونه کوو؛ ځکه که دقیق نظر وکړو نو زمانه د هیڅ موجود شي ارزښت یو مخیز له منځه نه وړي، طبیعت پوهان وایي چې ماده په مطلق ډول له منځه نه ځي او د تاریخ پوهانو دا خبره هم سمه ده چې یو شی په بشپړه توګه له زوال سره نه مخېږي؛ بلکې هر شی د زماني په اوږدو کې مختلفې بڼې اخلي. که انسان د خپل ځان په اړه فکر وکړي چې یو مهال تی خوره ماشوم وو او بیا هغه صورت له اوسني شکل سره پرتله کړي نو توپیر یې دومره واضح دی چې په هیڅ ډول د پټېدو وړ نه دی. دا وخت ممکن فکر وکړي چې دا دوه بېل انسانان دي، اما حقیقت دادی چې هغه ماشوم همدا لوی سړی دی خو زماني یې بڼه ور بدله کړې ده.

یو عرب شاعر د تاریخ د اهمیت په اړه وایي:

لَیسَ بِأِنسَانٍ وَلاَ عَاقِلٍ مَن لاَ یَعِي التَّارِیخَ فِي صَدرِهِ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَمَن وَعِيَ أَحوَالَ مَن قَد مَضَی أَضَافَ أَعمَاراً إِلَی عُمرِهِ

ژباړه: هغه هوښیار انسان نه دی چې په سینه کې یې تاریخ نه وي او که چا د تېرو احوال یاد کړل، نو ګواکې خپل عمر یې زیات کړ.

علم تاریخ په خپل ذات کې دومره ارزښت لري چې په اړه یې خاصې او عامې څېړنې وشي او له هر ډول ګټې پرته د تېرو انسانانو پر احوالو علم درلودل په خپل ذات کې هم ډېر ارزښت لري.که د انسان هدف ژوند وي نو په هره وسیله چې وي باید د تېر وخت په اړه پوهه تر لاسه کړي، که موږ هغه علم صرف نظر کړو چې د تېرو انسانانو د ژوند په اړه یې معلومات خوندي کړي نو کله به هم خپل هدف ته ونه رسېږو او موږ د تاریخ په ذریعه له خپلو تجربو سره د تېرو انسانانو تجربې ملګرې کوو، په ژوند کې پرمختګونه کوو او په دې ډول ګواکې خپل عمر هم زیاتوو.

تاریخ موږ ته له ماضي سره د اړیکې ډول هم راښيي او له نورو ټولنو و کلتورونو سره د اړیکو په څرنګوالي او اهمیت مو هم خبروي. علم ولې زدکوو، ځکه د شیانو معرفت ته اړ یو، نو اړتیا د علم په زدکړه کې اساسي شی دی همداشان د پرمختګ په برخه کې هم اړتیا اساسي ځای لري، عربي کې متل دی چې (الحاجة ام الاختراع) یعنې اړتیا ابتکار راوړي او پښتانه وایي چې مجبور ته غښتلی مه وایه، دا پښتو متل عینن د لوړ عربي متل مفهوم بیانوي، کله چې انسان اړ شي نو فکر کوي او له هرې وسیلې په کار اخیستو خپله اړتیا پوره کوي. د ماضي له علم څخه موږ کولای شو چې ډېری اړتیاوې او حللارې یې درک کړو. همداشان د تاریخ په اړه د معلومات را غونډول، د پېښو ذکر او یاد یې له موږ سره د حاضرو پېښو په تحلیل او شننه کې هم مرسته کوي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزو په وړاندې حللار وړاندې کوي چې پرمختګ ته لار هـواروي. زموږ ژوند به هغه مهال ډېر بريالی وي چې له خپلې ماضي سره ژورې اړيکې وپالو، له تجربو يې ګټه واخلو او د يوه ښه استاد په صـفت يـې هر مهال لارښونو ته غوږ شو.

د تاريخ مطالعه د شخصيت په جوړولو کـې هـم مهمـه ده. د نـورو نيمګړتياوې چې تاريخ خوندي کړې دي که يې هر څوک ولولي نـو د خپل ځان په کمي هم بيا پوهېږي او د حللارې لټه به يې حتمن کوي. تاريخ د هر انسان لپاره ډېره غوره حافظه ده، خورا ډېر شيان يې موږ ته خوندي کړي دي چې په لوستو يې کولای شو ډېر څـه زدکـړو. تـاريخ زموږ هويت او ډېر نور څـه هـم خونـدي کـړي دي، کـه د يـوه انسـان حافظه خرابه شي نو حتمن يې ټول مريض بولي، نو که د يـوه ملـت او قوم تاريخ ضايع شي هغه ملت و قوم به هـم د خپـل تـاريخ پـه ضـياع ناروغ وبلل شي.

د تاريخ ګټه دا هم ده چې موږ ته د بشر ماضي تر يوه حده تشريح کـوي، څـومره چـې مـوږ مخکـې ځـو او د ډېـرو جـزي شـيانو پـه اړه معلومات تر لاسه کوو نو په استناد يې هم نن او هم د پرون خورا زيات شيان تشريح کېږي. د بشري ټولنو په اړه بيخي ډېرې پوښتنې همداسـې ناحل پاته دي او د تاريخ علم يې له موږ سره په ښه سپړونه او حل کې مرسته کولای شي. له دې امله نو د تاريخ په اړه ويلي شوي چې دا يـو اجتماعي ضرورت او صانع (جوړونکی) دی. اجتماعي ضرورت ځکـه دی چې د ټولنې په اړه ډېر څه را زدکوي او صانع له دې امله دی چـې د فرد او ټولنو په بدلولو کې اغېزناک دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ د یوه رهبر پر شخصیت هم خپل اثر کوي، هغه رهبر چې تاریخ گوري، د تېرو انسانانو له تجربو گټه اخلي، د مشکلاتو په وړاندې د هغوی له حللارو سره خپلې نوې حللارې هم ملگرې کوي، د بریا رازونه یې کشف کړي او د خپل ژوند په اوږدو کې استفاده هم ځنې وکړي که یې امکان وو، نو دا کس به په خپله رهبري کې ډېر بریالی وي او خپلې ټولنې ته به ډېر څه په میراث پرېږدي او هم به د خپل ژوند مهال انساني ټولنې ته خدمت وکړي. د تاریخ همدې اهمیت ته په کتو نو دا وینا سمه ده چې وایي: تاریخ د ماضي او حال ترمنځ خبرې اترې دي.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۱۶

سرچینې:

۱/ التاریخ والمؤرخون، د حسین مؤنس.

۲/ التاریخ ومشاکل الیوم والغد، د محمد الطالبي

۳/ تفرج صنع، د عبد الکریم سروش لومړی چاپ

۴/ انسان، د علي شریعتي

۵/ درآمدی بر تاریخ پژوهی، د مایکل استنفورد

۶/ جامعه و تاریخ، د مرتضی مطهري

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تعلیم، مطالعې او عمل تجرید

تجرید عربي لفظ دی، موږ یې په عمومي ډول خپله محاوره کې کاروو؛ البته د مطالعې یا عمل تجرید زموږ په ټولنه کې یا نه شته یا د نشت تر کچې کم دی. تجریدي مطالعه او عمل دادي چې پر یوه خاص کار او ځانګړي فن تمرکز وشي. انسانان د خپل ژوند په لومړیو کی عمومیات یا کلیات زدکوي، کله چې یې عمر زیاتیږي، د زدکړو سویه یې لوړیږي او د تخصص درجې ته ځي نو له کلي او عمومي جزئي او خاص ته سیر کوي چې اخیر یې پر یوه خاصه نکته ټول تمرکز راټول شي. همدغه کار که په عملي بڼه وي؛ نو د عمل تجرید ورته وایي، که په مطالعه کې وشي د مطالعې تجرید او که تعلیم کې وشي د تعلیم تجرید یې بولي او دا د هر انسان لپاره اړین څه؛ بلکې له دې پرته پرمختګ او اختراع ناشونې ده.

پخوا چې به خلکو زیاتره عمومیات زدکول، نو هغوی چندانې اختراعات هم نه لرل. تر یوه کلي لاندې حتمي جزئیات وي، که یوڅوک د کلي د پېژندلو هڅه کوي باید جزئیات یې لومړی وپېژني او بیا د هغوی له خواصو معلومولو وروسته د کلي پر پېژندلو د توانیدلو شونتیا زیاتیږي، اما که جزئیات معلوم نه شي او د هر یوه ځانګړې پلټنه ونه شي له دې په صرف نظر کولو د کلي پېژندنه که څوک وړاندې کړي هم به مبهمه وي او هم به خاصه ګټه پر مرتبه نه وي؛ د دې په نسبت به د هغه چا معلومات او نظر ډېر د اعتبار وړ او حقیقت ته نژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي چې د کلي تر جزئیاتو وروسته یې هم د جزي په اړه او هم د کلي په اړه نظر ور کړی وي.

هر څومره چې تمرکز زیاتېږي په هماغه کچه د اختراع او تولنې ته د نوي شي د وړاندې کولو شونیا ډېرېږي، تر اوسه مې د چا په اړه نه دې لوستي او نه مې اوریدلي دي چې د شلو علومو او فنونو ماهر و او په پلاني پلاني علم و فن کې یې دغه نوي کارونه کړي دي؛ اصلن د شلو علومو ماهر نه شته څوک چې ځان د ګڼو فنونو ماهر ګڼي حقیقت کې تشې خبرې وي. په نننۍ نړۍ کې دا کار سخت ځکه دی چې د هر فن ساحه پراخه شوې ده او په ټوله معنا پر دې یوه ساحه غېږ راګرځول او ځان د مهارت تر کچې په پوه کول که ناشونی نه دی نو سخت کار خو له شک پرته دی.

د طب په برخه کې موږ د یوه انسان د بدن لپاره په لسګونو متخصص ډاکټران لرو، په ټولنه کې د دغه ډول حقیقت وجود خپله د عملي و تعلیمي تجرید اهمیت داسې په ګوته کوي چې انکار یې ناشونی دی.

دغه مهم ټکي ته نوره نړۍ په ډېره ښه توګه متوجې شوې ده، هغوی که د یوې موضوع په اړه څوک رغوي هم هر کاره نه راغواړي او نه یې نظر ته اهمیت ور کوي، بلکې د متخصص په لټه وي که یې د نړۍ په هر کونج کې پیدا کړ چې په هره ژبه یې پر دې موضوع خبرې کولای شوای هغه ورته مشکله نه ده، دوی ترجمه کوي اما یو غیر متخصص کس رغول ورته ستونزه ده.

که دوه کسان عملن په سیاست کې ښکیل وي؛ یوه یې سیاست هم ویلی او عملي سیاست هم کوي، نو د ده رغول نسبت هغه کس ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټور دي او دی یې د هغه په پرتله وړ هم دی چې یوازې عملي سیاست کوي، ډېر امکان لري چې په دې برخه کې د عملي سیاست والا له تیوریکي پلوه له افلاس سره مخ وي، په عملي سیاست کې ممکن هغه یوازې په محلي کچه سیاستوال وي؛ خو هغه بل کس د سیاستپوه په توګه له نړۍ وال سیاست څخه خبر دی او په تیوریک لحاظ د نړۍ د سیاستونو په اړه معلومات لري چې تر څنګ یې د عملي سیاست محلي یا سیمه ییزه تجربه هم لري، نو طبعن به تر هغه بل د ده رغول هم ګټور وي او هم به یې مناسب شخص انتخاب کړی وي، دا قاعده که کلي نه وي نو پر اکثریت د تطبیق وړ ده.

که موږ په دې نظر یو چې ټولنې ته خدمت وکړو یا حد اقل ځانونه جوګه کړو؛ باید له کلیاتو او عمومیاتو ور شوه او له خپل ذوق او اړتیا سره سم د تخصص یو مسند د ځان لپاره غوره کړو چې په دغه وخت کې هم ځان د خدمت جوګه بللای شي او هم یې خدمت په ټولنه کې موثر واقع کیږي. هره خبره نوې نه وي او نه هره خبره پر اوریدونکو تاثیر کوي، ځوك چې له خپل زمان و مکان سره مناسب د خدمت ابزار ونه لري هغه به څه نوې خبره یا نوی کار وکړي؟ د نن عصر نوي ابزار د فنونو او علوم تخصصي کول دی چې له عمومیت او هر کاره ګۍ څخه باید ووزي. یوه بل مثال ته چې نن ښه سره لګیږي او مهم هم دی به راشم:

زموږ د دیني او شرعي متن علماء ولې د دین په اړه د یوه داسې تعبیر له افلاس سره مخ دي چې د مکان، زمان او ټولنې پر شرایطو برابر وي؟ ځکه دوی د دې برخې له حالاتو سره مناسب او لازمي ابزار نه لري؛ له پښې سره که د اهنګرۍ وسایل نه وي هغه به څه وکړای شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګیله هم نه ځني کېږي. زموږ دیني علماء که څانونه د دین او شریعت متخصصین بولي بیا یې باید له حالاتو، زمان او مکان سره د تطبیق مناسب فورمولونه هم زدکړه کړي، د هغه تعبیر وړتیا هم په ځان کې پیدا کړي چې وخت یې ځني غواړي که یې وړاندې نه کړي نو دیني ارزښتونه به په ټولنه کې د ملنډو شي او په دې برخه کې به ټوله پړه د هغه معبر پر غاړه وي چې لازم و مناسب ابزار یې نه درلودل خو بیا یې هم د یوه داسې ټولنیز کار د انجامولو اقدام وکړ چې نه یې وړتیا لرله او حتا نه یې دا فکر کړی وو چې دغه هر څه ورته لازم او ضروري دي. نن چې د نړۍ په هره برخه کې د دیني مفکرین شته خو موږ یې نه لرو، ستره وجه یې همدغه ده چې موږ یې ابزار نه دي تیار کړي، زموږ علماء تر اوسه د تجریدي عمل او تعلیم په اهمیت نه پوه دي او نه ارزښت ورته لري. تر هغو به له افلاس سره مخ یو چې دغه عیني شرایطو زېږولي ټولنیز جبري شرایط مو نه وي پوره کړي او دا قاعده ده چې شرط نفي شي مشروط بیخي وجود ته نه شي راتلای.

ټولنې ته خدمت هغو کسانو کړی دی چې د تجرید په اهمیت پوه شوي او عملي کار یې هم له دې ځایه پیل کړی دی، په انساني ټولنه کې باید د تخصص ساحې وټاکلې شي او هر متخصص د خپل فن په ساحه کې کار وکړي چې که نوی کار ونه کړي نو هغه زوړ له اسلافو راپاته چوکاټ خو حد اقل ونه شرموي، اما که څوک تجرید ونه کړي پر هغه پرمختګ او اختراع د طې ټکی دی بلکې د نورو ثابت شوي اصول او چوکاټونه به هم په شرمونو وشروموي. دا اوس یو بهترین اصل دی چې که څوک د خدمت چیغې وهي خو تجرید نه کوي، نو اصلن خدمت نه غواړي بلکې یوازې یې کار تر شعاره دی. راځئ تجرید تجربه کړو او بیا یې له ګټو څخه برخمن شو!

۲۰۲۰/اګست/۱۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړې سختیا او پېچلتیا

له ډېره وخته ژباړې سره سر وکار لرم، څو کلونه مخکې به مې له اردو زیاتې ژباړې کولې، وطن ته په راتلو مې عربي ژباړې هم پیل کړې، خو په دې برخه کې چې مې څومره زیات کار کاوه همدومره متوجې کېدمه چې ژباړه حتا په ځینو ځایونو کې تر لیکنې هم سخت کار دی. ما د کرنتین په ورځو کې له عربي د یوه سخت متن سیرت ترجمه کاوه چې کله ناکله به یې د پښتو جملو جوړښت او سلاسیت دومره وخت راڅخه اخیست چې که عادي ژباړه وای، نو څو مخونه به شوې وای، خو په دې وخت کې ما به یوازې یو مخ ژباړه په تکلف کړې وه.

د ژباړې ځینې سختۍ داسې دي چې لومړي سر کې ښایي ځینې کسان ورته متوجې نه شي، ورو-ورو چې له دې فن سره روږدېږي په پیچلتیا یې هم پوهېږي او اخیر په وازه خوله اعتراف کوي چې ځینې ستونزې یې لاینحل دي او د موري زوی نه شي کولای چې ژباړه دې په ټوله معنا د هغه اصلي متن گرده مفهوم په داسې ډول را ولېږدوي چې یو څوك یې ژباړه ولولي نو د ژباړې او هغه اصلي متن ترمنځ درځ ونهویني او لکه یو متن چې یې دوه ځله لوستی وي.

دا کار زما په اند د بشر له وسه وتلی دی، په څو دلایلو دا کار نه شي کېدای:

اول ژباړه لکه د کلتور ترجمه چې کوي، د انسانانو کلتورونه سره یو ډول نه دي، له دې امله که ژباړه کېږي نو کلتوري توپیر حتمي دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې توپیر راپیدا کېږي نو حتمي خبره ده چې په ټوله معنا توپیر په اتحاد بدلول امکان نه لري.

دویم یوه ژبه له بلې سره فرق کوي، په یوه کې د موادو زیاتوب، د اصطلاحاتو خاصه او پر ځایه کاریدنه، ترکیبي جوړښت، د علمي او تخصصي ځانګو لپاره ځانګړي نومونه او اصطلاحات چې په خپل چوکاټ کې له ځینو ځانګړتیاو سره خاصه معنا افاده کړي، په بله ژبه کې دا ټول خصوصیات هیڅ امکان نه لري، له دې امله نو د ځینو ژبو ویونکي مجبورېږي چې د اصلي متن مفهوم د خپلې ژبې په لغاتو کې نه شي ادا کولای هماغه لفظ یې اخیستی وي او که ډېر ناانشنا وي تعریف یې ورسره لیکلی وي چې دا کار د ژباړې په خوند کې لخته ور وهي او خوند یې اوبه وړي او د اصلي متن سره یې فاصله کرار کرار زیاته شي او یو ډول بې ذوقي ورته لار پیدا کړي.

درېیم مهم ټکی دادی چې د لیکنې مهال چې لیکوالو په کومو احساساتو او عواطفو لیکنه کړې ده، دغه احساس او عاطفه یې مترجم نه شي درک کولای، دی چې په کوم محیط کې اوسي د هغه په ټوله معنا درک له ژباړن سر نه شي پیدا کیدلای، لیکوال چې په خپله لیکنه کې مطالب څنګه او په کوم ترتیب اوډي ممکن ژباړن یې په ټول هدف پوه نه شي، د هغه ځینې خاص اصطلاحات کیدای شي هغه د خاص وخت او خاص مکان لپاره کارولي وي چې ژباړن یې شوني ده درک نه شي کړای، دا ټول احتمالات چې په یوه ژباړه کې ځای کړې، نو بیا لوی واټن سره پیدا کوي چې په هیڅ ډول یې سره رانږدې کول ممکن نه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورم دلیل دادی چې د ژباړونکو ترمنځ جالب فرقونه شته، تکړه مترجمین دي خو د اصطلاحاتو په ژباړه کې د ځمکې او اسمان فرق کوي. ځینې د بلې ژبې اصطلاحات داسې ترجمه کوي چې لوستونکی د هغه صلي متن چاپېریال ته نه بیایي بلکې د ژباړونکي محیط درباندې گوري؛ نور بیا همدې اصل ته پام کوي چې د لیکوال لیکنه باید داسې ترجمه شي چې د هغه د چاپېریال خیال پکې وساتل شي څو لوستونکی د لوست مهال د هغه چاپېریال له ځان سره انځور کړي او هلته د هغه په سیمه کې په گښت ورسره وتلی وي.

پنځمه خبره داده چې په یوه متن کې د الفاظو د ځای بدلون معنا ته حتمي تغییر ور کوي چې ښایي کله بیخي لوی توپیر وي، دغه ټکی هم د ژباړوونکو ترمنځ باوري نه دی چې دوی به د ځای او مکان په بدلون سره د یوه لفظ کومه ترجمه انتخابوي؟ په دغه کار کې ممکن ځینې ژباړونکي له هغه اصلي مفهوم څخه لرې ولاړ شي او هغه څه چې لیکوال یې غواړي ووایي دی یې بیخي سرچپه خبره وکړي چې د اصلي مطلب پر گیډه تر ناستې وروسته به نو لوستونکی د هغه اصلي متن خوند ډېره ځنې ووینې.

نتیجتن زه دې پایلې ته رسېدلی یم چې ژباړه ځکه تر لیکنې سخت کار دی چې په لیکنه کې دې فکر خپل وي که تحقیقي لیکنه وي که طنزیه او که هره یوه، خپل قلم دې په خپل لاس کې دی چې په یوه عبارت دې خبره پر طبعه برابره نه شوه په پل یې ولیکه او لس واره یې ړنگه کړه بیا یې په مختلفو الفاظو ولیکه؛ مگر په ژباړه کې ته یوه لار لرې چې پر همدې نرۍ لار دې تلل حتمي دي دا چې په ځغاسته پر ځې، پیاده مزل کوې، په گونډو پر تیرېږې او که پر ښخیږې دا نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړن تر مسلکيتوب، پر دواړو ژبو مهارت، د متن دقيق فهم او احتياط ته په کتو له يوه تر بله ډېر زيات توپير کوي.

بناءن ژباړه د هر کس و ناکس کار نه دی، که د علمي متونو ترجمه کيږي، نو له مسلکي کسانو ماسيوا که يې نور بازاري کسان کوي، تر دې دا ښه ده چې هغه کتاب او متن اصلن ترجمه نه شي. د خلکو خو به په ذهن کې وي چې دغه علمي کتاب نه دی ترجمه شوی يو تکړه ژباړن به پر پېښ شي او تر يوه حده به يې حق ور ادا کړي؛ دا کار هغه څوك کولای شي چې هم مسلکي وي، هم يې متن لوستی وي په جګېدل نه بلکې په نَنوزي، پر دواړو ژبو د کمال تر اندازې مهارت ولري او د ليکوال له کلتور سره اشنا وي که اشنا نه وي نو هغه سخت ځايونه چې دی يې د مفهوم په اخيستلو کې شك لري، په دغو ځايونو کې د ليکوال له کلتور سره اشنا شي چې له هغه ځايه دقيقه معنا ورته پيدا کړي او اشتبا ونه کړي.

يوه خبره چې زه له ډېره ورته وخته ورته متوجې شوی يم هغه له ژباړې ژباړه ده؛ زما په اند دغه کار که ونه شي ډېر به ښه وي، ځکه د دويمې يا درېيمې ژباړې فاصله له اصلي متن سره زياتيږي چې فرقونه يې له اصلي مطالبو سره حتمي دي او يو ډول له ليکوال سره خيانت دی، له دې امله چې هغه اصلي متن نه شته ممکن ژباړن په ځينو ځايونو کې تيروتی وي، د خپل چاپيريال تر دومره اغېز لاندې راغلی وي چې د ليکوال سبك يې نه وي رعايت کړی او هر څه يې د خپل کلتور په قالب کې اچولي وي چې له دې متنه ژباړه بيا له اصلي متن سره فاصلې ته لار جوړوي او هغه اصلي مفاهيم امکان لري چې په سم ډول يې حق ادا نه شي؛ يا د اصلي متن اصطلاحاتو ته په خپله ژبه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مناسب اصطلاحات نه شي پیدا کولای چې د اصلي مفهوم په رسولو کې خنډونه ایجادوي. ما خو دغه ډول ژباړې لیدلې دي چې زیاتې تیروتنې پکې تر سترګو کېږي.

د قران کریم ژباړې همداسې ناخبره، بې مسلکه، پر ژبو مهارت نه لرونکو او د عربو له کلتوره پردیو کسانو کړې دي چې د خلکو یې د الله له کتابه خوا ور توره کړه. له قران کریمه د اختلاف یو لوی لامل دادی چې د قران له کلتور سره خلك اشنا نه دي، د هغه کارولې ژبه چې عرب څنګه او په کوم ځای کې کاروي دوی نه دي په خبر، پر خپل کلتور او ژبه یې قیاسوي چې ګڼې ستونزې ځنې پیدا شوې او دغه ابهام بیا له جهالت او ځایي عنعناتو او محلي کلتور سره لاس یو کړی دی او انسانانو ته یې دومره مشکلات ایجاد کړي دي چې تر دوو سپوږمو یې راوستلي دي.

یوه ډېره جالبه ژباړه چې اوس رواج شوې ده او بیخي زیاته هم ده هغه د سیاسیونو د کتابونو ژباړه ده چې هم لوستونکی خندوي او هم یې ژړوي. د ژړا ځای دادی چې مال پر مصرفېږي، د خلکو وخت نیسي او خلك فکر کوي چې اصل شی راته رسېدلی دی خو هغه له مصارفو سره ناسم شی له بده مرغه ورته رسیدلی وي. خندا بیا د ژباړونکي پر ژباړه سړي ته ور شي چې وه ملا وروره! روښانه متن دې سره پیچلی دی او یو داسې کروت دې تر جوړ کړی چې نه ولاکه اوس ستا خوښ شي او نه زما، که دې دومره د کتاب په متن سره نه خلاصېدای، له موضوع یې ناخبره وې، له کلتور او محیط سره دې هیڅ بلدتیا نه در لوده نو دې څه کاوه خو یو بل اسانه کتاب به دې انتخاب کړی وای؟ دغه بازاري ژباړې موږ ته په سرخوږي اوښتې دي او که

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمې نقد نه شي او دغه لوی نومي ژباړونکي په سم ډول ونه ټکول شي نو بازار به دغه ناسمې ژباړې پر سر واخلي او له خلکو به د سمو و ناسمو ژباړو او کتابونو د انتخاب لار ورکه کړي هسې هم زموږ کهول نوی پر مطالعه راغلی دی او که دغسې بې لارۍ په دې میدان کې روانې وې نو ژر به خلک له کتابه او ژباړې تور زړي شي چې بیا راماتول به یې هم زیات زیار وغواړي او هم زیات وخت. د فن ماهرین باید لاس تر زنې نه کېني، په دې میدان کې د نقد دغه تشه باید ژر ډکه کړي او د بازار د خرابېدلو مخه ونیسي. موږ به خپل کار ته د دین په ساحه کې دوام ورکړو او د ژبې ماهرین و پر ژباړه نظروال دې دغه میدان ته ور شي چې ډېره اړتیا یې محسوسېږي.

۲۰۲۰/سپټمبر/۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاینه او نقد

څوك په ښو يادول، دا كه تش الفاظ وي يا هم مادي يا معنوي څه ورسره وي، ستاينه ده، نقد د ناسم عمل/وينا غندل دي. كه څه هم نقد مثبت او منفي دواړه اړخونه لري، خو دلته يې يو اړخ مطرح دى.

په انساني ټولنه كې كه له ستاينې او نقد څخه هر يو كم شي، ټولنه زيانويني؛ بشري ټولنه په هر حال كې دواړو ته اړتيا لري، كه ستاينه ونه شي، پر يو كار تشويق به نه وي، هڅونه به نه وي، كارونو او ابتكاراتو ته به خلك زړه ښه نه كړي، بل لور ته كه نقد نه وي، ټولنه به اصلاح نه شي. نقد د يوه شخص او ټولنې دواړو لپاره د اصلاح ښه لار ده، يو كس د خپلو كارونو مكمل جاج نه شي اخيستلاى، هغه خپلو كارونو ته له يوې زاويې ګوري او نور كسان له بلې، له دې امله يې نقد د كار/موضوع نوور ابعادو ته پام كوي، په همدې بڼه ټولنه هم ده، په يوه ټولنه كې ناسم رواجونه او كارونه كيږي، كه د ټولنې هوښيار خلك د هغې ټولنې دا كارونه او رواجونه نقد نه كړي، په هغه ټولنه كې به اصلاح را نه شي.

البته د بل پر كار ستاينه، يا هغه كار چې بيخي شوى نه وي اما خلكو ته دورغ وويل شي چې هغه كار ما كړى دى، او له خلكو د ستاينې هيله لري، دا شرعن او اخلاقن ناسم عمل دى، قران كريم وايي: {وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ}.[آل عمران: ۱۸۸]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او دوی خوښوي چې پر هغو کارونو یې ستاینه وشي چې دوی نه دي کړي، نو له عذابه د دوی د ځان خلاصونې په اړه تـه بـې فکره اوسه.

انساني وجدان دا نه مني چې د بل په خولو شوی کار دې زه ځان ته منسوب کړم، یا دې خلکو ته دوکه ور کړم، هغه کار چې نه وي شوی، زه دا په فکر کې ور کړم چې کړی مې دی، په یوه کې د بل انسان حق تلفي وشوه او په بل کې دورغ وویل شول، چې دواړه د اخلاقیاتو لـه مخې ناسم کارونه دي.

په دواړو کې تر حده زیاتوب د بشري ټولنې او شخص په زیان دی، نه به په ستاینه کې مبالغه کېږي او نه به نقد تر اندازې زیات وي؛ تر اندازې زیاتوب یې په دې معنا چې که نقدېږي هم باید د کړي کار د ناسموالي په تناسب وشي او که ستاینه وي، بیا هم عمل په نظر کې نیول کېږي، دومره شاباش یو چا ته په کار دی چې څومره یې عمل کړی وي، کله یو څوک یوازې د خولې په کلیمو کفایت وکړي، کله یوازې کلیمې او جملې کفایت نه کوي، باید ډالۍ ور کړل شي، ځینې وختونه یې ستاینې ته غونډه ونیول شي، دا هر کار د هغه کس د کړو خدمتونو په تناسب باید وشي، نه تر زیات وي او نه تر کم.

د کلیمو په برخه کې به تر خپله وسه هڅه کېږي چې مبالغه امیزه الفاظ کار نه شي، لکه: بې مثاله شخص، د ده په شان نه بل شته نه پیدا کېږي، دا ملت به بل داسې کس پیدا نه کړي، بې شمېره کتابونه یې لیکلي دي، بې حسابه خدمتونه یې دې قوم ته کړي دي او داسې نور.
د صفاتو په برخه کې به یې یوازې هغه صفات یادېږي چې په هغه شخص /ټولنه کې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ په ټولنه کې له بده مرغه له ډېره وخته د ستاينې ډېر افراطي شکل رواج شوی دی، تاسو به د يوه ديني عالم په اړه زيات ځايونه اورېدلي وي يا به واورئ چې کله يې د وينا لپاره انانسر ـ ور غواړي، شيخ الحديث والتفسير، جامع المعقول والمنقول، فريد العصر ـ وحيد الزمان، ترجمان المذهب، مجاهد، مرشد، استاذ العلماء والمجاهدين حضرت مولانا پلانی صاحب.

ښه دې پېږو ته څه اړتيا ده؟ که يوازې اول دوه صفات يې را واخلو، چې هم محدث دی او هم مفسر، نو زموږ د وخت او سيمې پر علماؤ خو بيخي درانه دي؛ بلکې تر موږ وړاندې او د نورو سيمو پر عالمانو هم دواړه درانه دي. په قران کريم کې د تاريخ بحثونه شته، ټولنيز موضوعات دي، ديني او شرعي احکام دي، له کاروبار سره تړلي مسايل يې بيان کړي، د کائيناتو د پيدايښت په اړه ږغېدلی، ميتافزيک مسايل يې را خيستي، د عبادت او عقايدو موضوعات پکې شته، د قران د فصاحت او بلاغت چيلنج پکې راغلی او ګڼ نور بحثونه، يو څوک که مفسر کېږي، که په دې هره برخه کې متحصص نه وي، نو داسې خو به هم نه کوي چې د هرې موضوع په اړه يوازې د بل پر شوې خبره د ده اتکا وي او دغه کس ته بيا موږ مفسر هم وايو؟!

تر دې که تېر شو، د حديثو برخه را واخلو، نو لومړی خو د حديثو کتابونه خورا ډېر دي، د حديثو شمېر لکونو ته رسېږي، موضوعات يې ډېر دي، نژدې د ژوند د هرې برخې په اړه روايات پکې شته، د اصولو بحث يې يوه لور ته ګران دی او د حديثو ترمنځ تطبيق، پر صحت او سقامت يې اختلاف، د زرګونو راويانو شتون، په دې برخه کې د باورونو بحث بېل دی چې د چا روايت ومنل شي او د چا دا رد شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ډېر بيخي ډېر بحثونه، موضوعات او ابعاد شته چې دلته يې يادول اړين نه دي؛ که د انسان ژوند را واخلو او بيا زموږ ستونزو ته نظر وکړو، نو زما په اند هغه څوک چې هم مفسر- وي او محدث، د دې دواړو برخو به يې يوه هم په سر نه وي رسولې.

له دې ور هاخوا، نو جامع المعقول والمنقول، بيا تـه سره لګـوه! دا نور القاب يې پر همدې قياس کړئ.

له دې قشره هاخوا که د ټولنې د نورو اقشارو ته پام وکړو، دلته هـم په ستاينه کې افراط کېږي، مثلن: د يوه ليکوال په اړه که وويل شي چې ډېر زيات کتابونه يې ترجمه کړي او ليکلي دي، له دې امله نو د نړۍ د تکړه ليکوالانو او ژباړونکو لقبونه و نومونه ورته کارېږي؛ اما کـه د کـار کيفيت او ټولنې ته پر ګټه يې فکر وشي، نو د ستاينې پر ځای بايد يـو څه ټکول شوی وای. نوم اخيستل به يې مناسب کار نه وي!

يوه خپرندويه اداره چې ډېر کتابونه نشروي، که له دې امله د ستاينې وړ وي چې زيات کتابونه يې چاپ کړي وي، بيا خو سمه ده، اما که د ټولنې ګټې، د کار کيفيت، په کتابونو کې شته پيغام او نورو ابعادو ته يې فکر وشي، نو بيا د ډېرو پر ځای به يې بيخي کـم پـه سـتايلو ارزي. د کتاب د ژر چاپ لپاره، يو کتاب په څو کسانو ژباړي، بيـا پـه ډېـر لنډ وخت کې هغه کتاب چاپ ته چمتو او بله ورځ په بازار کې وي، يعنې که يو کتاب په امريکا کې چاپ شي، يوه اونۍ وروسته همدلته زموږ په هيواد کې د هغه پښتو بڼه زموږ په لاس کې وي، د دې د کيفيت به څه حال وي؟ داسې يو کتاب چې پر سياسي، اقتصادي، کلتـوري، نظـامي او نورو مسلو يې بحثونه کړي وي، د ليکوال ټولنه يې له موږ لـرې هـم وي، زموږ په ټولنه کې داسې تکـړه ژبـاړونکي چـې هـم پـر دې يـادو

(c) ketabton.com: The Digital Library

موضوعاتو د ژباړن په توګه برلاسی وي او هم دې د ليکوال له کلتور او ژبې سره اشنا وي، ډېر کم دي، نو په يوه وخت کې دومره ژباړونکي، چې پر دې معيار پوره وي، له کومه شوو چې يو کتاب ترجمه کړي؟ بيا يې داسې تکړه ايډيټر پيدا کړی وي چې هم د دې ژباړونکو سبک يو ډول کړي او هم ترجمه له اصل کتاب سره وګوري، دا کارونه په دومره لنډه موده کې وکړي چې يوه اونۍ کې د کتاب ترجمه، ايډيټ، ډيزاين او چاپ چارې ټولې پای ته ورسېږي؛ دا که ماشينان نه وي، فکر نه کوم چې د انسانانو په وس دې پوره وي، اما زموږ خلک، ليکوال او ژباړونکي دغه بې معياره کتابونه هم ستايي، خپرندويه اداره/ادارې خو بيخي د ستاينې وړ دي.

که د شاعرانو په اړه فکر وکړو، پر ټولنيزو رسنيو يو شاعر خپل شعر خپور کړي، بس زموږ زياتره کسان که په شعر له فني اړخه پوهېږي که نه، ورته ليکي: ډېر ښه، بيخي اعلا، جالب دی، افرين دې وي، خوند دې په کړی. په داسې حال کې چې نه به دا ستايونکي په شعر پوهېږي، نه به د هغه شعر له فني اړخه ډېر جالب وي او ټولنې ته د پيغام کيسې به يې نه نو کوو. ښه څه اړتيا ده چې ناحقه د يو شي/شخص ستاينه کوو؟ که له هر يوه پوښتنه وشي، چې ولې جالب دی؟ حيران به شي چې څنګه ځواب در کړي.

که د کور چاپېريال ته راشو، په کور کې مشران کشران څنګه ستايي؟ زه يوه روځ د خپلوانو کره ورغلی وم، يوه مولوي صاحب د خپلو دوو زامنو ستاينه راته کوله، د مشر زوی په نسبت يې کشر ـ ډېر وستايه، ان داسې خبرې يې وکړې چې مشر به حتمن زموږ د ټولو په مخکې د کمترۍ احساس کړی وي. زموږ ستاينې داسې وي چې دوه کسان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقابله کې سره راولو، يو د بل ضد ته يې دروو، زما په ستاينه د هغه بل کس له دې ستايل شوي کس سره کينه پيدا کېږي.

دا د ستاينې ناسمه طريقه ده، د ستاينې ډول ډېر مهم دی، د کليمو پر ځای کارول اړين دي، زياتوب به پکې نه وي، که يو څوک تر خپل حد زيات وستايل شي، دا ښه کار نه دی، خو که د کار په تناسب کم وستايل شي، زما په اند به پروا نه کوي. ناحقه او بې ډوله ستاينې هم د ټولنې د خرابېدو سبب کېږي او هم د اشخاصو. زموږ ملت ته د غيور، مجاهد، ښه مسلمان، د زبرځواکونو ماتونکي القاب ور کول کېږي، خو هغه کارونه چې په همدې ملت کې ترسره کېږي، په شريعت کې حرام وي، اخلاقاً ښه نه وي، په قانون کې ممنوع وي، هغوی ته بيا څوک ګوته نه نيسي؛ دا بې انډوله ستاينه ده، پايلې به يې هم داسې سرچپه وي لکه زموږ د ټولنې.

نقد مو هم عيناً د ستاينې په شان دی، که يو څوک زما ملګری وي، ستاينه يې تر حد زياته کوم، که زما د کورنۍ وي، هر څه يې بولم، البته که د داسې کورنۍ وي چې زما ورسره جوړه نه وي، يا زما ملګری نه وي، بيا يې افراطي غندنه کوو. موږ ټولو ته د مسلمانانو په صفت د قران کريم دا هدايت دی:

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ} [النساء: ١٣٥].

ژباړه: اې مومنانو! د الله لپاره په شاهدۍ کې له پوره انصاف څخه کار واخلئ، حتا که ستاسو پر خپلو ځانو، مور و پلار او خپلوانو وي.

زموږ د ټولنې يو کس چې خلکو د بوتل لقب ور کړی وي، بلـه ورځ اتل وي، يو څه وخت وروسته بيا د اتل له درجې را کښته شي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

غندي يې او افراطي نقدونه پر کېږي، ان هغه کسان يې هم کوي چې د هغه د کار په نوعيت به نه پوهېږي، پر يوه داسې کړنه به يې نقدوي چې دی به يې په اړه هيڅ نه پوهېږي. ما په کليوالو سيمو کې يو داسې بزگر ليدلی چې نه زدکړې لري، نه تجربه، نه يې نور هيوادونه ليدلي، البته د سياست په اړه به يې خبرې کولې، ولسمشران به يې پړه بلل، يوازې د خپل هيواد ولسمشر هم نه؛ بلکې د نورو هيوادونو مشران به يې هم ملامت کړل.

په نقد کې مبالغه زموږ په ديني قشر کې هم ډېره ده، هغوی نقد تر ډېره حده نه کوي، سمدستي يې د اسلام له ليکې باسي، دا ډېره افراطي ډول دی. يو څوک بايد د هغه د کړنې په اندازه نقد شي، معقول نقد به وي او دليل و توجيه به لري، نقد بايد د دې سبب نه شي چې چپه پير وکړي، تر حد زياتوب يې زياتره وخت د چپه پير کولو سبب کېږي.

ماشوم که يو ناسم کار وکړي، موږ ورته وايو ټمبله، د يوې خوا نه يې، ښه يې سپک کړو. که مشر د اوبو گيلاس چپه کړي، د کور بل مشر غږ ورته وايي، پروا نه کوي، باران به وشي، که ماشوم دا خطا وکړه، ټول يې سپکوي، ملامتوي يې، ناسم نومونه ورته يادوي، حتا وهي يې هم. داسې يو بام دوې هواوې دي!

اصلن په ستاينه او نقد کې د اعتدال لپاره معتدلو خلکو/ ټولنې ته اړتيا ده، موږ ډېرو جنگونو، فقر، بې کاره رواجونو، بې علمۍ او گڼو نورو عواملو زموږ د ټولنې لويه برخه له نارمل حالت څخه ايستلې ده. پر ټولنيزو رسنيو د يوې جنجالي موضوع د شاربلو مهال زموږ د ټولنې دغه حالت انسان ته ښه معلومېږي. له خپل دريځه هاخوا د مخالف

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر خبرې نه شو زغملای، حتا ځانونه له پوهنتونو فارغ بـولي، مګـر د مخالفت مهال به دومره را ټیټ شي چې انسان ورته حیرانېږي.

په نقد او ستاینه کې افراط کول، بدې پایلې لري، زموږ ټولنه له دې رنځه کړېږي، په دې اړه ډېر کار ته اړتیا ده، که ووایم چې پیـل دې لـه کورنۍ تربیې او د تعلیمي ادارو له چاپېریال، نصـاب او د تـدریس لـه میتوده وشي؛ نو زما په اند پر ځای خبره به وي.

٢٩/١/٢٠٢٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افکارو غلا

د بشر په تاریخ کې د علم او افکارو غلا خورا اوږده مخینه لري، اوس چې د افکارو او علم د لېږد وسایل زیات شوي دي نو د غلا دې ډول کې هم زیاتوب راغلی دی. د پخوا په نسبت اوس مهال د نړۍ مختلفې مشهورې ژبې د زیاتو خلکو زده هم دي. په خواله رسنیو کې بیا د خلکو افکار زیات کښته پورته کېږي او د غلا زمینه یې هم خلکو ته مساعده کړې ده. خو دا یو بد او کرغېړن عمل دی، د افکارو غلا څه ده؟ په اړه یې خورا ګڼ تعریفونه وړاندې شوي دي، زه یې دلته یو مشهور تعریف کوم:

د بل افکار د اصلي سرچینې له ذکر پرته د ځان په نوم خپرول؛ د افکارو غلا ده؛ لیکل او نه لیکل یې شرط نه دي.

ځینو کسانو په تعریف کې دا هم اضافه کړي چې د بل ترکیبونه، اصطلاحات او کلیمې د هغه له نوم پرته راوړل ادبي یا د افکارو غلا ده. که دا تعریف ومنو نو بیا بیخي ډېر کسان د ادبي غلو په لیست کې داخلېږي. اما زما په اند ترکیبونه، اصطلاحات او کلیمې د ټولو مشترکات دي، له دې امله به یې په کارولو کې ستونزه نه وي او بل د یوې اصطلاح، یا ترکیب یا هم کلیمې هغه لومړی پنځونکی ژر نه شي پیدا کېدای چې خلک یې په خپلو لیکنو کې هغه ته نسبت وکړي له دې امله هم د اصلي سرچینې له ذکر پرته د دې استعمال زما په ګومان باک نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم د ټولنیرو پدیدو په اړه یو تعریف نه وي، بلکې ګڼ تعریفونه یې کېږي خو زما په اند یې تر ځینو تعریفونه دا تعریف غوره او جامع دی. په نیټ کې یې ما ځینې تعریفونه پیدا کړل چې یا خورا اوږده ول یا هم بیخي مختصر، هلته د زیاتو تعریفونو تر لیدو وروسته د دې پاس تعریف الهام مې تقریبن له هغو واخیست.

دا غلا په ټوله نړۍ کې رواج ده او له نن څخه مخکې هم مشهور کسانو دا غلا کړې ده او نن یې هم مشهور کسان کوي. حتا داسې کسان چې د هغه په نوم بازار ته راوتلی کتاب چې اصلن د بل کس وي میلیونه نسخې خرڅ شوی هم دی، مګر تر دې هر څه وروسته ثابته شي چې کتا ب د هغه نه وو بلکې د بل کتاب یې په ځان پسې تړلی و.

زموږ په ټولنه کې هم ځینې کسان دا کار کوي. زما یو خوریی وو چې په فیسبوک کې یې تر خپلې سویې لوړې خبرې لیکلې. ما یوه ورځ ټلیفون ور وکړ چې دا لیکنې له کومه کوې؟ لومړی یې ځان داسې ونیو چې زه پوه نه یم ستا هدف څه دی؟ بیا مې په واضح ډول ورته وویل چې د فیسبوک لیکنې دې له کومه کوې؟ دا خبرې ستا تر سویه لوړې دي او ته له دې سره چې لیکې یې، هم کېدای شي پرې پوه شوی نه یې؟ کرار یې راته وخندل، بیا وویل: له ما سره یو کتاب دی چې د پوهانو خلکو خبرې یې را ټولې کړې دي، له هغه کتاب یې لیکم. ما ورته وویل: داسې مه کوه، د هر چا خبره چې لیکې یا د هغه کس نوم ور سره لیکه یا هم په دوو لیندیو کې یې لیکه چې خلک پوه شي دا وینا ستا نه ده. ځکه په دې ډول خلکو ته بدنامېږې؛ که سبا در سره مخ شي یا هم نورې فیسبوکي لینکې دې وګوري نو دستي دې حقیقت ورته معلومېږي او بیا دې په خبره خلک باور هم نه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو بل وخت مې بیا اخښي همداسې کول، زموږ له کوره یې کتابونه وړي وو او له هغو کتابونو یې بسته پاراګراپونه غلا کول او په خپل نوم یې نشرول. بیا مې یو مهال ورته وویل چې دا کار ښه نه دی، خلک تا پېژني داسې مه کوه چې د کتابونو خبرې په خپل نوم خپروې. وروسته یې دا کار لږ کړ خو ختم یې نه کړ.

یو بل کس مې پېژاند چې د نورو بسته کتابونه یې په خپل نوم چاپول. یو چا راته ویل ماته یې یو کتاب راکړ چې دا راته ترجمه کړه. کله چې مې کتاب تر سل زیات مخونه ورته وژباړه بیا یې بل راکړ چې دا هم تر دا په ښښه شوي ځایه ترجمه کړه. ما دا کار هم ورته وکړ او خپله مزدوري مې ترې واخیسته، مګر بل ورځ که ګورم هماغه ترجمه یې سره ور وړې وه او د کتاب په منځ کې یې ځینې خبرې خپلې هم کړې وې، کرار یې پر دا پښتی لوی خپل نوم له غټو القابو او تخلص سره لیکلی وو!!!

اروابناد پېروز هم یوه ورځ راته ویل چې د (قران او ساینس) په نوم ده یوه لیکنه کړې وه، بل وخت که ګورم زما لیکنه په یوه اخبار کې د بل کس په نوم نشر شوې ده. بیا مې هغه ته مسیج وکړ چې زما لیکنه دې ولې په خپل نوم نشر کړې ده؟ د ده په ټکو چې هغه خپله غلطي ومنله او له بخښنې سره یو ځای یې ځینې عذرونه هم بیان کړل. ده ویل ما هم بږغ ورته ونه کړ چې ځه خپله تېروتنه منې.

د مولانا وحید الدین خان په نوم یو افغاني الاصله هندی عالم دی چې د دین او ټولنیزو مسلو په اړه یې ځینې ډېرې جالبې خبرې کړې دي. له ماسره د هغه ډېر کتابونه دي او کله ناکله به مو د هغه په نوم دهغه وړې لیکنې نشرولې او له دې سره مو د هغه ځینې کتابونه او یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفسیر هم ترجمه کړل، مگر بل وخت که گورم یو کس زموږ ترجمه شوې لیکنې په خپل نوم خپروي. نه یې زموږ د ژباړې یادونه کړې ده او نه یې د مولانا وحید الدین نوم اخیستی دی او دا هر څه یې هوبهو په هغه بڼه نشر کړي دي چې موږ ترجمه کړي وو؛ دې کس دومره لوی جرأت کړی وو چې په ډېره مېړانه یې پر خپل وال دا پردي افکار نشر کړي وو او ده غریب یې د ژباړې زحمت لا هم نه وو کړی دا خو پرېږده چې د افکارو تولید دې وکړي.

ما له ځان سره فکر وکړ چې دا کسان تر خپلې سویې لوړې خبرې نشروي، نو که هر هوښیار انسان ور سره مخ شي د ده دوکه سمدستي معلومولای شي، ځکه دی په خبرو کې خپله علمي ذخیره او وړتیا دستي ورته ښکاروي او هغه پوهېږي چې پر وال دې نشر شوې لیکنې خپلې نه بلکې د غلا دي. دا کسان هم اوس ځانو ته بدنامي پرېږدي او هم په تاریخ کې.

یو بل مشهور لیکوال او سیاسي رهبر بیا پېژنم چې د افکارو غلا خو یې له وخته کوله اما داسې کارونه یې لا هم وکړل چې له عربي ژبې یې د قراني قسمونو په اړه یو کتاب ترجمه کړ او په پښتو کې یې خپل نوم پرې ولیکه چې گواکې دا ابتکار ده کړی دی. نادره دا ده چې په خپل تفسیر کې یې هغو تفاسیرو ته یا ریفرینس نه دی ور کړی چې ده غلا ترې کړې ده یا یې هم یو یا دوه ځایه مازې یاد کړي دي. په دې ډول غواړي خلکو ته څرگنده کړي چې ده له پخوانو زړو تفسیرونو استفاده کړې ده او دا نوي ابتکارات یې ټول خپل دي. مگر ما ته د لوست مهال معلومېدل چې دا افکار یې له چا اخیستي دي او هغه یې له کومه یوه پټ کړي؟ حتا د خپل تفسیر نوم یې لا له یوه بل اردو تفسیره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه کړې دی؛ زه دا نه وايم چې نن به خلك هغه تر مرۍ را ونيسي، مګر پر دې کتابونو به يوه ورځ حتمن يو څوك څېړنه کـوي، ممکـن د نورو ژبو له تفسيرونو سره يې ښه په خوند وګوري او په دې راز پوه شي چې دا افکار له کومه ځايه غلا شوي دي؟ ان د هغه کتاب يا مولف نوم هم نه دی ذکر شوی. په غلا کې نو دا د خپل ماډل نمبر ون غلا ده چې نه له يوه کتابه شوې ده نه له دوو، بلکې خورا ډېر کتابونه يې پسې کتلي او تر استفادې وروسته يې نـه د کتـاب حوالـه ور کـړې ده او نـه يـې د ليکـوال نـوم يـاد کـړی دی. مـا لـه دې کتـابونو سره ځينـې ځايونـه مقايسه (پرتله) کړل ان ټکي په ټکي يې هغه ځايونه را ترجمه کړي وو، له ماسره نژدې ځينو کسانو ته مې وښودل چې ګورئ خلك څـومره پـه سپين سترګۍ د نورو افکار غلا کوي، يو کس خولې توی کړی، مطالعه وکړي، وخت ور کړي او ځان سترې کړي بيا د خلکو د خـدمت لپـاره يو ګټور شی نوشته کړي، مګر بل ظالم راولاړ شي د هغه ټوله خـواري په اوبو لاهو کړي او د هغه افکار په خپل نوم نشر کړي. هغه تر دومـره خواريو وروسته اقلن د دې حق هم نه لري چې نوم يې ياد شي يـا يـې کتاب ته حواله ور کول شي؟!

دا کسان به حتمن يوه ورځ رسوا کېږي او د خپل دې کرغېړن عمـل سزا به ګوري، سزا يې نو دا نه ده چې فزيکي تکليـف ور کـړل شي يـا مالي جريمه ترې واخيستله شي بلکې له افکارو به يې خلك ډډه وکړي او د يوه ليکوال يا مفکر پر ځای به خلك د يوه غله او خاين په سترګه ورته وګوري.

زما په ګومان که يو څوك په خپله خواري يو کتاب ليکي دا تر هغو لسو کتابونو ښه دی چې د بل افکار د هغه د نوم له يـادوني پرتـه پکـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای پر ځای کړي. کتابونه موږ ته معلوم دي چې نن يې ليکوالانو ته ميليونه پيسې ور گټلې دي، دا مطلق اوس مال بلل کېږي او څوك چې له بل کس څخه مال غلا کوي، نو د قانون، اخلاقو او دين له اړخه مجرم دی چې که په دې دنيا کې عذاب ونه گوري اخرت کې به حتمن عذاب ور کول کېږي. ليکنه چې هر څوك وکړي دا د هغه شخصي-ملکيت دی او د هغه د شخصيت و علميت استازولي کوي، نو که بل څوك د هغه کس ليکنه غلا کوي د هغه ملکيت ترې وړي چې حق يې نه لري او بل د هغه کس شخصيت هم ترې غلا کوي چې دا يو ډېر نااخلاقي او له انساني چوکاټه وتلی عمل دی.

د افکارو او کتابونو د غلا توريوازې زموږ په زمانه کې پر خلکو نه لگېږي بلکې په تېر وخت کې هم مشهورو او نومورو کسانو دا کارونه کړي دي، يو څو مثالونه يې د تاريخ له مشهورو کسانو دادي:

ياقوت حموي په خپل کتاب الارشاد کې وايي چې له پلاره مې واورېدل ويل چې د خپل پلار خط مې وليد هغه کښلي وو چې په بغداد کې مې له ابو الحسن بن الطبوري څخه واورېدل ويل يې: د خطيب بغدادي زياتره کتابونه د ابو عبد الله محمد بن علي الصوري نومي کس دي ماسيوا د بغداد له تاريخه.

همداراز د مشهور عالم جلال الدين سيوطي په اړه راغلي دي چې هغه هم د خپل وخت له مشرانو علماؤ زيات کتابونه غلا کړي دي. د ده په اړه ويل کېږي چې له ابن تيميه يې د تحريم المنطق په نوم کتاب غلا کړی، له ابن حجره يې د المنقول في اسباب النزول او نور ډېر کتابونه غلا کړي، همدا شان يې له شمس الدين سخاوي څخه هم ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتابونه په خپل نوم کړي دي، یوه شاګرد یې په اړه دا بیتونه هم ویلي دي:

سرق السارق مـــني كـــتباً　　وادعاها وهو في ذاك مفتري

وعلى كتب السخاوي قد جنى　　وكتاب القطب أعني: الخيضري

في مزايا سيد الخلق عـــال　　خير مبعوث أتي من مضر(١)

په یوه عربي ویکیپیډیا کې یې د علمي غلا دا شپږ ډولونه ذکر کړي دي:

١/ استنساخ: دلته په بشپړ ډول د نورو عمل وړاندې کېږي خو داسې څرګندوي لکه یوه فرد چې دا کار کړی وي.

٢/ النسخ: په دې کې مختلفې برخې سره پینه کېږي خو سرچینه یې نه ذکر کېږي.

٣/ الاستبدال: په دې کې د ځینو مهمو کلیمو له بدلون پرته د لیکنې نور اساسي معلومات همداسې راوړل کېږي مګر سرچینه یې نه یادېږي.

٤/ المزج: په دې کې بیا د مختلفو سرچینو مواد سره ګډېږي خو د یوه سرچینه هم نه ذکر کوي.

٥/ التکرار: د یوه تېر کس له کتابه غلا ده خو نوم یې نه اخلي.

٦/ المزیج: د یوې لیکنې داسې برخې چې سرچینه یې په سم ډول ذکر شوې وې له داسې لیکنو سره یوځای کړي چې سرچینه یې بیخي یاده شوې هم نه وي.

په یو عربي مقاله کې مې دا لاندې توپیرونه او تقسیمات هم ولوستل:

د فکري او ادبي غلا ترمنځ هم توپیر شته؛ نسبت ادبي غلا ته د فکري غلا مفهوم پراخ دی، نو د دوی دوو ترمنځ د کل او جز اړیکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده، ادبي کړنې د فکر زېږنده دي، نو هره ادبي غلا فکري غلا هـم ده، خو عکس يې سهي نه دی.

فکري غلا د نوعيت له مخې دوو ډولونو ته وېشله کېږي:

علمي غلا: علمي غلا له علمي کړيو سره تړلې چاره ده او د نورو علمي پايلې له قانوني او اخلاقي جوازونو پرته په ځان پسې تړل علمي غلا ده.

ادبي غلا: د بل ادبي کارنامې، بحثونه، روايـات، لـوحې، رسـمونه، مقالې، اشعار، قصيدې او... د هغوی له ذکر پرته ځان ته منسوبول ادبي غلا ده.

د محتوا له مخې فکري غلا دوو نورو نوعونو ته تقسيمېږي:

بشپړه فکري غلا: د ادب له هرې برخې سره که تړاو لري، غل راځي ټوله اختراع(ابتکار) ځان تـه منسـوبوي او تـر مـنځ يـې د ادب اصـلي پنځونکی ورکېږي.

جزي فکري غلا: د يو چا له ليکنې د هغه د محتوا ځينـې برخـې د دې لپاره غلا کړي چې خپلـه ليکنـه پـه پـوره کـړي، پـه دې ډول هـم غواړي ليکنه کې نوې زاوې لوستونکو ته وړاندې کړي او هم له خپلې ليکنې سره د بل د ليکنې په ګډولو پر خپله غلا د پردې اچولو کوښښ کوي چې د اصلي ليکنې ليکوال پرې پوه نه شي.

دا چې د علمي، ادبي او فکري غلا تر شا کوم اسباب دي؟ لانـدې به په لنډ ډول بحث پر وکړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فکري غلا اسباب

د فکري غلا د تعریف، په تېر او اوس کې د بېلګو او ځینو نورو اړینو ټکو په اړه مو توضیحات ور کړل. په دې برخه کې غواړم معلوم کړو چې د فکري غلا تر شا کوم اسباب وي چې یوڅوک د غلا کولو ته هڅوي؟

یو عام سبب د انسان کمهمتي او سستي ده. یو کس په ذهني ډول دې ته چمتو نه وي چې ځان ستړی کړي او تر زیار و خواریو وروسته یوه لاسته راوړنه ولري. کله چې انسان کمهمته او لټ شي نو بیا خواري کښل ورته ګران وي او نه شي کولای چې په زحمت کښلو خپل ځان هدف ته ورسوي، له دې امله نو خپل هدف ته د رسېدو لپاره لنډې او اسانه لارې ګوري. د ادب په میدان کې یوه اسانه او لنډه لار د نورو افکار غلا کول دي چې دا کار خورا ډېرو کسانو پخوا هم کړی او اوس د وسایلو په زیاتېدو سره دا کار تر پخوا څو چنده زیات شوی دی.

ځان خوښونه هم ددې سبب کېږي چې کله ناکله خلک د فکري غلا لپاره چمتو کړي، کله چې یو څوک غواړي خلک یې باید یاد کړي، په مجالسو کې یې ستاینه وشي او د ده کارنامې ذکر شي، نو د دې لپاره هغه هر ډول وسیلې ته لاس اچوي چې د افکارو غلا هم ترې مستثنا نه ده.

زیات شهرت غوښتل هم د دې سبب کېږي چې یو کس دې ناوړه کار ته لاس ور واچوي. هر څوک چې د جنون تر حده د شهرت وږی وي نو هغه خپل دې هدف ته د رسېدو لپاره هر کار کوي چې د افکارو له غلا هم ارو مرو مخ نه اړوي. دا زموږ په زمانه کې موږ لیدلي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ځینې کسان د ستاینې او شهرت په موخه له عربي تاریخي کتابونه ترجمه کوي او په پښتو ژبه کې یې ځانته نسبت کوي. دلته مهمه داده چې هغوی ځانونه په زیاتو علومو خبر ښکاروي په داسې حال کې چې یو لیکوال تر هغو سم تاریخي کتاب نه شي لیکلای چې د تاریخ سره تړلي علومو باندې پوه نه شي او هغه علوم چې د تاریخ لپاره اړین دي شاوخوا ١٦ علوم دي او لومړی اړین شی د مورخ لپاره داده چې له یوه فکري مکتب سره به تړلی نه وي بیا که تړلی هم وي نو د تعصب تر اندازې به ور سره مینه نه لري چې د تاریخ لیکلو مهال حقایق مسخه کړي مګر زموږ ادیب چې د تاریخ دوه کتابه یې غلا کړي دا لومړی شرط هم نه دی پوره کړی نو علوم خو پر لویه لار پرېږده.

مالي ګټې هم د دې سبب کېږي. ځکه افکار په هره زمانه کې مهم دي او فکري تولید، نظریات او ایډیاوې د هر کس کا رنه دی، موږ په خپله زمانه کې وینو چې د همدې وجې ځینې خلک خورا ښو دندو ته لوړ شوي او ځینې نور له همدې لارې معاش تر لاسه کوي. د دې لپاره چې په خپل وخت کې ځینې مادي ګټې لاسته راوړي ځینې کسان د افکارو غلا ته پنا وړي او په دې ډول خلکو ته ځان بیداره هوښیار معرفي کوي چې هغوی یې درناوی کوي او د هغه د پوهې و نظر په مقابل کې یې بدله ور کوي او په دې ډول خپل ژوند مخته وړي.

کله غیرت هم د دې سبب کېږي چې یو څوک فکري غلا ته مخه کړي. مثلا: یو کس خپل همصنفي ویني چې ښې مقالې لیکي، غوره نظر ور کوي او خلک یې نظریاتو ته له درناوي سره عملي کوي هم. دا کس د خپل همزولې او همصنفي په دې کار اور اخلي او کوښښ کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دی هم تر یوه حده په دې میدان کې د خلکو د خبرو او پرې د نظر ور کولو جوګه شي د همدې لپاره د نورو نظریات غلا کوي او په خپل نوم یې تیروي چې د خپل همصنفي یا همزولې یا هم بل کس سره د ضدیت و غیرت له امله ټاکلی هدف لاس ته راوړي.

- حل لار څه ده؛ څه باید وکړو؟

دا یو بد کار دی، حتمي خبره ده چې په هره زمانه کې به یې د مخنیوي لپاره ځینې لارې چارې لټول شوې وي، اما نن هم اړتیا ده چې پر ځینو حللارو یې فکر وشي. له دې ناسمه کاره د خلاصون لپاره لومړی ګام انساني وجدان او اخلاقیات دي. یو انسان که وجدان ولري او د انساني اخلاقو په نوم کوم ارزښت ته درناوی ولري نو باید له دې ناوړه کار څخه ډډه وکړي ځکه دا د بل انسان ملکیت دی او د هغه ملکیت د هغه له اجازې پرته ترې وړل هیڅ اخلاقي جواز نه لري.

دویم مهم ګام په دې اړه نوي او جدید قوانین دي چې باید دولتونه یې رامنځته کړي او په کلکه یې پلي هم کړي، ځکه د وسایلو په زیاتېدو سره دا سرقه(غلا) خورا زیاته شوې ده او د خلکو خپل افکارو لیکنې خوندي نه دي. په دې اړه باید جدي ګامونه پورته شي او داسې قوانین جوړ شي چې ددې برخې ټول اړخونه یې په ښه سم ډول روښانه کړي او د هر واړه و لوی جرم لپاره یې سزاګانې ټاکلې وي چې وکولای شي فکري غله له دې غلا را بند کړي.

درېیم ګام خپله باید لیکوالان، تیوریسنان او د رسنیو خاوندان واخلي. دوی باید خپله افکار د باوري منابعو له طرفه نشر کړي چې خلکو ته باوري وي او په هغه رسنۍ کې بیا بل څوک نه شي کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې همدا مواد په لړ ادلون بدلون د بل په نوم خپاره شي. د رسنيو خاوندان کولای شي چې د هغه چا ليکنې د وخت لپاره له نشرولو وغورځوي چې پر هغه د ادبي او فکري غلا تور ولګېږي او دا په شواهدو پرې ثابته هم شي. په دې ډول کولای شي چې د خلکو افکار او ادبي ليکنې تر يوه حده خوندي کړي او که له غلا شوي کتابونو سره خپرندويه ادارې بايکاټ وکړي او کله يې هم ورته چاپ نه کړي، نو دا غلا که ورکه نه شي ګراف يې حتمن را کمېږي.

څلورم اقدام بايد نن دولت يا ځينې بنسټونه دا وکړي چې د ټيکنالوجي په مټ کولای شي غله او سم ليکونکي سره تفکيک کړي. هر کس که د بل مخکنۍ ليکنه، کتاب او افکار غلا کړي ول او د ټيکنالوجي په مټ دا پرې ثابته شوه بايد سزا ور کړل شي له دې لارې کولای شي چې خورا زيات غله معلوم او ثبت کړي. په نوره دنيا کې خلکو د مونوګراف يا تيز لپاره داسې پروګرامونه ايجاد کړي او که موږ يې دلته د ادبي و فکري غلا د مخنيوي لپاره استعمال کړو زما په ګومان ښه نيتجه به ور کړي. اوس د ټيکنالوجي په مټ کولای شو چې اصلي ليکوال او جعلي ليکوال سره معلوم کړو، يوه فيصدي بايد د قوانينو له مخې ورته وټاکله شي چې که يوه کس دومره سلنه د سرچينې له ياد پرته د بل کس له ليکنې د الفاظو په لږ تغيير و تبديل واخيسته دا غلا بلله کېږي، په دې ډول غله هم اسانه پېژندل کېږي، نتيجه به يې هم ښه وي او قانون ته سپارل يې هم بيخي اسانه کېږي.

٢٠١٨/ ١١/ ١٠

سرچينه:

(سرقات الکتب وانتحالها... د محمد ماهر حماد مخ: ٧١٠، المخطوطات د السامرائي مخ: ٧٤٣، ٧٤٤)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نصاب کې لا تر وخت تېر موضوعات ولې توجیه کېږي او د څه لپاره دي؟

په ژوند کې د پرمختګ چانس هغه افراد، ډلې او ملتونه لري چې د بل د کار پایلې ته لاس تر زنې ناست نه وي، د بل د شوي کار پر نتیجه تر شخوند وهلو دا ورته ښه وي چې خپله ابتکار وکړي. د ابتکار وړتیا هغه کسان لري چې د تقلید پر ځای اجتهاد کوي، هڅاند کس بریالی کېږي او د لټ و سست برخلیک معلوم دی، هغه څوک چې پر ځان یې د اجتهاد دروازه بنده کړې او د جمود په وروسته پاته نړۍ کې د بل په پېښو کولو ځان ته د کاذب ډاډ هڅه کوي، ناکامي یې د ژوند تر پایه ملګرې وي، دوی نه یوازې دا چې نورو ته څه نه شي وړاندې کولای، بلکې د خپل ځان د چلاو لپاره هم د نورو لاسنیوي ته اړ دي، د هغوی د ژوند په سوانحو کې به کله هم ونه وینې چې نورو ته د خدمت مرجع شوې وي، بلکې ټوله هڅه یې دا وي چې له نورو د ځان د ګټې لپاره یو څه شی څنګه بېل کړي او خپل ژوند په وکړي.

جمود/تقلید له لویه سره د ژوند له فلسفې سره جوړ نه دی، ژوند د تحول پر ډګر نه سوځېدونکی لوبغاړی دی، زموږ مشاهده هم دا ثابتوي چې په ډېر کم ژوند کې د خورا زیاتو تغییراتو شاهدان یو، نو که څوک په ژوند کې هڅه کوي چې د پدیدو د رامنځته کېدو مخه ډب کړي، هغه په حقیقت کې ژوند دروي، دا کاروان نه درېږي که څوک یې د مخنیولو هڅه وکړي نو پایله یې یوازې د خپل ځان ناکامي ده او د تحول ثابت قدم به له پرمختګ څخه کله هم څوک را ونه ګرځوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمود/تقلید هغه مزمینه ناروغي ده چې د مریض په برخلیك کې له مرگ او پنا کېدلو پرته بل هیڅ شی نه لیکل کېږي، هغه ټولنې او ملتونه چې د تقلید لار یې د ژوند لپاره غوره کړې ده، ډېر ژر به یې د ژوند ډېوه بې نوره او ځای به یې داسې څوك نیسي چې له کاروان سره د تلو جوگه وي. له روان کاروان سره د تلو جوگه کېدل د وخت او مکان له شرایطو سره تر همږغې پورې اړه لري، هغه ملتونه چې د تحول د کاروان د ملتیا په شرایطو ځانونه پوه کوي او بیا د ملگرتیا لپاره هڅه کوي چې دغه شرایط پوره کړي، نو هغوی په خپلو کړنو کې بریالي شوي دي، د دې په نسبت بیا هغه وگړي/ملتونه/ ډلې/سازمانونه چې تر حرکت یې مفت برکت خوښ دی، تر اجتهاد یې جمود خوښ دی، د ژوند تېرولو د طریقې تر پوهېدا یې ناپوهي غوره گڼلې ده، هغوی ځکه د مرگ په حتمي نتیجه محکوم دي چې له روان کاروان سره د مزله نه دي، هغوی یې د کشولو لپاره نه وخت لري، نه گټه ورته لري او نه دوی له هغوی پرته د ژوند کولو اهلیت لري، له دې امله په تاریخ کې ډېر قومونه، ډلې، ژبې او ملتونه په دې سرنوشت اخته شوي او دا لړۍ به لاهم دوام کوي.

علم دا نه دی چې د بل پېښې وکړه، نه دادی چې حتمن دې له یو چا سره له بله د زدکړې سند وي، علم که له بله زده کېږي نو په خپله تجربې هم موږ ته ډېر څه را زده کوي چې دواړو کټگوریو ته علم ویلای شو. د انسانانو نسل پر نسل راغلې تجربې دومره پخې دي چې د نن وخت پرمختگونه د همدې تجربو پایله دي، انسان نه یوازې د تېر وخت تجربو ته په کمه سترگه نه گوري بلکې د لا صحت او باور لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې هم پرې اضافه کوي چې په نتیجه کې یې نور نوي څه هم په لاس ورځي.

زموږ په ټولنه کې علم ته پرانیستل شوي مرکزونه له بده مرغه د علمي پرمختګ پر ځای له علم څخه شا ته روان دي، په دې نړۍ کې د ژوند کولو د کامیابه طریقې د معلومولو پر ځای هڅه کوي چې دغه دریڅه څوک خلاصه نه کړي ځکه چې په دې لار کې د پرتو کړاونو د زغمولو همت په دوی کې نه شته، نو ځکه یې تر پرانیستلو په بندولو خوښ دي، دوی ددې پر ځای چې خپل ځانونه د دې جوګه کړي چې خپل ژوند د نورو له لاسنیوي پرته وکړي، په دې خوشاله دي چې نورو د هغوی د ژغورنې لپاره بوخت دي ابتکارونه کوي، د ابتکار خاوندان هم خپله ژوند کوي او هم دوی ته د ژوند کولو زمینه برابروي ځکه مات لاس دی چې په غاړه کې له وړلو پرته بله چاره نه لري.

د جمودپالو ټولنو لویه ستونزه داده چې د خپلو ستونزو په درک نه پوهېږي، حتا داسې ټولنې هم شته چې د نورو په لارښوونو هم نه پوهېږي، دوی تقلید داسې ځپلي دي چې د پوهاوي او راپوهاوي وړتیا یې یو مخیزه ختمه شوې ده، د دغه ټولنې یوازې د دې ویاړ لري چې د تاریخ برخه شي او د کتابونو په صفحاتو کې د هغوی نوم او د ژوند نیټه یې د له منځه تلو له نیټې سره یوځای ذکر شوې وي.

زموږ علم ته د منسوبو مرکزونو په نصاب کې لا د هغه وخت بابولالې ویل کېږي چې نه یې خلک اوس د هغه وخت شرایط درک کولای شي، نه یې د ژوند په طریقه او طرز پوهېږي او نه یې د بیا راګرځېدلو احتمال شته، نو بیا دغه بحثونه او موضوعات د څه لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

تدریسیږي؟ یوازې د دې لپاره چې خلك تقلید ته وهڅیږي؟ د دې لپاره چې خلك نوی فکر او د ژوند نوی موډرن طرز زده نه کړي؟

د عملي فقهي عباداتو په برخه کې ماشومانو ته زموږ د سیمې ملایان د شروط الصلاة په نوم یو کتاب تدریس کوي، په غه کتاب کې د مینځې یادونه هم راغلې ده، چې زه د ازادې ښځې او د مینځې ترمنځ د هغو احکامو په اصلیت نه پوهېدم چې د دې دوو صنفو په تړاو بـه یې توپیر سره در لـود. دغه کتاب چې زموږ د رواج لـه مخې خـورا پـه وړوکتوب کې ماشوم ته لوستل کیږي، د مینځې او غـلام د یـادولو څـه اړتیا لري؟ ماشوم چې په خپل چاپیریال کې نه مینځه ویني او نه غلام نو د احکامو تفکیک به هغه ته څه ګټه وکړي؟ یوه نظریه چې په پراتیک ډکر کې له ماتې سره مخ شوه، نو په اړه یې ماشوم ته اطلاعات ور کول به د هغه کوم درد دوا کړي؟

ذمي، خراج، دار الحرب، دار الکفر، دار الاسلام، دار السلام، جزیه او دې ته ورته نور فقهي اصطلاحات به د وخت غوښتنه وه چې فقهاؤ په خپل وخت کې پاملرنه ورته کړې وه؛ اما د هغو پـه دور کـې تحـول دومره چټك هم نه و لکه نن چې دی، نو که هغوی ددې اصـطلاحاتو د جوړولو، کارولو او عامولو حق در لود ایا موږ یې نن د خپل عصر له غوښتنو سره سم د ګوښـه کولـو او پـر ځـای یـې د هغـو اصـطلاحاتو د ایجادولو او نشر حق نه لرو چې زموږ عصر یې غوښتنه کوي؟ که هغوی حق در لود چې د خپلې ټولنې، چاپیریال، وخت او ځـای لـه غوښـتنو سره سم موضوعات وڅېړي، د نویو بحثونو کړکۍ پرانیزي، خپل اند په ازادانه توګه د فقهي په کتابونو کې ولیکي او تر موږ را ورسیږي، نو ایـا

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ د ژوند په دې چټک تحول منونکي دور کې د دې حق نه لرو چې پخوانو ته د مسلم حق په نوم ور کول شوی و؟

دغه تر وخت تېر نظریات اوس دومره نه دي مهم لکه نن چې نور موضوعات را پیدا شوي او په عقلي و شرعي لحاظ دغه موضوعات د اولویت حق لري، زما حتمي خبره دا نه ده چې دا موضوعات دې له ټولو کتابونو وباسي، په ځینو لوړو کتابونو کې که یې دوی اړتیا وینې پاته دې شي، اما د ماشومانو او ټیټې کچې له کتابونو دې دا موضوعات ایسته او پر ځای دې د نن اړین موضوعات ځای پر ځای شي چې د زمانې لومړیتوبونه په پام کې ونیول شي او هر حقدار ته خپل حق ور کول شي.

۲۶/۱۱/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نورو هیوادونو کې د دیني زدکړو زیانونه

زموږ د هیواد زیاتره دیني زدکونکي د زدکړو لپاره له هیواده بهر ځي. ډېری یې نژدې هیواد پاکستان او ایران ته ځي او نور یې سعودي، مصر، هند، ترکیې او... ته سفرونه کوي.

داکه په اوسنیو شرایطو کې یوه اړتیا ده، نو بل خوا زیانونه هم ټولنې ته لري. یوه خبره د تجربې له مخې حقیقت ده چې زموږ ټولنه دومره دیني فارغینو ته هم اړتیا نه لري لکه دلته چې یې تولید کیږي. هر شی چې تر تقاضا زیات شي په بازار کې یې نرخ ته زیان رسیږي. د دیني فارغینو زیاتېدا دوی ته دا تاوان کړی دی چې په ټولنه کې یې حیثیت ته صدمه رسېدلې ده که څه هم په دې کې یوازې دا لامل نه دی، اما یو لامل یې بلل کېدای شي.

په بل هیواد کې دیني زدکړې په اوسنیو شرایطو کې موږ ته ډېر زیان لري، اما دا چې خلک ولې بهر ته ځي دا بیا پر خپل ځای یو بحث دی چې تر شا یې ګڼ عوامل وجود لري.

زه دلته یوازې هغه نقصانونه په ګوته کوم چې زما پوهه ورته رسېدلې ده.

۱/ په ټولنه کې ټکر ته لار جوړول

په دې خبره ټول پوهیږو چې د هرې ټولنې دیني تعبیرونه د هغوی له شرایطو او مکان څخه اغېزمنېږي، زموږ د ټولنې تفسیر حتمن له نورو سره جوت توپیر لري. کله چې یو څوک خارج ته ځي، نو هلته په بل هیواد کې د یو بل ملت په منځ کې جسمن او ذهنن وده کوي. عمومن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بل هيواد له زدکوونکـو سره يوځـای وي، اسـتادان يـې د هغـه ځـای عالمان وي، شاوخوا چاپېريال ټول ورته پردی وي او کلتور هم نابلـده وي. لومړي سر کې دوی له يوه نوي کلتوره ورغلي وي چې هغـه هـر څه ورته نااشنا وي، ورو ورو هلته بلد شي او د هغوی د کلتور، تعبير او شرايطو تر تاثير لاندې راځي چې له کشرتوبه تر فراغته يې په ذهن کې ښه پوره ځای ونيسي. کله چې همدغه فارغ خپلې ټولنې ته راځي، نو د هغه تعبير د پلي کولو او ښودلو هڅه کوي چې ده په لس کلـن تعليمـي ژوند کې بهر زدکړی وي؛ دلته څو ټکرونه رامنځته کيږي، يو ټکر د هر فارغ او ټولنې ترمنځ وي، بل ټکر د هر هيواد فارغ کس د بل هيواد لـه فارغ عالم سره لري چې ټولنه سوکه سـوکه د يـوه لـوی تشـنج خـوا تـه بيايي. که په لومړي سر کې د دوی خبرې زيات تاثير ونه لري، د وخت په اوږدو کې حتمن اغېز کوي، ځکه يو خو خپل اولادونـه، قريبـان او اشنايان پيدا کوي چې هغوی باندې يې خبره تاثير کوي او بل يې عمر لوړېږي چې زموږ خلک د مشرانو احترام کوي او خبره يې هم پر خپل ځای خلکو ته تر يوه حده د منلو وړ وي. له دې امله په ټولنـه کـې پـر يوه وخت مختلف افکار را ټوکيږي چې هم ټولنه ورسره په تقابـل کـې وي او هم دوی يو له بل سره په تصادم اخته وي چې اينده کې ټـولنې ته د مذهبي خشونت لار جوړوي.

۲/ د ټولنې بې زغمه کول

د مذهبي کسانو ترمنځ دوامداره اختلافات يوه لـور تـه او لـه ټـولنې سره اوږدمهاله تقابل بل خوا ته د دې سبب کيږي چې په ټولنه کې زغم کم شي. ځکه هر وخت شخړې او اختلافات خلک ستړي کـوي چـې اخير خلک ترې ستومانه کيږي او په وړاندې يـې حوصـله لـه لاس ور

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، مذهبي جنگونه پېښېږي، وژنې به وي او خلك به ترخپل منځ په سختو مذهبي مشکلاتو اخته شي. د دې ښه مثالونه په هیواد کې د سلفي افکارو زیاتوب دی چې دا اوس اوس یې تاوتریخوالي ته لاس اچولی دی. پاکستان کې د سپاه صحابه او شیعه مذهبه ډلو اختلاف یادولای شو چې ترمنځ یې ورانونکې پېښې وشوې.

۳/ د ټولنې ارزښتونه بې ارزښته بلل

په هره انساني ټولنه کې ځینې ارزښتونه وي چې د هغه ځای خلك یې په پاللو ځانونه مکلف بولي. دا زیاتره دیني جنبه هم نه لري خو ځینې بیا له تاریخي حیثیت سره مذهبي بڼه هم لري؛ لکه لرغوني زیارتونه، مساجد او... اما ځینې هغه کسان چې په خارج کې رالوی او زدکړې کړې وي، هغوی هر شی ته له دیني لیدلوري ور گوري، د ټولنې ځینې تاریخي، ملي او کلتوري ارزښتونه له دین سره د تصادم په کوتك وهي. مثلن: زیارت که تاریخي اړخ لري، نو ځینو ته مذهبي هم لري، له دې امله یې د شرك اډې بولي او کوښښ کوي چې ټولنه له دې شیانو مخ واړوي او دوی یې د ورانولو فتواوې ور کوي؛ اما ټولنې زیارتونه یوازې د مذهبي صبغې له امله نه رغوي، بلکې دا تاریخي حیثیت لري چې د تېرو خلکو د ټولنې یو ډول انعکاس موږ ته راکوي. یا هم د طالبانو د حکومت مهال د بودا مجسمې، دې مجسمو که یو لور خورا تاریخي ارزښت در لود، نو بل لور ته یې دوی ته مذهبي جنبه هم لرله؛ له دې امله یې د ورانولو لپاره ملا وتړله او د ټولې نړۍ د زاریو، مشورو او وړاندیزونو ته غوږ ونه نیوی او د هیواد دا تاریخي ارزښت یې له منځ یووړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ مذهب او مذهبي کسان بې ارزښته کول

د مذهبي کسانو ترمنځ اختلافات پر عوامو دا تاثير لري چې دوی او حتا ځينو ته يې مذهب هم بې ارزښته شي. يو څوک چې مذهبي اعمال کوي او د بل کس په نظر هغه اعمال صحت نه لري، د پلار اعمال يې د خدای په دربار کې د مقبوليت مقام نه شي خپلولای، نو عوام لومړی پر خپلو مذهبي کسانو شکمن کوي، له هغوی مختلفې پوښتنې شروع کوي، کله چې يې قناعت حاصل نه شي سوکه سوکه دې لور ته سوق کېږي چې پر مذهب هم شکمن شي. که موږ خپلې ټولنې ته متوجې شو نو پوهېږو چې اوس خلک د علماؤ د اختلاف زياتې پوښتنې نه کوي، بلکې د قران او خدای په اړه بحثونه خورا تاوده دي، دا زياتره د دې اختلافاتو نتيجه ده چې عوام له کلونو کلونو اختلاف ليدلو وروسته پر مذهبي کسانو شکمن شول، هغوی د يوه بل په اړه ناسم فکر خلکو ته ور کړ، اعمال يې د يوه او بل باطل وګڼل، خلک يې پر خپلو مذهبي لارښوونکو شکمن کړل، کله چې د عوامو په اذهانو کې دا شک ځای ونيسي، نو خپله دا فکر ورسره پيدا کېږي چې هسې نه دا مذهبي معلومات يې ناسم راکړي وي، پوښتنې پيلوي چې اخير د دين او خدای په اړه هم پوښتنو ته دا سلسله رسېږي.

۵/ ټولنه په رواني مشکل اخته کول

د ملي ديني توليد ګټه دا وي چې خلکو ته د دوی له اړتيا او تقاضا سره سم تعبير و تفسير کوي، خلک په روحي ډول ارام وي او خپل مذهبي اعمال په ډاډ ترسره کوي. دوی د خپل عمل په اړه شک نه ور لوېږي چې دا عمل دې خدای نه مني، کله چې مذهب ته منسوب کسان په ټولنه کې دا غوغا جوړه کړي چې د هغه عالم او عوامو اعمال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناسم دي، نو ټولنه کې دا اختلاف رواني مشکل ته لار جوړه وي، هر کس له ځان سره فکر کوي چې دا ټول ديني او مذهبي اعمال د خدای د رضا لپاره کوم، که د هغه عالم خبره رښتيا وه او دا زما اعمال د خدای په دربار کې نه قبلېدل؟ د پلار په اړه دا فکر ورته پيدا کېږي چې د هغوی اعمال هم نه دي قبول شوي، خدای به څه ورسره کوي او زه دعا ورته وکړم که نه؟ ځينې وختونه په يوه کورنۍ کې د مختلفو افکارو ورونه يا نور قريبان پيدا شي چې هر وخت يې پر همدې مذهبي موضوعاتو سره جنجال وي او اخير نتيجه د کورنۍ ټوټه کېدل شي. دا يو لوی رواني مشکل دی چې زموږ ټولنه همدا اوس ترې سخته کړېږي.

۶/ بې باوري رامنځته کول

زما د خپلې تجربې خبره داده چې يو مهال موږ په دې سلفي وزمه بحثونو کې زيات بوخت وو؛ زموږ قريبان، کليوال او انډيوالان به د کورنيو مشرانو نه ايله کول چې يا له موږ سره کينې يا هم زموږ کره راشي. دوی فکر کاوه چې موږ به يې کشران ناسم مذهبي لوري ته رهبري کړو او بيا به يې اخرت ته صدمه ورسېږي. يعنې د خپلو قريبانو، پلار و زوی، کليوالو او انډيوالانو ترمنځ سخته بې باوري را پيدا کوي چې قرابت، صله رحمۍ او ملګرۍ ته کلک زيانونه رسوي.

۷/ د فقر زياتول

کله چې د يوې ټولنې څو فيصده کسان له هيواده بهر زدکړو ته ځي نو حتمن له کوره او وطنه د ځانو لپاره توښه هم اخلي. په دې ډول لومړی له دې ځايه بل هيواد ته د پانګې تلل پيلېږي او دا په اوسني وخت کې زموږ د ټولنې پر کمزوري اقتصاد يوه ښه کاري ضربه ده. بل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې راغلي کسان دلته اختلافات جوړوي، په دې اختلافاتو کې کورنۍ سره جلا کېږي، کلي سره خپه کېږي، مساجد نوي جوړېږي، هر فکري مکتب ځانته نوې مدرسې جوړوي او نوي کسان ګومارل کېږي چې د ټولنې اقتصاد ته زيان رسوي. ما داسې کورنۍ ليدلې دي چې د لس پنځلسو کسانو لپاره لوی مسجد جوړ شوی وو، بلې کورنۍ چې مذهبي اختلاف يې درلود، همدلته نژدې بل جومات جوړ کړی وو، هر يوه مسجد کې بېل ملا و، مصارف يې وو او د جوړولو مهال يې له ټولنې چندې ورته کېدې، دا هر مسجد په شل ديرش لکه جوړېږي چې د فقيرې ټولنې اقتصاد ته ښه ګلالی ټک ور کوي.

۸/ د مذهبي افراطيت ډېرېدل

انسان داسې موجود دی چې که د يوه نوک ځای ور پيدا شي، نو سوک ځايوي. اختلاف که لومړي سر کې هر څومره کم هم وي او هغه نظروال يې يو بل ته احترام هم ولري، خو وروسته پيروان يې اختلاف ته زور ور کوي او هغه ډول متقابل احترام هم نه پاتېږي لکه د اولنو چې و. په دې ډول يوه ډله پر بله ډله تورونه لګوي، کمزورې نکتې يې ريشخندوي او مقابل لوری يې تر دې شديد ردعمل ښيي، ځکه عکس العمل زياتره وخت تر هغه عمل سخت وي چې ددې سبب شوی وي. نو د مذهبي کسانو دا اختلاف د افراطيت لور ته د ټولنې بوولو يوه لار شوه چې که نن نه وي سبا به ټولنه کې افراطيت حتمن وده کوي او ټولنه به ترې کړېږي. يو بل بعد بيا د دې اختلاف دا هم دی چې که يوه ډله د بلې په مذهبي ارزښتونو ريشخند ووهي، هغوی هم داسې کوي او د مذهبي ارزښتونو درناوی يو د بل په نظر کې له منځه ځي او راتلونکی نسل تر دې هم څو ګامه وړاندې ځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا یې ځینې زیانونه وو چې ما یې دلته یادونه وکړه، که په دې اړه څېړنه وشي تر دې به هم زیات زیانونه ممکن په ګوته کړای شي. متاسفانه چې دلته دا هر څه ته په کمه سترګه کتل کېږي او ټولنې یې تر اوسه په اړه هیڅ ډول تصمیم نه دی نیولی. دا سلسله همداسې روانه ده او اوس په یوه تجارت بدله شوې ده، له بده مرغه چې مذهبي وارداتي فکر د یوه تجارت بڼه اخیستې ده او هغه هیوادونه چې زموږ کسان پکې روزل کېږي، زموږ په ټولنه کې د دې هڅه کوي چې هغه بل فکري مکتب ته ماته ور کړي او خپل اغېز دلته زیات کړي چې دا به په اینده کې د خونړیو فزیکي شخړو سبب شي او زموږ د هیواد امنیت، اقتصاد، ملي یووالي، د مذهب ارزښت، کلتور او خپلو تاریخي اثارو ته د پام وړ زیانونه ورسوو. زموږ حکومتونه او نظامونو له وخته غلطي کړې ده چې دلته یې دیني مرجعیت ته کار نه وو کړی، دې خلا زموږ مذهبي قشر د نورو په وړاندې د کمترۍ په یو ډول احساس اخته کړ او دا احساس د دې سبب کېږي چې موږ د نوور احترام ته راکاږي، د هغوی فکر راباندې غلبه وکړي، تر هغوی ځانونه کم وبولو او بناءن باید د شاګردۍ ګونده ورته ماته کړو چې دا مو د تل پاتې کمترۍ په احساس اخته کوي او زموږ مذهبي قشر اوس پر دې لاره مزل پیل کړی دی. له دې امله هغه کسان سخت بدنامېږي چې دلته د ملي مذهبي فکر د تولید کوښښ کوي او غواړي چې ټولنې ته د دې اهمیت په ګوته کړي، ټولنه له کمترۍ خلاصه کړي او د مذهبي وارداتي فکر پر ځای خپل ملي مذهبي فکر تولید کړي چې په خپل وار یې د ټولنې شرایط، تقاضاوې او مکان و زمان ټول په نظر کې ساتلي وي. د دا ډول خلکو مخالفت هم نورو هیوادونه کوي ځکه بیا د هغوی د مذهبي وارداتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخنيوی کېږي او هم يې له خارجه ځينې فارغ کسان کوي چې د دوی په فکر هغه ارزښت دوی ته نه پاتېږي چې مخکې يې پيدا کړی وو، که څه هم دا په ټوله جامعه کې نه وو، اما هغه سيمه کې وو چې دوی پکې اوسېدل او د فکر مرغه يې تر همدې ځايه الوت کولای شوای.

زموږ ټولنه تر اوسه په دې اړه فقيره ده، دلته لا داسې کسان نه دي پيدا شوي چې د دې بهير بنسټ جوړ کړي، له بده مرغه چې مذهب ته منسوبې وسله والې ډلې په لومړي سر کې هغه دينپالان په نښه کوي چې د ملي مذهبي فکر توليد لپاره کار کوي او هڅه يې دا وي چې حد اقل په دې نسل کې د دې بهير لږ غوندې څرک معلوم شي او دا نوی ښودل شوی نهال بيا راتلونکې نسلونه په ونه بدل کړي او د پاللو پوره هڅه يې وکړي. وسله والې ډلې هم دا کسان د خپل ځان او مبارزې لپاره خطرناک بولي، ځکه دوی که يو خوا د واک د انحصار پلويان دي بل لور ته د مذهبي تعبير او تفسير د انحصار غوښتونکي هم دي. نو بناءن دوی هغه هر څوک چې د دې انحصار د ماتولو کوښښ وکړي په مرگ گواښي او که يې وس وشي وژني يې هم. دا قافله هله خپل مزل پيلولای شي چې په اول گام کې د ټولنې ټول اقشار دا تشه حس کړي او د ډکولو لپاره يې عملي علمي گامونو ته را ټول شي او بيا دولت د دې بهير د انتظام لپاره لازمي گامونه واخلي او دا ورو بهير گړندی کړي چې په لنډ وخت کې خپل منزل ته ورسيږي او د ټولنې و دولت هغه هيلې چې له وخته په دې قافله پسې ترلې وې او دي؛ ورسره بشپړې کړي.

۲۰۱۹/اکتوبر/ ۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جګړې انګېزه څنګه پيدا او پیاوړې کېږي؟

جنګ کول د انسان په فطرت کې نه شته، بلکې بهرني عوارض ځيني انسانان دې ته اړ کړي چې جګړې ته مخه کړي. دلیل يې دادی چې ټول انسانان جګړه مار نه دي، حتا په ځينو هیوادونو کې د جرمونو ګراف دومره کم دی چې بیخي د نشت حساب دی او يوه اروپایي هیواد د زندان دروازې له دې امله بندې کړې چې ورته اړتیا نه وه؛ که انسان فطري جنګیالی وای، نو بیا به ټولو انسانانو جنګونه کولای او د جګړې په سیمو کې داسې وګړي وي چې جنګ يې نه وي خوښ.

پاس عنوان نه په تاریخ کې د شویو جنګونو انګېزو راسپړلو ته ښودل شوی دی نه په مجموع کې د نورو هیوادونو د جنګونو په اړه بحث کوي؛ دلته یوازې او یوازې غواړم چې زموږ په هیواد کې چې اوس څه تېرېږي، د دې په اړه خپل نظریات ولیکم، د دې جنګ انګېزه څنګه پيدا شوه او نوره څه ډول پیاوړې کېږي؟

له خلقیانو او بیا شورویانو سره د جنګ تر داستان به هم راتېر شم، رابه شم له ۲۰۰۱ کال څخه به د دې موضوع په اړه بحث را پیل کړم.

هغه مهال چې طالبان د ټول هیواد نیولو ته نژدې وو، د امریکا په مشرۍ مسلمانو او نامسلمانو هیوادونو د طالبانو په وړاندې یوه اتحاد کې سره را غونډ شول او د طالب رژیم د پای ته رسولو پرېکړه يې وکړه. په نتیجه کې خارجي قوتونه راغلل او دلته يې نظام ته تغییر ور کړ.

له دې څخه د جنګ دوه سببه را پیدا شول؛ اول: د خارجیانو تېری او شتون، دویم: له قدرته د ایسته کړل شویو کسانو همداسې له واکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

گوښه ساتل چې هغوی يې د تر لاسه کولو لپاره حتمن لاس په کار کېږي.

د طالبانو په ليکو کې عمومن دا فکر دی چې خارجيان دلته راغلي دي او پر موږ مقاومت فرض دی، دا يو عمومي فکر دی. اما د طالبانو په ليکو کې هغه کسان چې واک يې ليدلی دی يا هم مشران دي اوس يې هم تجربه کوي، هغوی يوه بله انګېزه هم لري چې يا اوس واک کې ډېره برخه ور کړل شي يا که فرضن خارجيان ووزي وروسته به بېرته قدرت نيسو او واک به له موږ سره وي.

د طالب نظام تر سقوت وروسته د واک خلا د خارجيانو په مشرۍ داسې ډکه شوه چې زياتره منفور کسان واک ته ورسېدل؛ هغه کسان چې پر ضد يې طالبانو پاڅون کړی وو، د امريکا په مرسته يوځل بيا واک ته ورسېدل او خپلې پخوانۍ عقدې يې سړولې. له ما سره د دې حالت ژوندي مثالونه شته چې د دوی عقديي چلند څنګه ګڼشمير کسانو ته د مقاومت انګېزه شو او د طالبانو له ليکو سره يوځای شول؟

په لومړي سر کې د خارجيانو او اوس ورسره د ځينو خاصو افغان پوځي قطعو له لوري پر مسجد، واده، مدرسه، جنازه او نورو مقدسو يا ملکي تجمعاتو باندې ړندې بمبارۍ هم د دې سبب کېږي چې يو سوله ييز کس خپل د امن ژوند ايله کړي او له مخالفانو سره يوځای په جنګي روحيه او انګېزه خپل ژوند د جنګ او جګړې قرباني کړي. په يوه جغرافيه کې ټول وګړي جنګيالي نه وي، بناءن کله چې دوه لوري جنګ کې سره ښکيلېږي، بايد د بې طرفه کسانو د ژغورنې په خاطر هغه اصول مرعات کړي چې د هغوی د خونديتوب سبب کېږي، اما دلته يو لوری هم هغو اصولو يا جنګي قوانينو ته پام نه کوي چې همدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرټمبګي هم ځینو کسانو ته د جنګي انګېزې په ور کړه کې مهم نقش لري.

د خارجیانو له راتلو سره د ښځو د حقونو نارې هم ډېر اوچتې شوې، په دې اړه ځانګړې اداري جوړې شوې، پروژې وایستل شوې او میلیونونه ډالر مصرف شول. اما دا هم جوته شوه چې د همدې ښځو د حقونو په نوم ځینو ښځو خورا لوی فساد وکړ، ځینو ښځو د هغوی حقونه تر پښو لاندې کړل، ځینو ښځو د هغوی حق ته په سپکه وکتل او د ښځې حیثیت ته یې په دې هم زیان ورساوه چې په ځینو ادارو کې اخلاقي فساد ته لار جوړه شوه او دا نن هم دا چیغې وهل کېږي چې اخلاقي فساد شته او دا بې بندو باره اخلاقي فساد به د ټولنې اینده له لوی ګواښ سره مخ کړي. له دې هر څه سره هممهاله بیا په مطبوعاتو کې د خلکو پر واقعي ستونزو د پروګرام پر ځای زموږ له کلتور او شرعي ارزښتونو سره ټکر سریالونه خپرېږي دا خپله په خلکو کې د جنګ انګېزه پیاوړې کوي، یو شمېر کسانو ته د تبلیغاتو موکه برابره وي او نور سرناخلاصه بیا د فحاشي د نوم په اوریدو دې ته تیارېږي چې راشي بازارونو کې ځانونه انفجار کړي او د وحشت یوه نمونه نړۍ ته وړاندې کړي.

دا سمه ده چې زموږ په ټولنه کې د ښځو حقونه تر پښو لاندې شوي دي، اما دا کلي او عمومي قاعده نه ده، دلته څو فیصده ښځې حقونه لري خو لویه سلنه ممکن په ګڼو ډولونو له بېلابېلو حقونو بې برخې شوې وي، چې هغه هم تر شا خپل عوامل لري او یوازې د شعار په ور کولو او د ځینو ډیسکو ښځو په راوستلو دا معضله نه حلېږي بلکې لا نور بعدونه اخلي چې د نورو مشکلاتو سبب کېږي او دا اوس فعلن

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداسې سرچپه کیسه روانه هم ده. په ټلویزیون کې د ناسمو سریالونو خپرېدا او یا دانه مانه داسې کارکونکې یې چې د دې ځای له عنعناتو سره سم یې حجاب نه وي مرعات کړی، ځینې خلک دې ته ودرول چې لوڼې له تعلیمه بندې کړي او د جنګي لیکو پر کسانو یې هم خپل اغېز کړی دی.

د همدې ټلویزیون یوه بله برخه بیا د جنګـي سریـالونو پـه خپرولـو بوخته ده چې دا بیا په خپل وار د توپک، بدمعاشۍ، خپل سري وژنو، قاچاقو، انسان تښتونې، غیر قانوني کړنو، له وسله والو ډلـو سره اړیکـو پیدا کولو او نورو ناخوالو ته لار جوړوي چې له بده مرغـه ښـه پـه درز کار ورته کیږي. دا هم د جنګ انګېـزه پیـاوړې کـوي چـې د همـدې هدف لپاره دلته خپرېږي.

په جنګونو کې د چا سات تېروي او څوك پکې مري، څوك پکـې چاغ شول او نورو بیا د یوې ګولې ډوډۍ له پیدا کولو ناتوانه شول، د چا خپل کسان پکې مري او د بل لپاره بیـا تجـارت دی او لـه دې لارې د خپلې کورنۍ عاید برابروي. زموږ جنګ هم لـه دې قواعـدو اسـتثنا نـه دی، د طالب او حکومت په دواړو اړخونو کې همدا معامله روانـه ده. هلته هم د مشرانو له لوري یې جنګ د یـوې ښـې تجـارتي وسـیلې پـه توګه کارېږي او د هغوی کاروبارونه او معاملې د سیمې د هیوادونـو پـه کچه رواني دي، او د حکومت لوری له هیچا پټ نه دی چې له هنده، تر پاکستانه، دوبۍ، اروپا او امریکا یې ملکیتونه ورسېدل، کـار یـې پـه لویه پیمانه شروع شو او مسـکین کسـان پکـې داسـې شـول چـې اوس میلیونران دي. بل لور تـه عـام عسـکر، عـام طالـب او ولـس درې واړه داسې دي چې د یوې ګولې مړۍ د پیـدا کولـو لپـاره لـه هـرې وسـیلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

استفاده کوي، داسې کسان په دې وطن کې شته چې مریضان یې کورته پراته وي، خو د دوا او درملو وس یې نه وي، بچیانو ته د تعلیم وسایل نه شي ور کولای، سمې جامې نه شي ور کولای او داسې نور د ژوند اړین توکي، دا هم یو سبب دی چې ځینو ته د جنګ د اوږدېدا انګېزه ورکوي او څومره چې زیات وخت نیسي دوی ورته خوشالېږي.

په ادارو کې د نااهله کسانو ګومارنې؛ اداري فساد، بداخلاقي، د خدماتو نه وړاندې کونې او د ملت و دولت ترمنځ د واټن پیدا کونې ته لار جوړه کړه چې د جنګي انګېزې په پیدا کولو او پیاوړې کولو کې مهم نقش لري. نااهلانو نه یوازې دا کارونه وکړل، بلکې د قاچاقو په کار کې هم بوخت شول څکه د سبا ډار دې ته اړ کړل، د ترهګر لاس یې هم د وژنې لپاره تر هره ځایه رااوږد کړ څکه پیسې یې ور کولې، ګاونډیو ته یې جاسوسي هم پیل کړه څکه ثروت یې ټولاوه، د مجرمانو خلاصونې، نه نیولو او رشوت اخیستنې ته یې هم اوږه ور کړه له دې امله چې لاس ته یې یوڅه ورتلل اوله دې ټولو سره د جنګ انګېزه نوره هم غزېده او جنګ ورسره شدت پیدا کاوه.

بې کارۍ یو بل فکتور دی چې د جنګ لیکو ته د جنګیالیو په ور ټېل وهلو کې خورا اغېزناک تمامېږي. دولت او جمع خارجي هیوادونو دلته زیربنایي کارونه ونه کړل، د بشر د حقونو نارې وهل کېدې، خو بشر له لوږې مړ کېده ډوډۍ نه ور کول کېده، په داسې حال کې چې د بشر اول حق سهي غذا ور کول دي! د میرمنو د حق خبرې تودې وې، خو دا نه ویل کېدل چې عوامل چیشي دي؟ کمزوری اقتصاد د زیاتره ناخوالو بنسټ دی، خو لس فیصده ښځو ته کار پیدا نه شو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې څوک بې کاره وي، نو د تخریب سوچ یې ښه ژر ذهن کې ځای نیسي او د یوه مجرمانه کار کولو ته اړ کېږي، په تېره هغه ټولنه کې چې تیار د تخریب نور اسباب، وسایل، ملګري او فکر هم ورته چمتو وي، زموږ له دغسې حالت سره نړۍ والو په اصطلاح همکارانو قصدي او زموږ د دولت چارواکو تر یوه حده په غیر ارادي او هم ممکن په ارادي داسې کړي وي. فقر ممکن ځینې کسان د جرم خواته کش کړي، زموږ نیمایي ملت په فقر کې ژوند کوي، نو حتمي ده چې د جنګ انګېزه به هم تر بل هر وخت زیاته تولیدیږي او هم به پیاوړې کیږي.

جهل، یو بل هغه لامل دی چې د جنګ انګېزه هم ترې زیږي او هم یې په پیاوړتیا کې نقش لري. هوښیار انسان کله هم له فکر پرته یو ګام نه اخلي، د خپل عمل نتیجه باندي فکر کوي، روش و طریقه کار ګوري، ځان او ټولنې ته ګټې یې سنجوي، د دنیا او اخرت محاسبه ورته کوي، اما جاهل دا یو کار هم نه کوي، تر هرڅه مخکې عمل کوي، وروسته که هر څه پیښ شول بیا هغه مهال ورسره تعامل ته ځان چمتو کوي. له دې امله جاهل بلل کېږي چې د خپل عمل په اړه حساب نه کوي، خپل ځان او جهان ته فکر نه کوي. له جاهل سره انصاف دادی چې له جهله د وتلو لار ورته وموندل شي، که یو قشر یې همداسې پاته شي، بل یې باید علم ته بوتلل شي، اما کله چې په لوی لاس هڅه کېږي د خلکو د سواد مخه ډب شي، نو تر شا ولاړ حقیقي/حقوقي اشخاص همدا هدف لري چې د خلکو په تیاره کې د ساتلو مهال زما کار اسانېږي او د رڼا مهال ګرانېږي، له دې امله په دې جنګ کې هر وخت د علم مرکزونه او اشخاص په نښه شوي دي د دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره چې خلکو ته فکر ور کول د هغوی (جنګپالانو) د برق لـه تـارونو سره لوبي کول دي چې نتيجه يې حتمي مرګ دی؛ نو ځکه علم او اهل يې وژل کېږي. جاهل ته يو تش له واقعيته لرې شعار ور کړه، يو نه تـر لاسه کېدونکی هدف ورته په ګوته کړه، يوه تاريخي افسانه ورته جوړه کړه او دی ور مرش کړه چې ټولنه کې ګډوډي جوړه کړي، بس همـدا يوه خبره د هغه د پارولو لپاره کافي ده. له موږ سره له بـده مرغـه همـدا لوبه روانه ده.

پردۍ پالنه؛ زه نه پوهېږم لکه خلقت کې چې موږ ته د پـردۍ پـالنې يوه خاصه پرزه را اضافه کړل شوې وي موږ دا اوس هم ډېر پردي پالـه شوي يو. پردي افکار چې له ټولنې، تقاضا، زموږ له افکـارو، مکـان او عنعنـاتو سره سر ونـه خـوري ګـډوډۍ تـه لار جـوړه وي او خشـونتونه راپاروي. د ټولنې يوه برخه پردي افکار ساتي، د هغوی په خدمت کې وي، بله برخه يې حتمي د بل پردي افکار واردوي چې ټکر سره کـوي او تاوان يې همدې ټولنې ته رسي، دواړه بيـا لـه ټـولنې سره پـه تصـادم اخته وي چې بيا يې زيان ټولنې ته رسي. زموږ هغو کسانو چـې بهرنـۍ مقدسې يا نامقدسې ايډيالوژۍ راوړې دا غلطـي يـې وکـړه چـې د دې کلتور او ټولنې په رنګ يې ونه رنګولې، هممهاله ورسره تصادم پيل شو چې تر اوسه يې موږ په چرخ کې راګېر يو او لا هم دا لـړۍ روانـه ده. ښه په تېزي لا هم چپي افکار د چپي له چوکاټ، نوم، طريقې، اصـولو او د هغوی د اشخاصو له نومونو سره واردېږي او کـار ورتـه کېـږي، پـه مقابله کې يې ښې اړخي هم لاس تر زنې نه دي ناست، دلته چې د يوه ملي فکري توليد وړتيا پيدا نه شوه نـو حـتمن دواړه خـواوې د افکـارو واردات پيلوي چې د بلې ټولنې توليـد وي، هـره ټولنـه توليـد د خپلـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقاضا لپاره کوي، کله چې د هغې ټولنې فکر زه راوړم په خپله ټولنه کې يې تطبيقوم، نو دلته مې تقاضا ته حساب او محاسبه نه ده کړې، له تقاضا پرته يو شی عرضه کول که په ټوله معنا زيان ونه لري نو نيمايي خو يې تاوان حتمن کوي، زموږ د وارداتي افکارو چلند له ټولنې سره همداسې دی. زه دا ادعا هيڅکله نه کوم چې چپيان ټول غلط وايي، نه دا وايم چې مقابل لوری يې مکمل ناسم وايي يا هم سم وايي. اما زه وايم له هر يوه سره په شته ايډيالوژي کې دې وکتل شي چې زموږ د ټولنې لپاره چيشي په درد خوري؟ يو څه د ټولنې خپل، يو څه د يوه اړخ او نور د بل که سره ميکس کړل شي او د دې ټولنې د تقاضا موافق يو شی ترې جوړ شي، اما له دې شرط سره چې نه هغه د بل هيواد نوم پر پروت وي، نه يې د تعميل هغه روش وټاکل شي، نه دلته د زنده اباد لينين او زنده اباد اخوان، پاکستان، و خموني، سعودي، وهابي او داعشي چيغې پورته کړل شي؛ بلکې کاملن د دې ټولنې په رنګ رنګيدلی يو خوځښت وشي، زما په اند هم به بريالی وي او هم د ولس اعتماد ور خپل کړي. زموږ د هر تېر (په اصطلاح) انقلاب خلاف ځکه د جنګ انګېزه پيدا او پياوړې شوه چې دلته د ټولنې يوه برخه د پردۍ پالنې په مقابل کې حساسيت لري، يوه بله برخه د بلې پردۍ پالنې دعوه کوي، هغه فکر چې دلته حاکميت پيدا کوي، حتمن يې مقابل لوری په کمين کې ورته ناست وي او له هرې موکې څخه په ګټې اخيستنې يې د پرزولو هڅه کوي چې ځو پلا مو همدا حالت او تجربه په خپل ژوند کې ليدلې ده. کله چې د ملت ترخپل منځ کشمکش پيل شي، بيا نو خارجي لاسونه هم را اوږده شي چې هره اسانه مسله بيا نور پيچلي بعدونه پيدا کړي او معضله تر حل د ناحل کېدو لور ته ډېره وړله کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ دا اوس هم په دې حالت کې راګیر یو؛ ټولې خواوې پر وارداتي افکارو سره په شخړه دي او حتا د الفاظو او نومونو پر ټاکنه لا هم اختلاف دی او تر جنګونو یې خبرې رسېدلې دي.

له دې حالته د وتلو لپاره څو کارونه زما په اند اړین دي چې باید وشي:

۱/ ملي ګټو ته ژمن داسې ګوندونه جوړول چې د وطن اقشار وربانديې باور وکړي، خلک پکې ځان ووینې اول له ښاره تر کلي، له یوه سمته تر بله، له یوه قومه تر بله د هیواد لویه برخه وګړي په څو لویو ګوندونو کې را ټول شي چې چارې د یوه کس پر ځای بسته کیمټې ته نقل شي او د ولس په اراده او غوښتنه تصمیم ونیول شي.

۲/ د ټولو هیوادوالو لپاره مشترک ټکي پیدا کول چې ګرده خلک وربانديې اتفاق نظر ولري، دا که طالب وي، یا حکومت، ولس وي که پخواني جهادیان، له خارجه راغلي افغانان وي که دلته ستر شوي تعلیم یافته روشنفکران.

۳/ د خارجیانو د وجود په اړه یوه داسې اجماع چې ټول اقشار پکې نظر ور کړي او هر موقف که ټاکل کېده هیڅوک هم داسې احساس نه کړي چې زموږ خبرو ته غوږ ونه نیول شو. د دوی د وجود په اړه باید هر څه واضح شي چې د مخالفت لپاره چا ته دلیل پاته نه شي.

۴/ ټول افغان طرفونه باید یو د بل په وړاندې له حوصلې او زغمه کار واخلي، هیڅ یو افغان دې د بل په وژنه او تکلیف نه خوشالېږي. افغانان باید یو د بل له ترټنې او دښمنۍ لاس واخلي دلته هر انسان بل ته د قدر په سترګه وګوري او متقابل احترام ټول ومني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵/ دواړه ډلې له جنګه د ستړیا احساس کوي، اما عملن جنګ تشدیدوي، د ښه نیت لپاره دې له دواړو غاړو سره شته بندیان د یوه داسې میکانیزم له مخې خوشي کړل شي چې دواړه ډلې ورباندې اتفاق وکړي.

۶/ د بندیانو د خوشي کولو له سلسلې سره دې یوځای دواړه ډلې خپل جنګي عملیات کم کړي، یا دې په ځینو سیمو کې بیخي اوربند وکړي چې په دې ډول به باور را پیدا شي او سوکه سوکه به دا لړۍ پسې پراخه شي.

۷/ دواړه ډلې دې تر خپل منځ خبرې سره وکړي او هیڅ ډول خارجي لاسونه دې نه ورته را ایله کوي، ځکه د دوی له لاسه همدغه حال دی. که افغانان په خپل منځ کې سره جوړ شي نو د خارجیانو هر ډول شتون ته اړتیا نه پیښېږي او نن تر هر څه مخکې زموږ خپل منځي باور ته اړتیا ده.

۸/ دواړه غاړې دې له ټولو هغو اعمالو ځانونه وساتي چې د جنګ انګېزه ترې پیدا کېږي او دا کړنې چې حساسیتونه پاروي یوه یوه په نښه شي او خپل جنګیالي او ځواکونه دې امر کړي چې د دې ټکو په کلکه مرعات وکړي.

۹/ دواړه لوري دې یو د بل په وړاندې له تبلیغاتي جګړې سوکه سوکه لاس واخلي. ځکه تبلیغات یو د بل غوسه را پاروي چې د جنګ د اوږدېدا سبب کېږي.

۱۰/ دواړه ډلې باید له ځانو سره دا فرض کړي چې سوله او یو له بل سره تفاهم کې تېربدل وي، په دې هم باید پوه شي چې د افغانانو تر خپل منځ جنګ کې هیڅ لوری که بل له میدان وباسي هم ګټونکی نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، ځکه خپل د وطن انسان یې وژلی دی، ژوبل کړی یې دی او لـه وطنه یې فرار ته مجبور کړی چې که سبا هغه وس پیدا کړي نو لـه دې بل سره به همداسې کوي؛ له دې امله باید هر طرف نرمښت وکړي، تر خپل موقف را تېر شي او د یوه امن هیـواد لپـاره چـې وگـړي یـې نـور ناحقه ونه وژل شي، سوله وکړي او د سـولې لپـاره پـر ځـان لازم تنـزل فرض کړي او ځان ورته له هره وخته چمتو کړي.

۲۰۱۹/ نومبر / ۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني مدارسو ته مصارف بايد له کومه شي؟

زموږ په سيمه کې د ديني زدکړو لپاره جوړ سيستم خورا ګډوډ او له مشکلاتو سره مخ دی. که يو څه مبالغه ور سره وکړو نو دلته اصلن هيڅ سستم وجود نه لري. له يوې سيمې تر بلې د زدکړو چاپيريال، د تدريس طريقه، د نصاب کتابونه، د استادانو ليدلوری او د متعلمينو د نس مړولو وسايل يو له بل سره توپير کوي. همدې ته په کتو موږ ادعا کولای شو چې سستم وجود نه لري او له دې امله په دې لار کې خورا زياتې خلاوې موجودې دي.

تر ټولو لويه خلا په نصاب کې موجوده ده، اما د نصاب پر مشکلاتو به يوبل ځای بحث وکړو، دلته غواړم د ديني مدارسو د مصارفو په اړه يادونه وکړم چې مصارف يې بايد څنګه را پيدا شي او څوک يې تمويل کړي؟

دا اوس وخت د ځينو مدرسو لپاره يې بنسټګران چندې کوي، څوک ورته له شتمنو کسانو په يونه يو ډول زکاتونه اخلي، څوک خپله يو څه لري او نور پاته مصارف له حکومت يا بل ځايه تر لاسه کوي. د مساجدو طالبان بيا نس مړولو لپاره ډوډۍ ټولوي چې ځينې ورته زيرې وايي او نورو سيمو کې بيا وظيفې بلل کيږي.

دې حالت له ځان سره بدې پايلې راوړې دي، ټولنې ته د ګټې پر ځای يې زيان زيات دی. دا زدکړې که څه هم وړيا دي خو د فقر، مسکنت، چندو، د بل په ډوډۍ او خواريو کيږي چې نتايج يې هر وخت بد ثابت شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وړیا زدکړو له وجې خلك دیني مدارسو ته هغه ماشومان ور کوي چې د کار نه وي، په خپل کور کې زیات کار نه شي ځنې اخیستی، د دې لپاره چې هم ثواب هم خورما شي، نو مدرسې ته یې لېږي چې دیني عالم شي.

زموږ د خلکو اولادونه زیات وي، له دې امله د ټولو تربیه ورته گرانه وي، همدا وجه ده چې د مسکینانو زامن زیاتره د مکتب پر ځای مدرسې ته ځي، دوی هلته نس هم اړولی وي، خلك ورته کالي هم ور کوي، په ختمونو او اسقاطونو کې ور کول کېدونکو پیسو ته یې سترگې اړولې وي. د روژې او اختر په میاشتو کې زکاتونه یا سرسایې ور کول کېږي چې له همدې څخه د کتابونو او جامو مصارف پوره کوي.

دې وضعیت له څو اړخونو پر طالبانو اغېز کړی دی:

رواني لحاظ:

یو کس چې له مسکینې کورنۍ څخه وي، په کور کې یې هم راحت نه وي لیدلی او د مور و پلار تر سیوري لاندې د تربیې پر ځای د بل رحم ته ولېږل شي او هلته یوازې د نس په مزدوري ورته درس رسېږي؛ نو دا د طالب رواني حالت سخت ځپي او په هیڅ صورت یو نارمل انسان له دې څخه نه شي جوړېدای.

دوی چې د یوې گولې ډوډۍ لپاره ځانونه نورو ته محتاج بولي، هر وخت نورو ته په تمه وي او د مفتخورۍ له وجې یې بیا کار ته هم زړه نه کېږي. دوی په بې کارۍ کې را لوی شي، په مدرسه کې ورته ویل کېږي چې تاسو پر خلکو حق لرئ چې هغوی مو خدمت وکړي؛ ځکه نو هغوی باید پیسې در کړي، کالي در کړي، ډوډۍ در کړي، ځای درته جوړ کړي او د ژوند نور لوازم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا فکر د هغوی له لوییدا سره پراخېږي او دوی هم پر ټولنه څانونونه ور تحمیلوي چې موږ ته به تر ژونده هر څه مفت راکوئ. یو لور ته زموږ ټولنه مسکینه ده، بل لور ته د طالبانو فیصدي خورا زیاته ده، د کار کولو هنرونه یې بیخي کم دي، له ملایي او تدریس پرته یې په بل شي سر نه خلاصېږي، لویه برخه یې د بې وزلو کورنیو کسان وي، له اوله تر اخیره مفتخواره اموخته شي او هیڅ کار د تعلیم مهال نه کوي، دا حالت د هغوی رواني حالت سخت خراب کړي او یو لور ته مسکینان وي خو بل لور ته د خپل ناسم چاپېریال له امله پټ غرور هم ور سره وي چې موږ حق لرو خلکو مو وساتي. په داسې حال کې چې رسول الله ص ویلي دي: الید العلی خیر من الید السفلی. طالب که هر څومره هم د دیني زدکړې وکړي، خو چې د بل په ډوډۍ را لوی شي بیا هغه غرور او عزت النفس نه ورته پاتېږي چې اصلن یې یو انسان باید ولري، له همدې وجې دوی د ټولنې، ملك، ماړه، تجار او نورو کسانو تر احسانانو لاندې وي چې د دین تعبیر و تفسیر یې هم ترې متاثره کېږي.

بېکاري:

د طالب العلمانو لویه برخه بې کاره وي. ما زموږ د سیمې طالبان لیدلي دي چې د کورنۍ مصارف یې ورونه ور کوي. زما یو د خاله زوی دی، پلار یې هم خپل کور ساتي او هم د زوی، ما یوه ورځ ورته وویل چې له پلار سره دې کومك شه؛ ویل یې څنګه؟ ما ورته ویل: که نور نه وي کور شه، هغه به په خلاصه پښه یو خوا ته ځي، باغ کار کړه، اوبه ورسره ولګوه، د کور مالونو ته واښه وکړه، که یو څوك مریض وي ډاکټر ته یې بوزه. ته نه مصارف راوړې نه په دې نورو چارو کې ورسره مرسته کوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی لوی کار ملايي ده، په کليو کې ملايي هم په زکات ور کول کېږي چې د کال ټول مصارف به بيا هم د ملا پر خپله کورنۍ وي، دا ملايي نو کله د هغه د کال شومه کېږي او کله په نيمايي کې خلاصه شي چې بيا يا ورور ته متحاج وي يا هم فقر کوي يا هم حتمن قرض اخلي.

کمزوري ظرفيت:

په وړيا زدکړو بيا په مدرسه کې داسې هنرونه کله زده کېږي چې هغوی ته په اينده ژوند کې په ښه ور شي. له دې امله يې لويه برخه کسان د ظرفيت له مخې خورا پر ځوړه وي. د دوی لويه برخه چې زموږ د سيمې ماته معلوم دي نو تدريس هم نه شي کولای. يوازې د يوه داسې جومات امامت ته جوړ وي چې په کال کې يوه ورځ نه تقرير وکړي او نه هم کومه خطبه لازمي وي. داسې مساجد به نو چېرې پيدا کېږي؟ دومره مساجد له کومه شي؟ د وينا هنر نه لري، تدريس نه شي کولای، کار وبار نه شي کولای او په چيشي يې وکړي؟ له خلکو سره تعامل هم ورته سخت وي؛ ځکه زياتره وخت يې په انزوا کې تېر کړی وي، په هيڅ ژبه نه پوهيږي، انگريزي يې نه وي زده، عربي سره مازې بلد وي، د قران کريم تلاوت لا ټول په سم ډول نه شي کولای، کمپيوټر باندې پوهېدل خو دومره گران ورته ښکاري لکه له ناسا سره چې کار کوي؛ تر دې ټولو ور هاخوا يې خپله خواره ژبه هم نه وي زدکړې چې ليک لوست ور باندې وکړي. په دغسې يوه حالت کې دوی ټولنې ته د خدمت لپاره وړاندې کېږي چې د ټولنې د خدمت پر ځای ټولنه مجبوره ده د دوی خدمت وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي حالت:

اقتصادي حالت یې د پام وړ خراب وي. ما مخکې وویل چې زیاتره یې له بې وزلو کورنیو سره اړه لري، له دې امله یې اقتصاد له پیله هم پر خوله پروت وي. مالي حالت بیا د انسان د ژوند له ټولو برخو سره تعلق لري، کله چې د یو چا مالي حالت خراب وي، نو ذهنن ناارامه وي، ظاهر یې سره ګډوډ وي، تمرکز نه لري، تر کار یې بې کاري خوښه وي، د بل جیب ته تمه کوي، د کار حوصله ورسره نه وي پاته، له ژونده تنګ کوي، خلکو د ژوند د نعمت او الهي پیرزوینې پر ځای د هغه د سختۍ او بدوالي خبرې زیاتې کوي چې هم خپله له ژونده تنګ معلومېږي او هم نور زړه توري کوي. زموږ د ملایانو لویه برخه له دنیا کرکه کوي، دوی د ټولو ګناهونو سر دنیا کڼي، اصلن دوی محروم دي، کله چې دوی په لاس کې شی ونه لري د خپل زړه د کاذب تسلیت لپاره هغو افکارو ته پنا وړي چې دنیا پکې غندل شوې ده او هغه کسان ورته ولیان ښکاري چې له دنیا یې مخ اړولی وي. که نه د انبیاء علیهم السلام تګلاره داسې نه ده، هغوی په ښارونو کې مبعوث شوي دي، د خلکو سره اوسېدلي دي، شتمن خلك یې دعوت کړي دي، د مالي نفقې فضایل یې ذکر کړي دي او قران کریم وایي: {رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ} [البقرة: ۲۰۱]

د زدکړو تسلسل:

د زدکړو مهال یې تسلسل هم ډېر خراب وي. ځکه دلته د یوه سیستم مدرسې او پوهنتونونه نه شته چې دوی له یوې درجې ووزي بلې درجې ته امتحان ور کړي او همداسې مخته ولاړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی زياتره درسونه پر خپل طبيعت وي، هر کتاب چې يې خوښ وي هغه وايي او کوم چې يې خوښ نه وي هغه ايله کړي همداسې تر اخيره.

زياتره وخت د مالي مشکلاتو له امله يا هم د کمزوري خوراکي نظام له وجې له يوه ځايه بل ځای ته کډې کوي، له يوې مدرسې بلې ته ځي ډېر وخت يې په سفرونو او رحلتونو کې تېر شي.

د زدکړو تسلسل هغه مهال سره پيوسته کېږي چې د يوه نظام تر چتر لاندې وي، کله چې نظام وجود ونه لري، هر کس د خپل طبيعت له مخې کتابونه لولي، دوی د زدکړو مهال نه پوهېږي چې اينده به کوم کتابونه ورته گټور وي؟ دوی ته نه مهم کتابونه له نامهمو معلومېږي، نه د اړتيا وړ کتابونه په دقيق ډول ورته ښودل کېږي، له دې امله فارغ ملايان وي د عربي گرامر يې نه وي زده، د قران له اصولو سره ناخبره وي، اصول الفقه او اصول الحديث ورته نااشنا وي، نوي جديد فقهي اصطلاحات او مسايل ورته بيخي د بل فن خبرې معلومېږي، په مجموع کې دوی هغه څه وايي چې زياتره برخې ته يې اوس ټولنه اړتيا نه لري، په ماضي کې پاته وي، خيال او تصور ور سره وي خو فعلن يې ژوند ته خاصه گټه نه لري.

کله چې د زدکړو بهير يو لور ته سره پيوست نه وي، مخکې يې له وروسته سره ربط ونه لري، يو د بل تکميلونکی نه شي، تر يوه چتر لاندې نه وي، د معاشرې اړتياوې نه پوره کوي، لويه برخه يې پر خيال، تصور او ماضي ولاړه وي، نو دا زدکړې اصلن له لويه سره اړينې بيخي نه دي چې زموږ د زرگونو بلکې لکونو ځوانانو ژوندونه پکې خاورې کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ټولنې څخه دایمې خپګان:

د وینا مهال مې ملایان لیدلي دي چې له ټولنې څخه ګیلې کوي، پر خلکو ور غوسه وي او تېره ژبه ورته کاروي. داسې ښکاري چې د خدای خاص مخلوق دی او دا نور خلک یې د دوی رحم و کرم ته ایله کړي وي. په داسې حال کې چې خدای خپل رسول ته هم وایي:

{ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ} [آل عمران: ۱۵۹]

ژباړه: د الهي رحمت له امله ته دوی ته نرم یې، که ته بد اخلاقه او سخت زړی وای، نو دوی به حتمن ستا ملګري ایله کړې وای.

د رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث بخاري نقل کړی دی چې وایي: یسروا و لاتعسروا، بشروا و لا تنفروا.

اساني کوئ، سختي مه کوئ، زېری ور کوئ کرکه مه خپروئ.

سخته ژبه پر خلکو تاثیر نه لري، خلک د دې پر ځای چې هغوی ته مایل شي نفرت یې ځنې کېږي، سختي د مشکلاتو دوا نه ده، رسول الله ص وایي: خدای نرم دی او نرمي یې خوښه ده.مسلم

له ټولنې خپګان د هغوی لپاره په ژوند کې خورا زیات مشکلات را پیدا کوي، په مرضونو یې اخته کوي، ډپریشن ورته پیدا کوي، انزوا ته یې ټېله کوي، توند خویه اموخته کېږي، غوسه ژر ورځي، په تعامل کې مشکلات لري او په ټوله کې د بداخلاقۍ او بد خلقۍ لورته مایل کېږي چې دا د دیني طبقې لپاره ښه نه دي. نه په دې ډول دوی دیني پیغام خلکو ته سم رسولای شي او نه پر خلکو اثر کوي، بلکې په دې ډول دوی دین او شریعت ناسم معرفي کوي چې تر مثبتو نتایجو به یې منفي خورا زیات وي. لکه چې دا هر څه موږ اوس په سترګو وینو!

(c) ketabton.com: The Digital Library

حللار څه ده؟

څو کارونه حتمي دي چې د دې وضعيت مخه بدله کړي:

۱/ له نورو هيوادونو په دې برخه کې بايد مثبت کارونه کاپي کړل شي، هغوی څنگه نظام ورته جوړ کړی، سيستم يې څنگه دی؟ څوك زدکړو ته جذبيږي او له پيله تر پايه يې ميتود څنگه دی؟ که موږ په خپل شاوخوا کې هيوادونو ته فکر وکړو نو هغوی زموږ په شان کمزوری نظام نه لري، هلته طالب العلمان دومره خوار هم نه دي او نه دومره بې هنره دي چې يوازې تر ملايي او تدريس پوري يې يې ټول ژوند ور ټول وي.

۲/ د ماشومانو زدکړې دې د مدرسې او مکتب په نوم نه سره جلا کوي، بلکې لومړی دې ټول يو ځای زدکړې پيل کړي، کله چې هر څوك د تخصص مرتبې ته ورسيږي نو هر څوك دې خپله څانگه انتخاب کړي، شرعيات وايي که طب وايي، عمومي زدکړې به يې يوځای وي، هغه ابتدايي اړينې زدکړې به ټولو کړې وي، هغه لومړي هنرونه به ملا او غير ملا زده وي، ظرفيتونه به يې ښه شي او د ټولنې له نورو اقشارو سره به يوځای اوسي چې د مدرسې او مکتب، يا په اصطلاح د طالب او مکتبي ترمنځ شته فاصله له منځه ولاړه شي.

۳/ د زدکړو مهال بايد زده کونکي ځينې هغه کارونه په نښه کړي چې دوی ورسره دلچسپي لري. په کوم شرکت کې کار کول، د کمپيوټر په دوکان کې کار، له دوکانداري يا کاروبار سره اشنا کېدل، ساعت سازي زدکول يا هم په ژوند کې خورا زيات کارونه دي که يې څوك زده کول وغواړي؛ نو ورته غوره به هم وي او ژوند کې به يې ډېر په ښه هم ورشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ د زدکړو د جذب لپاره دې معیارونه معلوم شي، که څوک پر هغه معیار پوره وي، نو د لوړو زدکړو لپاره دې ومنل شي او که پر معیار پوره نه وي، نو د دنیوي هنرونو لپاره دې بل ځای قبول شي، خو د شریعت او دین یا له اجتماع سره اړیکه لرونکو څانگو ته دې نه ایله کوي.

۵/ د خطابت او امامت لپاره دې معیار وټاکل شي او دولت دې د یوه خاص میکانیزم له مخې دا کسان غوره کوي، ځکه دوی له اجتماع سره راسن په تماس کې دي او د دوی خبرې و عمل پر ټولنه مستقیم و نامستقیم اغېز لري، څوک چې دې منصب ته راځي حتمن باید نه یوازې دیني علوم یې په کامل ډول خلاص کړي وي، بلکې له ټولنپوهنې، تاریخ، نبوي سیرت او دې ته ورته نورو مهمو علمي څانگو سره هم رابطه ولري چې د مسایلو د بیان مهال د ټولنې حساسیتونه او اړتیاوې په نظر کې ونیسي، نه داسې چې په خپلو وعظونو ټولنې ته د گټې پر ځای تاوان زیات ورسوي.

۶/ د دیني تخصص لپاره دې یا دولت مدرسې جوړې کړي چې ټول نصاب دې د اړتیا له مخې ورته وټاکي، خصوصي مدرسې دې هم له دولت سره راجستر شي او د دولت جوړ نصاب دې په هغوی هم ومنل شي. که داسې نه کوي نو لکه د نورې نړۍ پوهنتونونه دې جوړ کړي او هلته دې همدا دیني تخصص ته څانگړې علمي څانگې وټاکي لکه د الازهر، مدینه یونیورسټي، ام القری پوهنتون، ریاض او داسې نور.

۲۱/۱۲/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروغجن او درواغ په ټولنه کې

له زیاتو کسانو مې دا متل ډېر ځله اورېدلی چې د دروغو منزل لنډ وي. دا مې هم اورېدلي چې وايي، دروغ دې شخصيت ته زيان رسوي او رښتيا دې باور پخوي. په اشعارو کې هم دروغ او درواغجن غندل شوي. شاعر وايي:

دروغجن سړی د عفوې لايق نه دی
په رښتيـــــــنو باندې عفوه ده روا

مگر له دې متلونو سره زموږ په ټولنه کې خبره د دې برخلاف ده. زه چې څومره معلومات کوم، خلک پېژنم او مجلسونو کې گډون کوم، نو تر حقيقت خوښونکي پر درواغجن او لاپو ډېر کسان را غونډ وي. تر رښتيا ويونکي او رښتيا خوښونکي د درواغجنو خبرو ته خلکو ښه غوږ نيولی وي او د مجلس گډونوال زياتره د هغه لور ته گوري او ورته غوږ وي. زما په گومان دا به يو حقيقت وي چې حقايق ويل ترخه وي او د ترخو هضمول بيا د هر چا کار نه دی. درواغ لکه د هر سړي خيال، دنگې مانۍ په جوړې کړه، خلکو ته ښه زړې ور کړه، خلک خوشاله کړه، په مجلس کې په لويو خبرو، ښه وعدو، سترو زېرو او لاپو د خلکو زړونه لاس ته کړه او څه خپل کار مخته وړه.

نه پوهېږم د نورې دنيا خلک به هم هغه کسان په لويه پيمانه خوښوي چې له حقيقته ځان کاږي او د دروغو په نړۍ کې خلکو ته اسمان څکې مانۍ ښکاره کوي؟ که يوازې موږ داسې يو؟ زموږ د ټولنې په ترکيب کې د هغو کسانو پله درنه ده چې تر حقيقي جهان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروغو بې ثباته نړۍ ورته ښه ښکاري. له دې امله مو د عوامو تر څنګ لوستي کسان او ان مشهور چارواکي په دروغو عادت دي.

که په دې خبرو کې څوک را سره همنظري نه وي، نو فکر کوم دی د درواغو په ډولونو نه پوهېږي، یا خو پوهېږي، مګر یو شمېر ډولونه د درواغو له لیست څخه باسي. زموږ په ټولنه کې درواغجان په خورا ډېرو ډولونو هڅه کوي چې د حقیقت رڼه څېره د خپلو اوهامو د څادرونو په پلونو کې پټه کړي. دلته یو شمېر کسانو دروغو ته د رښتیا جامې ګنډي. دا جامې ما لیدلي دي. دین ته منسوب کسان په دیني رنګ رنګېدلو جامو کې خپل درواغ پټوي. زموږ خلك په ټوکو وایي چې کله ملا درواغ ووایي، نو دوی وایي: مبالغه مو وکړه او که امي درواغ ووایي، بیا ملا وایي، درواغ یې وویل. دا ځکه ویل شوي چې خلکو ته د ملایانو درواغ بربنډ شوي دي. خو دا چې دوی خپل ځان ته یو ډول دیني تقدس ور کړی، له دې امله نو خلك مخامخ برید نه شي پر کولای. له عامو کسان سره چې کېني، دوی هم په خپل ور ځنې ژوند کې له درواغو ځان نه شي خلاصولای. د دوی د درواغو خورا ډېر او دلچسپه میتودونه دي. یو شمېر کسان له حقیقت سره هلته او دلته د درواغو سپېروني ګډوي. دوی چې کله کیسه کوي، نو یو ځای د ځان په ګټه دروغو ته لار سمه کړي. بل ځای په غیر مستقیم ډول ځان ته کمپاین کوي، بیا د ځان ستاینې لپاره د حقیقي کیسې په یوه ګوښه کې کوشني ځای درواغو ته خالي کړي. کله بیا نوري طریقې هم کاروي.

نور بیا د خدای بوزي بندګان چورلټ درواغ وایي. ما لیدلي دي. که ته یوه رښتنې دلچسپه کیسې وکړې چې د مجلس خلکو ته خورا په زړه پورې وي. نو دی سمدستي ستا کیسې ته ورته کیسې را پیل کړي، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت، ځای او کریکټر یې ور بدل کړي. دا نو د درواغو هغه بربنډ ډول دی. داسې کسان مې هم ښه ډېر لیدلي چې لاپو درواغجن وي. که دوکاندار وي، د سودا، د ده د مال د ښه کیفیت، د نورو د بد مال، له خلکو سره د ښې ګوزارې او داسې نورو په اړه عجیب درواغ کتار کړي، خو دا ډول چې ما څومره لیدلی دی، نو د لاپو په بانه دا درواغ ستا مخ ته بیانوي او فکر کوي چې مخاطب یې لکه یو ووړ بې عقل ماشوم د ده په باډسکو هیڅ نه پوهېږي او هر څه به رښتیا-رښتیا ورته ښکاري. له هر مسلک سره تړلي درواغجنان همداسې چمونه کوي.

ځینې بیا هر وخت درواغ نه وایي، خو کله ناکله ښه ګېر په خرڅوي. دوی نیمه د درواغو عادت لري. په ور ځنې ژوند کې دوی هڅه کوي چې درواغ ونه وایي. تر یو حده یې هڅه بریالۍ هم وي، اما عادت بیا هم عادت دی. انو ارو مرو د ورځې یو وخت موکه مومي او په دې توګه د خپل تمرین وخت او موکه له لاسه نه ور کوي.

د ټولنې یوه بله برخه کسان بیا د درواغو په څو داسې ډولونو اخته دي چې هر څوک یې دروغجنوالی نه‌شي ثابتولای. ما داسې کسان لیدلي دي. د مشاهدې خبرې دي. یو چا به لوړ پوړي چارواکي ته د ځان نږدې ثابتولو لپاره یوه داسې کیسه چې د ده تر مخ به شوې وه، مګر ده به رول نه پکې درلود، په داسې بڼه وړاندې کړه چې ځان ته به یې رول پکې ثابت کړ.

کله یو څوک کیسه کوي، مخاطبین د هر پوړ خلک وي؛ مګر د حقیقت را بر سېره کولو هیڅ مجال نه وي، نو دی په کیسه کې هڅه کوي چې خلکو ته د کیسې، یا بل وار د حال بیانولو، را پور ور کولو او نورو کې ځان هم مهم ثابت کړي. بیخي مشهور کسان په دې مرض

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخته دي او څو وارې مې تر مخ داسې څه شوي دي. حتا دې کسانو په مجلس کې شناخته ماخته ته سترګه هم وهلې چې چانس مې لـه لاسـه مه باسه. د خپل واک او صلاحیت ښودلو په خـاطر هـم خلـک دروغ وایي. یو څوک غواړي ځان چارواکو ته مهم ښکاره کړي، نو د مـوکې په موندلو هر وخت مزغن دروغ ورته ووایي. د دې برخلاف بیا داسې کسان شته چې عوامو ته دا فکر ور کوي چې دی چـارواکو تـه زیـات نژدې کس دی. د دې لپاره نو کله په مجلس کـې نـامعلوم نمـبر ډایـل کړي، کمپیوټر د نفي ځواب ور کړی، دی له ځانـه سره لـږ پـه لـوړ ږغ وایي، د پلانی صیب نمبر هم بند دی خدای دي خیر کـړي. کلـه یـوه کیسه کوي چې دی یا حاضر یا نه حاضر، خو شته کسانو ته داسې ښیي چې انو پلاني ماته وویل، داسې وکړه، ما پلاني صیب ته داسې وویل، پلانی شی مې پلاني ته ور کړ یا ده له ما پلانی شی وغوښتی.

دروغ زموږ په ټولنه کې هم خورا ډېر ډولونه لري. زما په ګومـان پـه پرمختللې نړۍ کې به تر دې هم زیات او پیچلي ډولونه لري چې د هغه ډول دروغو ویلو چم به لا تر اوسه مـوږ نـه وي زده کـړی، کـه نـه لـه مسلماني سره دروغ ویل خو زموږ اوس یوه پیشه ګرځېدلې.

دا چې خلک ولې دروغ وایي؟ نو د دې لاملونه هم ډېر دي او هم پېچلي، خو له دې سره یې زه په دې لیکنه کې د یادولو هڅه نـه کـوم. ځکه اوس مې لا تر اړتیا زیاتې لیکې کښلې دي، له دې امله باید دلتـه د پای ټکی ور کړم. والسلام!

۲۸/ ډیسمبر/ ۲۰۱۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاذب شهرت؛ ګټه که تاوان؟

د کاذب شهرت غوښتونکي یوازې زمور په ټولنه کې ژوند نه کوي. بلکې د دې بېلګې په نورو ټولنو کې هم لیدل شوې دي.

کاذب شهرت دا معنا چې څنګه وي، هغسي ځان نه ښکاره کوي، بلکې تر خپل حقیقت د ښه تظاهر په داسې حال کې کوي چې اصلن هغه ډول نه وي. لکه: یو کس لیکوال دی، اما نوښتګر او مفکر لیکوال نه دی. مګر دی هڅه کوي چې د نورو لیکنې، ویناوي او ژباړې را پټې کړې او تر خپل نوم لاندې یې د دې لپاره نشر کړي چې خپل شهرت زیات کړي او لوستونکي تر اغېز لاندې راولي.

دا پېښې مخکې هم کېدلې، خو د ټولنیزو رسنیو له رامنځته کېدلو سره دا پېښې هم زیاتې شوې دي او هم یې کونکي ژر رسوا کېږي.

کاذب شهرت څکه ورته وایو چې کوم شی حقیقت ونه لري، نو ضرور به کاذب وي. دا چې یو څوک ځان په نوښتګر لیکوال مشهور کوي، خو هغسې نه وي، نو دا ځان ته کاذب شهرت جلبول دي. یو څوک ځان په ښو اخلاقو معرفي کوي، خو اصلن په خپل کور او ګاونډیانو کې په بد اخلاقه مشهور دی، نو دا کاذب شهرت دی.

ځینې بیا په فیسبوک کې کوښښ کوي چې ځان د بېوزلو مددګار ورښیي. وخت ناوخته له مسکینانو سره د ناستې ولاړې تصویرونه پورته کوي او ځان د هغو غمخوار معرفي کوي. دا په داسې حال کې چې د هغوی د اصلي ربړې لپاره که یې په وس ډېر څه پوره هم وي، لکن که شخصي ګټه پکې ونه ویني؛ کار ورته نه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګڼ شمېر چارواکي شته چې ظاهرن د فساد و خیانت پر ضد چیغې وهي. څوک بیا له کعبې شریفې سره خپل عسکونه اخلي او تر موږ یې را رسوي. نور بیا په نورو طریقو د کاذب شهرت د تر لاسه کولو هڅه کوي. کاذب شهرت له عباداتو تر معاملاتو، له اخلاقو تر سیاسته، له شخصي ژونده بیا تر ټولنیز ژونده زموږ په رګ-رګ کې ځای نیولی.

کاذب شهرت ډېر بد مرض دی چې زموږ په ټولنه کې ورځ تر بلې سرایت کوي. دا شهرت له ګټو سره تاوانونه هم لري. که یو لور ته انسان ته شهرت ور کوي، نو بل لورته انسان په لیکوالي، عباداتو، معاملاتو، مسوولیتونو او د ژوند په نورو مهمو برخو کې په درواغو اخته کوي.

کاذب شهرت خلکو ته کاذب تسکین ور کوي. د دې لپاره چې یو څوک پر خپلو ظرفیتونو کار وکړي، ظرفیت رالوړ کړي، هنرونه او کمالونه زد کړي او په حقیقي کار او زیار ځان ته د شهرت زمینه برابره کړي، د کاذب شهرت تږي د دې برخلاف لکه تږی چې په سراب پسې ځي، دوی هم د خپل ژوند لپاره همدا د کاذب شهرت لار غوره کړي. یعنې خلک د هنر له زدکړو، ظرفیتونو لوړولو، کمالونو زیاتولو او... څخه را ګرځوي.

د کاذب شهر تږي خلک لټ اموخته کوي. یو کس تر ښه زیار وروسته یوه تخلیقي لیکنه کوي، بل یې ترې پټه کړي او د جملو په لږ تغییر یې په خپل نوم نشر-کړي. یو د یوې مسلې په اړه خپل فکر بیانوي، بل سمدلاسه را غوټه شي او د هغه فکر غلا کړي په خپل نوم یې خلکو ته وړاندې کړي.

یو څوک ښه وړه جمله لیکي چې هم یو ترکیب خوندور وي او هم د محتوا له مخې د لوستونکو زړونو ته لار کوي. بل یې پټه کړي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوونۍ، میاشت او یا څو میاشتي وروسته يې پر خپل وال کښېږدي او په هیڅ ډول نورو ته دا اشاره لا نه و رکوي چې دا بل کس جمله ده یا هم مې په خپلو الفاظو کې د بل فکر بیان کړی.

د کاذب شهرت بل زیان دا دی چې د نورو حقونه پکې تر پښولاندې کېږي. کار يو کوي او نوم د بل یادېږي. خولې يو توی کړي او رنګ د بل ښه کېږي. زحمتونه يوه تېر کړي وي او خلك بل ته شاباسونه ور کوي. انرژي د یوه کس مصرفېږي او بل چې د لټۍ ژوندی مثال وي، د هغه له کار او زیار څخه په ګټې اخیستني د خپل ځان لپاره فرصتونه ګوري. ګټې تر لاسه کوي، نوم کوي، خلك يې عزت کوي، ټولنه کې يې دروند نوم یادېږي. دا ټول د بل د زیار نتیجه وي چې صله يې په ناسم او غیر قانوني ډول بل کس وړي.

کاذب شهرت د شریعت له مخې ریا، د قانون له مخې ناروا، د انساني اخلاقو له مخې يو پرېوتی کار او د ادب و فرهنګ په ډګر کې يوه غلا ده. د کاذب شهرت تر لاسه کول د وجدان وژل دي. له قانونه بغاوت دی. انساني شرم تر پښو لاندې کول دي. د بشري غیرت قتلول دي. په دنیا کې غلا و ریا ده او په اخرت کې رسوایي او د عذاب وړ کړنه ده.

۱/ ۱۲/ ۲۰۱۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

له علماؤ سره د ټولنې چلند

زموږ د ټولنې د عالمانو په اړه چې ما د حکومت له کسانو سره خبرې کړې دي که د ولس، هغوی زیاتره ګیلې ترې کوي. دوی فکر کوي چې یو لورته ظرفیتونه پکې کم دي، بل لور ته یې تولید زیات شوی دی، بیا هغه خدمت چې ور له غاړې دی هغه یې په سم ډول نه دی ادا کړی او بل خورا بې زغمه دي؛ یعنې له ټولنې او نظامونو سره په ګوزاره کې یې ډېری پاتې راغلي دي.

اما دا نیوکې به پر خپل ځای سمې وي، خو که عالمان د ټولنې او نظام په وړاندې مسوولیتونه لري، نو ټولنه او نظام یې هم د عالمانو په وړاندې لري. زموږ په جامعه کې چې د عالم کومه وظیفه ده، دا ولاکه یا د هغه له شان سره مناسبه ده یا د هغه له زدکړو سره سمون لري.

زموږ یو مشکل دادی چې کارونه مشخص نه دي. ملا ته مو دومره کارونه ور له غاړې کړي دي چې مزدور یې ولاکه وکړي. په دولتي ادارو کې مو تر اوسه همدا حال دی؛ کار مشخص شوی نه دی هر څوک د بل په کارو کې مداخله کوي او ټیټ پوړي کسان د زیاتو کارونو له امله ستړي وي او لوړپوړي مزې ورته کوي، ځکه لومړی ورځ دا نه شته چې ته د همدې کار لپاره یې خپل کار به کوي په نورو به کار نه لرې او نه به بل څوک په تا اضافه کار کوي. کله چې د حکومتي دندو دا حال وي، نو ټولنه خو تر حکومت هم غیرمنظمه ده، له دې امله نو هلته خورا زیاته بې نظمي ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د کلي ملا و؛ لمونځ یې هم راکاوه، د ضرورت مهال یې وعظ هم کاوه، جنازې ته به هم ولاړ و، که به بل کلي کې فاتحه وه هم به تلی، د کلي پر فاتحه یا تعزیت به هم څو ورځې ناست و، د مریض پوښتنه به د هغه په اقتدا کې کېده، کور یې هم ور له غاړې و او په جومات کې به مو طالبان هم ورته ساتل چې درسونه ورته ووایي؛ له دې هر څه سره به مو د کلي ماشومان هم د ملایانو له غاړې وو چې په ابتدایي دیني چارو یې خبر کړي هغه به مجبورن طالب ته ور له غاړې کړي وو.

دا ټول کارونه یوه لور ته، له ملا سره به د کلي هغه کس هم خبره بنده کړې وه چې په کلي کې نه؛ په کور کې یې هم چا ولاکه خبرې ته اهمیت ور کاوه؛ اما د مسجد په ملا به د هغه هم کار و، په چارو کې به یې لاسوهنه ور کوله او د هغه د کارونو په اړه به یې عامه مجالسو کې نظر ور کاوه چې دا څنګه ملا دی، هغه او د غه کارونه کوي؟!

ښه! دا کارونه ټول یوه انسان ته ور له غاړې شول، په مقابل کې ټولنه څه ور کوي؟

د کلي خلك د حاصلاتو پر وخت ملا ته زکات یا عشر ور کوي یا په واړه اختر کې سرسایه!

پوښتنه داده چې که زکات ملا ته د هغه په مزدوري کې ور کوي، نو خدای ته چیش ور کوي؟ که خدای ته زکات، عشر-او سرسایه ور کوي، نو ملا ته یې چیش ځانګړي کول چې د هغه کار په وشي؟

خلکو زکات هم د خدای؟ لپاره ور کاوه او هم یې د ملا غاړه په خلاصوله؛ که ملا مسکین وي، نو له امامت پرته هم د دې مستحق دی، نو بیا یې له امامته پرته ولې نه ور کوي؟ که دا هر څه په امامت پوري اړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، بیا یې د خدای لپاره چیش ور کول هغه فرض زکات، عشر او واجبه سرسایه؟ په دې ځای کې خلکو تر اوسه دا نه ده مشخصه کړې چې د خدای لپاره ده که د ملا؟

دا مشکلات پر خپل ځای؛ بله خوا ټولنه په هغه ملا پسې ګرځي چې یا یې خپل وي، یا هم د دوی خبره ومني، خلك چې څه ورته وايي، هغه یې ومني او په پټو سترګو د کلي له مشر او خلکو سره پر لار ولاړ شي. نور دوی ته د ملا ظرفیت مهم نه دی، دوی ته دا مهمه نه ده چې ملا څومره په خپل مسلك کې تکړه دی؟ څومره پر سنت او فقه برابر موږ ته لمونځ را کوي؟ څومره سم احکام راته بیانوي؟ له هغه سره زموږ د دیني چارو او اخرت څومره فکر دی؟

کله چې یوه ټولنه په قصدي ډول له خپل هغه رهبر سره داسې عمل کوي چې تقدس یې هم مني، مقدسه چاره یې هم ور کړې وي او په ټوله کې دوی د هغه او د هغه د مسلك په وړاندې دومره بې تفاوته شي، نو بیا له ملا ولې ګیله وشي؟

عرضه د تقاضا موافق وي، ټولنه چې د هر ډول کیفیت توکي غواړي نو عرضه هم د هغه ډول کیفیت شیانو کېږي، زموږ ټولنه چې له ملا څخه کیفیت نه غواړي، کمظرفه او باظرفه ورته بې توپیره وي، نو دا که یو لورته د مسوولیتونو په ادراینه او پېژندنه کې ستونزې ایجادوي، بله خوا پر تعلیمي ژوند باندې هم اغېزه کوي. یو څوك ډېر تکلیف کوي، بل څوك هغسې نه وي، کله چې فارغ شي، نو هغه کمظرفه ته په ټولنه کې ځای ور کول کېږي او هغه کوښښي هك حیران پاتېږي، کله چې په ټولنه کې د دیني علومو زده کونکي دا حالویني، هغوی چې د ژوند په ژورو او لوړو باندې لا سم نه پوهېږي تجربه یې نه شته، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

درسونو مهال کوښښ نه کوي؛ ځکه دوی په دې فکر وي چې که هر ډول فارغ شم په ټولنه کې دا گنجایش شته چې ځای شم نو تکالیفو ته څه اړتیا ده؟

دا لړۍ پسې زیاتېږي، کله چې په بازار کې بې کیفیته توکي زیات شي، نو نرخونه یې هم رالوېږي او د هغه توکي ارزښت خپله د زیاتې بې کیفیته عرضې له امله را کمېږي.

د دیني فارغانو سره زموږ چلند خورا پر زړو معیارونو ولاړ دی. یو طرف ته دلته فقر دی، خلک په زامنو د دیني زدکړو تر څنگ نورې زدکړې او هنرونه نه زده کوي او دا کسان یوازې تر یوه مسلکه رامحدودېږي، همدا فقر بیا دې مسلک ته دز یاتو کسانو د راتلو سبب هم شوی دی چې لامل یې وړیا زدکړې دي. بل لور ته زموږ تعلیمي نصاب ډېر زوړ دی چې نویو بشریو غوښتنو ته پکې لازمه پاملرنه نه ده شوې. د علومو چټک پرمختگ د دې سبب شو چې د دې حوزې کسان شاته پاته شي، له اړتیا پرته ځینې تر وخت تېر اکسفایر نظري علوم ووایي چې نه په اخرت کې ورته گټه لري او نه په دنیا کې هنر بلل کېږي چې مادي گټه ځنې تر لاسه کړي.

په دې ډول دا غریبان خورا کمظرفه فارغېږي، یو لورته په ټولنه کې د ځان ځایولو لپاره اړ دي چې د خلکو غوښتنې ومني، په دې توگه خپل قشر ته زیان رسوي، ځکه حیثیت یې سپک شي او خلک بیا ټولو ته په هماغه نظر گوري چې دوی تجربه کړی وي. بل لور زیات کسان وي چې د خدمت موکه ټولو ته نه پیدا کېږي، داسې هنرونه ورسره نه وي چې په نورو چارو کې ځانونه مصروف کړي او ځانته یو حلاله روزي پیدا کړي؛ دا زیاتوب که یوه لور ته د هغوی حیثیت ته صدمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسوي، نو بل لور ته د زیاتو مشکلاتو او جنجالونو سبب هم کېږي چې موږ يې په خپله ټولنه کې شاهدان یو؛ حتا په اوسني وخت کې دغسې کسانو ته ځینې استخباراتي کړۍ هم لاس ور کوي چې کار نه لري، نو هغوی د خپلو ګټو د خوندیتوب لپاره یوه مشغله ورته پیدا کوي او د هغوی د ګټو خوندیتوب بیا زموږ د ګټو په تخریب کې وي.

زموږ ټولنه د دیني فارغانو د منلو او جذب لپاره هیڅ معیار نه لري، که څه هم په نوره دنیا کې د دیني زدکړو لپاره پر معیار برابر مرکزونه وجود لري، هلته پلټېر شوي استادان ټاکل شوي وي، د تعلیم مهال هر کال زده کونکي امتحان ور کوي چې د هغه په سند کې د هغه د ظرفیت ذکر کېږي او هر څوک يې له سنده هم ظرفیت معلومولای شي، بیا ټولنه د هغوی د منلو لپاره خپل معیارونه لري، که په هغه معیار پوره نه شي نو هر څومره که د دیني علوم فارغ وي او ځان خدمت ته وړاندې کړي، خو ټولنه يې نه مني، نو هغوی اړ دي چې د ټولنې پر معیارونو ځانونه برابر کړي، هغه شرایط حتمي په ځان کې پیدا کړي چې خلک يې په یوه دیني عالم کې وجود لازمي بولي.

همدا شان په نوره نړۍ کې دولت هم دې ستونزې ته متوجې شوی دی. هغوی خپل تعلیمي مرکزونه لري او له هغه ځایه فارغ کسان پر هغو شرایطو پوره وي چې دولت يې د خپلو ادارو لپاره یوه برخه کسان جذب کړي، دوی د خپل نصاب په چمتو کولو کې د دیني زدکړو ترڅنګ نورو هنرونو ته هم پام کړی وي چې د دیني فارغانو یوه برخه کسان دولت ته ځي، یوه برخه يې ټولنه جذبوي، یوه برخه يې خصوصي سکتور کې ځان ځایوي او یوه برخه يې خپله هم ځان ته کارونه پیدا کوي چې په دې ډول د دوی د بېکارۍ مخه نیول کېږي. یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهم شی د نورو هیوادونو په اړه دا هم دی چې هغوی تر تقاضا زیات تولید او عرضه نه کوي، هغوی خپله توله ګوري، څومره چې د سروې ګانو له مخې تقاضا وي په هماغه اندازه عرضه کوي چې نه د هغوی حیثیت ورسره داغداره کیږي او نه د لوستي کسان بې کاره پاتېږي چې بیا په نه شي پر ټولنه ځان وپلوري یا هم پر ټولنه تحمیل شي یا یې د بل هیواد استخباراتي کړۍ د ځان لپاره جذب کړي.

دا یوه لویه ستونزه ده؛ له دې ځایه زموږ ټولنې ته زیات مشکلات ور پېښ دي. دا خلک چې دیني زدکړې کوي، له انسانیت سره سره زموږ د ټولنې غړي دي، زموږ جامعه د یوې مذهبي ټولنې په توګه دې کسانو ته اړتیا هم لري، اما له دې ټولو حقیقتونو سره ولې له دوی سره داسې معامله کیږي؟ ولې یې مسلک ته په ښه سترګه نه کتل کیږي؟ ولې د هغوی لویه برخه بې کاره پاتېږي؟ ولې هغه مسوولیتونه چې باید دیني فارغانو یا عالمانو ترسره کړي وای، دلته یې زموږ مذهبي کسان نه کوي؟ دا مشکلات دي؛ په دې کې یوه برخه کې هم دولت تر یوه حده ملامت دی، هم ټولنه او هم خپله دیني عالمان. یوه دقیقه څېړنه کولای شي چې دا ستونزې او عوامل یې مشخص کړي، حلالرې ورته په ګوته کړي او دولت، ټولنه او عالمان یو بل ته په لاس ور کولو د دې ستونزو د ختمولو لپاره لاس په کار شي.

۲۰۱۹/اکتوبر/۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولې

کله چې په یوه شي نه پوهېږو، یا د یوه شي په اړه شک لرو یـا هـم غواړو د یوه شي په اړه خپل دریځ نور هم پیاوړی کړو؛ نـو پـه اړه یـې (ولې) وایو او پوښتنه کوو.

ولې په ژوند کې ډېر مهم دی. د مشهور یوناني فیلسوف سوکرات په اړه ویل کېږي چې هغه خلکو ته د شیانو په اړه پوښـتنې پیـدا کـولې. د سینوهه په نوم چې کوم کتاب لیکل شوی په هغه کې کریکټر ته چې د فرعون ډاکټر دی همدا دنده ور کول شوې چې خلکو ته د هر شي پـه اړه همدا د ولې پوښتنه پیدا کړي.

پښتون شاعر هم د (ولې) په اړه یوه بیت کې وایي:

نور که د ښېګڼې وس دې نه رسي امجده
خلکو ته ذهـنونو کې ســـوالونه اچـــوه

زموږ په ټولنه کې یوه لویه بدمرغي دا ده چې د ولې فرهنګ مو سم نه دی غوړېدلی. دلته ولې عیب بلل کېږي. یو کس فکر کـوي چـې د دې شي په اړه که ولې ووایم؛ نو نور به فکر وکړي چې زه ناپوه یم، کم علمه یم، په دې ساده شي لا نـه پـوهېږم، شخصـیت تـه بـه مـې زیـان ورسېږي.

په داسې حال کې چې څومره زه پـوهېږم، زمـوږ ټولنـه کـې خلـک بېخي د ساده شیانو په اړه نه پوهېږي. خو د ولې نه ویل هـم د شـخص په ځان کې دننه لاملونه لري او هم د یوه کس له شخصـیته بهـر. زمـوږ ټولنه هم داسې نه ده جوړه چې یو څوک په ښه جـرات پوښـتنه مطـرح

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي او بل يې يا ښه خواب ورکړي يا په لوی زړه ورته ووايي چې نه پوهېږم.

زموږ په ټولنه کې د ځينو شيانو په اړه خاموشي تحميلي ده. ځينې رواجونه، عادتونه، کارونه او... هم تپل شوي غونډې دي. زموږ په ټولنه کې بيخي ډېر شيان شته چې په اړه يې د ولې خبره مطرح کړو. اما نه مو ده کړې او يا نه شو کولای.

يو بل شی هم د ولې په ورکولو کې رول لري. په ټولنه کې شته جهالت هم ددې عامل بللای شو چې زياتره وګړي د زياتو شيانو په اړه ذهن کې پوښتنه پيدا نه کړي. که پوښتنه وهم کړي، نو ځواب دا وي چې ستا يې له دې سره څه؟ ته په دې نه پوهېږې! يا دې ته ورته نور نامناسب ځوابونه.

دا لوړ ځوابونه د خلکو جرات وژني. زموږ زياتره کورنۍ ماشومانو ته په مجلس کې د ګډون او خبرو حق نه ور کوي. کله چې يو څوک له ماشومتوبه همداسې بې (ولې) وروزل شي؛ نو په لويوالي کې هم پوښتونکی ذهنيت نه لري.

زموږ د کلتور ډېري برخې نن تر پوښتنې لاندې راځي. اما څوک جرات نه لري. يو ښه مثال يې دا تير ۴۰ کلن جنګ دی چې تر ننه يې څوك په اړه د ولې خبره نه شي مطرح کولای.

که ووايو چې ولې يوه پلا د روس خلاف د امريکا، عربو او پاکستان په مرسته او وسلو (په اصطلاح) جهاد روان و، چې نتيجه کې يې نظام خراب او ملت و وطن يې له پښو واچول. بيا طالب د مجاهد پر ضد وسله واخيسته اووه کاله يې د شر او فساد خلاف جهاد؟ وکړ؛ دا جنګ لا هم پای رسېدلی نه و، چې د امريکايانو راتګ ته مختلفو ډلو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

حزبونو او گوندونو لار جوړه کړه. له راتگ سره سم يې پر خلاف نن بيا د روس، چين، ايران، عربو او پاکستان په مرسته جهاد! روان دی.

دلته پوښتنه چا ته نه پيدا کيږي چې اخير دا څه روان دي؟ ولې روان دي؟ د چا په گټه روان دي؟ اهداف يې څه دي؟ زه چې څومره پخواني مجاهدين او اوسني طالبان پېژنم نو ۹۰ سلنه يې د جهاد له شرايطو، تعريف او تگلاري سره نااشنا دي.

اما عملن ولاړ دي نظام خرابوي، وطن ورانوي، خلک قتلوي او په هېواد کې د هر پرمختگ مخنيوی کوي. دلته په دا ۴۰ کاله نه ملت ته او نه مجاهد ته دا پوښتنه پيدا شوه چې اخير دا جهاد خو به هم يوه نتيجه لري؟ دلته يې موږ ولې دا ۴۰ کاله نتيجه نه ده ليدلې يوازې د هېوادوالو وژني رواني دي او ټول وطن مو کنډيکپر کړ؟

که موږ له وخته پوښتونکی ذهنيت در لوداى؛ نو حزبونو، ملايانو، جهاديانو، طالبانو، توپکيانو، حکومتونو، زورواکو، جنايتکارانو، سيمه ييزو استخباراتو او نړۍ والو ترهگرو سازمانونو او دولتونو به دومره لوبي نه راباندې کولې. ولې پر مختگ ته لار برابروي. ذهنونه روښانه کوي. د شيانو عمق ته مو رسوي. خلک د بيان ازادي په ترلاسه کوي. لنډه دا چې ولې د انسان له ژوند سره تړلې ده. که ولې نه وي؛ هلته به ژوند جامد وي. ذهنونه به تياره وي. نوښتونه به په ټپه ولاړ وي. انسان به له کړاو سره مخ وي. ټولنه به وروسته پاتې وي. پر ملت او ولس به يو څو زورواکي، مفسدين، جنايتکاران، مذهبي مافيا، شتمن، د نورو گوډاگيان او جاسوسان واک چلوي او په دوی کې به دومره څوک نه وي چې د روان حالت په اړه يوازې (ولې) ووايي.

۲۰۱۸/ ۲/ ۲۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبستان چې ما ولوست

په فیسبوک کې مې د دې کتاب د چاپ خبر ولید. زه ورته خوشاله سوم. کتابخانې ته ولاړم او له دې کتاب سره مې څو نور هم د لوست لپاره انتخاب کړل. لومړی مې د ملا ضعیف کتاب مطالعه کړ. له سریزې بیا تر پایه مې نقدونه پر لرل، خو د ځینې نزاکتونو له امله مې اوس مناسب ونه ګڼل. بیا مې ادبستان ته مخه کړه. ما مخکې هم د اجمل ښکلي ادبي زاویې، د نړۍ ادب او د ژباړې په اړه لیکلې مقالې لوستې وې. په دې کتاب کې مې ځینې ځایونه په نښه کول چې ما له خپل لیدلوري پرې نقد در لود.

د کتاب پر سپینه ورکه، اخیر دا په نښه شوي ځایونه ښه ډېر شول او ما هم پر دې مطالبو د خپل نظر د اظهار لپاره یوه لیکنه غوره وبلله.

که څه هم اجمل ښکلی تکړه لیکوال دی. لیکنې یې زموږ لپاره غنیمت دي. له ادبستان او نورو کتابونو یې ما ډېر څه زده کړي دي. اما په دې کتاب کې یې ځینې ځایونه ما ته د نقد وړ ایسي. زه یې په دې لیکنه کې د کتاب له حوالو سره خپل نظر هم یو ځای لیکم. یا به واقعن استاد ښکلی تېروتی وي یا به زه خطا یم. که هغه تېروتی وي؛ نو اینده چاپ کې ممکن دا اصلاح کړي او که زه خطا وم نو لوستونکي به ما متوجې کړي.

په ۷ مخکې د سینوهه په اړه لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبیات له موږ سره د ژوند په پېژندولو کې مرسته کوي.چا چې سینوهه لوستی، تر بل هر هغه کس ژوند ښه پېژني، چې سینوهه یې نه دی لوستی.(ادبستان:۷)

دا به ومنو چې سینوهه تر یوه حده ښه کتاب دی. ما لوستی دی او د مطالعې پر وخت یې ځان تر پایه راندي وکوت. مګر په دومره زیاتوب نه ارزي. بیا که د لیکوال همدومره خوښ شوی وي، نو دا به د ده خپله شخصي تجربه وي، اما حتمي نه ده چې د لوستونکي نظر د ده په شان وي. لیکوال خپله پر شعرستان د نقدونو په لړ کې دا نقد هم کړی چې لیکوال(درمل) د خپل ذهنیت له کړکۍ لوستونکي ته هم کتلي. اما دلته یې خپله هم هغه کار کړی چې پر درمل یې له همدې امله نقد کړی و.

زه ډېری داسې کسان پېژنم چې د سینوهه نوم یې هم نه دی اورېدلی اما ژوند سم پېژني. موږ د ښه ډېرو تېر و انسانانو په اړه هم معلومات لرو چې سینوهه د هغوی په وخت کې لیکل شوی نه و، اما ژوند یې سم پېژندی. دا الفاظ زما په اند له مبالغې خالي نه دي. د استاد ښکلي په شان لیکوال باید داسې زیاتوب ونه کړي.که دوی هم له خپلو الفاظو او جملو سره پام ونه کړي او په کتاب کې لیکلې جملې یې له زیاتوب او مبالغې ډکې وي، نو له نورو کشرانو ګیله نه شي کېدای ځکه هغوی یې له دې مشرانو لیکوالو زده کوي. د استاد په شان لیکوال باید په لیکنه کې له خپلو جملو سره دومره دقت وکړي چې تر خپله وسه یې هیڅ توری او جمله نه زیاتوب وي او نه زاید. اما په کتاب کې یې د داسې مثالونو لیدل موږ لږ ناهیلي کوي.

د ادبستان په ۱۰۵ مخکې لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که لیکنه راته تازه فکر رانه کړي او پر خپل ذهنیت مو شکمن نه کړي، مطلب دا چې په موږ کې یې مثبت بدلون نه دی راوستی او خپل مسوولیت یې نه دی تر سره کړی.

زه د استاد له دې پاراګراف سره موافق نه یم. ټوله پړه پر لیکنه او لیکوال ور اچول انصاف نه دی. ځینې وختونه لوستونکی داسې وي چې له لیکنې څخه هغه مطلب نه شي اخیستی چې لیکوال پکې ځای پر ځای کړی وي. ما داسې لوستونکي لیدلي چې له واضحو لیکنو یې هغه مطلب نه دی اخیستی چې لیکوال تر لوستونکو د هغه رسول غوښتل. دلته به ولې پړه پر لیکنه او لیکوال ور اړوو؟

لیکوال هغه مهال ملامت دی چې په لیکنه کې یې لوستونکي ته نوی فکر په سم ډول رسولی نه وي. لیکنه یې ستونزې ولري. نوی فکر پکې نه وي. که خبره د دې برخلاف وي، نو بیا لیکوال او لیکنې ته د ملامتیا ګوته نه نیسو، بلکې لوستونکی دي لیکنه په دقت ولولي او هلته شته مطالب دي را برسېره کړي.

استاد ښکلی په ۱۰۷ مخکې لیکي:

رنسانس نویو ساینسي پر مختګونو ته لار جوړه کړه او ساینس په اروپایي ذهنیت کې ژور بدلون راووست. فلسفه یې تجربي مېتود ته راښکله او عقل پر ځای پر حواسو تکیه ډېره شوه.

دلته له دوو خبرو سره جوړ نه یم. ساینس یوازې په اروپایي ذهنیت کې بدلون نه دی راوستی، بلکې د نوري نړۍ ذهنیتونه یې ښه پوره بدل کړل. نو یوازې اروپایي ولې یاد شوي؟ صرف دومره به یې لیکلي وای چې ساینس په اذهانو کې ژور بدلون راووست، د یو ځای ذکر ته اړتیا نه وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله خبره دا چې که فلسفه تجربي مېتود خپل کړي، نو بيا د ساينس او فلسفې پولې سره ګډې نه شوې؟! موږ ساينس داسې تعريفوو چې پر تجربه ولاړ علم ساينس دی. د فلسفې په اړه وايو چې پر ماوراء الطبيعت بحث کوي يا که ووايم فلسفه يوازې عقلي دلايلو باندې اتکاء کوي تجربې ته چې خبره ورسېده، نو فلسفه پاته نه شوه؛ بلکې ساينسي مرحله شروع کېږي.

که د استاد ښکلي هدف دا وي چې فلسفه د خپلو ادعاوو د اثبات لپاره ځينې ساينسي مېتودونه کارولای شي، نو زه هم مشکل نه وينم. اما دلته ليکلې جمله بل څه افاده کوي. د ټولې فلسفې په اړه د تجربي مېتود خبره شوې ده چې د ساينس او فلسفې پولې پکې ماتې شوې.

يوه بله ستونزه له (عقل) توري سره د (د) نه شتون دی، چې جمله کې يې مشکل جوړ کړی دی. که استاد ښکلی ارادي داسې جمله ليکي، نو زما په اند ويلو کې مشکل پېښوي، نه پوهېږم دوی به يې هم ورسره لري که نه؛ خو زه ور سره ستونزه لرم. يا که ټايپي تېروتنه وي، نو يوازې دا يوه نه ده بلکې کتاب تر ۵۰ ځايه نورې تېروتنې هم لري چې اينده بايد اصلاح شي.

په همدې مخکې د تيورۍ په اړه ليکي:

د تيورۍ بنسټ پر فرضيې ولاړ دی. فرضيه چې کله په دلايلو ثابته شي، بيا ترې تيوري جوړه شي او په ټولنيزو علومو کې د يوه قانون په توګه ومنل شي.(ادبستان: ۱۰۷)

د تيورۍ په اړه د استاد له دې دريځ سره جوړ نه يم. ما داسې اورېدلي او ليدلي دي چې تيوري خپله ناثابت نظر ته وايي. ځکه خپله استاد په (۱۰۹) مخکې کاږي: نوی تيورسن پر زړو تيوريو باندې فکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي، ډېر څه ورته پکې ناسم ښکاره شي او پر بنسټ یې د څه منلو او د څه ردولو د مېتود له لارې د زړې تیورۍ پر بنسټ او مخالفت کې خپله نوې تیوري ورغوي.

دلته یې ویلي چې نوی تیوریسن د څه منلو او ردولو په مېتود بله تیوري رغوي. که تیوري یوځل په دلایلو ثابته شي او د قانون په توګه هم ومنله شي نو بیا یې ردوو ولې؟ ثابت شی خو باید ومنل شي؟ دا دوې خبرې تر خپل منځ سره ټکر دي!

په ټولنیزو علومو کې د تیورۍ اصطلاح هم نوې ده. تیوري په ساینسي علومو کې استعمال لري اما ټولنیز علوم تر اوسه د تیوري په نوم کومه اصطلاح نه لري. دا هم د تامل وړ ځای دی.

یو بل ټکی د قانون ذکر دی. قانون خپل تعریف لري، هر ځای یې ذکر کول سم نه دي، دلته د قانون یادونه زما په اند سمه نه ده.

په (۱۰۸) مخکې د څېړنې او تیوري فرق بیانوي:

پر دې بنسټ موږ په علومو کې له دوه شیانو سره مخېږو، چې یوه ته څېړنه وایي او بل ته تیوري. یو څېړونکی او بل تیورسن.

البته په همدې مخکې تر یوه پاراګراف وروسته بیا داسې کاږي:

زموږ خو ان څېړنې هم له تکراري خبرو ډکې دي؛ نو چې څېړنې مو داسې نادقیقې او تکراري وي، د تیورۍ ایجاد څنګه ممکنېدای شي؟

که تیورۍ څېړنې ته اړتیا نه لري، نو بیا د اثبات دلایل ورته له کومه شي او د څېړنې په نه شتون کې د تیورۍ نه ایجاد ولې ناممکنېږي؟ څکه څېړنه بېل شی ده او تیوري له څېړنې پرته ایجادېږي، نو یو تر بله یې سره تړلي ولې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۳۸) مخکې راغلي:

زموږ مورخانو چې له ادبیاتو استفاده نه ده کړې، دا تصور یې هم پر ذهن حاکم و، چې ادب ټول دورغ دي او تاریخ ټول رښتیا؛ خو چې ځیر شو، خبره سرچپه ده. وايي، چې له تاریخه نېټې او د اشخاصو نومونه لرې کړې، ټول دروغ دي او په ادب کې چې کرکټرونه او نیټې په پام کې ونه نیسې ټول رښتیا دي. ادب د عامه ذهنیت ښکارندویي کوي او د تاریخ کار له عامه ذهنیت سره دی.

زما په اند دلته استاد ښکلي له تاریخ سره یو څه بې انصافي کړې ده. د تاریخ په اړه دومره منفي نظر لوستونکو ته ور کول هم ښه نه دي. لیکنه یو لیکوال د ځان لپاره نه کوي، بلکې لوستونکي یې په نظر کې وي. د استاد دا دریځ چې خبره سرچپه ده، یعنې تاریخ دروغ دي، زما په اند ناسمه ده. تاریخ کې درواغ ځای شوي دي اما په دومره لویه پیمانه هم نه دي چې که نیټې او د اشخاصو نومونه ځنې وباسو نو یوازې دروغ به پاته شي. د تاریخ په اړه باید استاد ښکلی په ډېر دقت تللی وای. د لویو لیکوالو په ټولنه کې ښه ډېر پیروان هم وي، نو چې استاد د تاریخ په اړه دا دریځ خپلوي، د پیروانو به یې څه حال وي؟

یو لیکوال باید په لیکنه کې تر احساساتو لاندې را نه شي، که احساساتي هم شي، خوکنټرول یې باید له لاسه ور نه کړي. که مورخ د ادب په اړه ناسم دریځ لري، نو ایا ادیب به هم د تاریخ په اړه هغه دریځ خپلوي چې مورخ یې د ادب په اړه لري؟ دلته استاد ښکلي د مورخ دریځ غندلی خو خپله یې بیا د تاریخ په اړه بې انصافي کړې ده. موږ یو له افراطه را گرځو، خو خپله هم تر حد ور سره وزو.

په (۱۲۳) مخکې استاد لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پارسي، اردو (او پښتو) شاعرۍ کې ښځه د معنا پنځګره فاعله سرلې ده نه، بلکې د لوي ستراس په اند یوه تېره هېره کلمه ده.

دلته په لومړۍ جمله زه بیخي نه پوهېږم. یا به زما کمزوري وي یا هم ممکنه ده د لیکوال ناسمه ژباړه وي. دا هم احتمال لري چې کمپوزر غلطي کړې وي. ځکه زموږ کمپوزران هم په لیکنو کې ګوتې وهي. زموږ له لیکنو سره یو وخت همداسې معامله شوې وه.

د نورو کتابونو په پرتله دې کتاب کې ټایپي تېروتنې هم خورا زیاتې دي. پر شعرستان لیکنه کې یې یوازې ٦ واره د کتاب شمېرې ناسمې لیکلې دي. کمپوزي غلطۍ کې تر ډېره لیکوال نه ملامتېږي خبره ادارې ته متوجې وي. البته یادونه یې ځکه لازمه بولم چې اینده ایډیشن کې یې باید له دې تېروتنو پاک کړي.

۲۰۱۸/ جنوري/ ۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر کتاب باور

په دې لیکنه کې د هغه باور په اړه خپل درېځ روښانه کوم چې موږ یې پر کتاب لرو. پر کتاب د باور په بحث کې د کتاب لیکوال، ژباړن، خپرندویه اداره او هم خپله د کتاب محتوا اړینه ده.

یوه ورځ د کندهار د اطلاعاتو او کلتور په ریاست کې ولاړ وم. یوه ملګري د ریاست له کتابتون څخه د (درې کیسې) په نوم یو کتاب را واخیست چې اکاډمیسن عبد الشکور رشاد ترجمه کړی و. ما پوښتنه ترې وکړه چې له کیسو سره مینه لرې؟ ده ویل، نه؛ البته دا کتاب رشاد صاحب ژباړلی؛ حتمن یو څه پکې شته.

استاد اسد الله غضنفر په خپل کتاب کلتور او ټولنه کې لیکلي چې فارسي ژبې ته ډېرې ژباړې کېږي اما ټولې یې د اعتبار وړ هم نه دي. که مشهورې ادارې او نومور ژباړن ترجمه کړې وي؛ خو ښه، که نه د فارسي هر کتاب او ورته شوې ژباړه هم د باور وړ نه وي.

داسې کسان مې لیدلي چې یو کتاب یې یوازې د لیکوال د نوم په لوستلو پیرلی دی. د ژباړن په اړه مې هم داسې ډېرې پېښې په یاد دي. د محتوا په لحاظ د کتاب رانیول خو عام رواج دی. ما یوازې هغه څوک نه دی لیدلی چې د یوې ادارې پر نشر کړو کتابونو یې دومره باور کړی وي چې یوازې د هغې ادارې چاپ کړی کتاب د ادارې د نوم په لیدلو رانیسي.

له لویه سره پر یوه لیکوال، ژباړن او اداره د لوستونکو باور هم تر ډېره حده د کتاب په محتوا پسې تړلی دی. که یو لیکوال په خپلو لیکنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې احتیاط وکړي، له باوري سرچینو ګټه واخلي او تر خپله وسه له کمزورۍ او د لوستونکو له نیوکو د ځان ساتنې کوښښ وکړي، نو لوستونکي د کتاب له مخې پر لیکوال باور کوي.

د ژباړن او ادارې مسله هم داسې ده. که ژباړن سم انتخاب وکړي، ژباړه یې روانه او د مفهوم لېږدونکې وي، نو لوستونکی باور پر کوي. اداره یوازې د باوري لیکوال او ژباړن کتابونه خپاره کړي. نو د لوستونکو زړونه لاس ته راوړلای شي.

زه پر دې بحث نه کوم چې لیکوال او ژباړن د کوم میتود په کارولو پر ځان د نورو باور ته لار هوارولای شي؟ ځکه په دې سره بحث ډېر اوږدېږي، زما له دې لیکنې یوازې هدف دا دی چې د کتاب په باوریتوب کې د لیکوال، ژباړن او ادارې ډېر رول دی.

نو له دې امله پر هر کتاب د لیکوال، ژباړن او ادارې نوم اړین دی. که یو کتاب نه د ادارې نوم ولري او نه د لیکوال او ژباړن، لوستونکی به یې بیخي په سختي وپیري. زما شخصي تجربه دا ده چې د کتاب په کره کولو کې له محتوا سره د دې درو واړو ونډه هم ډېره ده. ځکه ټول لوستونکي هم د محتوا له مخې پرېکړه نه شي کولای. داسې کسان هم شته چې یو کتاب د لیکوال د نوم له امله اخلي. ځکه هغه یې د خوښې لیکوال وي. څوك بیا د ژباړن له امله کتاب رانیسي او ځینې به یې د ادارې له امله. که څه هم اصلن د کتاب محتوا مهمه ده. خو له دې سره جوخت دا نور هم د اهمیت له مخې په دویم، درېیم او څلورم مقام کې ځای لري.

که په دیني برخه کې موږ د یو چا کتاب لولو او هغه په نصوصو استدلال هم کړی وي. خو بیا هم تعین یې اړین دی. لامل یې دا دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې که موږ د يو نا معلوم کس استدلال وينو دومره ژر مو باور نه پر کيږي لکه د هغه چا دليل چې ور سره شناخته يو او د مسلك له مخې يې پيژنو چې دينپوه دی.

يو ليکوال داسې وي لکه يو کس چې په ټولنه کې ورو ورو فزيکي وده کوي، ليکوال هم لومړی څوك نه پيژني، باور پر يوه ناپيژندل شوي کس څنګه وکړي؟ که يو کس په خپله ټولنه کې خلکو ته زيان ونه رسوي، د ګټې کارونه وکړي، ارزښتونه وساتي او اجتماعي کارونو کې برخه واخلي، مذهبي، ملي او کلتوري ارزښتونو په اهميت ځان پوه کړي او له اجتماعي ارزښتونو سره سم تګ وکړي، ټولنه سوکه سوکه پر هغه باور کوي او د وخت په تېريدو د باور وړ شخص جوړيږي.

ليکوال هم؛ که په خپلو ليکنو کې دقت وکړي، له کمزورو نظرونو تېر شي، تلوار ونه کړي، د يوې خبرې اثبات يا رد، صحت يا سقامت ته يې عجله نه وي، بلکې تر ښې څېړنې وروسته يو لوری په دليل او شواهدو خپلوي، انصاف يې د خپلو تقاليدو او تعصبونو قرباني کړی نه وي، حقه خبره ورته حقه وي او ناحقې ته پرتوګ نه ګنډي. د موضوع انتخاب، د دلايلو چاڼ، د ليکنې سلاسيت، اسانوالی او بامفهومه ليکنه د هغه شخصيت ته وده ور کوي او اعتبار يې د وخت په تېريدو پخيږي او وروسته د يوه منل شوي کس په سترګه ورته کتل کيږي.

که ليکوال پر خپلو ليکنو زحمت وباسي، خلکو ته به يې لکه د ډوډۍ تياره ګوله، کره او غوره مواد راوړي وي. د مواد انتخاب خورا ګران کار دی، ځکه يو خو کوټه له ناکوټه بېلول مشکل کار دی او بل هر انسان د خپل چاپېريال په محدوده کې بند هم وي، د هغه ځای اغېز حتمن وي او انسان د خپل محيط له اغېز څخه الوت نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولای، که هر څونه کوښښ وشي له دې تاثيره انسان تر اوس نه دی خلاص شوی، له دې امله نو هم د موادو په انتخاب کې ستونزې وي، چې له دې اغېزه سمو موادو ته ځان وباسې، تعصب يوې خوا ته ږدې او په يوه داسې وخت کې د نوي فکر اواز کوې چې در معلوم نه وي ټولنه به څنګه ردعمل ښيي، دا يو دروند کار دی چې همدا ريسک اخيستل په ټولنه کې يوه ورځ د يوه ليکوال او مفکر شخصيت يو ډول ارزول کېږي او بله ورځ بيا بل رقم.

په نړۍ کې د ټولو ليکوالو کتابونه نورو ژبو ته نه ترجمه کېږي او نه يې د بلې سيمې خلک لوست ته لېوال وي؛ بلکې ځينې کسان دي چې ليکنې يې هم په خپله ژبه کې مينه وال لري او هم د نورو ژبو لوستونکي ورسره مينه لري. دا ولې؟ ځکه دوی پر معيار پوره ختلي وي، لازمي نه ده چې د يوه ليکوال ليکنې دې د هر وخت لپاره معياري وي، ممکن په خپل وخت کې ښې وي، خلکو ته فکر ور کړي او د يوه موثر شخصيت په توګه خلک ورته وګوري، خو د وخت تېرېدا ښايي د هغه د ليکنو اهميت ته صدمه ورسوي، دا د انسانانو له تيوريو او کارنامو سره د زمان معامله ده چې د بشر تر ژونده به جاري وي، اما معياري مو له دې امله وبللې چې په خپل وخت کې يې ټولنې ته کار ور کړی دی، د خلکو زړونه يې تر لاسه کړي وو او دا بې له زحمته ممکن نه دي.

د ليکوال شخصيت د هغه کتاب دی، ټول خلک ليکوال نه وي، خو کتاب يې وايي، له دې کتابه پر هغه باور کوي او يا يې ردوي. د هغه مينه وال کېږي يا يې نفرت ځنې وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څومره چې د کتاب محتوا موثره وي؛ په هماغه اندازه د هغه شخصیت ورسره درنېږي، موثر بلل کېږي او خلك يې لیدلو، اورېدلو او لوستلو ته تلوسه لري.

تقریبن هر شي، البته لیکوالي بیا په ځانګړي ډول، د کیفیت ځای ده نه د کمیت. یو کتاب ولیکه، خو ښې ولیکه، نه دا چې لس ولیکي اما یوازې پاڼې يې توري کړې وي.

کتاب کې لکه هنداره د لیکوال شخصیت دغسې خلکو ته ور ښيي. د یوه متعصب لیکوال لیکنه له یوه منځلاري لیکوال څخه له ورایه معلومېږي؛ یو خوشك چې د مرچو پر بورۍ ناست وي، له هغه کس څخه يې لیکنه بیخي زیات توپیر کوي چې د زغم نمونه وي؛ د یوه سرسري کس لیکل د یوه محقق له لیکو سره ښکاره فرقونه لري. کله چې موږ دا فرقونه درك کوو؛ تر څنګ يې د لیکوال پر شخصیت هم نظر ور کولای شو.

ښه کتاب، د لیکوال پر ښه شخصیت دلالت کوي، باوري کتاب د لیکوال باوریتوب زیاتوي، د کتاب مینه وال د لیکوال مینه وال هم وي، البته په طنز یا سیاسي لیکنو کې ممکن دغه معیار ونه پالل شي.

خوږې جملې د خواږه لیکوال له قلمه وزي، درنې کلمې چې د لوستوال زړه ته تېرېږي یو غمخور لیکوال يې لیکي چې د ټولنې غم ورسره وي او دا لیکنه يې د خپلو لوستونکو لپاره کړې وي. کله چې لیکوال خلکو ته وخت ور کوي، لیکنې کوي، مواد چمتو کوي، خلکو ته يې وړاندې کوي، په تحقیق او مطالعه اخته وي، هڅه کوي چې د خلکو باور ته زیان ونه رسېږي، نو په مقابل کې يې ټولنه هم هغه ته مینه ور کوي، باور پر کوي، لیکنې يې وايي او دا کس په فزیکي لحاظ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مړ هم شي نو نوم او کارنامې يې د خلکو پــه اذهــانو کــې ژونـدۍ پاتــه وي.

د ښه ليکوال یو صفت دادی چې په ټولنه کې ورو ورو سر را پورته کړي، هغه کسان چې په يوه دم تر اسمانه ورسېږي او بل ځل په ځمکه پسې پيت وي، زياتره يې د شهرت تږي وي چې همـدې هـدف تـه د رسېدو لپاره له ادبي غلا او نورو ناسمو طريقو استفاده کوي، ځکـه نـو يـوه ورځ سـتوری وي او بلـه ورځ يــې زوال. ښـوک چــې پـه تـدريج شخصيت جوړ کړي، هغه بيا پـه يـوه ورځ د کلونـو جـوړ شـوی خپـل شخصيت په لغته نه وهي.

ليکوال له اوله ټکه داسې کارنامه نه کوي چې له امله يې د نړۍ وال شهرت خاوند شي، بلکې دا يا افسانې دي يا هم د شـهرت تـږي غلـه. لکه د پوځ سرتيری چې له لومړۍ ورځې د هاوان يا توپ ډز نه کـوي، همدا شان ليکوال هم له بنيـاده راشروع کېـږي، لـوړ ځـي او وروسـتۍ نکتې ته رسېږي او هدف لاسته راوړي. يوه ورځ پورته بله ورځ کښته د باوري کسانو کړنې نه دي او نـه بـاوري شخصـيتونه داسـې وي چــې د ورځې په نرخ يې تلي، هغوی دوامداره کار کوي او دوامداره ځای پـه ټولنه کې لري.

۲۰۱۹/اکتوبر/۲۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داستاني نړۍ کې د افراطیت خام مواد

دا څو ورځې وړاندې مې له یوه ملګري څخه واورېدل چې د استاد اسد الله غضنفر نوی کتاب (څراغ) چاپېږي. زه ورته خوشاله شوم. د استاد لیکنې مې پر طبعه ښې لګېږي. ما یې کلتور او ټولنه هم دوه ځله لوستی او د نثر لیکلو هنر مې هم مخکې لا په شوق و ذوق مطالعه کړی و. دې پخوانو کتابو ته په کتو مې له څراغ څخه همداسې تمه درلوده لکه نوم چې یې دی. تر ډېره حده مې کتاب دا تمه را پوره هم کړه. خو داخل مې د استاد یوې غتې داسې لیکنې ته هم پام شو چې زه یې ذهنن ښه وځورولم. د لیکنې سرلیک و: د ویسا د لسمې کالیزې په پلمه.

تر دې سرلیک لاندې استاد کابو څلور مخه اوږده مقاله د ښاغلي زبیر شفیقي په اړه لیکلې ده. زه له زبیر شفیقي سره شخصن نه پېژنم او نه مې ور سره ورانه ده.خو یو شی چې له دې ښاغلي سره زه مخالف یم هغه د انتحار هغه ناولونه وو چې د ده په قلم پښتو شول او زموږ ډېری داسې ځوانان د دې ناولونو له برکته انتحار، جنګ او د نظام تخریب ته مخه کړه چې همدا د شفیقي صاحب ژباړلي کتابونه یې لوستي وو.

لومړی د خپل ځان په اړه یو څه لیکم. یو وخت چې ډېر وړوکی وم، په کور کې مې ټول ژمی د شفیقي صاحب وروستی مورچل، د غازي داستان او د ترورږمی مسافر را کتل. لېږې لېږې اوښکې مې ورته توی کړې او په ډېره تیاره کې مې کتاب لوستی چې د سترګو په ناروغي

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې اخته کړم. له دې را پېښې ناروغي مې اخير عينکو ته پنا يو وړه او تر اوسه هم عينکې استعمالوم. بل لور ته داسې افراطي شوم چې لـه هغـه چا پرته بل څوک مسلمان راته نه ښکارېده چې پر خوله يـا قلـم يـې د جهاد، اسلامي خلافت، له کفارو سره د ټکر، د پخواني بـرم يادونـه، د هغه د احيا کولو هڅې او داسې نور نه واى. ښه مې په ياد دي چې تـر دې اغېز لاندې مې يوه ورځ د افريقايي مسلمانانو په اړه له انجنير عبـد الله گل ريان صاحب څخه وپوښتل چې هغوى څنگه مسلمانان دي؟ زه يې پر مسلماني شکي وم. ځکه ما ټول هغه ډول غوښتل چې د شفيقي صاحب په ژباړل شوي داستانو کې را معرفي شـوي وو. ريـان صـاحب تر اسويلى وروسته وويل: تاته که سم نه ښکاري موږ يې سم مسلمانان بولو. زه يې خړ کړم.

زه دا نن هم ډېرى هغه کسان پېژنم چې د همـدې کتـابونو تـر اثـر لاندې راغلي او عملن زموږ په هيواد کې جنگېږي. داسـې ليکـوالان را معلوم دي چې همدې کتابونو افراطيت ته هڅولي او نـن هـم د اسـلام هغه تعبير وړاندې کوي چې حجازي په داستان کې بيان کړى. موږ پـه دې نه پوهېږو چې داستاني اسلام په حقيقي دنيا کې څنگه عملي کوو؟ داستان د اسلامي تعبير د بيان ځاى نه دى. ځکـه هغـه مهـال چـې دې داستانونو را مخه کړه موږ يو ډول نالوستي وو، لږ فيصدي مـو د لوسـتو په کتار کې راتله.

له دې امله د حجازي داستانونو له موږ څخه د اسلام داسـې نـاخبره فدايان جوړ کړل چې تر سر خلاصولو مو سر بايللو ته زړه کېدى. استاد غصنفر يادونه کړې چې ده د حجازي داستانونه ژباړلي او پر پښتو ادب يې احسان کړى. مگر دا اړخ يې نه دى را سپړلى چـې دې احسـان لـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ څخه څومره قرباني وغوښته؟ موږ د دې احسان لا پوروړي یو او لا یې قرباني کېږو. زه دې ته حیران یم چې د استاد غصنفر غوندې یو لیکوال هم د مسلې یوه اړخ ته ګوري. که یو څوک د چا داسې خدمت وکړي چې تر ګټه یې زیان ورته زیات وي، نو ایا موږ به یې یوازې د ګټې اړخ ته پام کوو؟ یو څوک ښایي دا خبره هم وکړي چې د ده داستانونو خلک مطالعې ته وهڅول، لیکوالان یې کړل او زده کړو ته یې مخه کړه. زه هم دا منم. داسې کسان مې هم لیدلي دي چې د لوست سبب یې شوي، د زدکړو سبب یې شوي او ان لیکوالي ته به هم جګ شوي وي. اما هغه به څه کوو چې د دې کتاب له وجې انتحاري شوو؟ هغه به څه کوو چې د دې کتاب له وجې حقیقي ژوند بې معنا ورته ښکاري، د مسلمانانو په ماضي پسې مړ دی او یوازې په خیال کې ژوند کوي؟ هغه به څه کوو چې د دې داستان له امله نن د نړۍ والو استخباراتي شبکو منګولو ته ولوېدل او د نورو د ګټو لپاره د جهاد تر مقدس نوم لاندې د خیالي خلافت لپاره زموږ علمي کادرونه وژني؟ پوهنتون ورانوي، لیسه و مکتب بندوي، سړک تخریبوي، د نظام مقابله کوي او عامه تاسیسات د افراطیت په عینکو کې ورته کفر ښکاري؟ یوه مسله باید په مجرد ډوله ونه څېړو. یوازې ګټې نه دي. پر پښتنو یوازې د احسان خبره نه ده. پښتون د دې دومره درونند تاوان ور کړی چې که قسم وکړم شفیقي صاحب یې د سل کاله مثبت کردار په کولو هم ولاکه جبیره کړي.

جالبه دا ده چې استاد غضنفر یې د همدې کار ډېره ستاینه کړې ده. استاد ستا په شان له یوه لیکوال څخه مو په دې حالاتو کې داسې تمه نه وه. ایا تا فکر نه دی کړی چې د زبیر شفیقي صاحب ژباړل شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستانونه زموږ د هیواد پر روان جنګ د تیلو اچولو کار کوي؟ د افراطیت په پراخولو کې تر ټولو لوی لاس د همدې داستانونو دی. تاسو یادونه کړې چې دا کتابونه څو واري چاپ شوي. نو پوهېږې چې دومره ولې پلورل کېږي؟ ځکه چې تیل دي او د اور بلولو لپاره په کارېږي. د نظام تخریب ته خلك هڅوي له دې امله ورته لمن وهل کېږي. له مدنیته د تیښتې لارې پکې ستایل شوې، ځکه زموږ سنتي ټولنه له وخته همدې فکر ته اماده وه. نن دا خدمت نه دی او نه یې پر پښتنو احسان کړی چې موږ له ژونده مرګ ته بوزي. له نظامه مو بې نظامۍ ته وهڅوي. د مینې پر ځای مو انسانیت ته په زړه کې د کرکې تخم وکري. د حقیقي نړۍ د ژوند پر ځای خیالي دنیا راته ښایسته او هلته ژوند راته غوره وبریښوي. له نوې دنیا سره د ځان سمولو پر ځای موږ ماضي ته د ورګرځېدو په سبق اموخته کړي. له خپل هیواد و ملت سره د مینې پر ځای مو په زړه کې د خیالي خلافت، تخیلي برم او ټول امت مینه ځای پر ځای کړي. زما په اند ټول انسانیت د مینې حق لري، امت یې هم لري، خو دا هر څه دې موږ له خپل وطن او ملت څخه لرې نه کړي. له حقیقت څخه مو دې خیال ته بونه زي، له ژونده مو دې مرګ ته وړاندې نه کړي، د حال و ایینده پر ځای دې موږ ماضي ته کش نه کړي.

دا نو پر پښتو ادب کوم ډول احسان دی چې پښتانه یې ورته انتحاریان کړل؟ قلموال یې ورته افراطیان کړل؟ خپلو خلکو ته د ګټې پر ځای د نورو ګټې ورته اولیت لري؟ د شفیقي صاحب له داستانه مو همدا زده کړې و. یوازې زه نه لسګونه نور هم پېژنم. د همدې کتابونو اغېز وو چې ما د استاد شپون د (سمڅې یاران) کتاب د فحشا خپرولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په جرم له کتابتونه وايست. دا خدمت ما ته څه ارزښت لري چې خپل استادان، ليکوالان او د پښتو خپل ناولونه مې تر پام بد راولي؟

استاد په دې ليکنه کې وايي چې شفيقي صاحب د بل هر ژورناليست په نسبت ډېرې سريزې کښلې. له دې املـه نـو د دې ډګـر استاد ياد شوی.

له استاد غضنفر څخه مې د داسې قضاوت هيله نه وه. که له استاده پوښتنه وکړم چې ايا د زبير شفيقي ويسا ورځپاڼه تاسو نن ګورئ؟

که يې وينې، نو ايا دا نن يې په سريزه کې تاسو د محمد بن قاسم، ناهد، قتيبه بن مسلم، موسى بن نصير، طارق بن زياد او ... نومونه نه وينئ؟ دا سريزه موږ ته د دې نومونو په کتارولو، کوم پيغام را کوي؟ د نظام تر مثبتو کارونو منفي کارونو ته ډېر انعکاس ور کوي. په داسې حال کې چې تاسو په همدې کتاب کې يادونه کړې چې پر ټلويزونو منفي او د جنګ جګړو خبرونه زيات او مثبت يې کم دي چې د خلکو په نا آرامولو کې غوښنه برخه لري. که په همدې تول د شفيقي صاحب ويسا ورځپاڼه وتلو، نو څومره به وزنداره وخېژي؟ په ويسا کې خو هره ورځ د هغه نظام تر مثبت منفي اړخونه ښه په تفصيل او ډراماټيکه توګه را اخيستل کېږي چې تاسو يې په همدې کتاب کې ننګه کوئ. هغه نظام چې تاسو پکې د ولسمشر فرهنګي مشاور ياست. په يوه کتاب کې مو دغسې دوه رنګه ليکنو ته سړی حيران شي؟ زه ستاسو نظر او شخصيت و علميت ته په ډېر احترام او هم د شفيقي صاحب درانه شخصيت ته په پوره درنښت، دا پوښتنه له تاسو دواړو محترمو استادانو څخه کوم چې که يو لوستونکی د شفيقي صاحب په کتابونو خبر نه وي، ستاسو دا کتاب ولولي، نو د شفيقي صاحب د

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستان ستاينې اغېز يې تر همدې کتابونو ورسوي، دا خالي ذهنـه تانـد ځوان به کوم لورې ته بوزي؟ زما په فکر خو د همدې ليکنې اثـر بـه دا وي چې يو لوستونکی د شفيقي صاحب کتابونه لومړی پيدا کړي، بيا د هغو په اغېز به لومړی ذهنن تر حال مـاضي خونـد ور کـړي، تـر خپـل نظام به خلافت ورته ښه وايسي، تر ملـت بـه امـت ورتـه اهميـت پيـدا کړي، تر ارامي ناستې او خلکو ته تر خدمت به د داعش يا طالب ليکې ورته د خدمت مناسب ځايونه ښکاره شي او که نـور هـيڅ نـه وي، نـو مالي مرسته به يې هم د ځان خلاصونې لپاره يو غوره فرصت وبـولي او زموږ د تخريب لپاره به زموږ پيسې د هغه چا جيب ته ځـي چـې مـوږ تخريبوي او د دې لپاره به خـام مـواد زمـوږ درانـه قلمـوال او اسـتادان چمتو کوي. تاسو پوهېږئ په طالبي ليکو کې دې داستانونو ته ولې ښـه په خرپ کمپاين کېږي؟ ځکه هر څوک چې دا کتاب ولولي نـو ذهـنن يا طالب او يا داعشي ترې جوړېږي. نو دا د ترهګرو لپاره خام مواد دي چې درانه استاد شفيقي صاحب ژباړلي، تاسـو محـترم پـرې سـتايلی او موږ غريبان يې تر لوستلو وروسته د سـبق پـه عمـلي کولـو لاس پـورې کوو.

تر دې وروسته چې تاسو موږ ذهنن هغه سبق تـه جـوړ کـړو چـې د حجازي داستان يې را ښيي، نو موږ اوس اړ يو چې د دې درس عملي ميدان ته هم ووزو. د درس د عملي کېدا مهال که تاسو، کار يا دفتر ته مو زيان ورسېدی نو خپه کېږئ به نه؛ ځکه ستاسو له کتابونو همدا فکر اخيستی او پر تاسو يې عملي کوو.

۲۰۱۷/ اګست/۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چاپېریال اغېز

زه دلته پر طبیعي چاپېرال نه رږغېږم او نه یې هم د اغېزو په اړه بحث کوم؛ بلکې په انساني ټولنه کې چې د انسانانو د را ټولېدو محیط او چاپېریال کوم اغېز لري په دې اړه غواړم یو څو خبرې وکړم.

زه د داسې څه شاهد پاتـه شـوی یـم چـې د یـوې ټـولنې کـاري او فکري محیط پر هغو کسانو سوکه-سوکه خپل اغېز زیـاتوي چـې نـوي دې محیط ته راغلي وي.

د یو ازاد فکر خاوند کس مې پېژندی، ښه فکر یـې در لـود، د قلـم خاوند و؛ خو افراطیانو ته په نژدې کېدو یو وخت پوخ افراطي شو. یـو بل د خام فکر ځوان تاند طالب مې پېژندی چې وسله والو د ځان لـور ته جلب کړی و. یو مهال له هغه سره داسې کسان ملګري شول چې لـه دې خشونت او جنګونو یې ښه نه راتلل، دوه کاله وروسته هغـه طالـب مدرسه او ټوپک دواړه رخصت کړل او خپل کور تـه راغـی، د کـورنۍ اقتصادي غوړېدا کې یې برخه هم واخیسته او ځینې کورسـونه یـې هـم تعقیبول.

د پاخه عمر یوه کس راته کیسه کوله چې زموږ د سیمې یـو هلـک حکومت ونیوی، قضیه یې جرمي وه، خو له سیاسي بندیانو سره نـژدې پاته شوی و، کله چې له زندانه خوشي شو نو پوخ طالب و او سمدستي د وسله والو لیکو ته ولاړ.

داسې نالوستي کسان مې لیدلي چې لـه ملایـانو سره پـه ډېـره ناسـته پاسته داسې شوي چې پر ظاهري شکل، خبرو، عمـل او ان تلـو راتلـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د ملايانو اغېز معلومېږي. داسې ملايان مې ليدلي چې له عوامو خلکو سره يې اړيکې خورا پراخې وي، نو د ملاييتوب ځينې خويونه يې بدل شوي وي او بيخي د عوامو غوندې ساده ژوند کوي.

په يوه کور کې دوه ورونه وي، يو يې په دنياوي کار کې فعال او بل يې لټ وي. دا ممکن نور عوامل هم ولري خو يو مهم يې پکې چاپېريال هم دی. که له فعالو، زيارکښو او همتناکو کسانو سره د چا تګ راتګ وي، له هغو په اغېزمنېدو به حتمن د هغه په عمل کې بدلون راځي.

ما داسې کسان پېژندل چې ښه مزاج يې در لود، له خلکو او يارانو سره يې ډېر بې زحمته ژوند کاوه، خو کله چې به له لوړ پوړو کسانو سره په ناسته اخته شول، نو هلته واکمن چاپېريال ژر ور باندې اغېز وکړ او ورو- ورو يې په خويونو او چلند کې بدلون راغی ان چې ډېر نږدې ملګري ورته پردي غوندې شول او اړيکې يې هم سړې شوې.

پښتانه متل کوي چې اوسې په خوی به د هغو شې، بل متل هم دی چې وايي، په درنو به درونډ او په سپکو به سپک شې. داسې هم ده، زموږ په وړاندې د دې ژوندي مثالونه شته. تاسو وګورئ چې د ټوکيانو يوه ببله ټولۍ وي، هغوی سره کښېني او ولاړېږي، که يو کس نوی ور شي، نو لږ وروسته هغه هم د دوی په رنګ رنګيږي.

دا خبره يوازې تر انساني عاداتو پورې محدوده نه ده، بلکې طبيعي چاپېريال هم زموږ په وړاندې دی او موږ يې طبيعي بدلونونه ليدلي دي. دا يو حقيقت بللای شو چې محيط د خلکو پر اخلاقو، کړنو، هڅو او شخصيت مثبت او منفي اغېز کوي. زه خپله په ځان کې د همداسې تغييراتو شاهد يم. زه يو مهال ډېر غوسه ناک وم، خو له نرم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مزاجه ملګرو سره په يوځای کېدو مې سوکه –سوکه دا عادت بدل شو او اوس هغه ډول نه يم.

زموږ په ټولنه کې د زغم په پراخېدا او غوړېدا کې د فيسبوک رول جوت دی. دلته له هر کارونکي سره مختلف الفکره کسان ملګري وي، د يوې مسلې په اړه اړينه نه ده چې نور کسان دي هم له هغه سره يو رنګ فکر ولري. کله چې هغه د يوې مسلې په اړه يو ډول غبرګون ښکاروي، په ځواب کې يې د نورو له عکس العمل سره مخېږي. څو وخت به انسان غوسه شي، يو به بلاک کړي، بل به له ملګرۍ ايسته کړي، يو به خپه کړي او بل په زهير. خو اخير د خپل عمل اصلاح کولو ته متوجې کېږي او له تونده غبرګون څخه لږ سوړ او بيا ډېر سوړ ته را کښته کېږي.

که موږ په ټولنه کې د ځان لپاره هڅاند، فعال، زيارکښ، د ښه فکر خاوندان، مينه ناک، خواخوږي او زړسواند ملګري وټاکو، نو لرې نه ده چې پر نورو يې هم اغېز ژر ووينو. زموږ په ټولنو کې يو مشکل دا دی چې جمعي هڅې مو خورا کمې دي او له دې امله کم رنګې هم دي. دا ډېر بد کلتور دی، ځکه يو هڅاند او فعال ځوان چې له لرې د ټولنې يا ګوند نوم اوري، هغوی ته ور ګډېدا يې دزړه ارمان وي، خو کله چې مابينځ ته ورشي، بيا د هغوی له چاپېرياله په اغېزمنېدو يا فعاليت کم کړي، يا بد زړی شي او پوره مايوسي يې په مخه کړي، يا له ټولنې او ګونده په بيلېدا منفي خبرې پسې وکړي.

يو فعال او منظم ګوند يا ټولنه د يوې معاشرې لپاره ډېر ارزښت لري. ټولنه يا ګوند جامعې ته خلک وړاندې کوي. هغوی ته که يو غير فعال کس ور شي، نو د دوی له کړنو متاثرېږي او په خپل اينده ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې فعالیت زیاتوي. ما په خپلو سترګو لیدلي چې د سمو درنو خلکو محیط ته یو د کمزورو خویونو کس ورغلی، د هغوی په څنګ کې د هغه بد په ښو بدل شوي. هر چاپېریال ته چې څوک ور شي، ډېر ژر له هغه محیط سره ځان عیاروي. خدای دې وکړي چې موږ دا اهمیت درک کړو او ور څخه د ګټې اخیستنې لپاره هغه چاپېریال رامنځته کړو چې معاشرې ته يې ګټه ورسېږي.

۸/ ۴/ ۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دین په وړاندې دسیسې د چا له لورې؟

زموږ د زیاتره مسلمانانو اوس ذهنیت داسې جوړ شوی چې زموږ د اکثرو ستونزو پړه د نورو پر اوږو ور غورځوي. دې ته د توطیې تیوري ویل کېږي. په دې توګه موږ یو خوا له مسوولیت څخه تښتو، بل لور ته ځانونه مظلوم ښکاره کوو، چې نور له موږ سره ظلم کوي، زموږ حقونه یې تلف کړي او له ملامتیا ځان خلاصوو چې که له موږ سره بل داسې نه وای کړي، نو موږ به هغه او دغه کارونه کړې وای، البته نور مو کار ته نه ایله کوي.

نور ولې زموږ په وړاندې دسیسې جوړوي؟ ځواب یې دا ور کوي چې زموږ دین نه شي زغملای. دا هر څه هغوی زموږ د دین له امله راسره کوي اوهر وخت چې اسلام موجود وي هغوی به همداسې خپلې دسیسې جوړوي. خو دلته یوه پوښتنه دا ده چې همدې نامسلمانو خو دا اوس هم په میلیونونو مسلمانانو ته ځای ور کړی او هیڅ ډول لاسوهنه یې په دیني چارو کې نه کوي، نو بیا له موږ سره څه ستونزه لري چې دلته د دین په ورکولو پسې راځي؟ بله نکته دا ده چې زموږ همدې فکر موږ ته په ډېرو ځایونو کې زیان رسولی دی.

مثلن: موږ ټولې اړیکې له ځان پرته له هر چا سره دین محوره کوو، په داسې حال کې چې نه د اسلام حکم دا دی او نه رسول الله ص داسې تګلاره در لوده. رسول الله ص په خیبر کې له یهودو سره د ځمکو د کښت پر سره معامله وکړه. د اصحابو تجارتي قافلې روم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو هیوادونو ته تلې راتلې. د مکیانو د تجارتي قافلو لار یې هغه مهال هم بنده نه کړه چې له هغوی سره یې جنگونه کول.

له نورو کړکه مو په ختې کې گډه شوه. موږ فکر کوو چې نور زموږ د ارزښتونو په وړاندې پلانونه جوړوي او موږ باید حتمن کړکه څنې وکړو. دا کرکه اوس هغه اوج ته رسېدلې چې کنټرول یې بیخي سخت شوی دی. که څوك له دوی سره په همکاري تورن شو، نو وژل کېږي، د هغوی په وژل په هر ډول غدر او دوکه تر سره کېږي او داسې نور کارونه ترې پیدا شول چې په اسلام کې هم روا نه دي؛ مگر زموږ کرکې دا هر څه په موږ وکړل.

تر ټولو بده پایله یې د دین تر پوښښ لاندې هغو اقتصادي، سیاسي او فرهنگي جنگونو ته د مسلمانانو ور دانگل وو چې لا اوس هم روان دي او مسلمانانو و اسلام ته یې د وړې گټې پر ځای ستر تاوانونه ورسول. د مسلمانانو ځمکې پکې وبایلل شوې، خلك یې پکې له لاسه ور کړل، اقتصادي زیانونه ورته ورسېدل، له اخلاقي زوال سره مخ شول، فرهنگ یې د نورو تر برید لاندې راغی او مسلمانانو ته تر هر ارزښت مهم ارزښت دین یې ور سره بدنام کړ. ځکه په جنگي حالاتو کې هغه څه وشول چې نه یې اسلام اجازه ور کوي او نه یې انساني وجدان، خو له بده مرغه چې زموږ مسلمانانو د بل په دښمني کې داسې کړنې وکړې چې بل ته د زیان پر ځای یې خپل ارزښت پکې بدنام کړ.

دا نن هم نامسلمانو دومره زیان اسلام ته نه دی رسولی لکه خپله اسلام ته منسوبې ډلې چې یې ور اړوي. د اسلام سلگونه ډوله تفسیر، په زرگونو ډلې پکې جوړول، دین د سیاست میدان ته راوستل او له دې ارزښت څخه د واك ساتنې او سیاست کولو لپاره گټه اخیستل، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمان په لاس د مسلمان وژل، د ځينو مسلمانانو له لوري د نورو تکفيرول، د مسلمانانو په هيوادونو کې د شته نظامونو خلاف د نيابتي جنګ لپاره د اسلام له نوم څخه په سوء استفادې وسله پورته کول او داسې نور هغه کارونه دي چې اسلام يې نن نړۍ ته د سخت دريځي، جامد، له نورو د کرکې کونکي او افراطي دين په توګه ور پېژندلی دی.

هر کار ته د توتيې د تيوري له نظره کتل سم کار نه دی. دا سمه ده چې ځينې کړۍ به د اسلام خلاف پلانونه چمتو کوي، خو ټول کارونه، پلانونه او جنګونه د اسلام خلاف نه وي. جنګونه يوازې د دين يا اديانو له امله نه رامنځته کېږي، بلکې تر شا ګڼ لاملونه لري، مګر موږ بس همدا يوه کړکۍ لرو چې هرې پديدې ته تر همدې يوه سر ورباسو او هر څه ته تر همدې يوه سوري ور ګورو.

نن که نامسلمان ته يو څوک د اسلام دعوت ور کوي او هغه پوښتنه وکړي چې زه کوم مسلمان سم؟ شيعه که سني، حنفي که شافعي، مالکي که حنبلي، ناصبي که خارجي، وهابي که صوفي، بريلوي که ديوبندي او سلګونه نورې ډلې ټپلې؟! په دې وخت کې به د يوه مسلمان ځواب څه وي؟

که ورته وايي چې يوازې مسلمان شه، نور هيڅ نوم ځان ته مه غوره کوه، لکه ذاکر نايک چې همدا توصيه کوي، نو بيا هم د نورو مسلمانانو تر نيوکو لاندې وي. او دا خبره به يوه داسې انسان ته چې د اسلام په اړه بيخي کم معلومات لري څومره د قناعت وړ وي؟ ځکه هغه فکر کوي چې دا نور هم مسلمانان دي، يو هم د اسلام له اساسي اصولو او ارکانو څخه منکر نه دي، نو بيا زما او د هغه په اسلام کې څه توپير شته؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا پوښتنه هم ورته پیدا کیږي چې ټول پر اساسي شیانو، لکه: قران کریم، حدیث، رسول، قیامت، عبادت، بیا ژوند، حساب و کتاب، جنت و دوزخ، ثواب و عذاب، ښه نو بیا یو بل سره وژني ولې او پر سلگونو ډلو د ویشلو لامل یې څه دی؟ په دې صورت کې نو دې کس ته قناعت ور کول داسې دي لکه په رڼا ورځ چې د اسمان ستوري شماري.

ښه! دا یاد هر څه اوس موږ اسلام ته خدمت کړی که مو زیان ورسولی؟ د اسلام د نفاذ په نوم مسلمانان نن هم وژل کیږي او هغه ډلې هم تر خپل منځ سره وژني چې دواړه د اسلام نفاذ غواړي؟! د دې کار گټه د چا ده او زیان یې چا ته اوړي؟ زموږ اعمالو خپله د اسلام روښانه څېره پیکه کړه. نوره نړۍ د اسلام پیغام ته نه گوري، بلکې هغوی زموږ د اعمالو له مخې فکر پر کوي او له همدې زاویې فیصله پر کوي. دوی به لازمن دا فکر کوي چې که اسلام ښه پیغام در لودای نو تر ټولو ښه خلك به په نړۍ کې مسلمانان وای، وطنونه به یې ارام وای، ژوند به یې خوندي وای، له هر ډول بدو به بې ازاره او د هر ژوي له ازاره به لرې وای. مگر بدبختانه چې په هر ناولي ډنډ کې مسلمان ور سره لوېدلی وي او هر کس خپل کار ته د اسلام نوم ور کوي چې د اسلام نوم یې سخت ور سره بدنام کړ.

د هغو کسانو خبره رښتیا ده چې وایي، یوه ایډیالوژي په خپل ذات کې هغه ډول نه وي، لکه پیروان چې یې په خپل عمل او تعبیر نورو ته ور ښکاره کوي. لنډ او ژوندی مثال یې د اسلام او مسلمان دی چې څومره تفاوت سره لري؟ اسلام د سولې او امن دین او مسلمان د جنگ او جگړې انسان، اسلام د مینې او رحمت دین او مسلمان د کرکې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازار رسونې کس. اسلام د انساني کرامت د رعایت امر کوي، مسلمان د هر انسان وینه توی کړه او خپله یې دا امر مات کړ. اسلام کې هر عابد او عبادتخانه په هر حال کې خوندي ده، مسلمان له مسجده رانیولې بیا تر کلیسا او مندر پوري د ټولو معابدو احترام له منځه یووړی او هر عابد یې په هر څومره بي وسي او گوښه توب کې قتل کړ.

موږ باید د نورو تر دسیسو مخکې د خپل ځان د خدمت او زیان کچه معلومه کړو. ایا موږ خدمت ډېر ورته کړی او که مو زیان زیات ور اړولی؟ که زموږ محاسبه دا معلومه کړي چې مسلمان تر بل هر چا د اسلام ښکلي پیغام ته زیان ډېر رسولی، بیا نو د بل پر ځای موږ خپله ملامت یو او خپل ځان اصلاح د بلې هرې دسیسې تر مخنیوي اسلام ته گټوره تماميږي. محاسبه باید له ځانه ور پیل کړو. دا هم د فکر وړ نکته ده چې اسلام یوازینی دین په نړۍ کې نه دی، نو بیا نوره نړۍ ولې یوازې د اسلام خلاف دسیسې جوړوي او نور ادیان یې ایله کړي؟ که موږ پر دې دوو نکتو فکر وکړ ان شاء الله تر ډېره حده به خپل ځان ته متوجې شو او بیا به هغه اعمال نه کوو چې د اسلام د پیغام خلاف وي او د هماغو له امله بیا نوره نړۍ له مسلمان سره دښمني وکړي، نه له اسلام سره او موږ یې داسې تفسیر کړو چې گواکې دا کار د اسلام خلاف روان دی.

نن سعودي او ایران د نورو په لمسون یو د بل خلاف ولاړ دي؟ ایا دا کار یې د اسلام په گټه دی که په زیان؟ پاکستان د افغانستان خلاف دا ۴۰ کاله کیږي نیابتي جنگ مخته وړي، د دې زیان به اسلام ته کم رسیږي؟ ایا دا بل تر سره کوي که موږ خپله د اسلام په جامه کې دا کړنې کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پاک په قران کریم کې دا اصل بیانوي چې که یو قوم د خپل ځان حالت په خپله بدل نه کړي، خدای یې هم تر هغو د بدلولو تکل نه کوي. لـه دې ښـکاري چـې بـل تـه د ملامتیـا تـر گـوتې نیـونې دا د اصلاح، پرمختگ او ښیگڼې لار ده چې لـومړی خپـل اعـمال اصـلاح کړو، د ځان د بساینې کوښښ وکړو او د نورو د دسیسو ښکار نه شو.

په مسلمانه نړۍ کې مالیزیا او اندونیزیا هم اسلامي هیوادونه دي او د غیر مسلمانې نړۍ سره د هر ډول اړیکو له درلودلو سره هـم ارام دي او هم یې اسلام ته خدمت کړی. هغوی هیڅ داسې عمل نه دی کړی چې نوره نړۍ هغه د اسلام د بدنامولو لپاره کار ځنې واخلي. له دې ښکاري چې هره دسیسه زموږ په هڅو ناکامېږي او زموږ په کوښښونو مخته ځي. که موږ د خپل دین بدنامي او ورکېدل ونغواړو د نړۍ هیڅ طاقت یې نه شي ختمولای او کـه مـوږ دې اعمالـو تـه دوام ور کـړو نـو ډېـر ژر بـه مسلمانان هم له اسلام څخه زړه توري کړو، نو نامسلمان خو به اسلام ته د راتلو پر ځای لعنتونـه رابانـدې وایـي. د ټولـو ارزښـتونو د سـاتنې پـه وړاندې زموږ مسوولیت لومړی له خپله ځانه پیل کېږي. که موږ غـواړو چې ډول ارزښتونه مو خوندي کړو لومړی به ځان اصلاح کوو او بل ته به د دسیسې جوړونې او بیا د کامیابي چانس نه ور کوو. په اوسنۍ نړۍ کې بس همدا یوه تگلاره د بریا چانس لري.

۱۹/۵/۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طلوع افغان د ۹۷ کلیزې په پلمه

زه په دې لیکنه کې نشایي د طلوع افغان ورځپاڼې تاریخي مسیر ته ونه ګرځم. د دې ورځپاڼې اهمیت، قدامت او له تاریخي سیر سره تړلیو مسلو ته یې ممکن نور مشران استادان ډېره څه ولیکي. زه دلته د طلوع افغان او زموږ د اوسني مسوولیت په اړه لنډې خبرې لرم.

د استاد معصوم هوتک په وینا چې طلوع افغان اخبار په هیواد کې لومړی اخبار و چې ټول پښتو چاپېده. د دې اخبار په څلولو او چلولو کې زموږ درنو استادانو ډېرې خواری کښلې دي. د لوی استاد علامه حبیبي غوندې لیکوالو په تېر کې ورته خدمت کړی او لوی استاد د دې اخبار د مدیر په حیث دنده هم مخته وړې ده.

ما یې پخوانۍ ګڼې نه دي لیدلې. خو د استاد معصوم هوتک له مقالې راته ښکاره شوه چې دې اخبار د هیواد او په تېره د کندهار په کچه ډېر ذهنونه روښانه کړي دي. د هغې مقالې په اخیر کې مې د استاد دا وړاندیز خوښ شو چې د دې اخبار د مدیرانو د ژوندلیک په اړه یې کړی و. که د طلوع افغان په هره ګڼه کې د یوه مدیر ژوندلیک یې خپور شي او بیا وروسته په کتابي بڼه د همدې ریاست له لورې چاپ شي دا به یې ډېر ستر کار شوی وي. هیله ده چې اداره دې وړاندیز ته پام وکړي.

څه موده مخکې چې په زه په کندهار کې وم نو کله ناکله به مې دا اخبار کتی، زړه مې ورته خوړل کېده؛ ځکه زیاتره لیکنې یې کاپي کولې، تولیدي لیکنې پکې بیخي کمې وې، کیفیت یې هم ډېر بد

(c) ketabton.com: The Digital Library

خونده و. موږ هغه مهال هم د دې اخبار په اړه ږغیدلي وو او اوس هم ځینې مهم ټکي در سره شریکوم:

د اخبار چې اوس اونیزه شوی دی، لیکنې یې باید ټولې تولیدي، د ښې محتوا لرونکي، د اذهانو روښانونکي، له حالاتو سره مناسبې او د هیواد و ملت په گټه وي. که څه هم اوس د ټولنیزو رسنیو په دور کې ښایي ځینې کسان د اخبار پر مهموالي ټینگار خوښ نه کړي، اما زما په نظر اوس هم مهم دی.

زموږ په ټولنه کې د مطالعې کلتور لږ پیکه دی، که نه په نورو ټولنو کې اخبار خپل لوستونکي او لیکوال لري. ځانگړي کالمونه ورته لیکل کیږي او د نړۍ له گوټ گوټ څخه جالبې خپلو لوستونکو ته وړاندې کوي. په اخبار کې اوس خبرونه دومره مهم نه دي لکه نور کالمونه. ځکه په خبرونو اوس خلك ډېر ژر خبرېږي، که څه هم خبرونه باید پکې وي او ځای یې باید نورو مطالبو ته ایله نه شي، خو پر تولیدي کالمونو او مقالو هم باید ډېر کار وشي.

نن که یو اخبار یا اونیزه لوستونکي پیدا کوي، نو په ښو لیکنو او نوي فکر و طرز یې مومي. په لیکنو کې زړه کلېشیي بڼه خپلول هم د لوستونکو په زړه ماتولو کې رول ادا کوي. تر وسه باید هڅه وشي چې نوي مطالب، نوی میتود، نوی فکر اونوی ډیزاین وړاندې کړي.

د دې ډول چاپي رسنیو یوه ښیگڼه دا ده چې تاریخ ته پاتېږي. هر وخت یې د کتلو او تر لاسه کولو امکانات موجود وي. که نن لس سلنه کسان کار ترې واخلي ممکن سبا یې گراف تر نن لوړ شي. له دې امله هم باید د دې ډول رسنیو کیفیت او کمیت دواړه په نظر کې ونیول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسنۍ د یوې ټولنې نمایدګي کوي. که هر ډول یې رسنۍ وي په هماغه ډول به یې ټولنه هم وي. یو کار چې د ټولنې روشنفکران او قلموال یې د همدې رسنیو له لارې کولای شي هغه دا دی چې که هر څومره اقلیت وي، په ټولنه کې ویښتیا، سمون او بدلون ته لار هوارولای شي.

زموږ د ټولو لیکوالو او په ځانګړي ډول د دې حوزې د ځوانو لیکوالو مسوولیت ته چې طلوع افغان اونیزه په کیفي لحاظ هغه ځای ته ورسوي چې ټولنه زدکړه ځنې وکړي، د خلکو د اذهانو په تنویر کې رول ادا کړي، د یوې واقعي رسنۍ رښتنی رول ولوبي. دا کار یوازې په موږ کېدای شي چې همت وکړو او د خپلې حوزې پښتو اونیزې ته لیکنې وکړو، د سمون لپاره یې نظرونه ور کړو، له نورو ژبو ترجمې ورته وکړو او د لوست لپاره یې هم خپله وخت ور کړو او هم له دې لارې د مطالعې د فرهنګ په عاملو کې ګټه واخلو.

دا اونیزه کولای شي چې ځوانان وروزي، ځوانان د لیکوالۍ فن ته وهڅوي، د خپلو لیکلو خامیو ته یې متوجې کړي، له دې څخه لیکنې زدکړي، د مقالې لیکلو چم ترې واخلي. که موږ د خلکو زدکړه، د اذهانو روښانتیا، د ځوان نسل سمه روزنه، د مطالعې د فرهنګ غوړېدا، زموږ د کلتوري سمون چټکتیا، نورو او تاریخ ته د خپل وخت د یوه ښه کلتور یو غوره استازی پریږدو، نو نن لازمه ده چې دا اونیزه د کیفیت او کمیت له مخې غني کړو. تر خلکو یې ورسو، د لوست لپاره یې زمینه برابره کړو، لیکنې ورته را غونډې کړو او داسې یوې مرحلې ته یې ورسوو چې نور لیکوال خپله را جذب کړي او هغوی له دې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اغېزمنېدو دا د ځان مسوولیت وبولي چې طلوع افغان ته خپلې مقالې، نظرونه، مشورې، نقدونه او ستاینې را ولېږي.

دا کار ټول په موږ پورې اړه لري. که همت وکړو نو ډېر څه ممکن دي او په ډېر لنډ وخت کې ممکن دي. د اخبار د کاپي فسټ مهال به به زه شرمېدم چې ولې په بسته جنوب غرب حوزه یو اخبار په سم ډول نه شو چاپولای؟

که دا اونیزه د دومره شاعرانو، لیکوالو، نقادانو، نظروالو، عالمانو او ژباړونکو په شتون کې همداسې بې کیفیته پاته شي، نو زموږ لپاره ډېر شرم په کار دی. په اونۍ کې د یوې مقالې لیکل یا تر جمه کول، یو شعر ورته لیکل، یو نظر ور کول، د نړۍ له مهمو پېښو د ځینو معلومات یې ورته برابرول، د ورزش له نړۍ لنډه په زړه پورې معلومات ورته لېږل نه ګران کار دی او نه هیڅ بانه د دې مسوولیت مخه نیسي.

لکه زموږ مشرانو چې د اخبار په ښه چلولو هغه په لوړو سترګو تر موږ را رسولی دی، موږ باندې اینده نسل او اوسنی نسل دواړه حق لري چې هغوی ته یې تر پخوا په لاښه توګه ور ورسوو. دا مسوولیت زموږ د هر یوه له غاړې دی. د ټولنې هر وګړی چې نور یې هیڅ په وس پوره نه وي، د اونیزې لوست خو به کولای شي، تر یو چا خو به یې رسولای شي، یو نظر خو به ور کولای شي، که نور هیڅ نه وي، نو د ټوکو او طنزونو برخې ته خو یوه ټوکه یا طنز حتا هغه هم وړاندې کولای شي چې الف ته ډانګ وایي خو د اونیزې خبریال یا بل همکار ته یې شفاهي ویلای شي. نو راځئ خپل مسوولیت لومړی وپېژنو، بیا یې د ځان، ټولنې، هیواد او تاریخ په پار ادا هم کړو.

۲۰۱۸/ ۷/ ۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

نقد څه دی او منتقد څوک دی؟

نقد و انتقاد که څه هم تر خپل منځ مفهومي توپیر ارو مرو لري، اما تر یوه حده اوس پر یوه ځای کارېږي. منقد، منتقد او ناقد هم لکه د یوه باب چې وي داسې استعمالېږي. د یوه شي ښه او بد بېلولو ته نقد وايي، زرو ته له دې امله نقود ویل کېدل چې نقد(د خالص او ناخالص زرو بېلوالي) ته به وړاندې کېدل، د همدې کار لپاره پخوا یوه ډبره کارېده چې محک به یې بلله او د زرو کاروباریانو به نقود له هغې سره مښل چې سوچه والی یې ورته معلوم شي.

په ادبي نقد کې هم د یوه اثر سوچه والی له نا سوچه والي بېلېږي چې د هغه اثر ارزښت او قیمت معلوم کاندي.

د یوې عربي مقالې لیکوال شیرین احمد په خپله مقاله تعریف النقد کې کاږي چې د لغت له مخې نقد له دراهمو د اوسپینې جلاوالي ته ویل کېږي او د پلټنې و کشف په معنا هم راځي. دی لیکي چې اصطلاحن د یوه ادبي اثر تر لیکلو وروسته د هغه داسې ارزول دي چې ښه و ناښه یې سره بېل شي او د ټاکلو معیارونو له مخې یې مرتبه معلومه او هغه کټګورۍ ورته وټاکله شي چې دا اثر ورسره د مرتبې له پلوه مشابهت ولري. شیرین احمد خپله مقاله کې د دوکتور بلیل عبد الکریم تعریف النقد کتاب د ریفرینس په توګه یاد کړی دی چې په (۲۰۱۲/۳/ ۲)کې چاپ شوی دی.

په یوه عربي سایټ کې د النقد- تعریفه-اهدافه-شروطه- مقاله کې د نقد لغوي معنا او تعریف داسې وړاندې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

النقد في اللغه : هو بيان اوجه الحسـن او العيـب في شيء مـن الاشـــياء التـــي يطلـــع عليهـــا الشـــخص.
اما تعريفه ادبيا : فهو دراسة النصوص الأدبية من الناحيـة الادبيـة ليتم بذلك الكشف عما بها من الجمال والإبـداع فناأخـذ بـه، أو العيوب والخلل ليـتم إجتنابهـا وعـدم الوقـوع فيهـا وتصـحيحها ليعتدل بذلك النص الأدبي .

ژباړه: يـوكس د يـوه شي هغـه ښـېګڼې او بـدګڼې چـې دی پـرې پوهېدلی په ښه ډول بيان کړي نو همدا د لغت له مخې نقد دی. او ادبي تعريف يې دادی چې له ادبي اړخه د ادبي متونو داسې ارزونه ده چـې ښکلا او ابتکار يې ښکاره شي او مـوږ يـې پيـروي وکـړو، کمـزروۍ و نيمګړتياوې يې هم واضحې شي چې نور ځانونه تـرې وسـاتي او ادبي متن د سمون لپاره تصحيح شي.

پــه عــربي کتــابونو او مقــالو کــې مــا وليــدل چــې دوی نقــد؛ قديم(پخواني)او حديث(اوسني)ته وېشلی دی. له دې معلومېږي چې نقد يوه قديمه اصطلاح ده چې د زمانې په هر پړاو کـې بـه يـې حـتمن نوي او بېل ميتودونه خپل کړي وي. په پـاس يـاده شـوې مقالـه کـې ليکوال د حسان بن ثابت پر قصيده د يوه عرب ناقد نابغـه نقـد راوړی دی چې د نقد مخينه په ثابتوي. د مثال لپاره يې يو بيت راوړی دی:

لنا الجفنات الغر يلمعن في الضحى-واسيافنا يقطرن من نجدة دما

زموږ روڼه پوښونه دي چې په سـهار کـې ځلېږي او تـورې مـو لـه غيرته وينې څڅوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نابغه پرې خورا خوندور نقد کړی دی، په دې پاس بيت کې يې يو لنډکی مثال دی. د حسان (اسيافنا يقطرن) په اړه يې ويلي دي چې د اسيافنا پر ځای بايد سيوفنا وای، ځکه لومړۍ کليمه د جمعې قلتې ده او دويمه د جمعې کثرتې، همدا شان يې ويلي د (يقطرن) پر ځای بايد يجرين ويل شوي وای، ځکه يجرين د وينو روانوالی او د مړو زياتوالی ښيي چې د حسان هدف په دواړو ځايونو(اسياف او يقطرن) کې د تورو او وينو زياتوالی وو؛ مگر په کومو کليمو چې حسان د ثابتولو هڅه کړې ده هغه رښتيا هم نيمگړې ده، ځکه جمعه قلته پر لږو دلالت کوي او دلته کثرتې ته اړتيا وه، همداشان يقطرن د څڅولو معنا ور کوي چې د وينو يا مړو زياتوب نه شي ښودلای.

د يادې مقالې ليکوال وايي چې تر ميلاد مخکې يونانيانو فني او ادبي نقدونه در لودل چې د (Kritikos) لفظ هغه مهال پر فن او ادب د حکم ور کولو په معنا و. بيا د ۱۵۹۵ پر مهال ايټاليا کې د (Critica) کليمه ظاهره شوه چې فرانسې د اوولسمې پېړۍ په لومړيو کې ډېره وکاروله. په اتلسه پېړۍ کې د نقد مفهوم ډېر پراخ شو او د هر عمل د ښه او ناښه په اړه نقد وکارېدی او د محمد کريم کواز له وينا سره سم په شلمه پېړۍ کې نقد حديث په عربي ټاټوبي کې هم استعمال وموند.(۱)

د نقد کلتور:

که موږ غواړو چې په ټولنه کې مو د نقد کلتور وغوړېږي، نو لازمه ده چې لاندې ټکي به په نظر کې ساتو:

۱/ له نقده به هدف د چارو سمون وي؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲/ د مینې یا کینې له احساساتو به ځان ساتي یوه طرفه پرېکړه یا خواخوږي به نه کوي؛

۳/ د اصلاح لپاره به وړاندیزونه یا مناسبه حللار په ګوته کوي؛

۴/ د استدلال چمتو کول او سند و لاسوند موندل؛

۵/ د ارزیابي مهال به خپل برداشتونه پرېکنده نه ګڼي، ځکه انسان د تېروتنې مجال هر وخت لري؛ خپل ځان او نقد به هم نقد او ارزیابي کوي؛

٦/ ځانګړي مثبتو او منفي اړخونو ته به یې بشپړه پاملرنه کوي؛

۷/ پر ټولنه حاکم رواجونو ته به خیال کوي، د لیکوال تګلارې ته به پام کوي چې څومره د دود تابع شوې ده او څومره یې بغاوت ترې کړی دی؟؛

۸/ او د نقد په روش به ښه پوره خبرتیا لري؛

۹/ نقد به واضح او روښانه وي، مبهم، مغلق او پېچلی به نه وي، چې د پوهېدا لپاره یې بل مفسر ته اړتیا پیدا شي؛

۱۰/ نقد به ایډیالوژیک نه وي، په دې معنا چې منتقد به وار له مخه له ځان سره پرېکړه نه وي کړې، چې د خپلې ایدیالوژۍ له مخې یو اثر ناسم وبولي.

دا ټکي یوازې مو د نقد کلتور د پیاوړتیا په خاطر ولیکل او که خبره نه اوږدېدای ځینې نور ټکي هم شته چې باید یاد شي اما دا مقاله یې د ذکر کولو توان نه لري. که یو منتقد دې ټکو ته پام وکړي، نو نقد به یې د ټولنې په ګټه وي، سالم نقد ټولنې ته فایدې لري او د خلکو له نقده بد نه کیږي، بلکې د یوه ګټور شي په سترګه ورته ګوري چې د هر چا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر هر کار یې اهل او وړ کس کولای شي او دا یې په ټولنه کې د غوړېدا لامل کېږي.

نقد کول د ټولنې په ګټه تمامېږي له دې امله په پرمختللیو ټولنو کې نقد ډېر وي او هغوی د نقد کلتور منلی دی او د یوه ارزښت په سترګه ورته ګوري. اما وروسته پاته او جامده ټولنه کې نقد ډېر کم کېږي او د خلکو احساسات ور سره ملګري وي. زموږ په ټولنه کې د خلکو لوی نومونه هم د نقد مخه نیسي- ځکه خلک فکر کوي چې دا د هغه سپکاوی دی یا هم تر هغه بل څوک ښه نه پوهېږي له دې امله پر یوه مشهور شخص نقد یا هم پر یوه کتاب نقد کول ځینې وختونه د خلکو د منزوي کېدو سبب هم کېږي. د نقد منلو لپاره هم ځینې لاندې ټکي مهم دي چې د نقد مهال باید پام ورته وشي:

۱/ د خپل ځان او اثر په اړه له منفي احساساتو او یوطرفه فکر څخه ځان ساتل؛

۲/ د نقد مهال د نورو رایو ته نظر کول؛

۳/ د خپلې سیلقې او لیدلوري خلاف د نظرونو زغمل؛

۴/ له نقد څخه نه ډار؛

۵/ د کار مهال تېروتنه طبیعي ګڼل؛

۶/ پر خپل نظر بیا فکر کولو ته چمتوالی در لودل؛

۷/ د سنتي او متحجرو افکارو خلاف له نویو زاویو فکر کول او له بشري افکارو پخواني ګردونه څنډل؛

دې نکتو ته پام کول د نقد منلو کلتور پیاوړی کوي، هر ناقد باید د نقد مهال د دې خیال وساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

منتقد څوك دى؟

هغه څوك چې د نقد پر لازمونو روشو برلاسی وي هغه منتقد بلل کیږي. د برلاسی لپاره یې ځینې موارد شته چې هغه باید ځانگړی پام ورته وکړي؛ لکه:

۱/ د سالم نقد پر روش پوره برلاسي؛

۲/ هغه ځانگړنې او مشخصات به ورته معلوم وي چې په نقد کې ورته اړتیا وي؛

۳/ د ارزیابۍ مهال له کتابه د لیکوال مطلوب هغه مفهوم را ایستل چې یو عام لوستونکی یې نه شي اخیستلای؛

۴/ نورو ممکنه اراؤ ته پاملرنه کول چې شونې ده د متن په تګلاره او د لیکوال په فکر کې وي؛

۵/ منتقد باید د نوي فکر خاوند وي، یعنې له نوې زاویې به ورته گوري.

دا پنځه هغه عناصر دي چې د منتقد کار او دنده د نقد په اړه مشخصوي. د نقد په اړه لوی مشکل یکطرفه نقد دی، ځینې کسان چې د نقد مفهوم یې سم نه وي درک کړی، نو د نقد مهال ځان بې پرې نه شي ساتلای او مسله ځنې یوه لور ته کږه شي.

د هرې موضوع په اړه چې څوك نقد کوي، باید په هغه فن کې متخصص وي، ځکه هر څوك نه شي کولای چې د یوه داسې فن مهمې نکتې را وباسې چې هغه کس ور سره د تخصص تر درجې بلدتیا نه لري او نه هم لوستونکي د هغه چا خبرو ته ډېره توجو کوي چې تر مهمو ټکو یې پر هسې عامه ځایونو خپل وخت ضایع کړی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نقد لپاره د یوې لیکنې داسې کتل لازمي دي چې ټول اړخونه په نظر کې ونیول شي. د لیکنې په پیغام ځان پوه کړي، دا وګوري چې لیکوال خپله خبره په سم ډول رسولې ده که نه؟ په لیکنه کې نوموړی څومره د خپلو همعصره یا هم پخوانو تر اغېز لاندې دی؟ که ناقد په موضوع کې د تخصص تر کچې پوهه ونه لري، نو په دې ټولو اړخونو یې ځان نه شي پوه کولای او کله چې دا لومړي ګامونه څوک سم وانه خلي، نو بیا وروسته ګامونه خو بیخي سم نه شي اخیستای. ځکه موږ ټینګار کوو چې نقد اسانه کار نه دی او هر څوک ناقد نه شي کېدای، دویم دا چې نقد یوازې عیب بیانول هم نه دي؛ بلکې ښه او بد دواړه به بیانېږي له دې امله نو هر شی پوره دقت غواړي او دقت یې یوازې مسلکي شخص کولای شي.

د نقد ډولونه:

۱/ تاریخي نقد، دا نوعه خپله دوه ډولونو ته وېشل کېږي: الف: داخلي نقد، ب: خارجي نقد.

د نقد په دې ډول کې د اسنادو، سرچینو او تاریخي متونو له نقد سره تړاو لري، دوه ډوله پوښتنې پکې مطرح کېږي:

یو) سند، سرچینه یا هم کتاب څومره اصلي و واقعي دی او جعلي نه دی؟ دا سوال له داخلي نقد سره تړاو لري.

دوه) سند یا سرچینه تر کومې اندازې حقیقت بیانوي؟ په دې ځای د سند د واقعیت یا جعلیت پوښتنه مطرح نه ده، سوال دادی چې څومره له واقعیت څخه سمه پرده پورته کوي؟ مثلن: که د یو تاریخي کتاب چې سید رضا ته یې نسبت کېږي او د عاشورا په اړه یې لیکلی دی، ارزیابي کړو، نو دا دوه سواله پیدا کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: ايا واقعن هم دا كتاب د سيد رضا دى، يا دا سند جعلي دى؟

ب: كه ثابته شوه چې سند اصلي دى، بيا دا پوښتنه كېږي چې سيد رضا د عاشورا له پېښې باوري و سهي روايت كړى دى او كه يې تاريخي حقايق تحريف كړي دي؟

۲/ فني نقد چې صوري نقد او محتوايي نقد ته وېشل كېږي.

په صوري نقد كې د جملو پر شكل، جوړښت، اوډنې او د ژبې د ميزان او اصولو پر رعايتولو بحث كېږي. د نقد په همدې نوعه كې منطقي اصولو ته هم پام كېږي چې د قياس مهال سمه نتيجه ګيري وكړي، دې ته بايد متوجې وي چې له خاصو مقدماتو يوازې خاصه پايله اخيستى شي؛ ځكه نو استدلالي تركيب د منطقي ګړدود د اصولو تابع وي.

۳/ اخلاقي نقد: په اخلاقي نقد كې د كتاب مطالب د اخلاقو په تله تلل كېږي، يعنې دې ته كتل كېږي چې دې مطالبو د ټولنې اخلاقي چوكاټونه څومره په پام كې نيولي دي او كوم ځايونه يې سرغړونه څنې كړې ده؟ د ودې او ښه والي سبب يې كېږي او كه بالعكس په ټولنه كې د اخلاقي موازينو د تزلزل لامل دي؟.

۴/ اجتماعي نقد: په اجتماعي نقد كې دوه موضوعاتو ته پاملرنه كېږي:

الف: د كتاب تاليف تر كومې اندازې له ټولنيزو شرايطو متاثر دى او په څنګه شرايطو كې ليكل شوى دى؟

ب: دا كتاب ټولنې ته څه پيغام لري او تر كومه حده اغېزناك دى؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵/ د روان شناسي نقد: په دې نقد کې د لیکوال باطني یا داخلي احوال ارزیابي کېږي، د کتاب په تدوین کې د هغه وړتیا، ذوق، تخیل او د ترکیب قدرت تر رازیابي لاندې نیول کېږي.

۶/ توصیفي نقد(طبیعي): دا نقد چې د طبیعي علومو پر روشونو متکي دی د طبیعي نقد نوم هم ور کول کېږي. دلته د مقدار او اعدادو په وسیله طبقه بندي کېږي، مبهم ځایونه یې واضح کېږي.

۷/ تطبیقي نقد: په دې ډول کې تر ارزیابي لاندې کتاب له نورو کتابونو سره چې پخوا یا نور ځایونه لیکل شوي حتا که په نورو ژبو هم وي پرتله کېږي او له دې زاویې نقد هم ور باندې کوي. له دې ډول نقد څخه د درسي کتابونو په اړه ډېر کار اخیستل کېږي چې د نورو ژبو یا ځایونو له کتابونو سره یې پرتله کړي او د نقد وړ ځایونه یې هغو کتابونو ته په کتو نقد کړي.

د نقد دوه نور ډولنه هم بیان شوي دي:

۱/تاثیري نقد:

دلته منتقد د منل شویو معیارونو او اصولو له مخې نقد نه کوي، بلکې د خپل شخصي میل او خواهشاتو پر بنا نقد کوي، منتقد په قانع کوونکو دلایلو پسې نه ځي او نه کولای شي چې لوستونکي قانع کړي، ځکه هغه له لومړي سره معیارونه له پامه اچولي وي، هغه بیخي سطحي روان وي او یوازې خپل زړه تشول غواړي. د نقد دا نوعه پخوا ډېره وه اما چې علومو وده وکړه د دې ګراف هم ور سره راکم شو، خو د نوچکیانو، متعصبو او هغه څوک چې شخصي عقدې کې سړوي شمار اوس هم کم نه دی او دوی بیا هم دا ډول سطحي نقدونه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲/ موضوعي نقد:

دا نقد له څېړنې او پلټنې سرچينه اخلي. ناقد خپل معين منهج نيولی وي او د هغو قواعدو پيروي کوي چې علماؤ پرې اتفاق کړی وي، په يوه وخت کې د خپل ذوق، عقل، فني او خپلې وړتيا پر بنسټ پرېکړه کوي او خپل ځانګړي ميلان ته نه تسليمېږي. خپله ادعا په دلايلو اوبراهينو ثابتوي او نقد يې مفصل او علتونه يې بيانوي. ناقد ادبي اثر ګوري، ټول اجزا يې تر نظر تېروي، ښه او کمزوري ځايونه په ګوته کوي، پر هر ځای بانـدې د دليـل لـه مخـې حکـم کـوي بيـا لـه جـزي احکامو عامو ته راځي چې ادبي اثر پرې متکي وي او د نقـد دا نوعـه خورا زيات علم او معلوماتو ته اړتيا لري چې ناقد په ښـه دقـت تحليـل کړي او له ليکوال سره مناقشه وکړي. همـدارار بايـد تجربـه ناکـه ذوق ولري چې ښه او بد سره تفکيک کړي، فني وړتيا ولري چې له قواعدو سره سم يې پرتله وکړي، په دې نوعه کې د نقادانو نقدونه سره مشابه او نژدې وي او تر منځ يې بيخي کم اختلاف مونـدل کېـدای شي او هغـه هم د ذوقونو له امله ممکن وي.(۲)

د کتاب د نقد په اړه مطرح کېدونکې پوښتنې:

۱/ دا کوم کتاب دی؟

۲/ د څه لپاره دی؟ کوم اهداف را نغاړي؟

۳/ د چا لپاره دی؟

۴/ دا کتاب په کومو شرايطو کې ليکل شوی دی؟

۵/ د کتاب ليکوال څـوک دی؟ د هغـه احـوال، افکـار او روحيـات څنګه دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

٦/ په کتاب کې د څومره معتبرو حقیقتونو په اړه بحث شوی دی او څومره علمي وزن لري؟

٧/ په کتاب کې د ژبې اصول تر لازمي بریده مرعات شوي دي؟

٨/ دې کتاب څه اغېزې در لودې؟

٩/ خلکو کتاب څومره خوښ کړی دی؟

۱۰/ ایا په کتاب کې نوي او ځانګړي څه هم شته؟

۱۱/ د کتاب مطالب تر کومه حده سره هماهنګه دي؟

۱۲/ د کتاب عنوانونه څومره له خپلو مطالبو سره اړیکه لري او څومره پرې منطبق کېږي؟

۱۳/ کتاب د روزمره ژوند د مسایلو په حل کې څومره مرسته کوي؟

۱۴/ تر کومه بریده په کتاب کې د پېژندل شویو غوره معیارونو پیروي شوې ده؟

۱۵/ کتاب له اخلاقي اصولو او معیارونو سره څومره سرخوري؟ ایا په کتاب کې نااخلاقي نکتې هم شته؟

د منتقد شرطونه:

منتقد باید دا لاندې ځانګړنې ولري:

۱/ د نقد وړتیا: منتقد که د نقد وړتیا ولري، نو کولای شي چې هر شی په سمه پیمانه تول کړي، د هر کار غوره له ناغورو څخه بېل کړي.

۲/ علمي وړتیا: منتقد به هغه کارونه نقدوي چې د هغه د تخصص په ساحه کوي، د خپل تخصص په برخه کې هغه کولای شي په پوره باور یوه رایه ور کړي.

۳/ عدالت او انصاف: د منتقد خبرې به پوره شفافې او له خواهشاتو و تعصب څخه لرې وې، یعنې هغه به د علمي قواعدو په رڼا کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحليل او تفسير كوي، خپل شخصي- ميلان او عواطف به پکې نه ځايوي، نه به بې ځايه د چا ستاينه كوي او نه به هم د يو چا ارزښت كموي.

۴/ ادب رعايتول: په نقد کې به نورو ته اذيت ور كول هدف نه وي په داسې الفاظو چې له ادبي چوكاټه بهر وي، فكر به نقدېږي نه دا چې مخالفانو ته اذيت په ورسول شي حتا كه هغوی خطا هم وي.(۳)

۲۰۱۸/ ۱۲/ ۳

سرچينې:

۱) (البلاغة والنقد المصطلح النشأة التجديد مخ: ۵۸)

۲) (مفهوم النقد وانواعه، د اسماعيل سعد، له مرسی الباحثين العرب ويبپاڼې).

۳) (د شيرين احمد له مقالې[تعريف النقد])

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوښيار انسانان چېرې دي؟

چې کوچنی وم، له ملايانو به مې اورېدل چې انسان اشرف المخلوقات دی. کله چې لږ را لوی شوم، کتابونه مې لوستل، راډيو مې اورېده، مجلې مې کتلې او له لوستو کسانو سره به بانډارو کې شريکېدم؛ بيا به مو د انسان د پوهې، خدمتونو، استعداد، ځانګړتياوو، عدالت، ښو خويونو، شرافت او دې ته ورته نورو ښو صفاتو خبرې اورېدې، لوستې او کتلې مو. زموږ چاپېريال داسې و چې د (ولې) کليمه پکې چا نه کاروله، دا ټولې خبرې مو لېدلې/اورېدلې؛ خو د انسان په لاس روان وحشت ته مو نه کتل، د انسان په لاسونو چې د انسان تاريخ خراب شوی، هغه ته مو پام نه کاوه، هغه ظلمونه چې يوازې انسان پر انسان کړي دي، دې ته مو فکر لا نه کېده، چې انسان که دا ټول ښه صفات لري، نو دا کارونه چا کړي دي؟ د دې کارونو د کولو مهال د انسان هغه لوړ ښه خويونه چېرته ورک وي؟

انسان چې د ټيکنالوجي په ډګر کې څومره هم پرمختګ کوي، هغونه خپل ځان ته د ابدي زوال کنده کيندي. د انساني پرمختګونو په ترڅ کې د دوو نړۍ والو جنګونو پر مهال چې څومره انسانان ووژل شوو، ممکن تر ټيکنالوجي مخکې په سلو کلونو کې هم دومره لوی تعداد نه وي وژل شوي، دا هوښياري ده که د ځان تباهي؟

انسانان کمپنۍ جوړوي چې نورو انسانانو ته سهولتونه پيدا کړي، خو په دې کمپنۍ کې مزدور انسان به هيڅ ډول سهولت نه لري، د کمپنۍ د مالک له لورې به تر ظلم لاندې وي، تنخا به يې پر وخت نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کوله کېږي، په داسې حال کې چې دا شتمن به د دې کسانو په مالي حالت خبر وي؛ البته د دې پر ځای چې مرسته ورسره وکړي، نور یې هم زبېښي. دلته د انسان هغه ښه خویونه او صفات چا له انسانه کښلي وي؟ او د کمپنۍ اصلي موخه هم د خپل ځان شتمني زیاتول دي، نه اصلن خدمت.

دا اوس په نړۍ کې له لس سلنه کسانو سره دومره سرمایه شته چې د نړۍ نور پنځوس سلنه کسان یې نه لري او حتا په دنیا کې ځینې انسانان له لوږې او تندې مري، د مرض پیسې نه لري، سر پنا نه لري، د شپې تېر لپاره یې د سمندر ماهیان خوري، خو شتمن انسان د خپلې دنیا کمه برخه هم د دې انسانانو د ژغورل کېدا لپاره ونه لګوله؛ دې ته د هوښیارۍ نوم مناسب دی او که...؟

په نړۍ کې نن لوی کاروبار د وسلو او قاچاقو دی، موږ له رسنیو څخه اورو چې د نړۍ کمزوري هیوادونه سترو قدرتونو په جنګ سره اچولي چې خپلې وسلې پر خرڅې کړي او په مفته کې د هغو هیوادونو له هر ډول سرچینو اسفتاده وکړي، دا وسلې د چا لپاره جوړېږي؟ انسان یې د انسان د وژلو او نابودۍ لپاره نه جوړوي؟ د همدې اسلحو له امله انسان او ځمکنۍ کرې ته څومره زیان رسېږي؟ یوځل یې د جوړېدا مهال دودونو اسمان پر سر اخیستی وي، بیا د استعمال مهال د هوا د خرابېدا او ګرمېدا سبب کیږي چې دا یې په اوږده مهال کې ستر خطر دی؛ اما فعلن یې انسان ته زیان دادی چې وژني یې، په دې تجارت کې ځینې انسانان ګټه کوي او لوی شمېر یې قرباني وي، دلته د هوښیارۍ څرکونه چېرې معلومېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان د خپل ځان د چاغېدا لپاره د ځمکې پر سر او نس کـې ټـول شته کاروي، له دې وجې د ځمکې حالت ورځ تر بلې خرابېږي، د هوا خرابي او ګرمېدا به اخیر د انسان د نابودۍ سبب کېږي، مګر انسـان لـه دې حقیقته غافل هر وخت د خپل جیب فکر کوي چې لږ یې نور هم وپړسوي؛ د ځنګلونو ورځ په ورځ کمی دا خطر نور هـم زیـاتوي او د انسانانو زیاتوب هم ستونزې ایجادوي، اما دا هر څه د انسان وړاندوینه ده خو بالمقابل یې داسې کارونه کوي لکه هیڅ چې نه پوهېږي!

زموږ په وطن کې ټول خلك پوهېږي چې اوبـه کمېـږي، کاریزونـه وچېږي، چینې ختمې شوې، خلك باوړۍ ته مجبور شول، بارانونـه دا څو کلونه کم وو؛ تر دې هر څه وروسته بیا هم خلـك اوبـه بـې ځایـه کاروي، باوړۍ ټوله ورځ چالانده وي او اوبه یې ضایع کېږي، بندونه نه تړل کېږي، سیندونه مو نورو هیوادونو ته بهېږي، ځنګلونه پرلپسې پسې ربېل کېږي او جنګ هم په شدت روان دی چې دا ټولې کړنې مو هـم په تدریجي او هم سمدستي هلاکوي، لاکن موږ یې په افتخار کوو؛ ایا په دې ټولو کارونو کې د هوښیارۍ کوم څرك هم معلومېږي؟!

په مجموع کې انسان له لوړې ډارېږي، د همـدې لپـاره تـل هڅانـد وي، شخړې او ناغېړۍ هم د اقتصاد له امله راپیدا کېږي؛ اما که انسان د هغه نیمایي مصارف چې د جنګ، برلاسي او خیالي دښمنیو لپـاره یـې کوي، د انسان د مړولو په خاطر وکړي دا ټول مشکلات به حـل وي او له تدریجي و سمدستي بدمرغیو به یې ځانونه خوندي کړي وي؛ انسان ولې د اسانه لارې پر ځـای سـخته لار غـوره کـړې ده؟ دا د هوښـیارۍ پریکړه ده که ...؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاچاق کول د انسانانو لپاره د هلاکت سبب کېږي، د نشيي مـوادو کرل، خرڅول، په کمپنيو کې له خامو موادو څخه يې د استعمال لپـاره مخدره مواده چمتو کول، د انسان مالي او فزيکي نقصان دی، دا گـرده کارونه د غوڅ اکثريت په تاوان دی او د يوې وړې کتلې پـه گټـه، دا د انسانانو هوښياري ده که...؟

د يوه هيواد له بل سره دښمني، پر يوه هيواد د بل بنديزونه، لـه يـوه هيواد سره د بل جنگ، دا هر څه د انسانيت په تاوان دي، يوه بله نکتـه دا هم ده چې د هيوادونو په دښمني کې ټول ملت د بل ملت په وړاندې کينه نه لري او نه دښمني ورسره کـوي، اقتصـادي بنديزونـه هـم د ټـول ملت غوښتنه نه وي، دښمني يوازې د سياستوالو ترمنځ وي، خو کړېږي ځنې ټول ملت، دا هوښياري ده که بل نوم ورته مناسب دی؟

حکومتي ادارو کې دومره لويه بيروکراسي چا جوړه کړې ده، خلکو د خدمت پر ځای ستونزې چا ايجاد کړې دي، رشـوتونو تـه لارې چـا جوړې کړې دي، گراني څوک جوړوي او قيمتونه ولې لوړېږي؟ دا هر څه د يوې وړې ډلې له لورې کېږي، دا هوښيار کسان کوي او که...؟

له دين څخه چا د چا لپاره دام جوړ کړی دی؟ ولې يې د شريعت او دين متن داسې تعبير کړی دی چې د انسان لپاره د گټې پر ځای د زيان سبب کېږي؟ له يوه دين څخه دومره ډلې را پيدا کول، ترمنځ يې داسې اختلافات پيدا کول چې د انسانانو د وژلو سبب کېږي، نفرتونـه را پيـدا شي، له يوه بل څخه يې بد وشي، کينې او بغضونه يې ترمنځ ډېـر شي، دا د هوښيار خلکو کار دی که...؟

د مارکس او اينگلز له هغې علمـي اقتصـادي نظريـې څخـه داسـې عملي و علمي انگېرنه ولې واخيستل شوه چې د لکونو بلکې د ميلينونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانانو ککرۍ يې د پلې کېدا لپاره ورغړېدې؟ ایا هغه مارکس چې د همدې نظريې د وړاندې کولو لپاره يې ډېرې سختۍ وزغملې، خپل نازك اولادونه يې قرباني کړل، خپل ژوند يې وقف کړ، هغه غوښتل چې د ده نظریه دې انسان ته د ګټې پر ځای د زیان، د مینې پر ځای د کينې، د نژدې کېدا پر ځای د لرې کېدا، د حق رسونې پر ځای د حق اخیستنې سبب شي؟ دې کار ته د هوښیارو انسانانو نوم ور کولای شو که...؟

۲۰۱۹م

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دولتي کې ادارو له پښتو سره د پښتنو چلند

زما پلار جان کابو د سلو کالو دی، په شاهي دوره کې یې دوه کاله عسکري هم کړې ده، موږ ته به یې کله ناکله د خپلې عسکرۍ د وخت کیسې کولې. ده به د هغه وخت د ځینو پېښو تاریخ هم یاد و، ویل به یې: په چهل و چهار کې دا پېښه وه، زه په چهل و دوو کې ولاړم او په چهل و چهار کې بیا راغلم همداسې نور تاریخونه.

زه د خپل ژوندی په هغه پړاو کې چې لا په کلي کې وم، په دې نه پوهېدم چې پلار مې ولې په فارسي تاریخونه یادوي؟ زه کشر وم ځکه نه پوهېدم، مگر اوس موږ پوهېږو چې ادارو کې هر څه فارسي وو له دې امله یې عامو عسکرو هم فارسي ویله. بیا به مو یو مهال د کلي له ملا څخه خط نوشته کاوه. هغه به د خط په لومړي سر کې راته ولیکل: دعا و سلام ازجانب فلان... موږ به هم په دې ډول بیا وروسته پښتو خط نه لیکی، پر خپلو کتابونو به مو لیکلي ول چې این کتاب در ملکیت فلانی است دعوه دیگر کس نامنظور است. همداسې به مو پر خوله پښتو خو په قلم فارسي لیکله او په دې چاپېریال کې را لوی شوو.

کله چې پاکستان ته ولاړم نو هلته بیا پښتنو له خپلې ژبې سره مینه نه در لوده، بلکې اردو یې لیکله. د اردو ورځپاڼه یې لوسته، کتابونه یې اردو کتل، اردو ژبې راډیو به یې اورېده او د اردو ژبې ټلویزیون به یې لیدی.

د ملایانو له جملې هم ډېر کم کسان وو چې پښتو یې لوسته یا لیکله، هغوی زیاتره عربي کتابونه لوستل، تر عربي ور هاخوا یې فارسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اردو کتل، پښتو ته د چا پام نه و. حتا په کوټه کې زما يو ملګرى چې تر دولسمه يې په شخصي کورس کې هلکانو ته په پښتو ژبه د فزيـک، بيالوژي، رياضي او... زدکړې ور کولې، له هغه يوه پښتانه سوال کـړى وو چې تا دا شيان په پښتو کې زدکړي دي؟ هغه ورته ويل: وو؛ شاګرد ډېر حيران شوى و چې پښتو کې نو کله دا شيان وو او څنګه يې زدکړي دي؟

تر دې وخت را وروسته چې کله دولتي ادارو ته راغلى يم، يا څومره معلومات څنې لرم نو تر ۹۰ سـلنې پښـتانه فـارسي ليکـي، مکتـوب يـې فارسي وي، وړانديز په فارسي کوي، احکام پـه فـارسي نوشـته کـوي، نوټ په فارسي اخلي او که حتا په مجلس کې يـو فـارسي ژبـى ناسـت وي، نو نهه پښتانه ټول په فارسي سره ګډوي.

يوه ورځ په موټر کې ناست وم، يوه کس کرايه ټولوله؛ زما تر څنګ ناست سړي ته وايي: کرايه تان بيته! هغه په پښتو ځواب ور کړ. بل ځل بيا په فارسي ورته وږغېده. پښتون په ښه لوړ اواز ورته وويل چې پښتون سړى يې، زه پښتو درسره وايم ته بيا فارسي ته مخه کړې. هغه بل کـس ډېر وشرمېد او هيڅ يې هم ونه ويل. زما په ګومان دا په دولتي ادارو کې د اوسېدو اثر دى چې يو پښتون يې ترې اخلي.

له ماسره په يوه اداره کې تر نورو قومونو پښتانه زيـات دي، خـو تـر پښتو ليکلو فارسي بيخي ډېره ده، لامل يې دادى چې خپله پښـتانه هـم فارسي ليکي. يو خـو هغـه زاړه مـامورين وو چـې هـر څـه يـې کلېشـه زدکړي وو او له هغو زده احکامو يا مکتوب يا وړانديز پرته يې نور څه نه شواى ليکلاى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو دلته وینم چې په لسو کې اووه کسان یې نوي تعلیم یافته ځوانان دي، هر فورم چې واخلې ټول په فارسي لیکلی وي، ښه ځوان پښتون به ورته ناست وي، له تا سره په پښتو روغبړ کوي، کله چې د یوه شي راپور ورته وړاندې کوې، نو په قلم به ورقه له فارسي درته ډکه کړي. یا هم له کمپیوټره چې پرنټ درته وکړي، ټوله یې فارسي لیکلې وي.

زه د پاکستان له وخته پښتنو ته متوجې یم چې کله به پښتون دوکاندار ته اردو ژبی راغی نو اردو یې ور سره ویله، کله چې به هزاره ورته راغی بیا به یې فارسي ورته ویله او له پښتون سره به په خپله پښتو ږغېدی. خو زه کراچي او کوټه کې له زیاتو اردو ژبو سره مخ شوی یم، هر یوه به خپله ژبه ویله. هغوی زما له امله خپله ژبه نه پرېښوده، که به زه په پښتو ورته ږغېدم هم هغوی اردو ویله، دا اوس چې زه کابل کې له فارسي ژبي سره مخېږم، نو که پښتو وایم که فارسي هغه راته خپله فارسي وایي. حتا د شمالي او غربي افغانستان پښتنو خو بیخي پښتو هېره کړې ده. زه یو مهال هرات کې وم، له یوه مومند پښتون څخه مې سرای کرایه کړی وو. هغه یوه ورځ ماته ویل: ما هم پښتانه یم، خو وس زیاته یاد نه لرم، زما مور زده دي. دا مو د پښتنو حال دی. بل طرفته په کندهار و کلات کې له خورا زیاته وخته تاجیکان پراته دي، هغوی په خپل منځ کې اوس هم په فارسي خبرې سره کوي، مګر د هغه ځای د اوسېدني له وجې یې پښتو هم زدکړې ده.

زموږ د ولسمشر په خبرو کې هم تر پښتو فارسي زیاته وي، د شاهي دورې شاه او وزیرانو خو په فارسي خبرې کولې او پښتو یې تر روغبړ هاخوا نه ویله. حتا شاه امان الله خان ته هم ستر پښتون فخر افغان پاچا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان ویلي وو چې ته پښتون یې فارسي خبرې کوې؟ تر دې پېغور وروسته امان الله خان بیا پښتو هم زدکړه.

زموږ یو لورته دا کمزوري ده چې په پښتو کې مو علمي مواد کم دي، له دې امله خلك د پښتو زدکولو هڅه نه کوي، بله کمزوري مو داده چې موږ خپلې ژبې ته وفادار نه پاتېږو، که یو د بلې ژبې کس له څلورو پښتنو سره وي، نو هغه ټول تر خپل منځ هم فارسي سره وایي. زه د فارسي سره تعصب نه کوم، فارسي ژبې ته نه وایم چې ته ولې په فارسي مکتوب، وړاندیز، نوټ او احکام لیکې، مگر پښتون ته څه ور پېښه ده چې د پښتو پر ځای یې په فارسي ژبه لیکي؟

خپلې ژبې ته د خپلو خلکو متوجې کول تعصب نه دی، هغه د پاچاخان خبره چې هر څوك خپله ژبه ورکه کړي، ورکېږي او چا ته چې خپله ژبه سپکه شي، سپکېږي، زموږ ژبه په موږ ښایسته کېږي، که یې زه نه وایم نو څوك به پیدا شي چې زما ژبې ته خدمت وکړي؟ که زه د خپلې ژبې په ویلو شرم وکړم، نو بل به لا نورو ته د پېغور ښه ځای پیدا کړي چې که بل وخت بل کس ویله نو دوی به ورته وایي چې ته متعصب یې ځکه پلاني پښتون له موږ سره پښتو نه ویله نه یې لیکله نو ته ولې داسې کوې؟

که اردو ژبی په خپله ژبه د لیکلو او ویلو حق لري، فارسي ژبی یې لري، نو دا حق له ما چا وړی دی؟ زه ولې د خپل مور و پلار په ژبه خپرې شرم وگڼم؟ نور یې ولې تعصب وبولي؟ پښتون که فارسي ژبې ښځه وکړې، نو دی هم کور فارسي وایي او راتلونکی نسل یې یوازې په فارسي پوهېږي. دا یوه اونۍ مخکې د یوه ملا کور ته ورغلم. له موږ سره یې پښتو ویله خو له اولاد سره به فارسي ږغېدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هم له خپل ځان سره بې وفايي ده، هم له مورنۍ ژبې سره، هم له قوم سره. که څوک خپلې ژبې ته وفادار پاته نه شي نو بلې ته به څه وکړي؟ که په چاکې د خپلې ژبې او خپل قوم ته د خدمت همت نه وي، نو بل ته څه خدمتونه وکړي؟ زه د یوه پښتون په صفت هغه مهال زیات خپه کېږم چې یو پښتون راته د فارسي وړاندیز راکړي، یا پر وړاندیز راته فارسي احکام ولیکي، یا هم نوټ په فارسي نیسي- ځینې پښتانه مې داسې هم لیدلي دي چې په پښتو بیخي سم سهي لیکل نه شي کولای، مګر د فارسي قلم يې خورا تیز چلیږي. دا کار نور خورا زیات شو، پښتانه لیکوال او د پښتو خدمت کوونکي باید خپله پښتانه دې نیمګړتیا ته متوجې کړي، تر څو به موږ د بل په ژبه لیکل کوو؟ بلې ژبې ته به خدمت کوو؟ خپله ژبه کې به یو مکتوب نه شو لیکلای، خو د بل په ژبه به لویې پیپړې لیکو؟ دا په داسې حال کې چې هغوی را څخه خوشاله هم نه دي او که دې درې خبرې پښتو درې فارسي وکړې، نو د متعصب تور هم دربانديې پوري کوي،ښه! په دې صورت کې اړتیا چیشي ده چې د خپلې ژبه قلم واړوم او د بل په ژبه لیکل ور کړم؟

په دې هیله چې پښتو هم یوه ورځ د علم او دفتر ژبه شي او نه یوازې پښتانه يې په لیکلو ویاړ وکړي، بلکې نور لرکي هم د فارسي په شان پښتو ته هم پاملرنه وکړي، که يې یومخیزه استعمال نه کړي د فارسي په نسبت له استعماله خو يې ډډه ونه کړي.

۲۹/۱/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نشیانو په اړه د حکومت مسوولیت

په هیواد کې د بې بندوباره نشیي توکو تولید د دې سبب شو چې د سلګونو نشیانو شمېر ورځ تر بلې زیات شي او اوس خو بیخي درې میلیونه کسان په نشو اخته دي. دا را پورونه څورونکي دي او په ښارونو کې چې د نشیانو دا بده ورځ انسان ویني، نو سخت څورېږي.

نشه د انسان لپاره وژونکې ده. پوهان وايي، نه یوازې دا چې له نشې څخه خپله مستقیمن هغه په نشه روږد کس ته زیان رسېږي، بلکې تاوان يې په ټولنه کې شته نورو انسانانو ته هم رسېږي. له دې امله نشه په شریعت کې منعه شوې ده. اخلاقیات او انساني نارمل وجدان يې ښه نه بولي او د قانون له مخې هم یو ناسم عمل دی.

نشه انساني ټولنې ته یوازې د صحت په برخه کې زیان نه رسوي؛ بلکې په لویه کچه مالي تاوان هم ورته رسېږي. د نشیي توکو اخیستل، هر وخت ناروغ کېدل او بیا يې د درملنې مصارف، په ټولنه کې غلاوې، اخلاقي فساد او له کورونو د شیانو تښتول، د بې کارۍ ګراف لوړېدل، په ښارونو کې د شپې له لورې د خلکو شکول او په موټرو کې د جیبونو وهل او... يې ټول د مالي او اقتصادي اړخ زیانونه دي چې موږ يې شاهدان یو او هره ورځ يې وینو.

تر دې هم ور هاخوا د نظافت نه مرعاتول د نشیانو یو بل ستر زیان دی چې جامعې ته يې رسوي او موږ يې بیا هم له بده مرغه شاهدان یو. نشیان نه خپله ځانونه پاکوي او نه د ځای یا سړک پاکي ته پام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی چې هر ځای اوسي هلته چټلي وي، مردارخورگي وي، د نظافت هیڅ څرك نه لگېږي.

ټولنې ته د نشیانو تر ټولو ستر زیان بیا دا دی چې سم وگړي په نشه اخته کوي او د شپې له لورې خلك شکوي او که یې د جیب شیان ور نه کړل، نو په برچه/چاقو یې وهي. دا څو ورځې مخکې د کابل په حضوري چمن کې پولیسو له شاوخوا ۱۵ نشیانو برچې را وایستې او دا ټول د شپې مهال د شکونو لپاره کاروي. پولیسو ویل چې بیخي ډېر واري له دوی څخه خلك په شکایت ورغلي اود شکونې خبر یې ور کړی.

په ښارونو کې چې نشیان اوسي د نورو کسانو د جلب او تمایل سبب طبیعي خبره ده چې کېږي. ولې سلگونه نشیان نن میلینونه شول؟ همدا لامل دی چې کله په ټولنه کې هر څوك حضور ولري، ځان ته د ټولنې یوه کتله ضرور ور جذبوي. ما د کابل په حضوري چمن کې په سترگو ولیدل چې نوي ځوانان راغلل او له نشیانو سره به ناست ول. یو کس مې ولید چې له یوه نشیي څخه یې د دیرش(۳۰) افغانۍ په مقابل کې یوازې د شیشې دوه دوده غوښتل. د لیسې زدکونکي ورته راغلي ول، لغړزني هلکان ور سره ول، د کورنۍ او اولادونو کسان یې په منځ کې ول. یو داسې هلك یې هم ترمنځ و چې پوست یې د سپین کاغذ په شان سپین و، عمر یې د ۱۷ او ۱۸ کلونو ترمنځ و، نوی په نشه اخته شوی و او د ورځې له مخې به نشیانو ته راتلی.

نشیان د ټولنې یوه برخه وه او اوس هم دي. حکومت چې د ټولنې هر قشر ته په خدمت مکلف دی د نشیانو په وړاندې هم ځینې مسوولیتونه لري. په نورو ټولنو کې د هغوی لپاره روغتون جوړ شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او ډاکټران يې وړيا درملنه کوي. هڅه کېږي چې روږدي کس بېرته خپل عادي او نارمل ژوند ته راستون کړي. زموږ په هيواد کې که حکومت د نورو ټولنو په شان کار نه شي ورته کولای، د سترو زيانونو د مخنيوي په خاطر خو دومره کولای شي چې د ښار له عمومي واټونو يې ټول کړي او په يوه ځانګړي ځای کې يې ايله کړي.

په دې ډول به يې د ښار نظافت هم ساتلی وي، د خلکو د جذب مخه به يې نيولې وي، د جيب وهونې او د لارو پر سر د خلکو د لټونې مخه به يې ډب کړې وي. په دې توګه به هغه کسان چې دلته په ښارونو کې نشيي توکي پلوري د هغوی کار ته هم زيان رسېدلی وای او دا تجارت به يې ايله کړی وای. په هيواد کې د نشيي توکو زيات کر و کښت به هم ور سره کم شوی وای او خلکو به د دې پر ځای نور ګټور توکي کرلای.

له ټولنې د نشيانو په ګوښه کولو کې هم د حکومت ګټه وه او هم د ولس. د ولس بازار به خوندي وای، سړک، کوڅې او پارکونه به يې پاک وای، د جامعې نور غړي به يې له دې ناروغۍ ساتل شوي وای. حکومت ته به يې احصايه اسانه وای، د فساد، غلا، شکونې، اخلاقي بيماريو مخه به يې ژر نيولې وای، په ټولنه کې به اخير د نشيانو ګراف را کم شوی وای، مصارف به يې ډېر نه کېدای. د نشيانو مړه کسان به يو ځای وای او خاورو ته سپارل به يې ورته اسانه شوي وای. اوس خو د ښار له مختلفو کونجيانو هره ورځ د نشيانو مړي را غونډېږي او بيا په ګڼو موټرو کې هديرو ته وړل کېږي.

پر حکومت هم عام ولس، هم نشيان او هم د حکومت خپله عمله دا حق لري چې د نشيانو په وړاندې د اوس په شان بې تفاوته پاتــه نــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي. ولس ته يې مالي، فزيکي او رواني تاوان رسيږي. نشيان هم انسانان دي او د خدمت حق لري. د حکومت دستګاه غړي د دوی له لاسه سترې دي، غلاوي کوي، خلك شکوي، جيبونه وهي، چټلي جوړوي، هره ورځ يې لسګونه کسان مړه وي او دوی يې را غونډوي. که يې سره يو ځای کړي، هم به يې ولس ته زيان نه رسيږي، نور انسانان به له دې مرض څخه وساتل شي او د حکومت عمله به هم د اوس په شان سترې او ستومانه نه وي.

ځينې نوي کسان يې په درملنه رغېدای شي، حکومت مسووليت لري چې د هغوی غم وخوري. د نورو کسانو د ورتګ يې مخه ونيسي. په ټولنه کې د ناروا کاروبارو ريښې وباسي. د نشيي توکو د مخ پر زياتېدونکي توليد د مصرف مرکزونه ور ختم کړي. په دې توګه يې توليد خپله کميږي. د ګندګيو، چټليو او مرداريو ښارونه او لويې لارې پاکې وساتي.

بدمرغي دا ده چې نشيان خپله د ځان لپاره حقونه نه سي غوښتای، ولس بې تفاوته دی دا زيان يې سم يا نه دی درك کړی او يا يې همداسې بې تفاوته پاته کېدل خوښ دي. حکومت هم په خپله دستګاه کې داسې کسانو ته ځای ور کړی چې د مسووليت سم احساس نه کوي. دا کار يې هم د ټولنې حق دی ورباندي او هم د نشيانو او هم خپله د حکومت دعملې. مګر له بده مرغه چې دې لور ته نه ولس پام وکړ، نه حکومت ورته توجو وکړه او نه نړۍ والو د بشر د حقونو مدافعينو ورباندې فشار راووړ چې موږ يې له دې مشکل څخه خلاص کړي وای.

۲/۵/۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويمه برخه:

د اجماع په اړه زما نظر

د اجماع لغوي معنا يوځای کېدل دي او په اصطلاح کې تر رسول الله ﷺ وروسته پر يوه ديني کار د امت د اهل نظر او اهل ذکر علماؤ اتفاق دی چې څو ټکي يې غواړم دلته په اړه وليکم:

اول: زما په نظر د اکثريت علماؤ اتفاق د اجماع معنا لري، ځکه نو که کمه فيصده کسان يې مخالف هم پاته شي اجماع ته زيان نه شي رسولای، ځکه د امت د ټولو اهل ذکر علماؤ اتفا پخوا امکان نه در لود اوس وخت يې هم نه لري اما که شونی هم شي، بيا هم اړين نه دی له دې امله چې اوس د ملي هويتونو په سيوري کې ملي اجماع اړينه وي نه د امت، نو د امت د ټولو علماؤ اتفاق به نن هم ډېر سخت کار وي.

دوه: په اجماع کې د اهل ذکر او اهل فن خلکو نظر اړين دی نه د هر عالم يا مجتهد، خصوصن په اوس وخت کې؛ ځکه د علومو او څېړنو ساحه دومره پراخه شوې ده چې په ټولو برخو کې يو کس ته مشکله ده چې د هغه نظر دې له علمي او تخصصي۔ اړخه دومره د اهميت وړ شي چې په اجماع کې دې د هغه نظر اخيستل ضروري وګڼل شي.

درې: په اجماع کې د هغې سيمې د علماؤ اتفاق اړين دی، لامل يې دادی چې هغوی د زمان، مکان او قوم و سيمې غوښتنې په نظر کې نيسي او مسايلو ته ځواب وايي، له دوی پرته د بلې سيمې علماء دغه ټول شرايط نه شي پوره کولای نو ځکه يې په اجماع رامنځته کولو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظر هم د اهمیت وړ نه دی. امام شافعي رحمه الله چې کله عـراق کـې و، یو ډول مسایل یې حل کول، بیا چې مصر ته ولاړ نو د ډېرو مسایلو په اړه یې نظر بدل شو، ځکه هلته یې د خلکو او سیمې غوښـتنې بېلـې ولیدې چې نظر یې هم ورسره تفاوت وکړ.

څلور: اجماع حلت او حرمت نه ټاکي، حلال او حرام تعینول د قران او سنت کار دی، له الله او رسول ماسیوا هیڅوک هم د حل او حرام پـه اړه د نظر ورکولو حق نه لري، یوازې الله او رسول یې په دې برخه کې د تشریع حق لري؛ بناءن اجماع یوازې پر هغو مصلحتي چارو بانـدې کېږي چې په قران او سنت کې یې یادونه نه وي شوې، یا هم مصلحت وجود ولري او هم له قران یا سنت څخه د هغې مسلې لپاره د اسـتدلال یوه سرچینه وجود ولري، لکه د نیکـه او انـا لپـاره پـه میـراث کـې حـق ټاکل، که څه هم له پلار او مور څخه د هغوی لپاره استدلال سهي هـم دی اما د قران کریم پر تعبیر اتفاق نظر هم د اجـماع یـوه ګټـه ده چـې اختلاف له منځه وړي او له قرانه یو واحد قراءت امت ته وړاندې کوي. په دغسې مواردو کې اجماع شوې ده او اوس هم اجماع کېږي.

پنځم: اجماع باید اوس په ملي کچه شي، یوازې پر هغو مواردو دې د اسلامي نړۍ په کچه اجماع وشي چې له ټولې اسلامی نړۍ سره کـار لـري یـا هـم څـو هیوادونـه پکـې ښکیل وي؛ ځکـه د ملیتونـو تـرمنځ لومړیتوبونه سره جلا دي، نو د ګڼو هیوادونو د پوهانو اجماع سـختوي، البته هغه موارد چې ټول پکې ښکیل وي د اړتیا له امله کولای شي چې د ښکیلو هیوادونو علماء یوه اتفاق ته ورسېږي. اما که د اسلامي نړۍ په کچه داسې یوه اداره جوړه شي چې د اسلامی نـړۍ ټـول علـماء پکـې غونډ او د هر هیواد مربـوط مسـایل د هغـه ځـای علـماء لـومړی ورتـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تشريح او د زمان، مکان او ملي غوښتنې ورته وړاندې کړي بيا پر شوې پرېکړه د هغوی نظر وغواړي نو د امت اجماع هم شونې ده، خو اوس چې داسې اداره نه شته، نو ملي اجماع به ښه وي.

۱۳/۴/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صدقاتو ګټور میتود

صدقات د ټولنې د رفاه په خاطر شریعت رامنځته کړي دي. د قران کریم په وینا چې مالونه په ټولنه کې دور وخوري او له خاصې ډلې سره پاته نه شي. د زکات هغه میتود چې اوس زموږ په ټولنه کې رواج دی د قران کریم هغه موخې نه شي پوره کولای چې د هغو لپاره قران کریم صدقات فرض کړي دي.

صدقات د اړو کسانو لپاره دي، دا که مسافر وي یا هم مقیم. په شریعت کې هر هغه کار چې د ثواب په نیت کیږي باید خالص د الهي رضا لپاره تر سره شي.(۱) مګر د صدقاتو په مسله کې اوس دلته خبره سرچپه شوې ده. زموږ خلك فرضن یو لـك افغانۍ صدقه داسې ادا کوي چې لس یا پنځلسو اړو کسانو ته یې ور کوي. یو کس چې اړ وي، کورنۍ یې ور له غاړې وي، د کال په یوه میاشت کې به هغه په لس یا تر دې هم په کمو افغانیو څه وکړي؟ دا یې د یوې میاشتې د کور مصرف هم نه کیږي، کاروبار خو پر لویه لار پریږده.

شتمن ولې داسې کوي؟ ایا دوی د زړسوي له مخې داسې کوي که بل هدف لري؟ د شتمنو موخه بیا ځان ته د زیاتو کسانو اړ کول، هر وخت د ده جیب ته کتل، له ده سره په ټول کال کې د همدې لسو زرو افغانیو لپاره غوړه مالي کول او که هغه هر وخت د یوه کار غوښتنه ځنې وکړه دوی یې باید تر سره کړي ځکه له دې کس څخه د صدقې هیله لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته څو بدۍ پیښېږي. د شتمن نیت د الهي رضا لپاره نه دی چې دا ستره ګنا ده. مال یې لګېږي خو د اخرت په ورځ به دا کس د خپل مال په مصرف ازُرده وي. د اړو کسانو اړتیاوې نه شي پوره کولای او هغوی تر زکات وروسته هم اړ پاتېږي او د ژوند تر پایه همداسې وي. د یوه انسان له اړتیا ناوړه ګټه ډېر بد اخلاقي جرم دی چې شتمن یې دلته هر کال تر سره کوي. د خپل زکات په لس زره افغانۍ یو کس د ټول عمر لپاره روږدول، هغه کس یو لور ته مفتخور اموخته کوي، نفسیات یې کوټل کېږي او دا چاره په ډېری انسانانو کې د سوال او فقر کولو باعث جوړېږي چې ټولنې ته د ګټې پر ځای زیان رسوي.

باید صدقات موږ د رسول الله ص پر طریقه ادا کړو. دا اوس دود میتود په نبوي عصر کې نه و. د رسول الله ص په وخت کې به صدقات رسول الله ص ته ور کول کېدل. حتا له یمن او بحرین څخه به یوه صحابي د صدقې او خیرات مالونه مدینې ته راوړل او بیا به رسول الله بې وزلو ته ور کول. رسول الله په خپله ټولنه کې هم دیني مشر و او هم سیاسي. له ده سره د خپلې ټولنې د فقیرانو لیست وو او همده ته له لرې ځایونو میلمانه راتلل. هغه پوهېده چې څوک اړ دي او دا مال پر کوم ځای ولګوم. لاندې به یې څو بېلګې را واخلم:

معاذ بن جبل رض رسول الله ص یمن ته لېږي او د شرعي احکامو په اړه توصیه ور ته کوي او د صدقې داسې لارښوونه ورته کوي:

فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ (۲)

ژباړه: نو دوی خبر کړه چې الله پر دوی صدقه فرض کړې ده، د دوی له شتمنو به اخیستل کېږي او فقیرانو ته به یې ور کول کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې حديث کې عمومي لارښوونه ده چې د دوی له شتمنو به اخيستل کېږي، له دې معلومېږي چې بل به يې ترې تسليموي او فقيرانو ته به يې هم يو څوك ور كوي. هغه مهال به دا كار د رسول الله ص له لورې ټاكل شوي عامل كاوه او ګايه به يې دا مالونه مدينې ته هم وړل چې د هغه ځای فقيرانو ته به رسول الله ص خپله ور كول.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ، قَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلاَنٍ»، فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ، فَقَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى». (۳)

ژباړه: عبد الله بن ابي اوفى رض ويل: رسول الله ص ته چې به هر قوم خپله صدقه راوړه، ده به ورته ويل: الهي د پلاني پر كورنۍ رحمت وكړه. نو زما پلار خپله صدقه ورته راوړه، ده وويل: الهي د ابو اوفى پر كورنۍ رحمت وكړه.

عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «اسْتَعْمَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلاً مِنَ الأَسْدِ عَلَى صَدَقَاتِ بَنِي سُلَيْمٍ، يُدْعَى ابْنَ اللُّتْبِيَّةِ فَلَمَّا جَاءَ حَاسَبَهُ». (۴)

ژباړه: ابو حيمدي الساعدي ويل: رسول الله ص د اسد قبيلې يو كس د بني سليم قبيلې پر صدقاتو وګوماره، هغه كس ابن اللتبيه بلل كېده، كله چې راغی، رسول الله ص ورسره حساب وكړ.

له دې روايت څخه هم ثابتېږي چې د رسول الله ص په دور كې خلكو پر خپل سر صدقات نه ور كول، بلكې د رسول الله ص له لوري ټاكل شوی كس به راټلی او مالونه به يې ټول كړل، د كار تر پای ته رسېدا وروسته به رسول الله ص ور سره حساب هم كاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُمَرَ عَلَى الصَّدَقَةِ، فَقِيلَ: مَنَعَ ابْنُ جَمِيلٍ، وَخَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، وَالْعَبَّاسُ عَمُّ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. (۵)

ژباړه: ابوهریره رض ویل: رسول الله ص عمر فاروق رض د صدقې پر را ټولونې وګوماره. بیا رسول الله ص ته وویل شول چې ابن جمیل، خالد بن ولید او د رسول الله ص تره عباس رض صدقه نه ده ور کړې.

له دې روایت څخه جوتیږي چې رسول الله ص له خلکو صدقات ټولول او وېش یې د امیر کار و.

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: جَاءَ نَاسٌ مِنَ الْأَعْرَابِ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: إِنَّ نَاسًا مِنَ الْمُصَدِّقِينَ يَأْتُونَنَا فَيَظْلِمُونَنَا، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَرْضُوا مُصَدِّقِيكُمْ». (٦)

ژباړه: جریر بن عبد الله رض ویل: کوچیان رسول الله ص ته راغلل وې ویل: بېشکه ځیني صدقات ټولونکي موږ ته راځي او ظلم را سره کوي. رسول الله ص ورته وویل: د خپلو صدقاتو ټولونکي مو راضي کړئ.

که د احادیثو په ذخیره کې یو څوك په دې ډول روایاتو پسې لټه وکړي نو بسته کتاب به ترې چمتو کړي. رسول الله ص معاذ بن جبل رض ته هم عمومي لارښوونه وکړه چې له تاسو به صدقات اخیستل کیږي او هم یې په خپل ټول مدني ژوند کې د صدقاتو اخیستلو طریقه دا ډول وه چې عامل به راتلی او هغه به له خلکو صدقات ټولول.

د حکومت له لورې که اوس هم یوه اداره د دې لپاره جوړه شي چې صدقات واخلي او بیا یې د ملت و ولس پر اساسي اړتیاوو ولګوي زما په اند تر دې متفرقه صدقات ور کونکو به په څو وجو ښه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خلکو نیت به پاک وي، ځکه دلته د خپل صدقې په ور کړه له یو چا څخه د هغه د مجبوریت په خاطر ناسمه ګټه نـه اخیسـتل کېـږي. د ټول هیواد په کچه صدقات میلیونـه افغـانۍ کېـږي چـې کـه دا د یـوې شفافې ادارې له لورې د ولس پر بې وزلو او فقیرو کسانو وویشل شي او د سم کاروبار زمینه ورته مساعده شي، نو د فقر د ګراف په کمولـو کـې به یو مهم او غوره ګام وي. د صـدقاتو ادارینـه بـه هغـه ډول شي لکـه د رسول الله ص په دور کې چې مسلمانانو ادا کاوه. حکومت په ډېـر ښـه ډول پوهېږي چې د کوم ځای خلك څومره اړتیا لري، له دې صـدقاتو څخه به د هغوی د لاس نیوي لپاره ګټور کار اخلي چې پـایلې بـه یـې ملت او حکومت دواړو ته ډېري ښې وي.

د صدقاتو لپاره دغه ډول میکانیزم جوړول نه یوازې دا چې شریعت کې مخینه لري، بلکې نن زموږ د ملت یوه اشده اړتیا هم ده. یو اړ کس ته دومره مال ور کول شي چې هغه د خپل کور لپاره د کار او روزګار له لارې حلاله ګوله پیدا کړي، نو ایا هغه به بیا د فقر له وجـې کـوم جـرم وکړي؟ دا میکانیزم کولای شي چـې د فقـر ګـراف کـم کـړي، د غـلاو مخنیوی وکړي، خلکو ته کاري فرصتونه ایجاد کړي، د بې کارۍ درجه ورسره ټیټه شي، د مسلمانانو صدقات د خپل مصرف اصـل ځـای تـه ورسېږي، په جامعه کې د ټولنیزو بدیو مخه ور سره نیـول کېـږي. دا یـو غوره اپشن دی چـې کـه دولـت کـار تـرې واخـلي او پـه دې اړه عامـه پوهاوی رامنځته کړي، نو زما په باور د جنګونو او اداري فساد په کمولو کې هم مهم رول ادار کولای شي.

د دې ادارې کارونه باید دومره شفاف وي چې ملت تـه یـې پـه اړه هیڅ شک او شکایت پیدا نـه شي. د ټولـو راغلیـو مـالونو احصـایه بـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

انلاین کیږي او ملت ته به په ډاګه کیږي چې دا کال دومره مالونه له دې لارې تر لاسه شوي او د هیواد په هره برخه کې مو دومره بې وزلي او اړ کسان په نظر کې نیولي دي چې هر یوه کس ته به په متوسط ډول هومره مال ور کول کیږي چې هغه د خپلې کورنۍ لپاره کار په وکړي او حلاله روزي په وګټي. دومره تعلیمي مرکزونه په جوړوو، دومره پلان به جوړېږي، دومره مساجد، له دې لارې به د ټولنې لپاره هر خیریه کار کیږي، چې ډېر مهم به یې د نوي نسل د تعلیم او هنر په ګېڼه سمبالول وي.

د دې میکانیزم جواز په قران کریم ثابت دی(۷) او روایات یې ما پاس ذکر کړل. تر رسول الله ص وروسته نه یوازې راشده خلفاؤ له دې میتود څخه کار اخیست(۸) بلکې امویانو او عباسیانو هم دا تګلاره مخته وړه، له دې امله د هغه وخت په فقهي کتابونو کې پر دې موضوع ځانګړي بحثونه شوي دي.

صدقات په ټولنه کې د بې وزلو د لاس نیوي په خاطر مشروع شوي دي، نو د صدقې هره طریقه یا میتود چې په ټولنه کې د غریبو لپاره ګټوره تمامېږي هغه باید د وخت حاکمان پلي کړي او په په دې شرعي اپشن بې وزلانو ته ګټه ورسوي. شتمن مسلمانان هم پر نورو د رحم، زړسوي او مهربانۍ له مخې باید خپل صدقات د دولت هغې ادارې ته وسپاري چې د همدې ستر کار د مخته وړلو په پار رامنځته کیږي او په دې سره به یې په دنیا کې د خپلو صدقو په وسیله د ځو غریبو سم او پر ځای لاس نیوی کړی وي او هم به یې خپل اخرت د ځان لپاره ښاد کړی وي.

۲۰۱۸م

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچيني:

(۱)سورت الدهر: ۹)

(۲)صحيح البخاري، كتاب الزكاة، باب اخذ الصدقة من الاغنياء و ترد علي الفقراء حيث كانوا: ۱۴۹٦)

(۳)صحيح البخاري، كتاب الزكاة، باب صلاة الامام و دعائه لصاحب المال: ۱۴۹۷)

(۴)صحيح البخاري، كتاب الزكاة باب قوله تعالى (والعاملين عليها): ۱۵۰۰)

(۵)صحيح مسلم، كتاب الزكاة، باب في تقديم الزكاة ومنعها: ۹۸۳)

(٦)صحيح مسلم، كتاب الزكاة، باب في ارضاء السعادة: ۹۸۹)

(۷)سورت التوبه: ٦۰)

(۸)الردة مع نبذة من فتوح العراق وذكر المثنى بن حارثة، ذكر ارتداد اهل حضرموت: ۱/ ۱٦۹، د محمد بن عمر الواقدي ليكنه، د يحيى الجبوري په تحقيق او د دار الغرب الاسلامي بيروت چاپ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زیاتو ملایانو د تولید ستونزه او د مدرسو نیمگړی نصاب

دا یـو روښـانه حقیقـت دی چـې د هـر زمـان و مکـان غوښـتنې او اړتیاوې له بل وخت او ځای سره توپیر لري. همدې حقیقت ته په کتو نوره نړۍ د خپلـو تعلیمـي مرکزونـو پـه نصاب کـې هـر وخـت لازمـي بدلونونه راولي او کوښښ کوي چې نصـاب یـې د وخـت غوښـتنو تـه ځواب ووایي او د دوی شته اړتیاوې په پوره شي.

د نوې عصري ټیکنالوجي په مټ اوس پرمختگ او بدلونونه په نوره نړۍ کې خورا تېز شـوي دي، نـو دا اړتیـا تـر بـل هـر وخـت نـن ډېـره احساسېږي. همدا وجه ده چې په غربي دنیا کې تقریبن هـر کـال نـوي مضامین نصاب ته اضافه کوي او پـه دې نـژدې پاکسـتان کـې هـم هـر څلور و پنځه کالـه پـس د نصـاب پـه کتـابونو او مضـامینو کـې بـدلون راوستل کېږي.

ما د کراچي په مدرسو کې زدکړې کړې دي. زه چې کله د کوټې له مدرسې څخه کراچي ته ولاړم، نو د هغوی نصـاب او د تـدریس نـوي میتود ته هغه مهال ډېر زیات حیران شوم. هلته په مدرسو کې هـره ورځ حاضري وي، دلته نه شته، هلته به زده کوونکي د کتاب عبارت لـوړی استاد ته لوستی چې استاد ډاډه شي شاگرد یې ماښام کتاب کتلی دی او عربي عبارت په ښه پوره اطمینان ویلای شي. دلته دا کار چا پیژندی هم نه. هلته طالب په یوه مدرسه کې داخله اخلي او بیا په یوه خاص صنف کې ناست وي بېلابېل استادان د تدریس لپاره ورته ځي راځي. مگـر د کوټې په هغو سیمو کې چې افغانانو زدکړې کې کولې، خبره بـرعکس

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه. طالب به ټوله ورځ په سړکانو په تاخته وو چې هلته او دلته پر تړه ناستو استادانو ته پر وخت رسیدګي وکړي. کله به د تدریس په مابینځ کې شاګرد راغی استاد ورکتل هم نه چې ته څوک یې، ولې ناوخته راغلې او څه دې زده کړي دي؟

د کراچي په مدرسو کې په عربي او اردو دواړو ژبو تدریس کېده چې له شاګردانو سره د عربي په ښه زدکړه کې یې ډېره مرسته کوله، مګر په کوټه کې د حدیثو د استاد هم په خوله دوه توري عربي نه وه زده. د عربي ژبې په اړتیا یو څوك هله ښه پوهېږي چې دیني درسونه یې لوستي وي او بیا اړ شي چې په همدې برخه کې کار وکړي. هغه پوهېږي چې د دیني عالم لپاره د عربي ژبې زدکړه څومره اړینه ده. مګر زموږ د ملایانو په سلو کې د یوه کس ممکن زده وي.

هغوی نصاب ته نوي کتابونه اضافه کړي وو، له لومړۍ درجې بیا تر اتمې درجې یې په ټولو درجو کې نوي او د وخت له غوښتنو سره سم کتابونه زیات کړي وو، خو دلته لا هم د سونو کلونو مخکې نصاب لوستل کېده. د هغوی په نصاب کې د ټولنیزو مسلو هغه کتابونه داخل دي چې نوي لیکل شوي، د نبوي احادیثو ترڅنګ ځینې عربي متلونه هم پکې ځای پر ځای شوي او زده کوونکی په ټولنه کې ښو اخلاقو او غوره تعامل ته رابولي. زموږ د مدرسو په نصاب کې تر ننه دې شي ته اړتیا هم نه ده احساس شوې.

د هغوی په مدرسو کې نظم او ډسپلین ته ډېر پام کېږي، د وخت پوره پابندي وي، د زده کوونکو ترمنځ اختلاط نه وي او د لویو درجو طالبانو بېل اطاقونه لري او د کښته درجو دا ځني بېل وي. استادان یې هر وخت څارنه کوي په مناسب وخت کې لازمې لارښوونې ورته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ مدرسې لومړی ټاکلی نصاب نه لري، یوه مدرسه کې به شل استادان کېناستل، طالبانو به خپل کتابونه خپله انتخاب کړل او بیا به یې استادان هم د خپل انتخاب له مخې ټاکل. شاګرد په دې وخت کې نه پوهېږي چې کوم کتاب د هغه له سویې سره سم دی او کوم ترې لوړ دی؟ د استادانو په انتخاب کې هم شاګرد خطاوزي او د یوه سم استادان انتخاب ورته بیخي ګران کار دی. همدا وجه وه چې زموږ د مدرسو شاګران د هغوی په نسبت ډېر ټیټ سویه ول، نظم یې نه مرعاتوه، د وخت پابندي یې نه درلوده، له امتحانه یې بدوړل، غیرحاضری یې زیاتې کولې، اخلاق یې ډېر ټیټ ول، په کوټه کې د حویلو طالبانو څو وارې پر وړو خبرو په چړو سره ووهل او بیا د پاکستان په تانو کې بندیان ول، چې د پاکستاني ملایانو په توسط به راخوشي کېدل.

لنډه دا چې زموږ د مدرسو نصاب دومره نیمګړی دی چې نه د معنویاتو له اړخه چندان موثر ثابت شوی او نه د مادیاتو. زموږ نصاب نه د هغوی روحي اړخ قوي کولای شي او نه یې په داسې هنر او کمال نازوي چې اینده ژوند کې د مادیاتو اړخ په پیاوړی کړی. د هغوی له مدرسې فارغ کس به هم په حکومت کې دنده تر لاسه کوله او هم به د مدرسو په برخه کې ژر جذبېدی، هم یې له شخصي- شرکتونو سره په مختلفو برخو کې کار کولای شوای، مګر زموږ د مدرسې فارغ یوازې زرې ته ناست وي او د کلي ملایي یې تر ټوله لویه دنده وي. له مدرسې څخه اخیستی سند یې نه حکومت مني او نه خصوصي شرکت کې کار په موندلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغوی د مدرسې فارغ په حساب پوهیږي، زموږ دا نه پرې پوهیږي. هغوی له پیله دیني زدکړې نه په کوي، بلکې حساب، انګلیسي، اردو ژبه، د عربي ژبې په اردو ژبه لیکل شوی ګرامر، ځینې ټولنیزې او اخلاقي لارښوونې، په اردو ژبه د املا و انشا ځینې مضامین او... ورته وایي، خو موږ له لومړۍ ورځې قدوري او د فتوا کتابونه ور شروع کړو او په یوه کال کې طالب ته ځان تر ټولنه لوړ معلومېږي او تر خپلې سویې ډېري لوړې او اوچتې فتواوې هم ور کوي.

د هغوی مدرسو به یوه خاصه دار الافتاء درلوده او دې دار الافتاء کې به د فتوا متخصص کسان ناست ول، که د مدرسې طالب ته پوښتنه پیدا کېده یا عوام الناس ته، دلته به راتلل او خپله پوښتنه یې په لیکلې یا شفاهي توګه ور کوله، هغوی سوال لیکی او بیا یې په لیکې بڼه فتوا ور کوله، پر دې فتوا به د هغوی ځانګړې ټاپه او د مشر مفتي لاسلیک وو او دې به خلکو ته یو ډول باور ور کاوه. حوالې او له شرعي سرچینو څخه نقل شوي نصوص به پکې ځای پر ځای شوي وو. خو زموږ په مدرسو کې هر طالب ځان مفتي احساسوه او په خاص ډول د کفر او اسلام په فتواوو کې هر یوه یو بنډل فتواوې په جیب کې له ځان سره ګرځولې. دا ځکه چې موږ ته د فتوا د اهلت او پر ځای ور کونکې اهمیت نه معلومېده، هغوی ته خپلو استادانو دا روښانه کړې وه چې فتوا څوک ور کوي، که هر سړی فتوا ور کړي تاوان به یې څه وي، کوم اصول لري چې باید دوه کاله ځانګړي ولوستل شي، که د خلکو اړتیا وي، نو هغه خاص ځای کې د فتوا اهل کسان ناست دي له هغوی دې فتوا طلب شي. هر استاد یې په هر شي ځان پوه نه باله. که به پوښتنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې وشوه نو دار الافتاء ته يې رهبري کولې او دا يې يو ډول مسوولیت هم باله چې خلك په دې حساسو او اساسو مسلو پوه کړي.

خو له دې هر څه سره د پاکستان مدرسې هم د نورې نړۍ په نسبت پر هغه معيار پوره نه خېژي چې هغوی ورته ټاکلی یا نن ورته اړتیا ده. مگر زموږ د مدرسو نصاب د پاکستان د مدرسو له نصاب سره په هیڅ صورت د پرتلې وړ نه دی. دلته اصلن له ننني عصر سره سم د نصاب په نوم یو شی بیخي نه شته. دې اوسني گډوډو کتابونو ته د یوه نصاب نوم ور کول د نصاب له نوم سره بې انصافي ده. هغه کتابونه چې لس کاله وخت در ضایع کړي، خو په اخیر کې دې نه په معنوي پانگه کې د پام وړ زیاتوب را شي نه په مادي، نو دې کتابونو ته انسان د څه شي نوم ور کړي؟ زموږ فارغین له ملایي پرته بل هیڅ هنر نه زده کوي او یوازې په مسجد کې ملا وي او زموږ د مدرسو په شان یوه مدرس کې به د ځینو پخوانیو کتابونو استاد. خلاص! بده خو یې لا دا چې نه له ټولنې سره په تعامل پوهېږي او نه له دولت سره په ژبه، دې کار د هغوی ژوند ډېر تریخ کړی او یو ډول انزوا ته یې ټېل وهلي دي.

یو بل مهم ټکی دلته دا هم دی چې له زموږ له بې بندوباره مدرسو او نصاب څخه هر کال خورا په لویه کچه طالبان فارغېږي. زموږ هیواد د دومره لویې فیصدي فارغانو ته اړتیا نه لري، بلکې دا لویه شمېره ور باندې بوج ده. سیمه مو جنگ ځپلې، کارونه پکې کم دي، وچکالي هر کال پسې زیاتېږي، ظرفیتونه دومره ټيټ او وضعه داسې خرابه ده چې په هیواد کې له شته معادنو او د اوبو له طبیعي زیرمو څخه استفاده نه شو کولای، گران قیمته بوټي او ډبرې مو بل را څخه وړي، دولت مو تر اوسه پر پښو سم نه دی متکي شوی، د هیواد اقتصادي حالت مو ښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـه دی او ورځ تـر بلـې خرابېـږي. پـه دا ډول شرایطـو کـې لـه بیخـي کمزوري نصاب څخه تر اړتیا د زیاتو ملایانو فارغول هیواد او ملت ته د خدمت پر ځای جفا ده. ځکه د هغـوی لـوی تعـداد کسـان پـه سـخته بېکاري او غربت کـې شـپې و ورځـې تېـروي، د محرومـو مدرسـو لـه چاپېریاله راوتلي د محرومې ټولنې بېکاره او غربت ځپلي کسان به هغه مهال څه احساس کوي چې تر لس کاله زدکړو وروسـته د یـوې ګـولې ډوډۍ په پیدا کولو پسې یې نفس وخېژي؟!

د پاکستان په مدرسو کې هم تر یوه حده د افراطیت تدریس کېـږي او زموږ د افغانانو په بې بندوباره مدرسو کې نـو د افراطیـت د تـدریس اوج دی. کله چې دا مدرسې له دې کمـزوري نصـاب څخـه یوڅـوک ټولنې ته عرضه کوي او هغه په ټولنه کې حاکم فقر او غربت ویني، نـو په ډېره اساني د سیمې استخباراتو ته په ګیر ورځي او د ډېر کم شي پـه بدل کې د خپل هیواد ملي منافعو پر ضد له دې محرومو او فقر ځپلو او بې روزګاره ملایانو و طالبـانو څخـه د خپـل ملـت او هیـواد پـر ضـد د سیمې استخباراتي کړۍ کار اخلي. دا نو خدمت نه دی، بلکې د هیواد پر ضد د یوه لښکر چمتو کول دي چې د نورو نیابتي جنګ په نـه څـه زموږ په خاروه کې پر مخ یوسي.

د مدرسو دا زوړ نصاب او تر اړتیا د زیاتو ملایانو فارغېدل نـن هـم په یوه لوی سرخوږي اوښتي او که دا کار همداسې دوام وکړي، نو یـو لوی بحران به وزېږي. دا روان بهیر هم زموږ د ملت، وطن او نظـام پـه زیان دی او هم خپله د دې ملایانو او طالبانو په تاوان دی. ما پاکسـتان کې د پاکستاني ملایانو او طالبانو ښه ژوند، دندې او پاک کورنه لیدلي دي. مګر زموږ طالبانو د هغوی ژوند په خـوب هـم نـه دی لیـدلی. پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې حال کې چې نن د ټېنکنالوجۍ د سريع پر مختګ په مټ زمـوږ طالبانو د هغوی له هستوګنځایونو، مدرسـو او کـارونو څخـه خبرېـږي، دوی هم انسانان دي او ټول هغه څه يې زړه غواړي چې نوره نړۍ کـې يې د ديني مدرسو طالبانو او استادان لري. له دې امله زمـوږ ملايـانو د نورو په مقابل کې د کمترۍ احساس کوي، محروميت او فقر له وخته لا سُه ټکولي دي، بې کاري او په ټولنه کې منزويتوب يې نور هم عقـدې ور پړسوي او په ډېره اسانه د نورو دام کې لوېږي چې بيا يې تر مرګه هم دا له ماشومتوبه را پاللې عقدې نه سړېږي او د يوه لوی ناورين لپاره بـه پيلامه شي چې وروسته به يې مهاروول زموږ د ملت او نظام له وسه وتلې چاره شي.

په دې اړه نن اقدام په کار دی، ژر په کار دی، پر ځای په کار دی او لومړی بايد د دې ستونزې ريښې په سم ډول درک شي ا و بيا يـې د مخنيوي او ترې د خلاصون پر سمو او بديلو لارو چارو فکر وشي. که اوس دا فرض کار ايله کړو، نو بيا به لاسونه سره مروړو خو هيڅ به مو له لاسه نه کېږي او اوبه به تر ورخ را څخه تېرې وي.

هيله ده په دې اړه دولت او هغه بنسټونه د مسووليت احساس وکړي چې په دې ستونزه پوهېږي او ژر تر ژره د عملي ګام پورتـه کولـو اړتيـا هم احساس کړي.

۲۰۱۸/سپټمبر/ ۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر عبادت او عبادت ځایونو د کورونا اغېز

په نړۍ کې د کرونا وبا له شدت سره ځینې داسې پرېکړې حکومتونو وکړې چې وړاندې یې چا فکر نه کاوه او نه یې په دې ډول مخینه درلوده. د سعودي عربستان حکومت حرمین وتړل، ټول خارجي زیارت کوونکي یې خپل هیواد ته له ورتلو منعه کړل او دا احتمال هم شته چې دا کال به حج هم لغوه کړي. له دې سره جوخت د نړۍ په ګوټ ګوټ کې د مساجدو په اړه هم فیصلې وشوې چې د وبا تر کمېدو یا ورکېدو دې بند شي یا دې هم بیخي کم کسان د لمانځه لپاره ورته حاضرېږي چې د نړۍ په مسلمانو هیوادونو کې دولتونو په چټکۍ د دې لپاره ګامونه واخیستل چې لنډ مثال یې پاکستان او سعودي عرب دي. ان پاکستان د یوه مذهبي ملا مولوي عبد العزیز خلاف کیس ثبت کړی دی چې هغه د حکومت له اوامرو سرغړونه کړې ده او د وبا په دې موجوده حال کې یې خلکو ته جومات کې خطبه ویلې او لمونځ یې ور کړی دی. په دې اړه پښتو بي بي سي د ۱۹/۴/۲۰۲۰ تاریخ په ماښامنۍ خپرونه کې راپور هم درلود.

خو زموږ په هیواد کې له نورو هیوادونو سره توپیر دادی چې مذهبي کسان د مسجد بندولو یا د لمونځ کونکو راکمولو ته چمتو نه دي، له دې سره چې حکومت بازارونه او د کاروبار مارکیټونه و هتې تړلي دي، مدرسې، پوهنتونونه او مکاتب ټول رخصت دي خو د پنځه وخته لمانځه مهال جوماتونه تر پخوا دوه درې چنده ډک وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ايا په دې ډول شرايطو کې شريعت اجازه ور کوي چې خلك كـور لمونځ وکړي، يا هم کم کسان جومات ته ولاړ شي؟

دين خداى د انسانانو د سهولت او اسـانۍ لپـاره راليږلـى دى، قـران كريم هم وايي:

{وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ} [الحج: ٧٨]

ژباړه: الله پر تاسو په دين کې سختي نه ده لازمي کړې.

دې ته ورته يو حديث هم دى:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الـدِّينَ يُسْرٌ، وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ.(١)

ژباړه: ابو هريره رض ويل چې رسول الله ص وويل: دين اسـانه دى او هر څوك چې ځان ته دين سختوي اخير ترې لاس مينځي.

دا د دين هغه عمومي روح دى چې ټول احكام يې د اسانۍ دي او هيڅ د بشر تر طاقت لوړ شى يې پر انسانانو نه دى فرض کړى، لـه دې وجې قران كريم وايي:

{لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا} [البقرة: ٢٣٣]

ژباړه: نفس يوازې په خپل وس مکلف دى.

د قران كريم يو هدايت دا هم دى چې د سختۍ په حال کـې حـرام شيان هم حلال شوي دي، الهي قول دى:

{إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِـهِ لِغَـيْرِ اللَّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ}. [البقرة: ١٧٣]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: پر تاسو مړژگه، وینې، د خنزیر غوښه او هغه شی چې د غیـر الله ناره پر شوې وي حرام دي؛ خو که څوک اړ شو نه نافرمانه وي او نه تر اړتیا زیاتوب کوي پر هغه هیڅ گنا نـه شـته یقیـنن الله ډېربخښـونکی مهربانه دی.

له دې ته ورته ایاتونو فقهاؤ هم داسې یوه قاعده استنباط کړې ده:
الْمَشَقَّةُ تَجْلُبُ التَّيْسِيرَ. الضَّرَرُ يُزَال.(۲)

ژباړه: ، له سختي سره اساني شته او د ضرر(زیان) به مخنیوی کیږي.

دا دوې قاعدې دي چې له دې پاس ایـت یـا دې تـه ورتـه ایـاتونو څخه استنباط شوې دي، نو همدې اصل ته په کتو وبا یو ضروت دی، سـختي و مشـقت دی، زیـان و ضرر دی، بایـد مخنیـوی یـې وشي، محنیوی یې له دوا سره دا هم دی چې د رش او گڼې گوڼې له ځـایونو ډډه وشي، یو هم له هغو څخه مساجد دي، تعلیمي مرکزونه دي، بازار دی، اداري دي، حج و عمره ده، نو د ضرورت له مخـې دا کارونـه نـه یوازې دا چې جواز لري بلکې د انسانیت د بچاو لپـاره اړیـن دي چـې حکومتونه یې په زور وکړي.

ان رسو ل الله ص هغه کس لا مسجد ته له راتلو منعه کړی وو چـې وږه یا پیاز به یې خوړلی وو:

أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَـلَّى اللهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ قَـالَ: «مَنْ أَكَلَ ثُومًا أَوْ بَصَلاً فَلْيَعْتَزِلْنَا، أَوْ لِيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنَا، وَلْيَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ».(۳)

ژباړه: جابر ویل رسول الله وویل: که چا وږه یا پیاز خـوړلی وي نـو موږ او زموږ مساجدو ته دې نه راځي او په خپل کور کې دې اوسي.

په یوه روایت کې دي:
حَتَّى يَذْهَبَ رِيحُهَا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر هغو دې په کور کې وي چې بوی يې ورک شي.

له دې روايته په ډاګه معلومېږي چې که انسانانو ته دې تکليف رساوه، نو په هيڅ صورت اجتماع او عباداتو کې ګډون نه شي کولای ان رسول الله له خپله لمانځه خلك منعه کول په داسې حال کې چې د رسول الله اصحابو به هغه کسان منافقان بلل چې د رسو ل الله په وخت کې به د هغه په امامت جمعې ته نه حاضرېدل، نو په دې وخت کې هم رسول الله د وږې، پياز يا بل بوين شي په خوړلو خلك له مسجده منعه کړي دي، په داسې حال کې چې له دې ټولو يادو شيانو مرض نه پيدا کېږي بلکې يوازې بوی کوي چې د نورو د اذيت سبب کېږي، مګر اوس د وبا په وخت کې نورو انسانانو ته د مرګ او زيان خطر موجود دی چې د شرعي اصولو له مخې يې بايد تر ممکنه حده مخه ونيوله شي دا که د مسجد بندول وي يا هم د لمونځ کوونکو کمول، ټول د شرعي اصولو او متونو له مخې مباح کار دی چې د زيان د مخنيوي په خاطر کله د وجوب درجې هم رسېږي.

اوس چې وبا په نړۍ کې سخت بد وضعيت رامنځته کړی دی، نو د ټول انسانيت ته د ور پېښ خطر له وجې که مساجد تړل کېږي، يا تعليمي مرکزونه، حرمين بندېږي يا هم عمره و حج دا کال ځنډول کېږي، پروا نه لري، بلکې د شريعت له مخې د مخنيوي لپاره ټولې ممکنه لارې چارې لازمې دي چې وشي. دا وبا که په هر هيواد کې پاته شي او ختمه نه شي نو که په ټوله نړۍ کې يې وجود ورک هم شي د بيا خپرېدو امکانات يې خورا زيات دي، له دې امله نو لازمه ده چې تر وسه هڅه وشي چې د ډېرې خپرېدو چانس ور نه کول شي. هغه کسان چې وايي مسلمان نه وژني، يا هم وايي، د عبادت مهال يې د خپرېدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

امکان نه شته ناسمه خبره کوي، که تاريخ ته وګورو نو د اصحابو په زمانه کې هم وبا راغلې ده چې په زرګونه اصحاب يې وژلي دي، د طبابت له مخې يې مساجد يا دې ته ورته بند ځايونه د وبا د خبرېدو تر ټولو خوندي او ښه ځايونه دي، نو د سلګونو کسانو په راټولېدو سره د وبا د نشر امکان نور هم ډېرېږي.

که له هر کس سر د خپل ځان، کورنۍ، خپلوانو، هيوادوالو، مسلمانانو او ټول انسانيت غم وي، بايد د ډاکټرانو او حکومت سپارښتنې ومني او د دې وبا په وخت کې ټول عباداتو په کور کې يوازې يا له د کور له غړو سره په جمعه وکړي چې د خدای له درباره به هغه ثواب ور کول کيږي لکه دوی چې پخوا جومات کې د جمعې لمونځ کاوه.

۱۹/۴/۲۰۲۰

سرچينې:

۱) (بخاري، کتاب الايمان، باب الدين يسر ح: ۳۹)

۲) الموسوعة الفقهية الکويتية (۲/ ۳۸۰)

۳) (سنن ابي دواؤد کتاب الاطعمه باب في اکل الثوم ح: ۳۸۲۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ونو گټې

ونې او نباتات د اوکسيجن په چمتو کولو کې مهم رول لري. ونې سوځل شوی گاز (کاربن) ځان ته کشوي او په بدل کې يې د انسان لپاره تازه نااستعمال شوی گاز (اوکسيجن) چمتو کوي. همدارنگه ونې د هوا په صفا کولو کې جوت نقش لري.

د ونو گټې يوازې د انسان لپاره هم نه دي؛ بلکې له حيوانه تر مرغانو يې ټولو ته فايدې رسيږي. حيوان هم گېډه ځنې مړوي او هم يې سيوری کاروي. مرغه هم ځاله کې جوړوي او هم خوراک ترې کوي. انسان له دې پاس کارو ماسيوا د سون لپاره لرگي، د کور لپاره تيران، دستک او ښاخلې او همداسې نور کارونه هم ترې اخلي. په انساني ژوند کې د ونو گټو ته په کتو شرعي نصوصو کې يې هم يادونه راغلې ده چې ځينې يې دا دي:

د مسند احمد حديث: عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ غَرَسَ غَرْسًا، أَوْ زَرَعَ زَرْعًا، فَأَكَلَ مِنْهُ إِنْسَانٌ، أَوْ سَبُعٌ، أَوْ دَابَّةٌ، أَوْ طَيْرٌ، فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ ".(۱)

ژباړه: ام مبشر ويل چې رسو الله وويل: که چا نهال کېښود يا يې کښت وکړئ، بيا که انسان، يا ځناور، يا حيوان يا هم مرغه خوراک ترې وکړ؛ د هغه لپاره صدقه ده.

د مسلم حديث: عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا إِلَّا كَانَ مَا أُكِلَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةً،

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَمَا سُرِقَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ مِنْهُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَتِ الطَّيْرُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَلَا يَرْزَؤُهُ أَحَدٌ إِلَّا كَانَ لَهُ صَدَقَةٌ».(۲)

ژباړه: جابر رض ويل چې رسول الله وويل: هيڅ مسلمان نهال نه ږدي مگر چې هر څه ځنې خوړل کيږي هغه يې صدقه ده، څه چې ترې غلا کيږي هغه يې صدقه ده، څه چې ځناور ترې خوري؛ دا يې صدقه ده، څه چې مرغان ترې خوري هغه يې صدقه ده او هيڅوک کمول نه ترې کوي مگر د ده لپاره به صدقه وي.

د بخاري حديث: عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا، أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ»».(۳)

ژباړه: انس بن مالك رض روايت کړی چې رسول الله ويل: هر مسلمان چې ونه ږدي يا هم کښت کري که بيا انسان يا مرغه او يا حيوان ترې خوراك وکړي؛ نو ده ته به هغه صدقه وي.

- د ونو او ځنگلونو گټې

ځنگلونه نه يوازي د انساني ژوند لپاره اړين دي، بلکې د حيواناتو د پايښت، زياتوب او خونديتوب لپاره هم ډېر گټور دي. د ونو له يو شمېر موادو څخه طب پوهان په طبي درملنو کې هم کار اخلي. ونې د سون توکي راکوي او د وادنيو په جوړولو کې هم له ونو گټه اخلو.

ونې او ځنگلونه د سيمې د هوا په بدلون کې هم مهمه ونډه لري. د ونو له پاڼو د اوبو بخارات هوا ته وزي؛ نو په هوا کې د لندوالي او نمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تناسب ساتي او هوا نه خوشکيږي. همدا بخارات چې لوړ ولاړ شي، نو د وريځو په جوړولو کې مرسته کوي، د باران امکان زياتوي او پوهان وايي چې ونې وريځې خپل لور ته راکشوي.

که په يوه سيمه کې ونې او ځنګلونه نه وي، نو د باران تېزي اوبه ځمکه ور سره وړي، غارې او لښتي په کې جوړوي او له دې سره جوخت په ځمکه کې له موجودو غذايي موادو څخه هم ځمکه بې برخې کوي. خو که ونې موجودې وي، نو د سيلابي اوبو په وړاندې د ونو ريښې ځمکه ټينګوي او د همدې ريښو او ځنګل په برکت د اوبو ياغي څپې مهارېږي، خلك يې له شره خوندي کېږي او اوبه په ځمکه کې جذبېږي. سيلاب ځمکه نه خرابوي او تر بارانو وروسته تېز بادونه هم ځمکې ته زيان نه رسوي. ځکه ځمکه د ريښو په وسيله ټينګه وي، پر سر يې زرغونه واښه شنه وي او تر ډېره حده د باران لندوالی په ځمکه کې پاتېږي چې د وښو په را زرغونو کې لويه مرسته کوي. دې ګټو ته په کتو نو پوهان توصيه کوي چې که هر ځای ونې پرېکړل شي، بايد پر ځای يې نوري ونې ولګولې شي. ځکه ونې د انساني ژوند هغه اړين توکي چمتو کوي چې انسان په ژوندی دی. ونې سوځل شوی ګاز(کاربن) اخلي او په اکسيجن يې بدلوي. پوهان وايي، يوه پنځه کلنه ونه د (۲۵) کسانو اکسيجن توليدوي.

ځنګلونه پر غرونو، غونډيو او ځنګلي علاقو شوې واوري ژر ويلېدو ته نه پرېږدي. ځمکه لنده ساتي. د هوا له بادېدو، د سيلاب له وړلو او غارونو څخه يې خوندي ساتي. د ځنګلي حيواناتو د خونديتوب، زياتوب، خوراك، اوسېدنې او... ځای دی. د تختو په جوړولو، د سون د توکو په زياتولو، د تعمير او ودانۍ په کارونو کې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونو او درختو ګڼه اخیسته کېږي. له دې ټولو فایدو او ګټو سره ونې او ځنګلونه طبیعي مناظر دي چې پر انساني فطرت ښه لګېږي. انسان د باغونو، ونو اوځنګلونو په لیدلو د خوښۍ احساس کوي. کله چې یو ځای خسته شي او په خپل چاپیریال کې د دیغت احساس وکړي؛ نو د باغ یا ځنګل لور ته وزي او هلته خپله خستګي او ذهني ستوماني لرې کوي او د طبیعي منظرو په لیدلو خپل نارمل حالت ته راګرزي. ډاکټران د عصبي ناروغیو مریضانو ته توصیه کوي چې باغونو او د ونو لور ته ووزي او خپل طبیعت نارمل وساتي.

۳۰/٦/۲۰۲۰

سرچینې:

۱) (مسند احمد، حدیث ام مبشر امراة زید بن حارثة ح: **۲۷۰۴۳**)

۲) (مسلم کتاب المساقاة باب فضل الغرس والزرع ح: **۱۵۵۲**)

۳) (بخاري کتاب المزارعة باب فضل الزرع والغرس اذا اکل منه ح: **۲۳۲۰**)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين او شريعت تر منځ توپير

د دين او شريعت په سرچينو او نصوصو کې دې ټکي ته اشاره شوې ده چې دين او شريعت سره بېل شيان دي. د انسانانو لپاره په راغليو نصوصو کې بيا- بيا بدلون، د زماني او ټولني له بدلېدا سره د احکامو تغيير، د يوه ايت په بل منسوخېدا، د پخواني پر ځای د نوی حکم راتګ، د يو شي په اړه لومړی يو اوبيا دوه اپشنه ورکول او داسې نور موارد هغه څه دي چې موږ د دې دوو جلا شيانو توپير ته متوجې کوي.

په قران کې کريم د يو شمېر نبيانو او رسولانو تر ذکر وروسته الله تعالى وايي: {وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ} [المؤمنون: ٥٢]. دلته امت د دين په معنا راغلی چې دين ترې هدف دی. نو الله تبارك وتعالى وايي چې دين مو سره يو دی او زه مو رب يم. مګر د شريعت په اړه يو ځای لولو: {لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا} [المائدة: ٤٨]. تاسو ته مختلف شريعتونه او تګلارې دي. له دې جوتېږي چې دين يو دی او شريعت بېل.

له دې امله نو د دين په اړه وايي: { إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ} [آل عمران: ١٩]. د الله په خوا کې دين يوازې اسلام دی. بيا وايي: {وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ} [آل عمران: ٨٥]

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چا د اسلام له دين پرته د بل لټه وکړه نو څنې وبه نه منل شي او په اخرت کې به له تاوانيانو وي.

له دې جملو او الفاظو موږ پوهېږو چې په مجموع کې دين عبادات او باورونه دي چې د کيفيت او کميت له بدليدا سره د هر نبي او رسول په زمانه کې وو او امر په شوی دی. موږ ديـن لـه دې املـه عبـادات او باورونه بولو چې د زمانې او ټولنې بدلېـدا مـو دې تـه اړبـاسي او هـم د ځينو قراني اياتونو غوښتنه زما په اند داسې ده. قران پاك كې يـو ځـای لولو:

{مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا}

[البقرة: ١٠٦].

موږ يو ايت نه منسوخوو او نه يې هېروو مگر تر هغه غوره او يا مثل يې راوړو.

دا ايت ژور غور او فكر غواړي. دلته ولـې ويـل شـوي چـې ځينـې اياتونه منسوخ يا بيخي له منځه وړو؟ بيا تر منسوخ شـوي ايـت يـا هـم اياتونو غوره څه معنا او مثل د چا راوړي؟

نسخه له دې امله رامنځته كيږي چې د وخت تېرېدا هر مهال د يـوه حكم غوښتنه نه كوي. د زمانې تېرېدا بېلـې غوښـتنې كـوي او شريعـت هم دا لار خلاصه ايله كړې. د ټولنو بدلون هم د دې تقاضا كوي چـې احكام يې له نورو څخه مخالف وي. ځكه خو ديني او شرعي متـون د هرې ټولنې په ژبه، اصطلاح، استعارو، تشبيهاتو او له ژبې و كلتور سره تړلو هغو شيانو باندې راڅرخي چې خلكو تـه د فهـم او درك وړ وي. كه عربو ته د پښتنو د اصطلاحاتو يادونه وكړي او زموږ په شان استعاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تشبيهات ورته ذکر کړي، نو هغوی ته د فهم وړ نه دي او نه به په پوه شي.

د غوره والي او مثل معنا دا ده چې نوی حکم تر مخکني گټور، اسانه او يا هم په ثواب او ادا کولو کې د هغه پخواني په شان وي. خو دا چې د ټولنې يا وخت تېرېدا له امله پخوانی حکم تغيير شوی، نو دا نوی حکم هم د هغه په شان ادا کېږي يا تر هغه هم تخفيف پکې راغلی.

د عباداتو او باورونو کميت او کيفيت هم د شريعت برخه ده له دې امله نو په محمدي او موسوي شريعتونو کې توپير سره لري. د عيسويانو او مسلمانانو روژه د کميت او کيفيت له مخې فرق سره کوي. لمونځ يې همداسې دی. قران پاک يو ځای وايي:

{وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ}. (الحديد: ۲۷)

موږ د عيسی د پيروانو په زړونو کې نرمي او رحمت ځای پر ځای کړ او گوښه والی چې دوی رامنځته کړی و، موږ نه وو پر لازم کړی.

عيسويانو خدای ته د نژدېوالي په خاطر يوازيتوب غوره کاوه او هلته به يې عبادت کاوه چې خدای د هغه يادونه کړې ده او دا هم وايي چې موږ دا طريقه نه وه ايجاد کړې، بلکې د دوی خپل ابتکار و. دا که هغوی ته هر څومره د عبادت يو ډول و، زموږ په شريعت کې نه شته.

نو ثابته شوه چې په عباداتو کې کميت او کيفت د شريعت برخه ده چې بدلون موندلای شي. فرضن پر يو چا د روژې زمانه اوږدېږي، نو کولای شي چې د فديې له اپشن څخه کار واخلي. قران پاک وايي:

{وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ}. [البقرة: ۱۸۴]

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هغه کسان چې روژه په تکليف نيسي د يوه مسکين د خوراک فديه ده.

دلته په ډاګه شوې چې د روژې لپاره يو اپشن دا دی چې وې نيسي او که روژه نه وي نوبيا صدقه دويم اپشن دی. د عقيدې کيفيت هم د شريعت برخه ده. له دې امله نو د خدای د صفاتو، قيامت، حساب و کتاب او دې ته ورته نورو شيانو په اړه د په اسلام کې دننه هم او له مسلمانانو پرته د نورو شرايعو ترمنځ هم اختلاف موجود دی، مګر په مجموع کې ټول پر خدای، حساب، قيامت او... باور لري.

له عباداتو او باورونو پرته نور احکام ټول د شريعت برخه ده او د بدلون او تغيير امکان يې هيڅ وخت نه شي ردېدای. درې طلاقه يو ځای ور کول د عمر فاروق په زمانه کې درې وبلل شول. که نه تر دې مخکې يو طلاق و. دا ځکه چې طلاق اصلي موخه نه ده؛ بلکې يوه وسيله ده. له زنا د مخنيوي لپاره نکاح روا شوېده، خو انساني ټولنه کې جنجالونه او شخړې پېښېږي، د دې لپاره چې يو انسان پر بل تېری ونه کړي، نو د طلاق اپشن رامنځته شوی چې انسانان يې د خپل وخت له غوښتنو سره سم عيارولای شي.

له ځانه د دفاع لپاره جهاد روا شوی دی چې هغه مهال د تورې او اسانو په وسيله کېدی. مګر نن اس، توره، نېزه، غشی، منجنيق او د هغه وخت نور وسايل نه کارېږي، بلکې نوې ټيکنالوجي استعمالېږي. ځکه هدف له ځانه دفاع ده نه وسايل، له دې امله نو پرون په توره دفاع ممکنه وه او نن په نوي وسايلو.

د رسول الله ص په زمانه کې د واړه اختر سرسايه په خورما، اوربشو، پنېر او کشمشو يا نورو خوراکي توکو ور کوله کېده، مګر د وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتنې ته په کتـو امـام ابـو حنیفـه رحمـه الله دینـار او درهم(یـا اوس کرنسۍ) ته اجازه ور کړه او دا یې ډېر پر ځای ګام اخیستی.

د حج و عمرې لپاره حاجیانو ته د هـر لـوري میقـات ټاکـل شـوی، مګر نن میقات اعتبار نه لري او نـه چـا تـه معلـومېږي. لـه دې املـه نـو حاجیان په هوایي ډګر کې لا احرام تړي.

قران کریم کې د هجرت یادونه شـوې ده او رسـول الله ص هجـرت هم کړی و. خو رسول الله صلی الله علیه وسلم پـه خپلـه دا اعـلان وکـړ چې د مکې تر فتحې وروسته (فرض) هجرت نـه شـته،(لاهجـرة بعـد الفتح) ځکه هجرت یو موقتي حکم و چې یوازې د رسـول الله ص پـه زمانه کې د مکې تر فتحې پوري و. څه وخت چې مکه فتحه شوه، نو د دې حکم فرضیت یې ختم کړ او د هجـرت امـر هـم یـوازې لـه مکـې شـوی و. پـه حبشـه، حضرمـوت، یمامـه، عـراق او نـورو سـیمو کـې مسلمانان اوسېدل او رسول الله ص هیڅکله هم د هجرت امر نه دی ور ته کړی.

په قران کریم کې د اهل کتابو په اړه د جزیې امر راغلی دی. رسـول الله ص د قران په هدف پوهېده، له دې امله یې دا امر د خپلو وخت له یو شمېر خاصو اهل کتابو پرته بـل ځـای نـه دی عمـلي کـړی. کـه نـه جګړې یې له عربي مشرکینو سره هم وکړې، خو دا امر نه قران د هغوی په اړه کړی او نه یې تر نزول وروسته رسـول الله ص د هغـوی پـه اړه دا تګلاره غوره کړې.

د مکې تر فتحي وروسته رسول الله ص عائشې رض ته وویـل چـې که ستا قوم نوی نه وای مسلمان شوی، نو ما به مکه په هغه ډول جـوړه کړې وای چې ابراهیم علیه السلام اول جوړه کړې وه. تر رسول الله ص

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې سيلاب د کعبې خونه ورانه کړه. عربو هڅه وکړه چې له روا لارو په تر لاسه شوېو پيسو يې جوړه کړي؛ مگر پيسې ور کمې شوې او حطيم يې له خونې بهر کړ. د فتحې په ورځ رسول الله ص دا کار ځکه ونه کړ چې اصل هدف د انسانانو وحدت، د خدای لور ته رجوع او په يوه موخه عبادت و. دا چې رسول الله ص اساسي هدف ته رسېدلی و، له دې امله يې نو د کعبې په خونه چې اصلن يوه وسيله ده، کار ونه کړ او پر خپل حال يې ايله کړه. عبد الله بن زبير بيا د عائشې رض د حديث له مخې سمه جوړه کړه، مگر حجاج بن يوسف بيا په خپل دور کې بېرته د عربو په شان جوړه کړه.

که تر دې هر څه را تېرو شو، نو د اوس وخت حقايق مو هم دې ته متوجې کوي چې دين او شريعت سره جلا کړو. عبادات او باورونه اوږدمهالي او نور احکام لنډ مهالي، تغيير منونکي او د بدلون وړ وگڼو. دا نن وگورئ چې د يو انسان تر مرگ وروسته د فاتحې يا تعزيت طريقې د مسلمانانو په ټولنو کې څومره سره بېلې دي؟ زما په گومان هدف انسانانو ته تسليت ور کول دي، دا که په هره طريقه وي، زما په اند هيڅ پروانه لري. ځکه هر سړی د خپلې ټولنې په هغه طريقه خوشالېږي چې ده ته معرفي او ښه ور سره اشنا وي. که نااشنا طريقه وي، کېدای شي درنه ور باندي تمامه شي.

د لمانځه په طريقه کې اختلاف شته. د حج په ادا کولو کې اختلاف دی. زکات، اودس، غسل، سزاوې او نور هم د اختلاف ښکار دي. زما په فکر د سلفي لمونځ په حنفي پسې روا دی، د شيعه دا په سني پسې سهي دی او د هر مسلمان لمونځ له بل سره روا دی، ځکه هدف عبادت دی پر کيفيت يې اوس ډېر سخت کار دی. د تعبيرونو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفسیرونو او فهمونو اختلاف هم د دې سبب کیږي چې احکام تغییر کړي.

د عبادت مفهوم که زموږ تر مروج مفهوم یو څه پراخ ونیول شي، نو ستونزه تر ډېره حلیږي، لمونځ عبادت دی، دا چې له غلا منعه شوې ده، د خدای په منعه ځان منعه کول، هم عبادت دی، که یو څوك د غلا موکه پیدا کړي، له دې امله یې ونه کړي چې خدای منعه ځنې کړې ده، ثواب ورته لري، سود همداسې، زنا په دغه ډول.

نو له عبادت څخه یوازې لمونځ، روژه او حج هدف نه دي، هغه ثابت احکام او مستقل ارزښتونه چې قران کریم په واضحو ایاتونو او ثابتو نبوي سنتو ثابت دي، هغه د دین برخه دي او د تل لپاره به پر خپل حال پاته وي.

زموږ د پوهنتون دورې یو استاد و، هغه به ویل چې د شریعت ټول احکام هم موقت نه وي، بلکې په شریعت کې ځینې احکام له ثوابتو څخه دي، نو که غلا، زنا، سود او نورو شیان د شریعت برخه هم شي، د دغه استاد د دریځ له مخې بیا هم په تلپاتې حرامو او ممنوعاتو کې داخل دي.

یو شمېر کسان فکر کوي چې په واضحو نصوصو ثابت احکام تغییر نه کوي، مگر بل خوا بیا مؤلفة القلوب په قران کې ذکر شوي دي چې صدقه ور کول ورته روا دي، خو دوی اوس وخت له دې حکمه ایستلي دي او فکر کوي چې دا حکم یوازې د اسلام تر شروع پوري و، وروسته نه عملي کیږي. اصلن د احکامو نوعیت ته کتل لازمي دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين او شريعت، هر حکم خو بايد په نص ثابت وي، څوک يې له ځان نه شي ور کولای.

که د احکامو نوعيت ته وکتل شي، په خپله معلوميږي، چې يا د موقتو احکامو سره تړاو لري يا هم له ثوابتو سره.

د غلامانو په اړه هم قران کريم کې اياتونه راغلي دي او هم حديثونه پر شته، اما دا چې نن غلامان نه شته، دا ښه کار دی، هغه اياتونه چې د غلام ازادولو يادونه يې کړې ده، د شريعت برخه دي او نن يې د عمل دور تېر شوی دی.

يوه برخه احکام بيا دوه اړخونه لري، کله په يوه عمل کېږي او کله بيا په بل، نو هر اړخ خپل وخت او محل لري، چې د خپل محل په راتلو بيا عمل په کيږي، دا احکام هم پر خپل حال پاتيږي، نه د منسوخ په ډله کې شامليږي او نه له منځه ځي.

په هر حال دا يوه مهمه موضوع ده، هيله ده چې اوس وخت پوهان دې ته ځانګړې پاملرنه وکړي او د دين و شريعت پولې په ډېر روښانه ډول يو له بل سره بيلې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولاء او براء

ولاء د لغت له مخې دوستي او مينې ته وايي، لسان العرب تر (موالاة) لاندې همدا ترجمه کړې ده. المولی بیا په خورا زياتو معناؤ کارېږي چې زياتره وخت د مرسته کوونکي او دوست لپاره کار شوی دی. ولاية په زور سره د نسب، نصرت او ازادي(عتق) په معنا دی. نو موالاة د معاداة(دښمنۍ) او ولي د عدو(دښمن) ضد دي. ولي د نژدېکت او موالاة بيا د متابعت(پيروي) لپاره هم استعمالېږي. تولي کله د مخ اړولو په معنا وي او کله د پيروي، قران کريم کې دي(وان تتولوا يستبدل قوما غيركم) بل ځای وايي: (ومن يتولهم منكم فانه منهم) په لومړي ايت کې د مخ اړولو معنا ور کوي او په دويم کې د پيروي او مرستې.(۱)

ابن الاعرابي د براء په اړه ويلي چې د خلاصون، پاکي، لرېوالي او ډار په معنا دی. براء او بریء په يوه معنا دي.(۲)

د دې دواړو اصطلاحاتو په اړه شرعي يا اصطلاحي تعريف کې پخوا ډېر عموميت شوی دی. که اوس هم د افراطي ډلو تعريفونه وکتل شي نو ترې معلومېږي چې د قران کريم له دې اصطلاحاتو سره يې ظلم کړی دی او تر خپل هغه مفهوم يې ډېر عموميت ور کړی چې د قران په ايت کې له کوم سياق و سباق سره راغلي دي.

زه په دې ليکنه کې د نوروپخوانو يا اوسنيو افراطيانو تعريف نه را اخلم، لومړی د قران کريم يو ايت را اخلم او هغه ايت د دې دواړو سم شرعي تعريف وړاندې کړی دی چې وروسته يې تشريح کوم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُواْ يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّوُرِ وَالَّذِينَ كَفَرُواْ أَوْلِيَآؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ (البقره: ۲۵۷)

ژباړه: الله د هغو کسانو دوست دی چې ایمان یې راوړی، له تاریکیو یې رڼا ته باسي او هغو چې انکار یې کړی دی، د طاغوت دوستان دي چې له رڼا یې تیارې ته بیایي.

له دې ایت څخه په ډېره اساني د ولاء او براء تعریف معلومولای شو. قران کریم دلته مومنان د الله دوستان او کافران د طاغوت ولیان ګڼلي دي. له دې ښکاري چې په قران کریم کې هر ځای د ولاء یا براء یادونه کوي، نو دیني او مذهبي دوستي یې هدف وي. قران کریم اصلن د لغت پوهنې کتاب نه دی چې د الفاظو پر معنا یا تعریف خبرې وکړي، خو د اصطلاحاتو له کارونې او سیاق و سباق څخه یې موږ تعریف معلومولای شو.

قران کریم یو بل ځای هم د دې وضاحت کړی دی:

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ () إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (الممتحنة: ۸، ۹)

ژباړه: چا چې له تاسو سره د دین پر سر جنګ نه وي کړی او نه یې له خپلو سیمو پسې اخیستي یاست، الله مو له دې نه منعه کوي چې نیکي او انصاف ور سره وکړئ؛ بېشکه الله انصاف کوونکي خوښوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلکې د هغه چا له دوستي مو الله بندوي، چې له تاسو سره يې د دين پر سر جنګ کړی وي، تاسو يې له خپلو سيمو شړلي ياست، ستاسو پر ايستلو يې کومک کړی وي او که چا له دوی سره دوستي وکړه، نو هغوی ظالمان دي.

په دې ايت کې دا په ډاګه شوه چې څوک له مسلمان سره د دين پر سر شخړه کوي، نو هغه د دوستۍ وړ نه دی، ځکه په اسلام کې اصل دادی چې (لا اکراه في الدين) نو څوک چې دې اصل ته درناوی نه لري، هغه ګواکې اسلامي او انساني ارزښتونه نه شي پاللای، له دې امله د مسلمانانو د دوستۍ وړ هم نه دی. مګر بل پلو هغه کسان چې دا کار يې نه وي کړی، د هغوی له نيکي او انصافه الله تعالی منعه نه ده کړې؛ بلکې مسلمانان يې دې ته هڅولي دي چې نيکي او انصاف وکړي، ځکه د الله همداکسان خوښ دي.

رسول الله په مدينه کې له يهودو سره تړون وکړ چې موږ و تاسو به سره حليفان يو، مسلمانان او يهود يې يو سياسي ائتلاف بللی دی او له مدينې د دفاع په خاطر يې له يهودو سره سياسي او دنيوي دوستي در لوده، د يهودو په بازارونو کې مسلمانانو پېر و پلور کاوه او د ځينو مسلمانانو تجارتي کاروانونه د روم او فارس تر ولکې لاندې سيمو ته تلل، چې د رسول الله ص په تړوله لس کلنه نظامي سياسي رهبرۍ کې هغه له دې څخه منعه نه ده کړې او له ځينو عربي قبايلو سره چې يې د تجارت راکړه ور کړه بنده کړې وه، هغه هم د دين پر سره د شخړې له امله يو مجبوريت و، چې مکيان د دې ډلې په لوږي کتار کې ولاړ ول. اما کله چې هغوی د مسلمانانو له لاسه رسول الله ص ته شکايت وکړ چې زموږ د تجارت لار د بنوحنيفه قبيلې يو مشر ـ ثمامه بن اثال

(c) ketabton.com: The Digital Library

رض بنده کړې؛ نو رسول الله ص هغه ته امر وکړ چې لار خلاصه کړه، ځکه زه خلك له لوږې نه وژنم. د بخاري په کتاب المغازي او فتح الباري کې يې پوره تفصيل راغلی دی.

د ولاء او براء په اړه يو حديث هم ډېر راوړل کيږي چې خلك له هغه څخه هم ناسم فهم اخلي، حديث دادی:

«مَنْ أَحَبَّ فِي اللَّهِ، وَأَبْغَضَ فِي اللَّهِ، وَأَعْطَى لِلَّهِ، وَمَنَعَ لِلَّهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ».(۳)

ژباړه: که چا مينه او کينه دواړه دالله لپاره وکړل، ور کړه او منعه يې هم د الله له کبله وي، نو هغه ايمان بشپړ کړ.

دا او دې ته ورته روايات هم واضح دي زموږ له پورته تشريح سره يوډول ضديت نه لري. ځکه د الله لپاره مينه او کينه هم په دين پورې تړلې وي، همداراز ور کړه او منعه هم. په دې خاطر چې الله د دين راليږونکی دی، ديني چارې راښيي، نو موږ چې د الله له امله له يو چا سره دوستي يا دښمني کوو حتمي خبره ده چې هغوی به پر دين راسره شخړه کوي که نه په دنيوي امورو کې خو هيڅ ځای الله امر نه دی کړی چې له چا سره دوستي او له چا سره دښمني وکړو؟

د الله لپاره هر څه يوازې تر دين پورې محدود دي؛ ځکه الله ديني لارښود دی، لومړی شارع دی، ديني چوکاټونه او حدود هغه ټاکلي دي، له دې امله به د خدای لپاره خپگان او خوشالي د هغه د دين پر سر وي، نه د هغه څه پر سر چې الله يې په اړه هيڅ نه دي ويلي. له دې ښکاره معلوميږي چې دين د سياسي، اقتصادي، کلتوري او نورو دنيوي چارو په اړه هيڅ نه دي ويلي، بلکې په دين کې اړينه ده چې په ديني چوکاټ کې دننه به د هغه لارښووني عملي کيږي، له دې امله که څوك

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپه کېدل خپه دې شي او که څوک خوشالېدل خوبښ دې شي. د همدې دين د پياوړتيا لپاره ور کړه د الله لپاره ور کړه او د دېن د دفاع په خاطر يې بندول هم د الله لپاره دي.

د ولاء او براء تعريف داسې کول چې له نامسلمانو سره ټولې دنيوي اړيکې بايد پرېکړل شي، نه کوم ديني بنسټ لري او نه يې ځمکني واقعيتونه مني. رسول الله ص په خپل وخت کې د مدينې له يهودو نيولې بيا د فارس تر اورپرستانو او د ورم تر اهل کتابو له ټولو سره اړيکې ساتلې وې، د مسلمانانو تجارتي قافلې همدې سترو نامسلمانو امپراتوريو ته تلې راتلې او د رسول الله ص د مرګ مهال هم د هغه زغره د يوه يهود سره ګرو وه، د خيبر ځمکې يې يهودو ته د يو معاملې له مخې ور کړې وې او داسې نور مثالونه. قران کريم هم يادونه کوي چې که مسلمان له تاسو مسلمانانو د دين پر سر مرسته طلب کړي، نو تاسو به مرسته ور سره کوئ، اما نه د هغه قوم پر خلاف چې له تاسو سره تړون ولري.(النساء: ۹۰، ۹۲، الانفال: ۷۲)

زما په اند له مکيانو او يهودو سره د جنګ مهال ځينې احکام رسول الله ص د سياست او د وخت د غوښتنې له امله هم ور کړي چې په دې ډول يې د خپلو پيروانو ترمنځ له دښمنه نفرت پيداکاوه او د هغوی اتحاد هم په دې ډول مضبوط کېدی. د جنګ مهال د يوه بريالي مشر-يوه ځانګړنه داده چې د خپلو کسانو ترمنځ دښمن بدنام کړي او هغوی بايد سخت نفرت ځنې وکړي، په دې ډول نه دښمن ته د نژدېکت، همکارۍ او جاسوسۍ هڅه کوي او په دې سره خپل منځي اتحاد هم ساتل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مکيانو او يهودو سره د جنګ مهال همدا د حالاتو غوښتنه وه، جګړه ييز حالات يو ډول احکام لري او د امن وخت بل رقم، د سختۍ مهال يو ډول اوامر وي او د سوکالۍ پر وخت تغيير کوي، د ضعف حالت بيا د قووت له حالت سره په ډېرو شيانو کې توپير کوي.

له دې امله د ولاء او براء يوازې يو تعريف چې هغه هم د قران او سنت پر نصوصو او اصولو برابر نه وي، نه معقول کار دی او نه يې د وخت غوښتنې ايجابوي. نن اړتيا ده چې موږ ځينې فقهي اصطلاحات له نوي سره تعريف کړو، ځينې فقهي قواعد د وخت له حالاتو سره سم اپډيټ کړو او ځينې بيا نوي رامنځته کړو. په دې ډول موږ کولای شو چې د دين د سم فهم لپاره لار اواره کړو او هغه ناسم پوهاوی چې اوس موجود دی، تر ممکنه بريده به يې ګراف را کم شي.

د پخوانيو تعريفونو يوه ستونزه دا هم وه چې د يوه کس له لوري کېدل، هلته داسې يوه اداره موجوده نه وه چې د يوې قاعدې يا تعريف ټول اړخونه وسنجوي او بيا يې په اړه پرېکړه وکړي، بلکې د يوه کس د هڅو محصول دی چې ګوره په خپل وخت کې به يې سمه نتيجه ور کړې وي که نه؟ اما اوس حالات بدل شوي دي، هغه تعبيرونه چې له دينه پخوا يوه کس يا يوې ورېې ډلي کړي، دي نن زموږ غوښتنې نه پوره کوي، ځکه هغوی خپله د اوس له وخت له انکشافاتو خبر نه ول، دا مسلې ورته معلومې نه وې، زموږ د وخت له غوښتنو په هيڅ صورت هغوی نه وو خبر، له دې امله يې حللار هم نه ده ټاکلې.

د همدې لپاره بايد نن هڅې وشي او د يوې مستقلې ادارې له لورې وشي چې د نورو علومو ماهر پوهان يې هم غړيتوب ولري، څو يې د جانبي عوارضو په اړه هم فکر او سنجش وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰۱۸/ ۱۰/ ۲۸

سرچيني:

۱) (لسان العرب د ابن منظور: ۳/ ۹۸۵- ۹۸٦، القاموس المحيط مخ: ۲۹۴)

۲) (لسان العرب: ۱/ ۱۸۳، القاموس المحيط: ۱/ ۸)

۳) (المعجم الاوسط باب الميم باب من اسمه مسلمة ح: ۹۰۸۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمن او مقاتل

عربي کې دښمن ته عدو وايي، د شيطان په اړه ګڼ ځايونه الله تعالی ويلي دي چې داستاسو ښکاره دښمن (عدو) دی. او مقاتل خپله عربي توری دی چې موږ ورته جنګيالی يا جګړه مار وايو.

قران کريم دا دوه اصطلاحات بېل- بېل کارولي دي چې موږ ته هم په کار ده تفکيک يې وکړو. عدو عام دی چې په عموم کې يې د دښمن پر ټولو ډولونو اطلاق کېږي اما مقاتل پکې خاص شوی دی چې له عمومي دښمنه يې احکام هم فرق کوي. دواړو ته په يوه سترګه کتل يا يې په لوی لاس توپير ته نه متوجې کېدل هم له قراني مفاهيمو سره ظلم دی او هم له انسانيت سره.

قران کريم د دښمن په اړه يوځای وايي:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ. (فصلت: ۳۴)

ژباړه: نيکي او بدي سره مساوي نه دي، د بدي ځواب ښېګنه کړه، نو ته چې له چا سره ته دښمني لرې، هغه به دي ټينګ دوست شي.

دلته موږ وينو چې د دښمن د بدي په مقابل کې يې د نيکي امر کړی دی، له دې ښکاري چې د عمومي دښمن احکام د مقاتل له احکامو څخه بېل دي. ځکه د مقاتل په اړه يو ځای وايي:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ. (البقره: ۱۹۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجنګېږئ چې له تاسو سره جنګ کوي، او تېری مه کوئ یقینن الله تېریګر نه خوښوي.

دلته مو ولیدل چې له جنګیالي سره د جنګ امر کوي، څوک چې له موږ سره جنګ پیلوي موږ یې هم له ځانو د دفاع په پار جنګ ته هڅولي یو. مګر له دښمن سره یې هیڅ کله هم د مقاتلې امر نه دی راکړی، له دې معلومېږي چې مقاتل باید له دښمنه بېل کړل شي.

د افراطیانو یو ستونزه همدا ده چې د قران کریم اصطلاحاتو ته یې خپله د قران په رڼا کې نه دي کتلي. دوی دې ټکي ته نه دي متوجې شوي چې قران کریم ولې د عدو لپاره یو ډول احکام ور کړي او د مقاتل په مقابل کې یې بل ډول؟

له دیني مفاهیمو سره سرسري چلند څو زیانه لري: یو؛ د دین د بدنامۍ سبب کېږي، دوه؛ موږ ته د مشکلاتو پیدا کېدو لامل کېږي، درې؛ او د اخرت د خرابۍ وېره هم ور سره مله ده.

د دیني و شرعي مفاهیمو د تشریح لپاره اړینه ده چې ټول نصوص وکتل شي، بیا له موضوع سره تړلي ایاتونه و احادیث ټول یو د بل په څنګ کې د دې لپاره راوړل شي چې یو داسې فهم ترې واخیستل شي چې نه د اسلام له کلي پیغام سره ټکر ولري او نه مسلمانانو ته په خپلو روزمره چارو کې ستونزې ایجاد کړي. ځکه دین د انساني سوکالۍ لپاره راغلی، کله چې یو تعبیر د سوکالي پر ځای ستونزې ایجادوي، نو حتمي په بشري تعبیر کې نیمګړتیا موجوده ده چې باید نور پوهان یې درک او حللار ورته پیدا کړي.

دین له انسانه د نفرت امر نه دی کړی، بلکې له بدي یې د نفرت امر کړی دی؛ ځکه دین الهي رحمت دی او پیغمبر د انسانانو لپاره رحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغلی دی، نو که د نفرت حکم وکړي، هغه کلي پیغام يې تـر پوښـتنې لاندې راځي. د رسول الله ص په یوه حدیث کې دي:

وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللهُ مِنْهُ، كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ .(۱)

ژباړه: په اور کې د لوېدو په شان دا هم بده ګڼـي چـې لـه کفـره تـر الهي نجات وروسته بیرته کفر ته ور وګرځي.

دلته مو ولیدل چې اصلن کفر بـد شـی دی، یـو مسـلمان کفـر تـه ورګرځېدل بد بولي، کافر د همدې بد فعل له امله غنـدل شـوی دی. د یوه عالم دا خبره مې پر زړه ولګېده چې که هر څوک د خپل دین پیغام نن په مینه او محبت خلکو ته وړاندې کړي، نو هغه به بریالی وي، موږ ته په کار ده چې خپل زاړه تعریفونه نوي کړو، شرعـي مفـاهیمو تـه لـه سره کتنه وکړو، د وخت لـه غوښـتنو سره سـم ضـوابط جـوړ کـړو او د تجدید دین فلسفه په دې ډول را تازه کړو چې د زمان، مکان او محیط له غوښتنو سره دیني تعبیر هم عیار او هماهنګ کړل شي.

۲۰۱۸م

سرچینه:

۱) مسلم کتاب الایمان باب بیان خصال من اتصف بهن وجد حلاوة الایمان ح: ٦٧)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څو عربي اصطلاحاتو پېژندنه

د قراني وينا له مخې چې هر قوم ته رسول د هغو په ژبه ورځي، څو خلكو ته خپل پيغام په ښه ډول ورسوي.(ابراهيم: ۴) رسول د هغه قوم اصطلاحات كاروي. د هغو له استعارو څخه كار اخلي. د هغوی په شان حقيقت و مجاز ته مخه كوي. د خپل قوم متلونه په مجلس او ينا كې يادوي. لنډه دا چې د قوم په ژبه د خدای پيغام خلكو ته رسوي، نور هر څه د قوم په شان دي. ژبه، كلتور، اصطلاحات، بيان، مثالونه، حقيقت و مجاز، استعارې، تشبيهات او له ژبې سره تړلي نور ډېر څه.

قران خپل همدې اصل ته په كتو د عربو او ور سره پرتو اهل كتابو يو شمېر اصطلاحات راوړي. البته د ځانګړو فكري مكتبونو پلويانو له دې پرته چې د قران اصل ته پام وكړي، دا اصطلاحات په خپله ګټه وكارول او د هغو خلاف يې ترې كار واخيست چې د دوی مخالفت يې كاوه.

مشرك، اهل كتاب، اميان يا امي، غافل، ام القری او... هغه اصطلاحات دي چې عربو ، د ابراهيمي دين پيروانو او ورته څېرمه اهل كتابو يو بل ته كارول، نو قران همدې اصطلاحاتو ته په خپله غېږ كې ځای ور كړی او په هغو مواردو كې يې ياد كړي چې ورته اړتيا وه.

د ابراهيمي دين پيروانو هغو كسانو ته مشركين ويل چې بتانو ته يې عقيده در لوده. د رسول الله ص تر راتلو وروسته چې دې كسانو خپله تګلاره پسې واخيسته او د رسول دعوت ته يې مثبت ځواب ور نه كړ، نو قران هم د تېرو احنافو (د ابراهيمي دين پيروان) اصطلاح ورته وكاروله

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دا يوازي په هغه صورت کې له شرعي اړخه د استعمال جواز لري چې پر خلکو اتمام حجت وشي. قران پاک د سورت غافر په (۸۳، ۸۴، ۸۵) نمبر اياتونو کې دا اصل روښانه کړی چې د رسول تر اتمام حجت وروسته يو څوک مشرک او کافر بلل کېږي او د عذاب مستحق دی.

له دې پرته د نورو لپاره د دې الفاظو کارونه نه د دين له مخې جواز لري، نه عقل او فطرت دا مني چې د يو انسان له قانع کولو، پوښتنو ته د سم ځواب له ويلو او شکونو له رفعه کولو پرته دې هغه کافر، مشرک او د اخروي عذاب مستحق وبلل شي.

قران يوازې خاص قوم مشرکين بللي. د اهل کتابو لپاره يې د منکر (کافر) اصطلاح کار کړې، مگر غالبن مشرک يې يوازې مکيانو ته ويلي. ځکه د هغه ځای احنافو دا لفظ د قران تر نزول مخکې هم د بتانو پيروانو ته کاراوه او وړاندې لا يوه اصطلاح وه. همدې ته په کتو قران هم د هغوی لپاره د مشرک الفاظ کارول او له دې پرته يې نورو ته مشرکين نه ويل.

له رسولانو څخه د مخالفت ځانگړې ترټنې هر قوم ته ورکول شوې. اهل کتابو ته د همدې مخالفت لپاره ځانگړی دا حکم نازل شوی چې که يې د الله او رسول سره مخالفت ته دوام ورکړ او له دينه يې مخ واړاوه، نو جزيه دې پر ولگوله شي. دا حکم يوازې د رسول تر ژونده و، ځکه دا سرزنش و او يوازې هغه اهل کتاب يې وړ ول چې اتمام حجت پر شوی وو. قومونو ته د سرزنش دا امرونه يوازې تر هغه وخته خاص وي او لامل يې هر ځای له نصوصو ښکاري چې د رسول مخالفت او مقابله وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نړۍ کې یوازې یهود او نصارا د اسماني دين او کتاب دعوه نه لري، بلکې نور قومونه هم شته چې د اسماني دين او کتاب دعوه کوي. یوازې دا دعوه هم نه ده بلکې له اسلام، یهودیت او عیسویت سره مشترك ټکي هم لري، مثلن: د الله وجود، وحدانيت، قيامت، د شرك حرمت، د رسولانو راتګ، د خدای پیغام او داسې نور.

که مشرك د مکیانو اصطلاح نه کړو او اهل کتاب هم د هغوی خپله اصطلاح ونه ګڼو، نو يو شمېر سختې پوښتنې را پورته کېږي. لکه: له عيسايانو او يهودو ماسيوا نور څوك اهل كتاب دي؟ ايا د صابي مذهب پيروان اهل كتاب دي؟ مجوسيان اهل كتاب دي؟ په داسې حال کې چې قران وايي هر امت ته مو رسول لېږلی.(النحل: ٣٦) که هر امت ته رسول لېږل شوی وي، نو ښايي ځينې نور اهل مذاهب هم دغه دعوه وکړي چې موږ هم اهل كتاب يو او كتاب مو اسماني دی. مکیان د ابراهيمي دين پيران ګڼل کېدل، دوی هم دا دعوه کوله. پر ابراهيم عليه السلام صحيفې نازلې شوې، نو مکيانو هم اهل کتاب دي، ولې په دې نوم نه دي ياد شوي او د نكاح جواز يې ولې نه دی ور کړی؟

امي يا اميان هم د عربو يوه اصطلاح وه چې اهل کتابو عربو ته دا نوم ور کړی و. د امي معنا ته که پام وکړو نو د قران له هغې معنا سره اړخ نه لګوي چې عرب يې اميان بللي. ځکه امي، ام(مور) ته منسوب دی او هغه حالت ښيي چې د انسان هيڅ نه وي زده، معنا نالوستی. که په همدې معنا امي واخلو بيا خلو د عربو له حالت سره اړخ نه لګوي. ځکه په عربو کې زرونه کسان وو چې ليك لوست يې کولای شوای او په خط پوهېدل. احاديث او د دوی د تاريخ کتابونه ټول د دې شاهدي ور کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو بيا امي څه معنا؟ امي د اهل کتابو له لوری عربو ته ويل کېدل او هدف يې دا وو چې موږ کتاب لرو، پرلپسې را ته نبيان راغلي او د دين تجديد مو شوی، مګر تاسو له دې څخه محروم ياست. عرب د ابراهيم عليه السلام په دين ول چې د اهل کتابو تر دين ډېر پخوانی او لرغونی دين و. تر دې وروسته نه بيا بل نبي ورته راغلی و او نه کوم کتاب. نو د اهل کتابو دا نوم ور سره لګېدی چې تاسو زموږ په نسبت اميان ياست. ګواکې امي عربو ته يوازې د اهل کتابو په مقابل کې ويل کېدل، نه دا چې هغوی له کتاب، ليک لوست او نړۍ سره نااشنا ول.

غافل د لغت له مخې ناخبره ته وايي. قران څو ځايه عربو ته د غافلين لفظ استعمال کړی. يوه پوښتنه دا ده چې له څه شي غافل؟ خبره صافه ده چې له دينه غافل. مګر دا پوښتنه رامنځه ته کېږي چې عرب کله له دينه غافل ول؟ د ابراهيمي دين دعوه يې کوله. د لمانځه، حج، زکات او نورو عباداتو شاهدي يې خپله قران ور کړې نو بيا څنګه غافل ول؟

زما په اند عرب نسبي غافل دي. د اهل کتابو په شان يو شمېر نبيان او د تورات، انجيل او زبور په شان کتابونه نه دي ور ته راغلي او په خپله ژبه يې ځانګړی رسول نه در لود، له دې امله نو د نژدې اهل کتابو په پرتله غافل بلل شوي. که نه عربو هم دين در لود، هم يې خدای پېژندی او هم يې پر اخرت باور در لود. لکن له دې دين، عقيدې او اعمالو سره يې ځينې له ځانه جوړ شيان ور دننه کړې ول چې د اصلاح لپاره يې محمد رسول الله عليه السلام ورته راغی.

همدې ټکي ته د عربو هم ور پام و، ځکه به يې نو کله ناکله د اهل کتابو له علماؤ د يو شمېر مسلو په اړه پوښتنې هم کولې. اهل کتابو دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته هم د غافلین نوم ور کاوه او هم یې امیان بلل. دا هر څه یې له خپل ځان سره د پرتلې له امله ورته ویل. که نه عرب هم دینپاله وو او هم یې لیک و لوست زده وو. په مقابل کې یې قران کریم اهل کتاب اهل ذکر یاد کړي دي، ورته وایي: که تاسو نه پوهېدلئ، نو له اهل ذکر څخه پوښتنه وکړئ. (نحل: ۴۳، انبیاء: ۷)

قران د مکې لپاره د ام القری نوم غوره کړی دی. له دې نوم څخه ځینو کسانو دا فکر اخیستی چې په لومړي ځل د ځمکې غوړېدا له دې ځای څخه شروع شوې. ځینو بیا ویلي چې د ځمکې مرکز همدا مکه ښار دی او داسې نورې دعوې. خو که دې ته فکر وکړو چې مکه ولې قران ام القری بللې؟ دا په داسې حال کې چې له عربو ماسیوا د نورو دینونو پیروانو د الهي عبادت پر ځای کعبې ته مخ نه کاوه. نو په داسې حال کې د مکې ښار ته ام القری ویل له دې پرته بله توجیه نه لري چې دا د عربو یو لرغونی نوم و چې مکې ته یې کاروه او د تقدس په سترګه یې ورته کتل. قران چې د عربو په ژبه نازلېده نو لازمي خبره ده چې د هغوی اصطلاحاتو ته به یې پام کاوه او په هغه ژبه به نازلېده چې عربو ته شناخته او هره ورځ په هغه ژبه له یو بل سره رږغېدل.

عربو مکې ته دا نوم کاراوه او قران هم دا نوم ورته غوره کړی. نه قران دا دعوه کړې چې د ځمکې مرکز ده او نه یې ویلي چې د ځمکې خپرېدا له دې ځایه شوې. دا بېل موضوعات دي او قران یو دیني کتاب دی له دې موضوعاتو سره یې کار نه شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوت؛ څنګه، چاته او د چا دنده؟

دعوت هم عربي کلیمه ده چې موږ پښتو کې ورته بلنه وایو. د قران کریم په استناد د نبیانو او رسولانو اصلي دنده الهي لارې ته د انسانیت رابلل وه. خو بشري هڅې تل نیمګړتیاوې لري، له دې امله د نبیانو پیروانو کله ناکله کلي یا اصیل پیغام نه وي درک کړی او په جزي شیانو پوري دومره ومښلي چې اصلي پیغام پکې ورک شي.

که موږ د مسلمانانو تاریخ ته وګورو، یا د رسول الله ص په اړه لیکل شویو کتابونو ته پام وکړو، نو زما د پاس خبرې تایید به تقریبن ډېر کسان را سره وکړي. موږ د رسول الله د ۲۳ کاله دعوت په اړه دومره کتابونه نه دي لیکلي، لکه د هغه د لس کلنې تحمیلي جګړې په اړه چې لیکل شوي دي.

د دین او شریعت اساسي هدف دا نه وي چې خلک دښمنۍ ته وپاروي او ترمنځ یې د داسې اختلافاتو بسنټ کښېږدي چې د بشریت په زیان وي؛ ځکه دین د سوکالۍ او بشري ګټې لپاره نازل شوی دی، نو که هر څوک د بشر ضد کار ځنې اخلي یا هم نفرت، اختلاف او وژنو ته لار په جوړوي، دا کار یې د دین له اساسي پیغام سره ټکر دی، په دې سره هغه دین ته دومره زیان رسوي چې دښمن یې هم نه ورته رسوي.

د نبیانو او رسولانو د اصلي تګلارې امر امت ته هم شوی دی، قران کریم وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

{وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ} [آل عمران: ۱۰۴]

ژباړه: او ارو مرو دې له تاسو يوه ډله وي چې خير ته بلنه کوي، په معروف امر وکړي، له بدو منعه او همدا کسان بريالي دي.

د دعوت او بلنې لپاره هر مهال ته دا امر متوجې دی چې هيڅکله به له دې اړين کار څخه امت نه غافله کېږي، د نبيانو و رسولانو اصلي مسووليت هم دعوت و، له دې امله امت ته امر کېږي چې له تاسو دې هم ارو مرو يوه ډله وي چې دا اړين او له ارزښته ډک کار مخته يوسي.

د دعوت تګلاره او هغه کسان چې دعوت به ورته کېږي د قران په دې ايت کې ورته اشاره شوې:

{ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ} [النحل: ۱۲۵]

ژباړه: ستا د رب لارې ته په حکمت، غوره نصيحت بلنه کوه او له دوی سره ډېر ښه ډول مجادله وکړه. بېشکه ستا رب پر هغه چا ښه علم لري چې دده لارې ګمراه دي او دی په هدايت شويو هم پوره علم لري.

په دې ځای کې معلومه شوه چې دعوت په ښه طريقه وي، حکمت دادی چې له وخت او چاپېريال سره مناسب انسان خپل دعوت وړاندې کړي، د مخاطب ذهنيت ته پام کول او د هغه وخت، ځای و فرهنګ حساسيتونه و غوښتې په نظر کې ساتل حکمت دی، دا د اسلامي دعوت تګلاره ده چې هر انسان به په خپل وخت کې ورته پام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوت هغه چا ته کیږي چې منکر وي او ستا سره د دعوت په اړه اختلاف ولري، هغوی در سره بحث کوي، نه یې مني، حتا ممکن ستوغې خبرې وکړي، مګر د شریعت تګلاره داده چې تر ټولو په ښه طریقه به مجادله او بحث کیږي ددې لپاره چې دعوت اغیز وکړي لازمه ده چې د هغوی ستوغې خبرې وزغمل شي.

زموږ مسوولیت د خدای پیغام د هغه تر مخلوقه رسول دي، هغه موږ امر کړي یو چې په ښو الفاظو او سمه طریقه یې ورسو ځو خلک عقده وانخلي او دعوت په ښه سم ډول تر هغوی ورسیږي، د خدای په خپل مخلوق خوا بدیږي له دې امله امر کوي چې زما له بندګانو سره نرم چلند کوئ، مومن هم د خدای بنده دی او منکر هم، خدای یوه ډله په دې امر کړي چې زما پیغام هغوی ته ورسوه نور اضافه کاري به نه ور سره کیږي له دې امله اړینه ده چې زموږ د ناسم عمل په وجه د خدای بندګان د هغه له دین څخه لرې نه کړو؛ د حساب و کتاب مسله د خدای خپل کار دی چې موږ یې نه یو مکلف کړي، له دې امله هغه ویلي چې زه په تاسو او دوی دواړو علم لرم له هغوی سره د انکار حساب کوي او له موږ سره د دعوت په اړه.

پاته سوه یوه پوښتنه چې دعوت د چا دنده ده؟

دا پوښتنه ډېره مهمه ده او د قران دعوت باید هغه څوک وکړي چې د قران له بیان شوي معیار سره سم وي. قران کریم وایي:

{ فَـاعْلَمْ أَنَّـهُ لَا إِلَـهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْـتَغْفِرْ لِـذَنْبِكَ وَلِلْمُـؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ}. [محمد: ۱۹]

ژباړه: نو پوه شه چې له الله پرته بل معبود نه شته او د خپلې او د نر و ښځینه مومنانو ګنا ته بخښنه غواړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل ځای وايي:

{فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ} [النحل: ۳۴]

ژباړه: نو كه تاسو نه پوهېدئ له پوهانو پوښتنه وكړئ.

د قران كريم له دې دوو اياتونو ثابته شوه چې دعوت د هغه چا كار دی چې په دين پوه وي، قران يې زده وي او د رسولانو مسووليت يې درك كړی وي. تر ايمان مخكې به علم لري، ځكه په ايمان كه څوك پوه نه وي نو څه فايده ورته لري؟ تر استغفار مخكې به د هغه په اړه علم لري كه نه ولې يې غواړي؟

دويم شی زړسوی، شفقت او مهرباني ده، كه يو څوك له انسانيت سره مينه لري او خلكو ته احترام لري، نو هغه يې د ښېګڼې كار كوي. قران وايي:

{فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لاَنْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ}. [آل عمران: ۱۵۹]

ژباړه: د الهي رحمت له امله ته دوی ته نرم يې، كه ته بد اخلاقه او سخت زړی وای، نو دوی به دې له شاوخوا تللي وای، دوی ته بخښنه كوه، استغفار ورته غواړه او په چارو كې مشوره ور سره كوه.

دعوت په مينه او مهرباني كيږي، كه يوڅوك دعوت كوي، خو تر نرمښت سختي ډېره پكې كوي، نو د ګټې پر ځای به زيان ډېر وكړي. تر دې دعوت يې نه دعوت ښه دی، بايد لومړی د بلنې اسلامي تګلاره زده كړي وروسته دې كار ته ملاوتړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اجرت او مزدورۍ په مقابل کې به يې نه کوي، بلکې دا بـه خپـل انساني او وجداني وظيفه بولي او د انسانيت د خيـر و ګټـې لپـاره بـه د الهي رضا په نيت دا کار کوي. قران وايي:

{أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ } [الطور: ۴۰، القلم: ۴۶]

ژباړه: او که ته له دوی د مزدوري غوښتنه کـوې چـې دوی تـه يـې زيان درونه تماميږي.

له دې ايت څخه معلوميږي چې رسول پر خپـل دعـوت لـه خلکـو اجرت نه اخيستی، له دې امله هغه څوک چې همدا دنده مخته وړي، د مزدورۍ هيله به نه کوي، که څوک ور سره مرسته کوي د هغـوی خپـل کار دی، مګر دوی به خپله دنده پوره کوي او د الهي رضا و بشريت د خير په نيت به دا کار په بشپړه وفاداري مخته وړي.

غوره اخلاق، زيات صبر، د خلکو د خطاګانو بخښل، ځـان سـتړی کول، د انسانانو د چارو سمون ته پام کول او ځينې نور صفات دي چې مبلغين به يې په ځان کې لومړی پيدا کوي او بيا به خپله دا لويه وظيفـه پر غاړه اخلي.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۲۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنګ اسباب او شرایط

زه دلته د هر جنګ په اړه بحث نه کوم. هدف مې هغه جنګ دی چې ديني ايډيالوژيکه صبغه ولري. زموږ دين موږ ته د جنګي اقدام اجازه نه ده راکړې، بلکې دلته د دين ټولې چارې سوله ييزې بلل شوې دي، د قران کريم هدايت دی:

{قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ () يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ} [المائدة: ۱۵، ۱٦]

ژباړه: يقينن تاسو ته د الله له خوا نور او ځرګند کتاب راغلی دی چې په دې سره د الهي رضا پيروان د سلامتيا لارو ته هدايتوي او په خپله خوښه يې له تيارو د رڼا لور ته بيايي او دی هغوی نېغې لارې ته برابروي.

قران دلته د دين او شريعت ټولو لارو ته چې يو مسلمان عمل په کوي او الله ورته هدايت کړی وي، د سلامتيا لارې وويل، تر دومره وضاحت وروسته هيڅوک نه شي کولای چې جنګ د دين اساسي غوښتنه معرفي کړي، بلکې جنګ د انسان په ژوند کې يوه بده پديده ده چې کله ناکله په عارضي ډول پيښېږي. قران د جنګ لپاره دا اصل بيان کړی دی:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (البقره: ۱۹۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجګېږئ چې لـه تاسـو سره جنګ کوي او تيری مه کوئ بېشکه الله تېريګر نه خوښوي.

دا د جنګ په اړه عمومي اصل دی، له جنګ سره تړلي نصوص بـه ټول پر همدې اصل تلل کېږي او د دغه اصل پـه رڼـا کـې بـه تعبيـر او تفسيرېږي. ځکه د قران ځينې احکام محکم دي چې يو قاطع او باوري قانون بيانوي څو د شک او شبهې ځای پکـې پاتـه نـه شي لکـه همـدا ايت، نور بيا د همدې فرعې دي چې اصـل تـه پـه ردېـدا سـم واضـح مفهوم ور کوي.

په لوړو دوو اياتونو کې دوه واضح پيغامونه بيان شول، يو د اسلام د سوله ييزتيا په اړه دی او بل د جنګ قانون دی چې موږ به تيری نه کوو ځکه الله تېريګر نه خوښوي، دينپالان يوازې له ځانه د دفاع حق لـري. د وژلو يا جنګ په اړه چې هر څومره اياتونه راغلي د همدې پاس ايت په رڼا کې داسې تعبير و تفسير ترې را وزي چې نه له عقل سره ټکر دی او نه له قران سره، له دې املـه بايـد دا اصـل پـه پـام کـې وسـاتل شي. عمومي پيغام سوله او د بشريت ګټه ده اسلام د همدې لپاره راغلی دی او د همدې لپاره بايد ترې کار واخيستل شي که اړتيـا شـوه لـه ځـان د دفاع حق هر انسان لري.

يعنې په شريعت کې انکار يا کفر د جنګ سبب نه دی، بلکې سبب يې پر نورو تېری دی، مسلمان هغه وخت جنګ پيلوي چې بـل تيـری پر وکړي.

اما د همدې جنګ لپاره بيا شرايط هم شته چې قران يـا سـنت کـې ذکر شوي دي، مثلن: دومره وس به لري چې دښمن ترې سترګه وکړي، لکه {وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِـهِ عَـدُوَّ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ} [الأنفال: ٦٠]کې چې د همدې خبرې یادونه شوې ده. یو امیر به وي، لکه چې رسول الله ص په خپل وخت کې یوازینی امیر و، خپلواکه سرپنا به لري، لکه مدینه چې د رسول الله او اصحابو وه. که نامسلمان هم په دې جنګ کې داخلیږي نو باید د یوه تعهد او تړون له مخې وي، لکه رسول الله ص چې د مدینې له یهودو سره د میثاق مدینه په نوم د سیاسي ائتلاف یو تړون کړی و. د جنګ په اړه به د سیمې له مسلمانانو او اوسېدونکو سره سلا و مشوره شوې وي او د هغوی په غوښتنه به دا کار کیږي (الشوری: ۳۸) همداشان به یې مسلمانانو ته ګټه رسیږي نه دا چې تر بدو یې بدتر کړي، که په یوه جنګ کې دا شرایط پوره شي او اسباب یې هماغه وي چې موږ لوړ بیان کړل، نو بیا جنګ جواز لري، که نه هسې بانې د جنګ مجوز نه دي چې د خلکو ارام ژوند ور تنګ کړي او تر بدو بدتر ور په برخه کړي.

۲۴ /۱۱/۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمومیت او خصوصیت

هغه احکام چې د وخت، مکان او ټولنې غوښتنې يې د تغيير تقاضا نه کوي هغه همداسې عمومي پاتېږي. ديني احکام د عمومي احکامو په کټګورۍ کې راځي. مثلن: پر خدای ایمان راوړل یا ټول نبیان حق بلل، پر اخرت باور در لودل یا هم تر مرګ وروسته پر حساب و کتاب ایمان راوړل، د قطعي اوامرو او نواهي لیست، د لمانځنې برخه، نه د وخت له غوښتنو سره ټکر راوړي نه مکان د دې د تغيير تقاضا کوي او نه هيڅ کلتور و فرهنګ دې ته بدلون ور کوي.

دا ديني برخه ده او د دين لارښوونې عمومي وي، په اسماني اديانو کې يوه لويه برخه احکام هغه دي چې د انسانانو له ژوند او ورځنيو مسايلو سره تړلي وي. دا د شريعت برخه ده چې هر وخت يې د بدلېدا، تغييرېدا او بيخي ختمېدا احتمال وجود لري او خپله شرعي احکام همدا معنا لري چې لنډمهالي او خصوصي وي، يعنې په يوه زمانه کې کار ور کوي خو بله زمانه کې خلکو ته سختېږي، يو مکان يې د اداينې لپاره مناسب وي، بل کې بيا نه کېږي او يوه ټولنه يې غواړي، خو بله ټولنه بيا د بل ډول احکامو غوښتونکې وي.

د عموميت او خصوصيت په موضوع پوهېدل له موږ سره د زياتو مشکلاتو په حل کې مرسته کوي. نړۍ بدلېږي او غوښتنې له بدلېدا سره زياتېږي هم؛ په دې صورت کې موږ ته په کار ده چې اسماني احکام پر دوو برخو تقسيم کړو. دين او شريعت، لکه څنګه چې قران کريم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېل یاد کړي موږ یې هم سره بېل کړو او تر منځ یې د بېلوالي واضحې کرښې وکاږو.

د خصوص په برخه کې ځینې احکام یوازې د انبیاؤ ځانګړنه وي، ځینې د ټولنې برخه وي، ځینې کلتوري بنه لري، ځینې یوازې په یوه زمانه او خاص ځای کې را مطرح کیږي او داسې هم شته چې د ټولنو پرمختګ او د ټیکنالوجۍ را پیدا کېدا له کاره اچولي دي.

که موږ د دې احکامو په اړه فکر وکړو نو ژوندي مثالونه به یې پیدا کړو. دلته به موږ ته د ځینو ایاتونو تفسیر او پرې پوهېدا هم اسانه شي لکه د دین د تکمیل موضوع چې قران یاده کړې ده، خو شریعت یې نه دی یاد کړی. هغه استدلال چې د نړۍ د هر وخت هر ډول مسایل په قران کې شته او حل یې هم وړاندې کړی، ناسم فکر دی، نن زمانه کې په هیڅ صورت د تطبیق وړ نه دی او خلک یو ډول شکمن هم شي، که موږ د احکامو دا توپیر بیان کړو خپله دا مشکلات حلیږي.

یو بل مهم ټکی دا هم دی چې ټولنه مو بیا د هر ډول تحول او تغییر لپاره ذهنن چمتو وي، د دین په نوم به د پرمختګ خنډ نه جوړیږي او د هر پر مختګ مخه به له دین سره د ټکر په نوم نه نیسي. که زوړ تعبیر موږ سم ونیسو او د تعمیل کوښښ یې وکړو، نو یو لور ته خو هیڅ امکان نه لري؛ ځکه ځمکني شرایط هیڅ ورته جوړ نه دي او دویمه نکته داده چې د ګټې پر ځای زیان لري. اسلامي نړۍ د همدې زاړه تعبیر له امله په مشکلاتو کې را ګیر ده. زاړه تعبیرونه باید نه وي، هر وخت او مکان نوی لوښی دی چې نوې غوښتنې یې نوي احکام غواړي او دا یوه دنیوي چاره ده چې تر ډېره له اسماني احکامو سره تړاو هم نه لري، نو د دې لپاره لازمه ده چې نوي قوانین جوړې شي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه قوانین د خدای د احکامو مقابل ونه بلل شي، ځکه د خدای احکام د یوه شي په اړه دي او دا د بل شي، هغه تر یوه خاصه وخته، مکانه او ټولنې ځانګړي دي او دا د بل وخت، ځای او ټولنې غوښتنه ده، هغه له ثواب و عذاب سره تړلي مسایل دي چې یوازې دیني یا شرعي صبغه لري خو دا د دنیا مسایل دي چې ثواب و عذاب ور سره کار نه لري.

له لویه سره دا دوه بېل موضوعات دي چې باید تفکیک یې وشي، نه دې د قانون په جوړولو مسلمانان کافران ګڼل کېږي، ځکه د وخت غوښتنه ده او نه دې د دنیوي مسلو هرې برخې ته شرعي و دیني احکام ور ننباسي، چې په لوی لاس خپل ځانونه او نور انسانان په مشکلاتو اخته کړي.

دینونه یا شرایع د انسانیت د ګټې لپاره دي، که یوه تعبیر ګټه نه کوله انسانان یې باید په هر وخت کې تبدیل کړي، ځکه د شریعت یا دین له عمومي اساسي پیغام سره سمون نه لري او تغییر یې حتمي دی، دا مهم اصل دی چې په هر وخت کې د تطبیق وړ دی او په قران و سنت کې د دې لپاره خورا زیات دلایل هم وجود لري.

د دې مسلې په اړه زه د دین او شریعت توپیر تر سرلیک لاندې هم ږغیدلی یم چې هلته یې دلایل او مثالونه هم کتلای شئ او هم د پیغام د لومړي ټوک په دغه «پر شرعي تعبیر د زمان، مکان او کلتور اغېز» مقاله کې له مثالونو سره بحث پر شوی دی.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۲۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

له شرعي متنه د اجتهاد حق څوک لري؟

په دې برخه کې څو ټکي اړين دی چې لومړی پکې د اجتهاد تعريف دی، تر هغو وروسته چې اجتهاد وپېژندل شي، بيا يې پر دې اړخ رڼا بايد ولوېږي چې څوک د اجتهاد حق لري او ولې يې لري؟ ايا اوس هم لکه د تېر وخت د مسائلو د حل لپاره د يوه مجتهد اجتهاد کفايت کوي او که په دې اړه بايد زړه تګلاره تبديل شي، تر دې ښه بديلونه ورته وموندل شي، چې هغه د يوې کميټې له لارې مسائلو ته ځواب ويل دي، چې نن په ډېر ښه ډول دا کار ممکن هم دی؟ لومړی يې تعريف ته راځم:

الإجتهاد فِي اللُّغَة مَأْخُوذ من الْجهد بِفَتْح الْجِيم وَضمّهَا وَهُوَ الْمَشَقَّة والإجتهاد والتجاهد بذل الوسع والمجهود والتجاهد بذل الوسع كالإجتهاد وعَلى هَذَا يُقَال اجْتهد فِي الْأَمر أَي بذل وَسعه وطاقته فِي طلبه ليبلغ إِلَى نهايته سَوَاء كَانَ هَذَا الْأَمر من الْأُمُور الحسية كالمشي وَالْعَمَل أَو الْأُمُور المعنوية كاستخراج حكم أَو نظرية عقلية أَو شَرْعِيَّة أَو لغوية فَيُقَال بذل طاقته ووسعه فِي تَحْقِيق أَمر من الْأُمُور الَّتِي تَسْتَلْزِم كلفة أَو مشقة فَقَط وَلَا يُقَال اجْتهد فِي حمل قلم أَو كِتَابَة سطر أَو سطور عَمَّا لَيْسَ فِيهِ مشقة.(۱)

ژباړه: اجتهاد په لغت کې له جهد نه اخيستل شوی دی چې د جيم په زور يا پېښ مشقت ته وايي، اجتهاد او تجاهد د وس او هغه څه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وس يې پوره وي کارول دي، تجاهد هم لکه اجتهاد د وس کارول دي، له دې امله ويل کېږي چې (اجتهد في الأمر) يعنې خپل وس او توان يې د هغه په طلب کې مصرف کړ څو يې وروستۍ پايلې ته ورسېږي دغه چاره که له حسي امورو سره اړه لري لکه تګ او کار يا له معنوي امورو سره تعلق ولري لکه د حکم او رايې استخراج هغه که عقلي وي، يا شرعي يا هم لغوي، نو پر همدې اساس ويل کېږي چې هغه خپل وس او توان د هغې چارې په را برسيرولو کې ولګاوه چې تکليف او مشقت ورته حتمي و، يوازې په همدې برخه کې، داسې نه ويل کېږي د قلم په وړلو، يا يوې ليکې يا څو ليکو په ليکلو کې چې اصلن مشقت نه لري، خپل وس مصرف کړ.

الإجتهاد هُوَ استفراغ الوسع وبذل المجهود فِي طلب الحكم الشَّرْعِيّ عقليا كَانَ أَو نقليا قَطْعِيا كَانَ أَو ظنيا على وَجه يحس من النَّفس الْعَجز عَن الْمَزِيد عَلَيْهِ. (۲)

ژباړه: اجتهاد معنا په خپل ټول توان د يوه معقول شرعي حکم چې که قطعي وي يا ظني، را ايستل دي، ان پر دې حکم د زياتوب توان به په ځان کې نه ويني.

اجتهاد په لغوي معنا کې هم د خپل وس کارونې ته ويل کېږي او اصطلاح کې هم د لغوي معنا په رعايتولو کمې زياتونې پر شوې دي، له دې ښکاري چې څوک په دې لار کې د وس کارونې توان نه لري، لکه هغه څوک چې په عربي ژبه نه پوهېږي، هغه څوک چې شرعي متونو په معنا نه پوهېږي، هغه څوک چې د شريعت مقاصد، مفاهيم او موخې نه شي تشخيصولای او په دې لار کې نور هغه اړين ټکي چې د وس له کارونې سره په يو ډول نه يو ډول تعلق پيدا کوي، هغوی له لويه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د اجتهاد کولو ظرفیت نه لري، په ناحقه دې د خلکو وخت نـه ور ضایع کوي او نه دې په ناحقه فتواؤ خلک کمراهی ته ټېله کـوي چـې هم ځانونه په خراب کړي او هم د نورو دنیا و اخرت ور تبا کړي.

حَقِيقَة الإجتهاد على مَا يفهم من كَلَام الْعلمَاء استفراغ الْجهـد فِي إِدْرَاك الْأَحْكَام الشَّرْعِيَّة الفرعية من أدلتها التفصيلية. (۳)

ژباړه: د اجتهاد حقیقت د علـماؤ لـه ویناؤ داسـې فهمېږي چـې د شریعت له تفصیلي دلایلو د یوې شرعـي فرعـي مسلـې د ادراک لپـاره خپل ټول توان مصرفول دي.

والاجْتِهادُ: بَذْلُ الوُسْعِ في بُلُوغِ الغَرَضِ. (۴)

ژباړه: هدف ته په رسېدو کې له ټوله توانه کار اخیستل اجتهاد دی.

تر دې ځایه د اجتهاد پر تعریف خبره وه، زما په اند اوس به واضحه شوې وي چې اجتهاد د لغت او اصطلاح له مخې پوهان څه ته کاروي؟ تر دې وروسته بحث باید پر دې وکړو چې مجتهد څوک کېدلای شي؟ د دې لپاره کوم شرایط شته؟ که وي هغه په عقلي او نقلي تـول څـومره پوره دي؟ راځو همدې بحث ته:

د اجتهاد لپاره هغه اړین شرایط چـې فقهـاؤ ورتـه تعین کـړي دي، ځینو یې زیات ښودلي او نورو کم، د ځینو شرایطو یادونه بـه یـې دلتـه وکړم:

إِن شُرُوط الإجتهاد الَّتِي قررها الأصوليون فِيهَا بعض الِاخْتِلَاف من حَيْثُ الزِّيَادَة وَالنُّقْصَان وَيُمكـن لنـا أَن نقسـم هَـذِه الشُّرُوط قسمَيْنِ حَتَّى يحتويـا كـل مَـا ذكـر فِيهَـا بالإيجـاز الْقسـم الأول الشُّرُوط الْعَامَّة شُرُوط التَّكْلِيف وَهِي ١ الْإِسْلَام ٢ الْبلُوغ ٣ الْعقـل

(c) ketabton.com: The Digital Library

الْقسم الثَّاني الشُّرُوط التأهيلية وَهِي تتنوع إِلَى نَوْعَيْنِ الأول الشُّرُوط الأساسية وَهِي ١ معرفَة الْكتاب ٢ معرفَة السّنة ٣ معرفَة اللُّغَة ٤ معرفَة أصُول الْفِقْه ٥ معرفَة مَوَاضِع الْإِجْمَاع الثَّانِي الشُّرُوط التكميلية وَهِي ١ معرفَة الْبَرَاءَة الْأَصْلِيَّة ٢ معرفَة مَقَاصِد الشَّرِيعَة٣ - معرفَة الْقَوَاعِد الْكُلية ٤ معرفَة مَوَاضِع الْخلاف ٥ الْعلم بِالْعرْفِ الْجَارِي فِي الْبَلَد ٦ معرفَة الْمنطق ٧ عَدَالَة الْمُجْتَهد وصلاحه ٨ حسن الطَّرِيقَة وسلامة المسلك ٩ الْوَرع والعفة ١٠ رصانة الْفِكر وجودة الملاحظة ١١ الإفتقار إِلَى الله تَعَالَى والتوجه إِلَيْهِ بِالدُّعَاءِ ١٢ ثقته بِنَفسِهِ وَشَهَادَة النَّاس لَهُ بالأهلية ١٣ مُوَافقَة عمله مُقْتَضى قَوْله. (٥)

ژباړه: د اجتهاد هغه شرطونه چې اصولينو مقرر کړي، د زياتوب او کمي له اړخه يو څه اختلاف پکې شته، شونې ده چې موږ يې دوو کټګوريو ته تقسيم کړو، څو دواړه برخو کې هغه څه په لنډ ډول راونغاړل شي چې په اړه يې ويل شوي، لومړی ډول يې عام شرطونه دي د تکليف يا مکلفيت شرطونه بلل کيږي، لکه: ۱- اسلام، ۲- بلوغ، ۳- عقل، دويم قسم شرطونه يې د اجتهاد د اهل جوړنې دي چې دا بيا هم دوه ډوله لري، لومړی ډول يې اساسي شرطونه دي، لکه: ۱- د قران کريم معرفت، ۲- د سنتو معرفت، ۳- د عربي ژبې معرفت، ۴- د فقهي اصولو پېژندګلوي، ۵- د هغو مسائلو پيژندنه چې اجماع پر شوې وي، دويم ډول شرطونه د لومړي بشپړونکي دي، لکه: ۱- د براءت ذمه معرفت، ۲- د شريعت د مقاصدو پيژندنه، ۳- د کلي قواعدو پيژندنه، ۴-

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اختلافي ځایونو معرفت، ۵- په ښار کې د شته عرف په اړه پوهاوی، ٦- د منطق (فن) معرفت، ۷- د مجتهد عدالت او غوراوی، ۸- غوره طریقه او بهتر مسلک، ۹- تقوا او پاک لمني، ۱۰- پیاوړی فکر او دقت نظر، ۱۱- الله تعالی ته اړتیا احساسول او هغه ته دعا کول، ۱۲- پر خپل ځان باور او پر اجتهادي وړتیا یې د خلکو شاهدي، ۱۳- عمل یې باید د وینا د غوښتنې پر اساس وي.

په دې شرایطو کې که غور وشي، بیخي پر ځای شرایط او د عقل و نقل له مخې ډېر مهم هم دي. اسلام، بلوغ او عقل خو د مکلفیت دورې ته لا اړین دي، نو اجتهاد ته خو تر لمر روښانه ده چې ضروري دي، د قران کریم، سنتو، عربي ژبې او فقهي اصولو پېژندنه ځکه اړینه ده چې له دې پرته اجتهاد ممکن نه دی، هغه مسایل چې اجماع پر شوې وي؛ ځکه باید وپېژندل شي چې څوک اجماع حجت بولي لکه اهل سنت والجماعت نو د اجماع له مخالفته به ځان وساتي له دې امله باید د اهل سنت والجماعت مجتهد دغه موارد وپېژني، براءت ذمه باید ځکه وپېژني چې له دې سره د احکامو تعلق دی، د شریعت مقاصد باید مجتهد ته معلوم وي، که داسې ونه کړي، نو په خپل اجتهاد کې به سترې غلطۍ وکړي چې د شریعت عمومي روح ته به زیان ورسوي، کلي قواعد باید وپېژندل شي چې په جزئیاتو کې د هغو حق تر پښو لاندې نه شي، اختلافي او نااختلافي ځایونه باید ورته معلوم وي، په هغه ځای کې شوی اجتهاد باید وپېژني، که اړتیا شوه خپله هم د اجتهاد لار غوره کړي، که د اختلاف ځای درک نه شي کړای، نو د اجتهاد درجې ته هم نه رسېږي، د هیواد او ښار عرف ډېر مهم دی، د ځینو شرعي مسلو لوری او مسیر همدا کلتور او عرف ټاکي، له دې امله

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید د خپل ښار او هیواد له عرف سره بلـدتیا ولـري، د منطـق علـم یـو مهال ډېر اړین بلل کېده، ځکه یې د مجتهد په شرایطو کې راوړی البته له هغو کتابونو پرته چې د دغـه فـن اصـطلاحات یـې پـه خـلاص مـټ راوړي که د هغو پوهاوي ته اړین وبلل شي ، خو سهي ده؛ امـا لـه دې پرته فکر نه کوم چې د یوه مجتهد لپاره دې هماغه پخواني منطق اړین وي، د دې پر ځای اوسنی فلسفه، تـاریخ، ټولنپوهنـه او ځینـې جدیـد علوم که لازمي شي، ښه به وي. مجتهد باید عادل او نیک انسـان وي، که داسې نه وي په اجتهاد کې ممکن له انصاف او حق څرګنـدولو ډډه وکړي، خلکو ته د خیر او خواخوږۍ له مخې به له انصافه ډکه تګـلاره او د غوره مسلك بنسټ ږدي، تقوا او عفت د خلکو د باور لپاره اړین دي او هم د هغه دیانت لپاره، که څوك تقوا ونه لري، هغـه ممکـن پـه لوی لاس د شریعت مسایل په خپلو ناسمو اجتهادونو د ریخشند کړي، ځکه باید مجتهد تقوا ولري او هم عفت، د ښه او تېز فکر خاوند وي، که روغ فکر او ژور لید ونـه لـري، د مسـایلو عمـق تـه نـه شي متـوجې کېدلای، له دې امله بایـد دقـت نظـر ولـري او د مسـایلو ګـڼ اړخونـه ورڅخه پټ پاته نه شي، الله تعالی ته اړتیا احساسول انسان لـه تکـبر او بې ځایه غرور څخه ساتي، که څوك متکبر وي، هغه ته ممکن د خپل ځان او د هغه د اجتهاد په نسبت نوور علـماء او د هغـوی هڅـې کمـې وبریښي او هیڅ وخت له خپلې ناسمې خبرې د پر شا کېـدلو تابیـا ونـه لري، غرور او تکبر انسان پر خپل مسلك او خپل دریـځ کـه څـه هـم ناسم وي، درېدلو او ثابت قدمۍ ته هڅوي چې د یوه مجتهد لـه شـان سره نه ښایي، پر ځان باور په هر شي کې اړیـن دی، کـه یـو څـوك د کمترۍ په احساس اخته وي، هغه بیا دومره ستر کار ته اوږه هم نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کولای، نو لومړی باید مجتهد ډاډه شي چې زه د دې کار اهل یم او سر ترې ایستلای شي، له دې سره د هغه کار ته په کتو باید خلك هم ډاډ ور کړي، د مسایلو په حل کې رجوع ورته وکړي او دا شاهدي ور کړي چې هغه په خپلو هڅو د هغوی ستونزو ته ځواب ویلای شي، څو د هغه حوصله زیاته شي، د خپل کار پر اهمیت ډاډه شي او عملن یې ووینې چې ټولنې ته یې ګټه رسېږي، که د عمل او ینا ترمنځ تضاد پیدا شي، بیا د خلکو باور هم کمېږي او دا کار یې له تقوا سره هم ټکر دی، قران کریم دا خبره واضحه کړې ده چې په خپله وینا عمل نه کول د الله په نزد لویه ګنا ده، نو که مجتهد خپله دا کار کوي، هغه نه یوازې د خلکو باور ته زیان رسوي؛ بلکې د تقوا او پرهیزګارۍ له لیسته وزي چې د یوه مجتهد په توګه به په ټولنه کې ځای ونه لري.

اجتهاد ولې باید وشي؟ په ټولنه کې څه وخت اجتهاد ته اړتیا پیدا کېږي او که ونه شي نو څه به پېښ شي؟

د اجتهاد د اهمیت په اړه پوهان وايي:

إِن الإجتهاد فِي الْإِسْلَام أقوى دَلِيل على أَن ديننَا الحنيف هُوَ الـدّين الشَّامِل الخالد الوحيد الَّـذِي يُسَايِر ركب الحضارة الإنسانية عبر العصور والأجيال ويرحب بِكُل التغيرات الطارئة والمشاكل الناجمة من تجدّد الظروف والمصالح على اخْتِلَاف المجتمعات الإنسانية فِي مَشَارِق الأَرْض وَمَغَارِبهَا ويعرض لَهَا حلولا مُنَاسبَة فِي ضوء الْأَحْكَام الْكُلية وَالْأُصُول الثَّابِتَة من الْكتاب وَالسّنة. (٦)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: په اسلامي دين كې اجتهاد هغه پياوړى دليل دى چې زموږ حنيف دين هر زمان ته شامل او يوازينى هغه تل پاتى دين ښيي چې د انساني تمدن له كاروان سره يې په هره زمانه او هر نسل كې هممهالـه سفر كړى دى، هر ډول ناڅاپي تغيراتو او د حالاتو له نوي كېدا يـا هـم په ختيځ و لويديځ كې د انساني ټولنو د اخـتلاف لـه املـه چـې كـومې ستونزې رادبره كېږي، هغو ټولو ته هركلى وايي او د كلي احكامو او لـه كتاب و سنت څخه د ثابتو اصولو په رڼا كې مناسب حل ورته وړانـدې كوي.

ياد كتاب ليكي:

إِن مسَائِل الْعَصْر تتجـد ووقـائع الْوُجُـود لَا تَنْحَصِرـ ونصـوص الْكتـاب وَالسّـنة محصـورة محـدودة فَكَـانَ الإجتهـاد فِي الْأُمُـور المستحدثة حَاجَة إسلامية ملحة لمسايرة ركـب الْحَيَـاة الإنسـانية تَلْبِيَة لهَذِهِ الْحَاجة قد قَامَ الصَّحَابَة رَضِي الله عَـنْهُم وَمـن بعـدهمْ من التَّابِعين وأتباعهم وأئمـة الْإِسْلَام وفقهـاء الْأمـة بالإجتهـاد فِي الْمسَائِل المسـتجدة فِي عصـورهم وَصَـارَ الإجتهـاد منحـة ربانيـة مستمرة يتمتع بهَا الْمُسلمُونَ بجهود الْمُجْتَهـدين الْأَكفـاء فِي كـل زمَان وَمَكَان وَلم تكن خَاصَّة بعصر دون عصر وبمصرـ دون مصرـ حَتَّى يفهم ونعوذ بِاللَّه تَعَالَى أَن رَحْمَة الله عز وَجل صَـارَت عقيمـة بعد ذَلِك وانقطعت عَن الْعلمَاء الْمُتَأَخِّرين المتـأهلين وَلَا شـك أَن هَـذَا الإعتقـاد بإنتهـاء الإجتهـاد والمجتهـدين تحجـر رَحْمَـة الله الواسعة وَحكم على قدره وقضائه بِدُونِ علم يشـبه بصـيحة فِي وَاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَنفخ فِي رماد أَمَام قَول الله عز وَجل {وَآخَرين مِنْهُم لما يلْحقُوا بهم وَهُوَ الْعَزِيز الْحَكِيم ذَلِك فضل الله يؤتيه من يَشَاء وَالله ذُو الْفضل الْعَظِيم} الْجُمُعَة: ٣٢.

ژباړه: د زمانې مسلې نوې کېږي او د پېښو وجود معلوم تعداد نه لري، د قران کريم او احاديثو نصوص محصور او محدود دي، نو په نوې چاروکې اجتهاد يوه اړينه اسلامي اړتيا وه چې د انساني ژوند قافله ورسره روانه پاتې شي، همدې اړتيا ته په کتو اصحابو رضي الله عنهم، تر دوی وروسته تابعينو، اتباع تابعينو، اسلامي امامانو او د امت فقهاؤ ټولو په خپلو وختونو کې د نويو مسايلو لپاره اجتهادونه کړي دي، اجتهاد يوه تل پاتې الهي لورينه ده چې مسلمانان په هره زمانه او مکان کې د وړ مجتهدينو له اجتهاده په استفادې ور نه گټه واخلي، دا الهي پيرزوينه په يوه خاصه زمانه پسې ځانگړې نه ده او نه هم تر يوه خاص ښار پورې، چې بله زمانه او ښار کې به نه شي کېدلای، په دې کې شک نه شته چې د اجتهاد او مجتهدينو د ختم باور د پراخ الهي رحمت رابندول او د هغه پر قدر و فيصلې له علم پرته حکم دی چې د دې الهي قول په وړاندې په يوه دره کې د نارې يا هم ريگو ته د ور پوکلو حيثيت لري چې وايي: او له دوی پرته ځينې نور دي چې دوی نه دي ورسره مخ شوي، دی غالب د حکمت خاوند دی، دغه الهي پيرزوينه ده چې الله يې غواړي هغه ته يې ورکوي او الله د سترې پيرزوينې خاوند دی.

وَعَن أنس بن مَالك رَضِي الله عَنهُ أَن النَّبِي صلى الله عَلَيْهِ وَسلم قَالَ مثل أمتِي مثل الْمَطَر لَا يدرى أَوله خير أم آخِره، هَذَا

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَلَا يسوغ لأحد أَن يَدعِي أَن الْأَئِمَّة الْمُجْتَهدين الْمُتَقَدِّمين استوعبوا كل مَا هُوَ كَائِن إِلَى يَوْم الْقِيَامَة لِأَن اسْتِيعَاب مَا كَانَ وَمَا يكون من صِفَات الله عز وَجل الَّتِي لَا يُشَارِكهُ فِيهَا أحد غَيره. (۷)

ژباړه: او له انس بن مالک رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وويل: زما د امت مثال د باران په شان دی چې د اول او اخير د خير په اړه يې څوك نه پوهېږي، له دې وجې بايد هيڅوك دا ادعا ونه کړي چې تېرو مجتهدينو تر قيامته ټولو پېښېدونکو مسايلو تـه ځواب ور کړی؛ ځکه د تېرو او راتلونکو پېښو علمي احاطه له هغو الهي صفاتو څخه ده چې هيڅوك له الله تعالی سره په دې صفت کې شريک نه دي.

د پېښو په اړه هيڅوك حد نه شي ټاکلای چې دومره به وي، اما د شريعت متون په خاص شمېر او تعداد کې را محدود شوي دي، که د اجتهاد دروازه خلاصه نه شي، نو د مسايلو ځواب ويل به ګران شي، خلك به له ستونزو سره مخ شي، ژوند به ودرېږي او د بشري ټولنو له تېز او په لنډ وخت کې له تغيير منونکي کاروان څخه به دينپالان پاتـه شي، د وخت غوښتنو ته به ځواب نه شي ور کولای او بالاخره بـه بشر-مجبور شي چې د دين کمبله ور ټوله کړي؛ د دې لپاره چې دين او شريعت پر خپل ځای پاته شي، خلکو ته د سرخوږي پر ځای د هغوی د ستونزو درمل شي، بايد د اجتهاد لار پرانيسې وي.

اجتهاد نن هم بايد لکه د پخوا په شان د يوه فرد کار او مسوولیت وي، که نن حالات داسې شوي دي چې دغې تګلارې تـه بدلون ور کړل شي؟ د اجتهاد په اړه د يوه فرد هڅې ډېرې بريالی دي او کـه د يوې ډلې او کمېټې؟ زما په اند ډله هره وخته تر فرد مصؤنه وي، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتهاد په اړه هم جمعي هڅې تر فردي هغو ګټورې دي، ځکه په فردي کې د خطا امکان زيات وي او جمعې هڅې که څه هم له خطا پاکې نه شي بلل کېدلای، اما نسبتن تر فردي هڅو ښې ګڼل کېدلای شي، همدې نکتې ته په يوه حديث کې هم اشاره شوې ده:

عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا».(۸)

ژباړه: له ابو موسی الاشعري رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وويل: يو مومن د بل مومن لپاره ودانۍ حيثيت لري چې يوه برخه يې بله ټينګوي.

دا بيخي بهترين مثال دی، د يوه مجتهد کمزوري بل ورته په ګوته کوي او هغه ترې تېرېږي، که يوه خطا کړې وه بل يې ورته په ګوته کوي او هغه خپله خطا پرېږدي، د تېرو امامانو له خطاګانو سره وروسته مجتهدينو همداسې وکړل يا هم د هغوی د عصر فتواوې چې د دوی له عصر سره يې سمون نه درلود، علماؤ همداسې چلند ورسره وکړ، ځکه اجتهاد په غير منصوصي مسلو کې کېږي چې وخت ناوخته تغيير هم کوي او له يوې زمانې بلې ته د زيات تغيير امکان لري، حتا په يوه زمانه کې د ټولنو په تغيير دغه مسايل تغيير کوي چې ښه مثال يې د امام شافعي رحمه الله قديم او جديد مذهب دی چې اول يې په عراق او دويم يې په مصر کې پنځولی دی. په قديم مذهب کې هغه د يوه شي په اړه يو ډول نظر ورکړی دی او د جديد مذهب له مخې يې بل ډول حکم پر کړی دی، دا ځکه چې د ټولنې غوښتنې يې په نظر کې نيولې دي او د هغو تقاضا همدا وه چې حکم ته تغيير ورکړي. پوهان يې په اړه وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وأن الاجتهاد الجماعي يجعل الثقة أكبر في الأمور التي تم التوصل إليها في الفتاوى والأحكام، سواء في نفس المجتهد، أم في نفس القارئ، أو المستفتي. وذلك لأن رأي الجماعة أقرب إلى الصواب من رأي الفرد، مهما كان الفرد قد بلغ ونبغ في العلم، فعندما تجتمع العقول، وتلتقي الأفكار، ويكثر النقاش، قد تبرز أشياء لم يكن أحد ليحسب لها حساب، وقد تتغير الفتوى من أجل بعض المناقشات. (٩)

ژباړه: جمعي اجتهاد د هغو چارو د فتوا او احکامو په اړه چې پرېکړه پرې شوې وي ډېر زيات باور رامنځته کوي، دا باور که د مجتهد په اړه وي، يا د لوستونکي يا هم د پوښتونکي. دا ځکه چې د يوې ډلې رايه د فرد تر رايې که څه هم ډېر زيات علم يې کړی وي، حق ته نژدې وي؛ نو کله چې ګڼ عقلونه سره يوځای شي، بېلابېل افکار سره کېوزي، مناقشه زياته شي، داسې څه را برسيره کېږي چې هيڅا به يې په اړه فکر لا نه وو کړی، او کله د ځينو مناقشو له امله فتوا ته تغيير ور کول کېږي.

كما أن التحديات والنوازل، وكثرة الأمور المستجدة، وظهور القضايا المعقدة في هذا الزمان، والتي تحتاج إلى شرح مفصل من أهل الاختصاص الثقات، والتي قد ينتج عنها تفرعات كثيرة جدا في القضية الواحدة، تؤكد ضرورة الاجتهاد الجماعي، ويتحتم على المجتهدين أن يجتمعوا ليقولوا كلمتهم الجماعية، التي تخدم مصلحة الإسلام، والتي تكون بعيدة عن أي مؤثرات خارجية.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ومما يزيد من أهمية الاجتهاد الجماعي في هذا العصر، وجود جماعات إسلامية كثيرة، وكثرت النزاعات حتى وصل الخلاف في بعض الأحيان، أن تختلف الجماعات في أصول الدين، وفي صلب العقيدة، فلا بد من وجود العلماء الكبار الذين تثق بهم الأمة ليفضوا هذا النزاع، ويعيدوا الأمة إلى الدين الحق الذي يريده الله ورسوله. (۱۰)

ژباړه: نن سبا چېلنجونه، پېښې، نوي امور او ډېرې پېچلې قضيې رامنځته کېږي چې د باوري متخصصو کسانو له لوري بايد په مفصل ډول تشريح شي، داسې قضيې چې ممکن د يوې قضيې ګڼ بعدونه را برسيره کړل شي چې دا نور هم د جمعي اجتهاد پر اړتيا ډېر ټينګار کوي، مجتهدينو ته په کار ده چې يوځای شي څو يې خبره د يوې ډلې شي چې د اسلامي مصلحت لپاره اړينه ده او همداشان به د جماعت دريځ له هر ډول خارجي اغېز څخه لرې ساتل شوی وي.

د ګڼو اسلامي ډلو او هغو اختلافاتو وجود چې ځينې وختونه دغه ډلې د دين او عقيدې په اصولو کې شخړو ته اړباسي، هم يې نن سبا د جمعي اجتهاد اهميت ډېر کړی دی؛ په دې وخت کې د داسې سترو عالمانو شتون حتمي دی چې امت پرې باور وکړي، هغوی دغه اختلاف ختم کړي او امت هغه حق دين ته را وګرځوي چې الله او د هغه رسول يې غواړي.

دا بيخي روښانه خبره ده چې د يوه کس په نسبت ډېر کسان ښه پرېکړه کولای شي، ځکه نو الله تعالی د دغه امت يو صفت د چارو په اړه د مشورې هم ياد کړی دی، شورا يې ډېر بهترين اصل دی، که د

(c) ketabton.com: The Digital Library

واک او قدرت په چارو کې مشوره اړینه وي، نو د علم او دین په اړه بیخي اړینه ده، ځکه دا مسایل پر اجتماعي او فردي ژوند اغېز لري، نو که ناسمه فتوا ور کړل شي، ممکن د خلکو ژوند ناحقه ډېر متاثر کړي، د دې لپاره اړینه ده چې د مسایلو په ورکړه کې له ډېر احتیاط څخه کار واخیستل شي چې تر یوه مجتهد دغه کار یوه ډله ډېر ښه کولای شي.

نن یوازې هغه مسایل هم نه دي چې صرف دیني بعد ولري، له دیني او شرعي بعد سره اقتصادي، طبي، سیاسي، نظامي، کلتوري، تاریخي، ټولنیز او داسې نور بعدونه هم لري، له دې امله یو کس دې ټولو بعدونو ته نه نظر کولای شي او نه دومره علم څوک لري چې پر دې ټولو ابعادو دې ژور نظر وکړي چې ور کړې فتوا یې په یوه برخه کې هم ټولنې ته ستونزې او حساسیتونو را ولاړ نه کړي. د دې لپاره چې ټولنه هم ارامه وي، له دین سره د خلکو د تنفر او فاصلې اخیستلو سبب هم نه شي، اړین ده چې د فتوا چارې یوه داسې ډله مخته یوسي چې له دیني عالمانو نیولې بیا د یادو برخو تر تخصصي کسانو پوري ټول پکې برخه ولري او د فتوا تر ور کړې مخکې د دې ټولو کسانو نظرونه په داسې فضا کې واخیستل شي چې بشپړه د بیان ازادي او د انساني حقوقو درناوی موجود وي، هر کس خپله رایه د خپلو علمي، منطقي او معقولو دلایلو په رڼا کې وړاندې کړي، چې ممکن همدغه مناقشات د ځینو فتواؤ مسیر بدل کړي.

۲۹/۵/۲۰۲۱

سرچینې:

۱) (إرشاد النقاد إلی تیسیر الاجتهاد (ص: ۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲) (إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۸)
۳) عقد الجيد في أحكام الاجتهاد والتقليد (ص: ۳)
۴) مقام الرشاد بين التقليد والاجتهاد (ص: ۲۱)
۵) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۸- ۱۰)
٦) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۱۱)
۷) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۱۱- ۱۲)
۸)مسلم: ۲۵۸۵.
۹) المجامع الفقهية وأثرها في الاجتهاد المعاصر (ص: ۱۷)
۱۰) (المجامع الفقهية وأثرها في الاجتهاد المعاصر (ص: ۱۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عباداتو کې شته پيغامونو ته نه پاملرنه

عبادات له دې سره چې د الله لپاره دي، ثواب لري، د زړه سکون او روحي ډاډ پکې شته، ځينې مهم پيغامونه د انساني ټولنې او ژوند لپاره هم لري، چې هغو ته يې له بده مرغه مسلمانانو توجو نه ده کړې.

د لمانځه په صف کې دې نژدې سره درېږي، چې د يوه پښه له بـل سره ولگېږي او اوږه يې له اوږې سره ولگېږي(۱)، په دې توگه بـه هـم صف منظم و برابر شي او هم به هغه حکمت تر لاسه شي چې پـه دې کې نغښتی دی. د نژدې درېدلو يو حکمت د مسلمانانو ترمنځ مينه پيدا کول دي، د هغوی زړونه سره نژدې کـول دي، ځکـه څـوك چـې سره خپه وي هغه نژدې نه درېږي، حتمن هڅه کوي چې يو څه ځنې جـلا ودرېږي، خو حديث امر کړی دی چې نژدې ودرېږي، نو پـه دې سره يو بل ته نژدېکت پيدا کېږي او ترمنځ يې د مينې سبب کېږي.

اما که زړونه سره بېل وي، خو پښې سره نـژدې وي، نـو بيـا اسـاسي پيغام نه دی تر لاسه شوی، ځکه د دين د راتلو اساسي هدف لـه بـدې ورځې خلك سمې ته راوستل دي، نو که د انسانانو د ښې ورځې سبب نه شي، معلومه خبره ده چې اساسي هدف ورك دی او خلك يـې پـه موندلو نه دي بريالي شوي.

د وږي، پياز او گندنې د بوی تر ورکېدا له مسجد څخه منعـه هـم د دې لپاره وه چې نورو انسانانو ته له دې بوی څخه په عبادت او عبادت خانه کې اذيت ونه رسېږي، زموږ خلك اوس د وږې پر ځای نسـوار،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چرس، هېروپين، پان او دې ته ورته نور شيان کاروي چې تر گندنې او پیاز يې بد بوی ځي.

د موټرو مستري د کار په جامو کې جومات ته راځي چې هم مسجد گنده کوي، هم يې بوی ځي او هم ورسره د نژدې ولاړ کس جامې خرابوي، دا يې وړه نه خوړلې، خو تر اوړه يې ډېر زيان جومات، خلکو او د هغوی جاموته ورساوه.

پنځه وخته اودس کول، که جنب وي، غسل کول، هر وار خوله پاکول، پزه پاکول، مخ مينځل، لاسونه او پښې مينځل، پر سر لاس تېرول، د غوږونو پاکي، دا بيا انسان ته د ښه باډسپلينه اوسېدلو، پاکې خيال ساتلو، د خولې بوی نه تلو، په مجلس کې په پزه گوتې نه وهلو، د پښو له بوی څخه خلاصون، د خيرن غوږ پر ځای پاک غوږ ساتلو او د نامنظمو ويښتانو پر ځای د منظمو ويښتانو جوړولو پيغام راکوي، خو له بده مرغه چې څوك ډېر لمنځونه کوي، اودسونه کوي، هغه تر نورو په دې شيانو کې ډېر بې پروا وي او هيڅ خيال يې نه ساتي.

د پنځه وخته لمونځ، په کال کې پر معلوم وخت روژه، هر لمانځه لپاره ټاکلی وخت، د حج معين شوی وخت مسلمان ته په خپل ژوند کې د منظم اوسېدنې پيغام ور کوي، يو مسلمان بايد په خپل ژوند کې د هر کار لپاره مهال وېش ولري، د هغه دين ده ته مهال وېش ور کړی دی، د لمانځه لپاره وختونه، د روژې لپاره وخت، د حج لپاره وخت، د اعتکاف لپاره وخت او ځای، د کاروبار په لين کې ځينې کارونه حرام او نور بيا روا، د يوه شي پر بل مخته کول، لکه اودس تر لمونځ، دا هر يو يې بېل بېل پيغام لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهال وېش موږ ته راښيي، د وخت او زمان غوښتنو ته پام کول را په ګوته کوي، ځينې کارونه چې د انسان په ګټه وي هغه کول او له بېهوده کارونو د ځان ساتنې پيغام را کوي، د لومړيتوب په اهميت مو پوه کوي.

عبادت ته د پاکې جامې، پيغام دادی چې له حرامو به هم ځان ساتي، په روژه کې له ښځو، له څښاك او خوراکه منعه همدا پيغام لري چې د بل مال به نه خوري، له غيبت او کنځلو منعه همدا را ښيي چې خلکو ته بايد په ژبه او لاس زيان ونه رسول شي، پر پاك ځای درېدل، دا په ګوته کوي چې د بل ځمکه به نه غصب کېږي، پر همدې غصب ځمکه لمونځ نه روا کېږي، ځکه لمونځ پاکي غواړي او دا ځای پاك نه دی. د استنجا هدف دادی چې انسان به خپل دواړه فرجونه له حرامو کارونو ساتي، يوازې دا کار چې له بولو يې پاك کړه، پر پيغام بايد بسنه ونه شي، عمق ته يې بايد ورسېږو، قران کريم يادونه کړې ده چې صلات له فحشا او بدو کارونو منعه کوي(عنکبوت: ۴۵)، همدا راته ښيي چې نه يوازې بايد له بولو پاك وي، بلکې له حرامو کارونو به بايد وساتل شي. که د الله په امر يو کس خپل فرج له بولو پاکوي، نو د الله په امر يې بايد له حرامو کارونو هم وساتي.

د صدقاتو ور کولو، سرسايې ادراينه، خيراتونه او نور همدا پيغام لري چې د ټولنې يوه برخه تر پښو لاندې کول غير انساني کار دی، هغوی ته لاس ور کړئ را پورته يې کړئ، په ستونزو کې مرسته ورسره وکړئ، مالي مشکلات يې حل کړئ چې هغوی هم ستاسو په شان شي او دا دولت د يوې ډلې په لاس کې پاته نه شي چې د ټولنې لپاره بدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغېزې لري، دا رنګه له بيت المال څخه د ټولنې بې وزلانو ته بايد مرستې ووېشل شي (حشر: ۷).

د انسان وقار او شرف د ساتنې لپاره شريعت مسلمان ته لار ښوونې کړې دي، که له يوې ښځې سره مخ شي، بايد خپل وقار په سپي سپي کتلو تر پښو لاندې نه کړي، سترګې دې ټيټې کړي، دا حکم نه يوازې نر ته دی، بلکې ميرمنې ته هم دی، هغه هم بايد شرافت او وقار وساتي، حتا که لمانځه ته ورتګ وي، هم بايد په ځغاسته ور نه شي، په دې سره هغه خپل وقار د خلکو په سترګو کې ختموي، لمانځه ته بايد ډېر ارام ور شي، په بې ځايه درز و دروز او هله هوله دې خپل وقار تر پوښتنې لاندې نه راولي.(۲)

له بل کس سره دې مخامختيا ښه په ورين تندي وي، د ټولنې له خلکو سره دې ښې خبرې کوي (بقره:۸۳)، په ټولنه کې يو انسان هم د يو چا زوی وي، د بل چا پلار وي، د بل کس ورور وي، د بل ګاونډی وي، له بل سره په سفر ملګری وي، د نورو بيا قريب وي، نو له دې امله بايد يو د بل احترام وساتل شي، له مور و پلار سره ښه کول، له خپلوانو سره، له يتيمانو سره، له مسکينانو سره، له قريب ګاونډي سره، له هر ډول همسايه سره، د لارې له ملګري سره، له مسافر سره، له مزدورانو سره ښه کول د دين امر دی (نساء: ۳۶) که لمونځ کول او روژه نيول د الله امر وي، خلک يې له همدې وجې کوي، نو دا پاس ټول هم د الله امرونه دي، بايد د لمانځه په شان يې خيال وساتل شي، ډېر د افسوس ځای دی چې مسلمانان پر لمانځه سر ور کوي، خو خپلوي نه ساتي، د همسايه خيال نه ساتي، په موټر کې در سره ناست کس په سګريټ او نسوارو خپل د ځنګ ملګري او د ټولو موټر کسانو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

تکليف رسوي، د ټولنې بې وزله او بې وسه طبقه تر پښو لاندې کوي او حقوق يې نه ور کول کېږي، زموږ اخلاق انساني او شرعي نه دي، موږ د هغه چا احترام کوو چې يا تر موږ په زر او زور کې بالا وي يا هم نه احترام يې په ټولنه کې راته پيغور ګرځي؛ له دې پرته د بل چا احترام کول، ښه په ورين تندي ورسره روغبړ کول، زموږ د پښتنو عادت نه دي او نه د دې لپاره زموږ په تعليمي نصاب کې يو څه شته او نه زموږ ويناوال دې لور ته پام کوي.

له دې سره چې په دين او شريعت کې پر نظافت ډېر ټينګار شوی دی، هر لمانځه ته د پاکي امر دی، د مسواك امر راغلی دی، د جامې د پاکۍ او ځای د طهارت امر راغلی دی، خو بيا هم د پښتنو کوڅې، د کور مخ، د دوکان مخ، له کور او دوکان سره شته لښتي يا چرۍ، موټر، موټرسايکل، ګوټ، څپلۍ، خپل کور، د اوسېدنې خونه، د څښاك او خوراك لوښي به خيرن وي، له دې ښکاري چې د دين اساسي پيغام نه موږ ته رسول شوی دی او نه يې موږ د پوهېدنې هڅه کړې ده.

شريعت کې د اودس لپاره د يو وار مينځلو او درې واره مينځلو جواز راغلی دی، که د بدن غړي پاك وي، نو يو وار مينځل هم کفايت کوي او که خيرن وي، په دوړو وي، خولې شوي وي، بيا دوه يا درې واره ومينځل شي، خو تر دې اضافه نه، که اړتيا وه په صابون يا شامپو دې ومينځي، حتا که د ويالې پر غاړه ناست وي، لا به هم تر درې واره اضافه مينځل نه کوي. دا يې له اسرافه د مخنيوي لپاره ورته ويلي دي، نو يو څوك چې د اودس په اوبو کې اسراف بايد ونه کړي، هغه بايد له اوبو او د ژوند لپاره له بل هر اړين شي سره څومره احتياط وکړي؟ مګر زموږ خلکو د اوبو يو اينچ پيپ کوڅې ته را ايستلی وي، موټر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مينځي. دا فکر نه ورسره پيدا کيږي چې موټر په کمو اوبو هم مينځل کيږي، نو دومره اوبه ولې بايد ضايع شي؟

په قران کريم کې د خوراک او څښاک تر بيان وروسته الله وايي اسراف مه کوئ(انعام: ۱۴۱، اعراف: ۳۱)، خو زموږ د واده وليمه، خيرات او ميلمستياوې خوراکي توکي پر امبار خورځوي. جالبه داده چې په اسلامي هيوادونو کې داسې يوه اداره نه شته چې اضافه خوارکي توکي يې تر اړمنو کسانو رسوي، خو په غير اسلامي هيوادونو کې شته. که رښتيا ووايم نو په اسلامي هيوادونو کې بايد مسکنت ختم شوی وای، ځکه د صدقاتو، سرسايې، خيرات، ميراث، خپلوانو ته ورکړه، مهر، د لانبېدو په ورځ ورکړه او داسې نورو ورکړو ترڅنګ د مسلمانانو چارواکو ته امر شوی دی چې له بې وزلانو سره له بيت الماله مرسته وکړئ چې د ټولنې طبقاتي سيستم ختم شي، يوه ډله بله تر پښو لاندې نه کړي، شتمنه طبقه د ټولنې د سرخوږي سبب نه شي، له دې ټولو سره بايد په اسلامي هيوادونو کې مسکنت او فقر له منځه تللی وای، خو له بده مرغه چې له منځه نه دی تللی، بلکې غير اسلامي هيوادونه له اسلامي هيوادونو سره مرسته کوي چې د هغوی د فقيرانو لاس نيوی وکړي او هلته شته د فقرګراف راکم کړي.

له دې ښکاري چې زموږ ټولنه څومره د دين له اساسي پيغامونو لرې شوې ده، څومره يې يوازې شکليات را ټينګ کړي دي او له ماهيته يې ناخبره دي.

۱۱/۴/۲۰۲۲

سرچينه:

۱)بخاري، کتاب الاذان، باب الزاق المنکب بالمنکب...ح: ۷۲۵)

(۲)بخاري، کتاب الاذان، باب لا يسعی الی الصلاة مستعجلا، وليقم بالسکينة والوقار،ح: ۶۳۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قران کريم د ترجمې او تفسير وړ کسان

د قران کريم د ترجمې لپاره بايد وړ کسان را مخته شي، قران د اسلام اساسي کتاب دی، ناسمه ترجمه او تفسير يې ګڼې ستونزې را ټوکوي. له بده مرغه چې په افغانستان او پاکستان کې ډېر داسې کسان دغه کار کوي چې نه يې قران کريم په سم ډول درک کړی دی، نه يې عربي ژبه زده ده، نه د اسلامي عمومي او خصوصي احکام پېژني، نه اصول او فروع سره جلا کولای شي او نه هم د دين او شريعت پولې بېلولای شي.

نااهل کسان که دې چارې ته لاس ور واچوي، ټولنې او حکومتونو ته ډېر سرخوږی جوړولای شي، ځکه د قران کريم احکام له ټولنې سره مستقيمه اړيکه لري، که يو مفسر يې ناسم تفسير کړي، له ټولنې سره يې ټکر کړي، د حکومت او د وخت د نظام خلاف يې له قران کريم څخه د بغاوت تفسيرونه ور کړل، نو يوه ارامه ټولنه به تشنج ته ټېله کړي.

د تفسير لپاره ځيني مهم اصول ما د دې لړۍ په مخکې کړۍ کې تشريحي کړي دي، دلته يې يوازې پر زيان خبرې کوم چې څوک په عربيت نه پوهېږي، له بلاغي علوم سره اشنا نه وي، ګرامر يې نه د خپلې ژبې زده وي او نه د عربي، په حقيقت و مجاز يې شک نه وي، تمثيل يې ورته حقيقت ښکاري، اخروي مسايل يې دنيوي کړي وي، د خدای کارونه يې انسان ته خاص کړي وي، د انسان کار يې خدای ته ور کړی وي، له قران کريم څخه يې دا فهمولې وي چې د الله او رسول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځیني واکونه موږ هم لرو، له قرانه یې دا زده کړې وي چې په ټولنه کې ډلې او فرقې جوړې کړي، نفرت خپور کړي، خلك سره خپه کړي، هر کس یې ځان ته تګلارې وټاکي چې مخالفت یې د هغې ډلې له مفکورې سره سم د کفر معادل وي.

دا د ټولنې لپاره ناسور دی، ټولنه به تر هغه وخته له دې ناسور څخه کړېږي چې هوښیار او پوه کسان ددې ستونزې د حل لپاره له مناسبو حللارو سره را وړاندې نه شي. د حکومتونو مسوولیت دی چې له دیني چارو سره تړلې ادارې یې دغه فرصت نااهلو کسانو ته ور نه کړي او په ټولنه کې دې خلا ته مناسب کسان ومومي او د ټولنې دا اړتیا پوره کړي، د ستونزو په حل کولو ټولنه له ناسور څخه خلاصه کړي.

دلته نه یوازې د الله له کتاب سره ظلم کېږي، بلکې له ټولنې، الهي مخلوق، حکومت، افرادو، ډلو او قومونو سره هم کېږي. دوی نه د الله کتاب په پیغام سم خبر شوي دي او نه یې د فهمولو سمه هڅه کړې ده، نه د قران په ژبه پوهېدلي دي، نه یې خپله زده ده، ترجمه یې داسې وي لکه په ختهو کې چې مزل کوي، احکام یې د ټولنې، زمان او مکان له قید څخه وتلي وي، د دې پر ځای چې ټولنې ته په خیر تمام شي، شر ورته پېښوي، د نظام د پښو ټینګولو پر ځای یې پښې کاږي، د خلکو د اتحاد پر ځای بې اتفاقي جوړوي، قوم ته د ګټې پر ځای تاوان راوړي، د الله په کتاب ډلې جوړوي، یوه یې بله کافره بولي، حکومتونه کافر ګڼي، د ټولنې د کاروبار مخه نیسي، هر څه سود ورته ښکاري، خو په زیارت کې منجور ته ور کول کېدونکي پسونه، غواوې، پیسې بیا پروا نه لري، هغه نه سود دی، نه حرام دی، نه بدعت دی، راډیو بدعت وه، ټیلفون حرام و، ټلیویزیون حرام و، عکس ناروا و، ټولنیزې رسنۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کفارو مشابهت و، پتلون د کافر لباس و، ټایي کافره شوې وه، مکتب د کفر مرکز و، بانک د سود په نوم د حرمت ټاپه وخوړه او د دې ورته ډېر نور کارونه چې یوازې یې ټولنې ته سرخوړی جوړ کړی دی، حکومت یې له چېلنجونو سره مخ کړی دی او خلک یې د خدای پر ځای مخلوق ته روان کړي، کعبې ته تللې لار یې ورکه کړې ترکستان یې په مخه کړی، په دې توگه یې هم ځان بې لارې کړی او هم ټولنه.

قران کریم د دې لپاره تفسیرېږي چې د خپلو مسلکونو موقف په ثابت کړي، د قران کریم یو ثابت ایت داسې تاویلېږي چې له یوه کمزوري، خبر واحد حدیث سره یې تطبیق پیدا کړي، د قران کریم تفسیر خپله قران کې نه کتل کېږي، ان پر قران کریم زیاتوب د کمزورو روایاتو او پوهانو د خبرو په وسیله لا کېږي، دغه به څه ډول تفسیر وي؟ که د الله کتاب دومره کمزوری شي چې واضح ایت یې د یوه حدیث لپاره تاویل شي، د عالم قول په ثابت شي، د خپل موقف لپاره پکې وکتل شي چې تاییدونکي مواد ځنې چاڼ شي، دا به له کتاب الله سره انصاف وي او که د هغه په حق کې سراسر ظلم؟!

قران کریم باید په قران تفسیر شي، تصریف ایات د قران تر ټولو غوره تفسیر دی، که نه په عربي محاوره کې د دې لپاره غوره مثالونه شته چې د قران کریم په متن زموږ سر را خلاص کړي، قران کریم باید داسې وکتل شي چې هغه څه وایي، بس حق وگڼل شي، د خپل مذهب، موقف او وختي له جوړ شوي ذهنیت سره یې د برابرولو هڅه د قران کریم په حق کې ظلم دی، دا باید په هیڅ توگه ونه شي.

۱۸/۴/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسيار نکاح او شرعي حکم يې

ليکوال: محمد عدنان القماز

ژباړه: زبير افغان

مسيار نکاح د نورو مشهورو نکاحي تړونو په شان يو تړون دی، چې د نکاح ټولو شرطونه پکې پوره وي. مثلن: د مېړه و ماينې وجود، له دې سره تړلي داسې شرعي موانع به نه وي چې د نکاح صحت ته زيان رسوي، ميرمن به ولي لري، عادل شاهدان به موجود وي، د قاضي په مخکې به تړون کېږي، يعنې د بل تړون په شان پوره باوري کېږي. د شکل له مخې سل په سلو کې سهي دی. مګر د موضوع له مخې له نورو سره توپير لري؛ ځکه ميرمن دلته تر خپلو ځينو حقونو تېرېږي، لکه: نفقه، سرپنا او له دې سره د مېړه شپې تېرول.

دکتور يوسف قرضاوي يې په اړه وايي: دا هم شرعي نکاح ده، له عادي نکاح سره دا توپير لري چې ميرمن تر ځينو هغو حقونو تېرېږي چې پر مېړه يې لري.

شرعي حکم يې:

که د نکاح شرطونه پکې پوره شي د مسيار نکاح روا ده. د نکاح دا نوعه له پخوا څخه وه، يوه مېړه به خپلې هغې ميرمنې ته چې ميلان به يې ورته در لود، ويل: ستا او د بلې ميرمنې مساوي حقوق نه شم در کولای، لکه: نفقه، سرپنا او د شپې ورتګ. کله به مېړه دا شرط کړه چې يوازې د ورځې به ورځي شپه نه ور سره تېروي. ميرمنې هم په دې کې تر خپلو حقونو تېرې شوې دي، ممکنه ده چې خپل مال ولري،

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرپنا یې وي؛ ځکه یې له مېړه نه غواړي. کـه یـې د ورځـې پـر راتلـو توافق سره وکړ یا هم پر دې سره سلا شول چې د بلې میرمنې په نسبت دې ته کمې شپې ور کوي، پروا نه لري.

له دې سره چې په مسیار نکاح کې میـرمن تـر خپلـو ځینـو حقونـو تېرېږي، خو بیا هم حرام نه شي ګڼل کېدای، ځینـو علـماؤ لـه حرمـت پرته بد ځنې وړي دي؛ اما د شرطونو او ارکانو د بشپړتیا له وجې بیا هم جواز لري.

عوامل یې:

۱ــ د ولورونو (مهرونو) جګېدا.

۲ــ د ځوانو (پېغلو) نجونو زیاتوب.

۳ــ د طلاق ډېرېدل.

۴ــ په نرانو کې تر یوې میرمنې له زیـاتو سره د متعې (موقتـه نکـاح) کولو میلان.

۵ــ د دویمې میرمنې په اړه د لومړۍ نه رضایت، لـه خپلـې لـومړۍ میرمنې ډار او د کور خرابي هم، مېړه دې ته اړ کړي چې له میرمنـې پـه پټه نکاح وکړي.

تاوانونه یې:

دا نکاح هم یو ډول د متعې لور ته ځي، ځکه نر له یوې میرمنې بلې ته ځي او میرمن هم ممکن داسې وکړي.

له حقیقي مفهومه نکاح وزي، ځکه مېړه و ماینه باید کـورنۍ جـوړه کړي، ترمنځ یې دوستي او مینه موجوده وي او تل پاتې یوځایي سرپنـا ځای ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې مېړه په کور کې نه وي، د مايني چلند هم تغيير کوي، کېدای شي داسې کار وکړي، چې ځان يا ټولنې ته زيان ورسوي.

په دې اړه فتوا:

شيخ عبد العزيز بن باز رح د مسيار نکاح ته جواز ور کړی. له ده پوښتنه وشوه چې که يو څوک دويمه ميرمن په نکاح کړي، خو هغه د خپل پلار کره اوسي او مېړه يې په بېلابېلو وختونو کې هغې ته ورځي، دا څنګه ده؟ ده ځواب ور کړ: که د شرعي نکاح شرطونه کې پوره شي، پروا نه لري. لکه: د ولي او مېړه و مايني رضايت، د عادلو شاهدان وجود، له موانعو څخه د مېړه او مايني سلامتيا. ځکه رسول الله ص ويل: (احق ما أوفيتم من الشروط ان توفوا به ما استحللتم به الفروج) يعني په کومو شرطونو چې مو ځانو ته ميرمنې روا کړې هغه بايد پوره کړئ. بل ځای يې ويلي: المسلمون على شروطهم. مسلمانان خپل شرطونه پوره کوي. که مېړه و ماينه پر دې موافق شي چې ښځه به د پلار کره پاتېږي يا هم د هغې وخت ورځ ده نه شپه يا هم خاصې ورځې يا شپې، هيڅ پروا نه لري خو په دې شرط چې نکاح به پټه نه وي.

د جواز دلايل يې:

۱)په مسيار نکاح کې د نکارح ټول شرطونه او ارکان پوره کېږي. ايجاب و قبول، د طرفينو رضايت، د ولي وجود، مهر او شاهدان.

۲)په حديث کې راغلي چې سودې رض خپله ورځ ام مومنين عايشې ته ور کړې وه، نو رسول الله ص په خپل تقسيم اوقات کې د عايشې رض لپاره دوې ورځې ټاکلي وې، يوه يې د عايشې رض خپله او بله يې د سودې رض ورځ وه. رواه البخاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له حدیث څخه د استدال ډول: کله چې سودې بنت زمعه رض خپله ورځ عایشې رض ته ور کوي او رسول الله ص هم دا مني، دا په زبات رسېږي چې میرمن کولای شي خپل هغه حق ساقط کړي چې شارع ورته ټاکلی، لکه نفقه او د شپې د مېړه ورتګ. که جواز یې نه وای؛ نو رسول الله ص ولې له سودې رض څخه د عایشې رض په ګټه د ورځې تربدل ومنل؟

۳)د مسیار په نکاح کې ډېر مصالح شته. د میرمنې فطري غریزه اشباع کوي، کله د اولاد په نعمت هم نازوله کېږي، هغه پېغلې چې له نکاح بې برخې شوې وي، یا مطلقې یا هم کونډې میرمنې،(د دوی شمېر خورا زیات دی) په دې ډول یې شمېر راکمېږي. هغه نر خپله پاکي په ساتلای شي چې د بل ډول واده مصارف نه شي پرېکولای.

۲۰۱۸م

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشوره(جرگه) په اسلام کې

د انسانانو په تاریخ کې جرگې ښه اوږده مخینه لري، دا که زموږ د پښتنو تاریخ وي یا هم د نورو قومونو. تر اسلام مخکې عربو د جرگو لپاره د دار الندوه په نوم یوځای در لود چې هلته به یې د مهمو ټولنیزو، دیني، اقتصادي او سیاسي مسلو په اړه مشرانو بحثونه کول.

اسلام نه یوازې دا اصل همداسې وساته؛ بلکې الله تبارك وتعالی په قران پاك کې د مسلمانانو یو صفت همدا وباله چې د مهمو خپلمنځي چارو په اړه خپلمنځي مشورې کوي(وامرهم شوری بینهم) [الشوری: ۳۸] همداراز قران کریم رسول الله ص ته امر وکړ چې په چارو کې له اصحابو سره مشوره کوه.(وشاورهم فی الامر) [ال عمران: ۱۵۹]

رسول الله ص هم په دې امر عمل کاوه او د مهمو چارو په اړه یې له اصحابو سره مشورې کولې. کله چې د احد غزا ته مشرکانو تیاری کاوه او رسول الله ص یې په اړه خبر شو، نو له اصحابو سره یې مشوره وکړه چې زموږ دفاعي اقدام به څه وي؟ تر مشورې وروسته یې د وتلو پرېکړه وکړه، بخاري په کتاب المغازي کې په دې اړه مهم لاسوندونه راوړي دي.

همداشان د خندق د غزا په اړه مشهور روایت دی چې رسول الله ص د خبر له تر لاسه کولو وروسته د مشرانو اصحابو یوه جرگه وغوښته او په دې اړه یې مشوره ځني طلب کړه. مشهور صحابي سلمان فارسي رض پیغمبر علیه السلام ته د خندق کښلو مشوره ور کړه چې له همدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

امله دا غزا د خندق په نوم یاده شوه. بخاري شریف په کتاب المغازي د خندق د غزا تر سرلیك لاندې يې په اړه احادیث راوړي دي.

پر همدې اصولو باندې مسلمانانو د تاریخ په اوږدو کې عمل کـاوه او زموږ د پښتنو په تاریخ کې تر اسلام مخکې هم موږ جرګې او مرکـې درلودلې او د ډېرو مهمو پرېکړو په اړه زموږ ولسونو له ډېر لرغوني دور څخه مشورتي جرګې درلودې. د انسانانو په اجتماعي ژوند کې دا ډېـر مهم پرمختګ دی، پـه دې ډول انسـانان د وینـې تویولـو مخـه نیسي-، جنګ ختموي، پخوا به همدې جرګـو د اجتماعـي ژونـد لپـاره ځینـې اصول غوره کول چې په سیمه ییزه کچه به یې د قانون حیثت در لود او خلکو ترې سرغړونه نه شوای کولای، د اسلام له راتلو سره هغـو ملتونـو ته چې مسلمانان شول، جرګې له تاریخي او کلتوري بعدونو سره دینـي جنبه هم پیدا کړه چې د خلکو په عقیدو او ایمانو کې یې ځای وموند.

زموږ د هیواد په مهمو مسلو کې هر وخت واکمنـو د ولـس استـازي راغوښتي او د ډېرو مهمو چارو په اړه یې د ولس رایه غوښتې ده، لکـه څنګه چې دولت پر ولس باور کړی دی او د چارو په اړه یې د هغـوی مشورو او پرېکړو ته لبیك ویلی دی، همدارنګه ولسونو هم هر مهال د دولت غوښتنې ته لبیك ویلی او په سختو حالاتو کې تل د خپـل نظـام تر څنګ درېدلي او د هر هغه چا په وړاندې یې یو صـف جـوړ کـړی چې زموږ ملت او وطن یې ګواښلي دي.

د وخت په تېرېدو ځینې ارزښتونه خپل ځای نورو ته ایلـه کـوي یـا هم شکل یې بدلیږي. مشوره یو شرعـي، کلتـوري او تـاریخي ارزښـت دی، خو حتمي نه ده چې زموږ د هیواد اوسنی جرګه دې په همدې بڼه نوره هم وغزیږي. دا خبره سمه ده چې جرګه زموږ په تـاریخ او کلتـور

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ډېر مهم ځای لري، شریعت مو هم په دې امر کړی دی، له دې هر څه سره به څوك د مشورې له ارزښت څخه انکار نه کوي، خو بیا هم په خپله پخوانۍ بڼه د جرگې ایله کول، د مهمو سیاسي، ټولنیزو او اقتصادي چارو لپاره یې دایرول، ارزښت لري، خو که د دې یو بل بدیل وړاندې شي هغه ممکن تر دې ډېر موثر واقع شي چې د جرگې یو پر مختللی شکل به یې وگڼو.

که د سیاست په برخه کې د جرگې ځای انتخابات ونیسي، د ټولنیزو او اقتصادي مسلو په برخه کې که د وخت واکمن د پوهانو په مټ تر یو لړ مهمو اصولي پړاونو وروسته قوانین جوړ کړي، دا به د اوس وخت لپاره د ملت په گټه وي، فیصله به په لنډ وخت کې کیږي، د وخت له شرایطو سره به سمون لري، په کمو مصارفو به دا هدف تر لاسه کیږي او گڼې نورې گټې.

په اوسنۍ جرگه کې ځینې نیمگړتیاوې شته چې د انتخاباتو په نسبت د اوس وخت لپاره لویې بلل کیږي، که څه هم دا کمۍ یې پخوا هم در لودې، اما هغه وخت یې دومره ښه بدیل نه وو وړاندې شوی، اوس چې د یوه حکومت د مشروعیت لپاره جرگه وړاندیز کیږي، تر دې دا ښه خبره ده چې انتخابات یې شرط وگڼل شي، دا به هم یوه حکومت ته ملي مشروعیت ور کړي او هم به له نړۍ وال مشروعیت څخه برخمن شي.

پخوا جرگه او شورا په یوه بڼه وه، د اوس وخت لپاره که د حکومت د مشروعیت لپاره جرگه یادیږي، نو ښه بدیل یې انتخابات دي، چې هر حکومت د ولس په رایه وټاکل شي هغه دې مشروع وگڼل شي، د شورا پر ځای پارلمان دی چې د ولس استازي پکې وي، هغوی هم قوانین

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړوي، تصویب یې کوي، پر حکومت څارنه کوي، دغه بڼه یې تر پخوانۍ ډېره ګټوره ده.

کاش موږ پوه شو چې ارزښتونه هغه وخت ارزښت لري چې ټولنې ته په ګټه وي، ټولنیز قراردادونه پر همدې بنیاد رامنځته کېږي، که دغه معیار یې له منځه ولاړ شي، نو د هر ارزښت خپل اهمیت له منځه ځي. ځینې تغییر ته اړتیا لري، نور بیا بدیل غواړي، یو څه یې وخت او مکان په مرګ محکوم کړي وي، حتمي به مري ځای به یې نور نیسي، داسې هم کېدلای شي چې یوازې نوم دې بدل شي، یو څه کم دې په شکل کې تغییر راشي، خو اصل هدف او د ولس رایه دواړه پکې تر لاسه شي، نو که انسان په دې پوه شي، ممکن د ډېری ستونزو حل په همدې توګه را پیدا او ټولنې ته را پیدا شوي مشکلات له منځه ولاړ شي.

۲۸/۴/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د اسلام له نظره او په هیواد کې یې د تحقق لارې چارې

الحمد لله وکفی والصلاة والسلام علی رسوله المجتبی، اما بعد!

په دې کې شک نه شته چې سوله تر جنګ غوره او سوله ییز ژوند تر جګړه ییز ژوند بهتر دی، په دې اړه نه یوازې عقلي دلایل خورا زیات دي؛ بلکې د قران کریم او مبارکو احادیثو دلایل هم کم نه دي. قران کریم د مومنانو ترمنځ جنګ ته په (وان طائفتان من المؤمنین) اشاره کړې ده چې هدف یې د جنګ استثنائي ښودل دي، ځکه د اسلام له نظره مسلمان ته عمومن د امن پیغام ور کول کېږي، مسلمان ته د نوم په غوراوي کې هم دا تلقین ور کول شوی چې ته د سولې استازی یې او د سولې پیغام باید ولېږدوې. د خدای پاک السلام نوم هم پر سوله دلالت کوي او هر پیغمبر ته د مسلمانۍ امر هم ددې یوه ښه بېلګه ده چې رسولان د سولې مبلغین وو. قران کریم یو بل ځای هم یادونه کړې ده چې جنګ به مسلمان نه پیلوي، بلکې مسلمان ته یوازې د دفاع اجازه شته: (وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) [البقره: ۱۹۰]

یعنې د الله په لار کې له هغو سره وجنګېږئ چې هغوی له تاسو سره جنګ کوي او تاسو تېری مه کوئ بېشکه الله تېریګر نه خوښوي.

له دې هم معلومه شوه چې قتال یوازې استثنائي صورت دی او په هغه وخت کې جواز پیدا کوي چې مسلمان دفاع ته اړ شي. د سولې د ښه والي او فضلیت په اړه د قران کریم ایاتونه نور کم نه دي او عمومن له مسلمانانو څخه پټ هم نه دي؛ ځکه نو زه نور بحث نه پر کوم یوازې یو حدیث یې د فضیلت په اړه رااخلم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلاَةِ وَالصَّدَقَةِ، قَالُوا: بَلَى، قَالَ: صَلاَحُ ذَاتِ البَيْنِ، فَإِنَّ فَسَادَ ذَاتِ البَيْنِ هِيَ الحَالِقَةُ)(۱)

ایا تر روژې، لمانځه او صدقې افضل کار در ونه ښیم؟ دوی وویل: ولې نه! ده وویل: د خلکو ترمنځ اصلاح کول، ځکه خپل منځي فساد یې دین له منځه وړي.

دا طبیعي خبره ده چې د سولې تر دومره فضیلت وروسته هر انسان سوله ییز ژوند ته اړتیا لري او حتا هر ژوی، خو موږ افغانان چې نسلونه مو په جنګونو کې رالوی شوي دي، تر بل هر چا سولې ته زیاته اړتیا لرو. په هیواد کې د سولې لپاره خوشبینتیا زیاته وه، اما د طالبانو خپلسری زور د دې سبب شو چې د سولې فرصت له لاسه ووزي، په زور د یوه نظام پر ځای د بل راوستل، د دې سبب کېږي چې خشونت او زورزیاتي ته لار پرانیستل شي. پر یوه ډله زور اچول د دې سبب کېږي چې بله ډله عکس العمل وښیي، که زور شوی وي، زور به ورسره کېږي او که جنګ شوی وي جنګ به ورسره کېږي.

زموږ د ملت بدبختي داده چې له واکه یې یوه ډله ایسته کېږي، بله چې پر راشي، د بخښنې او له شخصي ـ انتقامونو د تېرېدلو پر ځای خشونت کوي، انتقامونه اخلي، خلک وژني، چور و فساد ته مخه کړي، ملت ته په واک کې سهم نه ور کوي، د تېر نظام غړي په ګنهو پلمو ځورول کېږي، له واکه محرومېږي، کډوالۍ ته مجبورېږي، کاروبارونه یې زیان وي، کورنۍ یې په بد وضعیت کې وي، دا ټول حالات د دې سبب کېږي د سوله ییز ژوند پر ځای خلک خشونت امیزه ژوند ته مخه کړي، د سولې ځای جنګ ونیسي، سم لور ته د تلو پر ځای حالات ناسم لور ته ولاړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په يوه ملت کې د ګڼو ژبو، مذهبونو، سمتونو، قومونو او اديانو خلک وي، د دې لپاره بايد د ټولو خيال وساتل شي، په واک کې سهم ورکول شي، د هغوی لومړيتونه وارزول شي، حکومت کار پر وکړي، قومي، ژبني، مذهبي، سمتي او ديني چارې د دې سبب نه شي چې ملت سره بېل شي، خلک يو له بل سره په شخړه شي، د ملت د ټوټې کېدلو سبب شي، د سترو ملي مسايلو پر ځای حکومت او ولس دواړه په قومي، سمتي او ژبنيو وړو خبرو اخته شي.

موږ بايد نور دا زده کړو چې متنوعي افکار، قومونه، مذهبونه، دينونه، ژبې او... د شخړې سبب نه کېږي او نه يې بايد کړو، د انتقام پر ځای بخښنه ډېره ګټوره ده، تر تنګنظري زغم او تحمل ډېرې ښې پايلې لري، د يوه نظام پايښت زموږ د ټولو په ګټه دی، خو که يې موږ له لويه سره بنيادونه کمزورې کښېږدو، په خپلو اعمالو يې ولړزو، بيا به دا نظام څنګه پايښت وکړي؟ زموږ د هر نظام چارواکي بايد د خپلو شخصي-مذهبي او ګوندي ګټو پر ځای ملي ګټې په نظر کې ونيسي-، په دې توګه به هم نظام وچلېږي، هم به ملت او وطن له بدبختيو وساتل شي، شرعي، ملي، تاريخي او کلتوري ارزښتونه به د پايماله کېدلو پر ځای خوندي کړي، اما که هر څه د دې برخلاف وشي، بيا به نه سوله راشي، نه به نظام وچلېږي، نه به ارزښتونه خوندي شي، نه به ټولنه تنوع ته پاته شي او ملت به د اجتماع پر ځای سره وپاشل شي.

۲۸/۴/۲۰۲۱

سرچينه:

۱)ابوداؤد، کتاب الادب، باب في اصلاح ذات البين: ۴۹۱۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علماؤ له وژلو ترهګر څه تر لاسه کوي؟

څو ورځې وړاندې د علماؤ شورا خبر ور کړ چې په تېرو ۱۵ کلونو کې ترهګرو د نظام ملاتړي ۱۰۰۰ کسه علماء شهیدان کړي دي. دا په داسې حال کې چې په دې تېره روژه کې د مولي ریحان او مولوي کامه وال ارقام هم پر ور زیات شول.

موږ باید دا پوښتنه را مطرح کړو چې ترهګر ولې علماء وژني او اصلن له دې څخه څه ترلاسه کوي؟

که د جنګ جهت، شعارونه او د دوی ادعا شوي اهدافو ته فکر وکړو، نو پوهېږو چې د علماؤ له وژلو د هغوی څو اهداف دي:

۱/ په هیواد کې شته جنګ یو نیابتي جنګ دی، د دې جنګ تر شا چې کوم هیوادونه لاس لري هغوی زموږ د هیواد هر هغه قشر- چې د هغو هیوادونو له اړتیا مو خلاصوي، وهي؛ څو زموږ هیوادوال د زیات وخت لپاره د هغوی محتاج پاته شي. د افغان نوموتو علماؤ له وژلو یو هدف دادی چې دلته د هغو علماؤ تشه احساس شي چې زموږ ټولنه ورته اړتیا لري او موږ اړ شو چې د دې تشې د ډکولو لپاره دوی ته رجوع وکړو.

۲/ زموږ هغه نظامونه چې د هیواد، ملت او ملي ګټو لپاره لږ یا ډېر کار کوي، هغه د ګاونډیو نه دي خوښ. د دې لپاره دا جنګ روان دی او تر بېلابېلو نومونو لاندې زمینه سازي ورته کېږي. د همدې نظام تر چتر لاندې چې هر څوک را ټولېږي، هغوی د ترهګرو په اند د وژلو وړ دي؛ علماء بیا ځکه مهم دي چې د دوی موجودیت د نظام

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشروعیت قوي کوي، ترهګر کوښښ کوي چې د یوې نیابتي جګړې د غزولو لپاره له نظامه مشروعیت وترووړي او بیا یې پر ضد د ولس په منځ کې ځانو ته ځای پیدا کړي او خپلو لیکو ته خلك جذب کړي.

۳/ ترهګرو د خپل جنګ لپاره یو دیني و مقدس پوښ جوړ کړی او تر دې نوم لاندې خپل ټول اعمال توجیه کوي. دا چې زموږ ولس په دې میدان کې زیاته پوهه نه لري، ترهګر په اساني کولای شي چې د ناسم استدلال په کولو پر ولس خپلې خبرې او اعمال تېر کړي او د هغوی یوه لویه کتله له ځانو سره مل کړي. نو کله چې د دین یو عالم رامخته کېږي او د هغوی له څېرې نقاب پورته کوي، ولس ته یې اصلي موخې ور ښيي، د شریعت او د دوی ترمنځ فاصله په ګوته کوي او ملت د هغوی له دام څخه را باسي، نو حتمي خبره ده چې ترهګر به عکس العمل ښيي. د یوه مخالف نظروال په وړاندې ردعمل څو ډوله کېدای شي، مثلن: ډیالوګ کولای شي، په رد کې یې کتابونه لیکلای شي، د ولس په وړاندې یې مخامخ مناظرې ته رابللای شي او نور... اما که د مخالف په وړاندې یو چا په هر ډګر کې خپله ماتې حتمي بلله، بیا نو له وژنې پرته بله لار هغوی نهویني او همدا تګلاره به د ځان په اړه ګټوره بولي، ترهګر نن همدې پایلې ته رسېدلی دي. هغوی د علماؤ په وړاندې د استدلال او ډیالوګ میدان بایللی دی، د قلم او علم په میدان کې هغوی پاته دي، له دې امله یې یوازې زور او توپک ته پنا وړې ده، نو که یې هر څوك د اهدافو په وړاندې خنډ کېدل، هغوی به له منځه وړي او علماء چې په دې برخه کې تر نورو ښه کردار ادا کولای شي، له دې امله به تر ټولو لومړی هدف وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ په افغاني ټولنه کې علماء ښه ډېر اغېز لري. د علماؤ همدې رول ته په کتو هغوی هغه چاته انګېزه ورکوي چې د ترهګرو د نیابتي جنګ په وړاندې درېږي. د علماؤ ږغ پر افغانانو زیات تاثیر لري، هغه علماء چې د وطن او ملت ساتنې لپاره د خپلو امنیتي دفاعي ځواکونو په څنګ کې درېږي، روحیه ورکوي او له خپله وطنه دفاع د شریعت له مخې یو مشروع عمل بولي، ترهګر یې د خپلو موخو په وړاندې تر ډېرو نورو مخالفو کسانو د ځانو لپاره زیات خطر بولي. له همدې امله په تېرو ۱۵ کلونو کې د علماؤ له وژلو مخ نه اړوي او د ټولو جنګي اصولو خلاف یې د علماؤ پر وژلو اقدام کړی او هیڅ ډول افغاني کلتور، شرعي اخلاق و اصول او نړۍ وال قوانین یې په پام کې نه دي نیولي او دوی فکر کوي چې د دوی هدف وسیله توجیه کوي، نو همدې اصل ته په کتو یې خپل هدف ته د لاس رسي په خاطر هر ډول وسایل وکارول.

۵/ د علماؤ له وژلو د هغوی بل هدف دادی چې د خپل ځان په وړاندې د علماؤ مخالفت ختم کړي، څوک شهیدان کړي، څوک زخمي، څوک له وطنه فرار ته مجبور کړي او نور په زور دې ته اړ کړي چې د هغوی له مخالفته لاس واخلي او دوی په اساني خپلو موخو ته ځانونه ورسوي.

٦/ د افغان نظام د ملاتړو علماؤ وژل او کمېدل په ټولنه کې دا فرصت رامنځته کوي چې خلک د ترهګرو د علماؤ لور ته توجو وکړي او د هغوی اغېز سوکه-سوکه پر پراخېدو شي. په دې ډول هغوی خپلو اهدافو ته ځانونه نژدې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷/ په افغاني رنګ د رنګېدلو علماؤ وژل د دين پوهانو يوه لويه تشه رامنځته کوي، د ډکولو لپاره يې يا د ترهګرو ملاتړي مدعي دين پوهان رامخ ته کېږي يا هم د ديني علومو زدکونکي د علم لپاره خارج ته ځي. په دواړو حالاتو کې د هغوی ګټه ده. که خارج ته ولاړ شي له هغه لورې يو داسې فکر راوړي چې په يوه بله ټولنه کې توليد شوی وي، د هغوی د اړتيا له مخې پيدا شوی وي او د هغې ټولنې د کلتور رنګ يې اخيستی وي، کله چې زموږ ټولنې ته راځي نو په ټولنه کې د منلو خاص چانس نه لري او د ټولنې و يوې ډلې علماؤ ترمنځ فاصله رامنځته کېږي او دا اختلاف د زمانې په تېرېدو پراخېږي چې يو مهال په وسله وال خشونت هم بدلېدای شي. لکه دا نن داعشي او ديوبندي افکار چې يو له بل سره ښکر په ښکر دي. دا خو يې يو لوری دی، که بيا داسې وشي چې د علماؤ تشه د ترهګرو ملاتړي پوهان ډکه کړي نو هغوی په لوی لاس د ماشومانو اذهانو ته ترهګريز افکار ور انسټالوي چې دا زموږ د ټولنې لپاره د يوه خطرناک اينده پيغام راکوي او دا حالت د ترهګرو او مغرضو ګاونډيانو په ګټه دی.

دا واقعن يو بد وضعيت دی، د افغان دولت او ولس لپاره څه اړين دي چې بايد وې کړي؟

په دې باب څو کاورنه مهم دي، که وشي؛ ممکن ښې پايلې ولري:

اول: په هيواد کې د افغاني ديني فکر د توليد لپاره بايد دولت او ملت همدلته ديني مرکزونه جوړ کړي، هغه علماء زيات کړي چې د افغانانو له اړتيا سره سم ديني فکر توليد کړي او زموږ لپاره د مشکلاتو سبب نه شي؛ بلکې ستونزې مو حل کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم: د دیني مرکزونو لپاره د یوه داسې نصاب جوړول چې د اوس له غوښتنو سره برابر وي. دینپوهان باید یوازې تر امامته او صرف دیني چارو محدود نه وي؛ ځکه د هغوی محدودېدل هغوی ته اقتصادي زیان لري او په فقر کې ژوند هغوی د مختلفو کړیو په دام کې غورځي چې هم زموږ په تاوان دی او هم د دین. ددې لپاره اړینه ده چې د دیني علومو زده کونکی نور هنرونه هم زدکړي، څو د ژوند په اوږدو کې که د دیني مراکزو له خوا جذب نه شي هم هغه له ټولنې ځان پردی احساس نه کړي او په نورو هنرونو وکولای شي ځان ته مشغله پیدا کړي، چې هم ځان پر ټولنه بوج احساس نه کړي او هم ټولنه له هغه څخه ستومانه نه شي او کله چې هغه کار ولري، له اقتصادي وضعیته خوشاله وي؛ نو د مخربو کړیو په دام کې له لوېدو هم ځان ساتلای شي.

درې: ملت او دولت دواړه دې حالت د هغو دینپوهانو ساتنه وکړي چې د دې خاورې، د دې ملت او نظام د حفاظت لپاره یې غبرګ کړی دی، له دوی سره اوږه په اوږه درېدلي دي او د نورو مخربو کړیو بلنې یې په کلکه نه یوازې منلې نه دي؛ بلکې په مقابل کې یې درېدلي دي، په دې ډول به ولس او دولت څو کارونه کړي وي: خپل ملاتړي علماء به یې ساتلي وي، د ولس باور به خوندي کړي، د نورو علماؤ د را پیدا کېدو چانس زیاتېږي، د ترهګرو ملاتړي ملایان د ولس په منځ کې ځای نه شي موندلای، د ولس ځوانان به مو زیات نه بې لارې کېږي، مخربې کړۍ به د اوس په کچه زیات تخریبي فعالیتونه نه شي کولای او ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

هره انساني غمیزه فاجعه ده، خو د پوهانو او علماؤ وژل بیا لویه فاجعه ده. هیله مو داده چې د علماؤ د ساتنې او رول لور ته توجو زیاته شي او په اینده کې یې تر ډېره حده مخه ونیول شې چې د مړه کېدونکو کسانو په شمېر کموالی راشي او وور-ورو دا لړۍ بیخي صفر شي.

۱۵/۶/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګي ډلې ولې خپلې څېرې بدلوي؟

د روسانو خلاف جنګ کې چې نږدې لس کاله یې دوام وکړ، مجاهدینو؟ په خپله ټوله جهادي دوره کې دغه ډول بریدونه نه دي کړي، لکه اوس چې یې جنګي ډلې کوي. د روسانو تر وتلو وروسته چې مجاهدین بریالي شول، نو د واک پر سر یې هغه ډول وحشتونه تر خپل منځ سره وکړل چې په تېره لس کلنه جهادي دوره کې یې نه وو کړي. تر دې وروسته چې طالبانو حرکت پیل کړ، نو دوی او مجاهدینو یو د بل خلاف هغه څه وکړل چې مخکې نه وو شوي.

تر هغه وروسته چې طالبي نظام ړنګ شو او پر ځای یې نوې اداره رامنځته شوه؛ طالبانو یې پر ضد حرکت پیل کړ. په لومړیو کې که بـه د طالبانو په بریدونو کې لږ هم ملکي کسانو ته مرګ ژوبله اوښتې وه، نـو طالبانو به چورلټ انکار کاوه چې دا کار د دوی جنګیالیو نه دی کړی. ورو- ورو جنـګ سـختېده او د ملکیـانو تلفـات هـم ورسره زیاتېـدل، طالبانو له تعرضي بریدونو بمي بریـدونو، خـانمرګي حملـو او ډلـه ییـز ځانمرګو بریدونو ته خپل جګړه ییز تکتیکونه بدلول چې په نتیجه کـې یې د هر تکتیک تر ایجاد وروسـته د ملکیـانو مـرګ ژوبلـه هـم ورسره زیاته شوې ده.

په تېرو دوو یا درو کلونو کې جنګ دومره خونړی شوی دی چې د یوه عسکر له وژلو سره جنګي ډلو لس ان شل تر دې هم اضافي ملکي کسان وژلي دي. په تېرو اتلسو کلونـو کـې د جنـګ قـوانین او جنګـي اخلاق په دا ډول تر پښو لاندې شول چې په تېره دوره کې یې مثال نـه شي وړاندې کېدای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طالبانو او داعش په نوم اسلامي جهادي ډلو خپلو موخو ته د رسیدو لپاره له هیڅ وسیلې ډډه ونه کړه او هیڅ ارزښت یې هم پرېښود چې د خپلو موخو لپاره یې استفاده نه وي ورڅخه کړې. طالبانو مسجد کې انفجار وکړ، جنازه یې په نښه کړه، په لنګوټه کې یې ماین ځای پر ځای کړ، د ښځو جامې او حجاب یې استعمال کړل، واده یې خپلې خوښې ته پرېښود، ورا یې په غمونو واړوله، ناوې او زوم یې ووژل، قران کریم کې یې بم کېښود، د خلکو ترمنځ یې پر یوه کس باندې ځانمرګی وکړ، لوبو ته یې بمونه خښ کړل، د مکتب ماشومان یې شهیدان کړل، پوهنتون یې وران کړ، علماء یې ووژل، خبریالان یې ذبح کړل، په بازارونو کې یې انفجارات وکړل، منبر او محراب یې په وینو ولړل، د جومې د لمانځه مهال یې پر عبادت ولاړ کسان ووژل، په روژه کې یې قتلونه وکړل، خلك یې له محکمې پرته ووژل، د یوه بانکي کارډ پر سر یې خلك د موچي په تار ذبح کړل، په یوه تش تور یې خلك له ژونده محروم کړل، د عسکر د کورنۍ ښځې او کورنۍ یې د مرګ په خوب بیدې کړې، لکه د هلمند د دادو قومندان کورنۍ، تر خپل منځ یې جنګونه وکړل، د طالب او حزب اسلامي ترمنځ د قدرت پر سر جنګونو کې دوی او عوام دواړه قتل شول، له داعش سره خونړي جنګونه وشول، د مړو انسانانو په سرونو پوټبال وشو، غوږونه له معلم څخه پرې شول، نجوني په جنګ کې استعمال شوې، ماشومان وکارېدل، حتا لیوني انسانانو ته یې په غوټو کې بمونه ور کړل او په ریموټ یې هغه مهال منفجر کړل چې عسکرو ته به نژدې شول، تر داسې حاله چې حیوانات یې هم د ځانمرګي بریدونو لپاره وکارېدل. لنډه دا چې هیڅ ډول قوانین او ارزښتونه پاته نه شول چې جنګي ډلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ته احترام ولري او د هغه شي د نوم په اخیستلو دوی ته هغه شفیع کړي او د یو ډول نه یو ډول رحم و ترحم غوښتنه یو انسان ترې وکړي.

طالبانو او داعش ټولې عامه المنفعه پروژې او تاسیسات په ډېر بربنډ ډول د خپلو موخو لپاره وکارول او د هرې هغې پروژې په وړاندې یې خنډونه ایجاد کړل چې دوی ته پکې سهم نه وو ور کول شوی. دوی د دین، وطن او ملت تر نوم لاندې نه یوازې خپلې شخصي ګټې خوندي کړې، بلکې د نورو هیوادونو استخباراتي کړیو ته یې هم پریمانه خدمات وکړل. د اوبو بندونه ورانول، د برق ستنې الوزول، پلونه و پلچکان انفجارول، په بازارونو کې ځانمرګي کول، په لویو لارو کې بمونه خښول، د لارو پر سر خلک په ویره اخته کول، خلک تښتول، د لارو پر سر له موټرو او مسافرو پیسې اخیستل، د دولت او خارجیانو د کمپنیو په نوم د شخصي خلکو موټر او مالونه د پیسو لپاره راګرځول، د یوې کمپنۍ یا شرکت له لورې دوی ته د دې لپاره پیسې ور کول چې د ده شرکت ناکامه کړي او زموږ هغه په هر ځای کې خوشي کړل شي، دا او دې ته ورته نور موارد ټول هغه څه دي چې نه قوانین ورته جواز ور کوي اونه انساني اخلاق.

اما جنګ لومړی دې ارزښتونو او اصولو ته په خورا درنښت را پیل شي، خو د وخت په تېرېدا داسې مرحلې ته ورسېږي چې بیا هیڅ ډول اخلاق او ارزښتونه پکې نه خوندي کېږي او په لوی لاس دا هر څه تر پښو لاندې کړل شي.

طالبانو د ۲۰۱۹ کال سپټمبر د میاشتې په پروان، کابل، ننګرهار او زابل کې هغه بریدونه په جګه غاړه ومنل چې لسګونو ملکي کسانو ته پکې مرګ ژوبله اوښتې وه. همدا شان د داعش وسله والې ډلې د کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

په یوه سالون/هال کې د واده برید په نره توره ومانه چې تر ۹۲ ملکي کسان پکې مړه او تر سل زيات کسان پکې ژوبل شول.

له انساني تجربو او د جنګ و وحشت له تاریخونو څخه دا په ډاګه کیږي چې هره جنګي مرحله لومړی دومره وحشي نه وي لکه وروسته چې وحشت او بربریت ته مخه کړي، ځکه انسان چې په هر ډول محاول او چاپېریال کې واوسي هماغه بڼه اخلي. د تیرې دورې مجاهدین چې وروسته یې تر خپل منځ او بیا له طالبانو سره وحشتونه وکړل، همدا شان اوس طالبان او داعشیان چې هم له دولت سره اخته دي او هم تر خپل منځ سره ښکېل دي هغه جنګي جنایتونه کوي چې د انسان ژبه یې له بیانه او قلم یې له لیکلو هم ستومانه کیږي او هم ورته عاجز دي. مثلن: په زابل کې پر یوه ملکي روغتون داسې ځانمرګی برید چې لسګونه انسانان یې په خوب کې ووژل او تر سل پورې کسان یې زخمیان کړل، خو له دې سره طالبانو په ډېر ډاډ دا پړه ومنله او ادعا یې وکړه چې دولت ته یې زیان رسولی دی. په داسې حال کې چې ټول ملت نارې وهي ملکي کسان دي، خو طالب بیا هم په ډېر جرأت وایي چې نه دولت ته مو زیان رسولی دی.

زموږ د دې خبرو هدف دادی چې جنګ، جنګ زیږوي، هغه انسان چې خپل نیمایي ژوند په جنګ کې تېر کړي، ممکن تر هغه انسان لږ عاطفي وی چې ټول ژوند یې په جنګ کې تېر شوی وي. هغه څوك چې لوی جنګ ته ورشي، شونې ده تر هغه چا لږ رحم په زړه کې ولري چې له ماشومتوبه یې همدا کار و کسب پاته شوی وي.

زموږ په هیواد کې د جنګ دا څپه تر دې هم خونړۍ کیدای شي، که یو کال نور هم پر واوړي، نو د نن جنګ به خلك ورته کم بولي، دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن وحشتونه به د خلکو هېر شي، اود جنګي ډلو زاړه مشران چې مړه کېږي ځای يې نوي کسان نيسي چې تر خپلو اسلافو په څو چنده سخت زړي او د وينو تږي وي، له دې امله بايد له افغان ملت او دولت سره نړۍ واله ټولنه د انسانيت په خاطر دا همکاري وکړي چې جنګ بند کړي او جنګي ډلې په ډيالوګ يا هم زور سوله ييز ژوند ته وهڅوي.

۲۰۱۹/اګست/ ۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه

شريعت هغو اعمالو ته چې په کولو يې خلك امر کړي دي خپل چوکاټونه ټاکلي دي، مثلن: لمونځ يو فردي عمل دی، شريعت ټول پيروان په امر کړي دي، خو د اداينې لپاره يې ګڼ شرايط وضع کړي دي چې د هغو په نه رعايت کولو لمونځ د شريعت له مخې نه سهي کيږي. وخت، د الهي رضا نيت، قبله پېژندل، طهارت، د مکان پاکي او... که دا هر يو يې پوره نه شي لمونځ صحت نه لري.

جهاد د لمانځه برخلاف يو ټولنيز عمل دی، کله چې شريعت د يوه فردي عمل لپاره خپل شرطونه بيانوي او يو چوکاټ ورته تعيينوي نو د يوه ټولنير عمل لپاره خو حتمن تر هغه سخت شرايط وضع کوي.

زه دلته د شرايطو په اړه خبره نه کوم، يوازې د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه را اخلم چې د شريعت له مخې څوك حق لري د جهاد اعلان وکړي؟ په همدې اړه د ځينو مشهورو فقهاؤ نظرونه په لاندې ډول دي:

په الموسوعة الفقهية الكويتية كې د جهاد د اعلان په اړه وايي:

إِذَا اسْتَنْفَرَ الإِْمَامُ قَوْمًا لَزِمَهُمُ النَّفِيرُ مَعَهُ إِلاَّ مَنْ لَهُ عُذْرٌ قَاطِعٌ؛ لِقَوْل اللَّهِ تَعَالَى: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيل لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيل اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الأَْرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الآْخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الآْخِرَةِ إِلاَّ قَلِيلٌ}.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَقَال النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لاَ هِجْـرَةَ بَعْـدَ الْفَـتْحِ وَلَكِـنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا وَذَلِكَ لأَنَّ أَمْرَ الْجِهَادِ مَوْكُولٌ إِلَى الإِمَامِ وَاجْتِهَادِهِ، وَيَلْزَمُ الرَّعِيَّةَ طَاعَتُهُ فِيمَا يَرَاهُ مِنْ ذَلِكَ.(۱)

ژباړه: كه امام له خلكو وتل وغوښتل نو دوی به ضرور ورسره وزي، مگر هغه څوك چې ښكاره عذر ولري ځكه الهي وينا ده: اې مومنانو! كله چې تاسو ته وويل شي د الله په لار كې ووزئ نو په تاسو څه شوي چې ځمكې ته ځانونه كشوئ، ايا د اخرت په مقابل كې د دنيا په ژوند راضي يئ؟ د اخرت په مقابل كې د دنياوي ژوند گټه ډېره كمه ده!

او رسول الله صلى الله عليه وسلم ويلي: د مكـې تـر فتحـې وروسـته هجرت نه شته مگر جهاد او نيت(به باقي وي) او كه د وتلو غوښـتنه در څخه وشوه نو ووزئ، دا ځكـه چـې د جهـاد د اعـلان امـر تـر امـام او اجتهاده تړلی دی او په هغه څه كې چې امام يې مناسب گڼي پر ولـس يې اطاعت لازمي دی.

ياد كتاب په همدې بحث كې دې لاندې كتابونو ته حوالې ور كړې دي:

حاشية الدسوقي ۲ / ۱۷۵، وجـواهر الإكليـل ۱ / ۲۵۲، والمغنـي ۸ / ۳۵۲، والمحلى ۷ / ۲۹۱.

همدا شان الموسوعة الفقهية الميسرة في فقه الكتاب والسنة المطهرة د جهاد په بحث كې كاږي:

إذا استنفَر الإمام قوماً لزِمهم النفير معه.(۲)

ژباړه: كه امام له خلكو وتل وغوښتل نو دوی به له هغه سره يوځای وزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وهبة بن مصطفى الزحيلي په خپل كتاب الفقه السلامي و ادلتـه كـې ليكي:

إذا استنفر الإمام قوماً، لزمهم النفير معـه، لقـول الله تعالى:{يـا أيها الذين آمنوا ما لكم إذا قيل لكم انفروا في سبيل الله اثّاقلتم إلى الأرض} [التوبة:۳۸/ ۹] وللحـديث المتفـق عليـه: «إذا اسـتنفرتم فـانفروا». وهــذا الحكــم المــذكور في فرضـية الجهـاد باتفـاق الفقهاء.(۳)

ژباړه: كه امام له خلكو وتل وغوښتل نـو لـه هغـه سره وتـل پـر لازم دي، ځكه الهي وينا ده: اې مومنانو! په تاسو څه شوي چې كله درڅخه وغوښتل شي د الله په لار كې ووزئ تاسو ځمكې ته ځانونه كشوئ؟ او په متفق عليه حديث كې دي: كه د وتلو طلب در څخـه وشو، ووزئ، او د جهاد د فرضيت په بحث كې پر دې ياد حكم د ټولو فقهاؤ اتفـاق دی.

د دې كتاب ليكوال لاندې كتـابونو تـه د دې عبـارت پـه اخيـر كـې حواله ور كړې ده:

البــدائع: المرجـع الســابق: ص ۹۸، تبيـين الحقـائق: ۲٤۱/ ۳، فـتح القدير: ۲۷۸/ ٤، الدر المختار: ۲۳۹/ ۳، آثار الحرب: ص ۸۷.

د قران كريم له پاس ايت او د رسول الله له هغه حديثه چې لوړ ذكر شوی و، داسې معلومېږي چې د جهاد اعلان د يوه برحاله نظام چاره ده چې له دې پرته په شريعت كې هيڅ اساس نه لري. رسول الله صـلى الله عليه وسلم په مكه كې تر مدينې زيات وخت تېر كړی دی، خلك يې شهيدان شوي دي، هجرت ته اړ شوي دي، اصحابو د اقدام اجازه هـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې وغوښته؛ مګر دا چې دوی هلته نظام نه در لود، د افرادو يا ډلو په شان یې د جهاد اعلان نه کاوه ځکه په دې صورت کې يې تر ګټه تاوان زيات و.

جهاد يو مشروع عمل دی، له خپله حقه د دفاع لپاره اجازه ور کول شوې ده، اما که په عملي کېدا يې دین ته تر ګټې زیان زيات وي، بيا به نه عملي کېږي. د رسول الله ص له تګلارې او د قران کريم له واضحو اياتونو څخه معلومېږي چې جهاد ډلې او افراد په خپل سر نه شي کولای، نه يوه ډله او فرد د خپل دښمن په مقابل کې هغه ډول تصميم نيولای شي لکه يو نظام چې يې نيسي. جهاد ظاهرن يو تخريبي عمل دی، خو اهداف يې تر شا سپېڅلي وي، نو که افراد لاس په پورې کړي هغه اضرار چې د خپل مقاومت مهال يې ټولنې ته اړوي، بيا يې جبرانولای نه شي او په عيني حال کې ډلې اړې دي چې له نورو دولتونو مرسته تر لاسه کړي، په داسې حال کې چې دلته انډول نه شته، يوه ډله که له برحاله نظامه مرسته غواړي، نو په ټرون کې به دوه درې چنده به نظاموالو ته په ګټه قايلېږي او د هغوی غوښتنې او ګټې به تامينوي، بيا به هغوی ته د مرستې لاس ور کوي؛ نو دا بل تاوان شو چې يوه مستقل هیواد ته د نورو دولتونو لاسونه را اوږدوي، همدا شان پر خپلو افرادو کنټرول نه شي ساتلای، ځکه دوی له بېلابېلو هیوادونو سره اړيکې ساتي او هغه هیوادونه خپله هڅه کوي چې د دوی ترمنځ خپل اعتمادي کسان پيدا کړي، دوی يو موټی ايله نه کړي، دوی کې داسې کسان را پيدا کړي چې هر وخت دوی ته وفادار پاته شي او داسې نور اغراض هم شته چې نور هیوادونه متحده جبهه نه غواړي، هغوی داسې کسان غواړي چې د دوی هره خبره ومني او که يوازې شک يې هم پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

راشي، حتمن يې يا وژني يا هم نور افراد يې له شاوخوا څخه بېلوي چې بله ډله را پيدا کړي، خپل نفوذ پر زيات کړي او په هر ډول حالاتو کې يې بيا د خپل ځان په گټه وکاروي.

دې ټولو اضرارو ته په کتو د اسلامي شريعت فقهاؤ له وخته دا لازمه کړې وه چې د جهاد اعلان به د برحاله نظام له لورې کېږي، امير به خلکو ته د وتلو امر کوي، هغه به يې چارې تنظيموي او د شکست په صورت کې به هغه ځای ته مجاهدين ستنېږي چې د امير تر واک لاندې وي او دوی پکې خوندي وي، له دې پرته جهاد د فايدې پر ځای شريعت، هيواد او ملت ته زيانونه رسوي.

۲۰۱۹/ ۱۲/ ۱۰

سرچینه:

۱)(الموسوعة الفقهية الكويتية، حرف الجيم، كتاب الجهاد، باب متى يصير الجهاد فرض عين؟: ۱۶/ ۱۳۱، د دار السلاسل دويم چاپ کويټ، ۱۴۰۴-۱۴۲۷)

۲)(ياد كتاب، الجهاد، باب متى يتعينّ الجهاد؟: ۷/ ۱۱، د حسين بن عوده ليكنه، د المكتبة الاسلامية (عمان اردن) او دار ابن حزم(بيروت لبنان) لومړی چاپ له ۱۴۲۳- ۱۴۳۹)

۳)(الفقه السلامي و ادلته، القسم الخامس: الفقه العام، الباب الرابع: الجهاد و توابعه، الفصل الاول: حكم الجهاد و قواعده، فرضية الجهاد، ان كان النفير عاما: ۸/ ۵۸۴۸، د دار الفكر څلورم چاپ، دمشق سوريه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قاضي او قضا ځینې اړین شرطونه

قضا په انساني ټولنه کې ډېر درونـد مسـوولیت دی. د محـاکمو پـه تاریخ کې له لرغونې زمانې بیا تر ننه انسانانو بېلابېل سیستمونه پنځـولي دي چې کله یې د وخت په تېرېدا عیبونه ور معلوم شوي دي؛ نو د بـل په لټه کې شوي دي چې اخیر یې د محاکمو نوي اصول وضع کړي.

د انسانانو پر حقونو فیصلې کول اسانه کـار نـه دی، لـه دې امله پـه اسلامي و غیر اسلامي ټولنو کې د محکمې او قاضي لپاره شرایط وضع شوي دي چې له هغو اصولو په سرغړونه محکمه او قاضي پر یوه تورن د پرېکړې حق نه لري. که په یوه سیمه کې نظام موجود وي، نـو د دې ډول ناغېړیو مخه نیسي او کوونکې یې عدالت ته وړاندې کوي او که د نظام لاس نه ورسېږي، نو بیا د خالق محکمې ته حواله دی چې هره سزا یې ورکوله هغه د هغه له شان سره مناسبه ده.

په مسلمانانو کې که د هر مذهب فقهـې ولوسـتل شي، نـو د قـاضي شرطونه یې بیان کړي او هر څوک که له دې شرایطو خالي وي د قضـا دنده مخته نـه شي وړلای. اصـلن قضـا او محکمـې جـوړول د برحالـه نظامونو کار دی، څوک چې برحاله پر یوه سیمه کنټرول ونه لري، نو د مجرم نیول هم نه شي کولای او نه هم د یوې یـوې قضـیې پـه اړه لازم تحقیقات کولای شي.

زموږ په هیواد کې له کلونو را په دې خوا طالبانو او داعش ډلو خپلې بیاباني محکمې جوړې کړې دي چې ان خلکو ته د مرګ سزاوې هـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کوي؛ یعنې نورې پریکړې خو حتمن کوي، حتا د یوه انسان د ژوند او مرګ فیصلې هم خورا زیاتې کوي.

د محکمو لپاره سیستمونه شته، اسلامي محکمې خپل خصوصیات لري، زه لومړی د اسلامي محاکمو د سیستم په اړه لږ وضاحت کوم:

۱-: د دعوې د حل لپاره د یوه ځانګړې سرچینې جوړول. د رسول الله په زمانه کې هغه دا چاره سمبالوله، تر ده وروسته اصحابو په دې اړه مشوره کوله او ځینو سیمو ته یې ځانګړي قاضیانو لېږلي وو؛ لکه د عمر فاروق په وخت کې سلمان بن ربیعه الباهلي یې کوفې ته د قاضي په توګه لېږلی و او داسې نور.

۲-: د محاکمې په جریان کې د قاضي مداخله. رسول الله ص له یوه متهم څخه د واقع شوي جرم په اړه پوښتنې کړې دي، حتا هغه ته یې مخالف نومونه اخیستي دي چې داسې کار دې وکړ او که هغسې؟ د قضیې د ښه روښانتیا په خاطر قاضي چې هر ځای مناسبه وبولې مداخله به کوي، خو یوازې د روښانتیا لپاره نه د نورو اغراضو له کبله.

۳-: د مسلکي قاضیانو ګومارنه.پریکړې یوازې شرعي جنبه نه لري، بلکې داسې مسایل هم شته چې پخوانیو فقهاؤ یاد کړي هم نه وي، له دې امله نو د قاضي لپاره له شرعي علم سره نور اړین علوم هم ضروي دي. فقهاء هم په دې اند دي چې قاضي باید په فقهي قضایاوو او معاصرو علومو عالم وي چې عدالت په ښه ډول تامین کړي. رسول الله ص د علمي او قضایي چارو لپاره خاص کسان در لودل، کله یې هم په علمي-قضایي چارو پسې خالد رض نه دی لېږلی، مګر معاذ بن جبل رض یې ورته غوره کړی دی. بل طرف ته یې په جنګي چارو کې تر نورو خالد رض ته ترجیح ور کوله، ځکه لکل فن رجال!

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴-: د محاکمو لپاره يو داسې اداره لازمي ده چې شوې پرېکړې پکې خوندي وي. د فيصلو ليکل ځکه اړين دي چې ممکن يو کس بله ورځ بيا د فيصله شوې دعوې اعاده بېرته وکړي. نو د اينده خطر د له منځه وړلو لپاره لازمي ده چې بايد فيصلې وليکلې شي او د شر سد باب وشي.

۵-: محکمه بايد علني او ښکاره وي. د محکمې علني کېدل د عدالت لپاره هم ګټور دي او هم د فساد مخنيوی په کېږي. قران کريم هم امر کړی دی چې د مسلمانانو يوه ډله دې د سزا مهال راشي چې عبرت واخلي، لازمي خبره ده چې هلته به قاضي خپله پرېکړه اعلانوي او د جرم ثابتونې وروسته به سزا ور کوله کېږي.

٦-: متهم ته له ځانه د دفاع حق ور کول. په غير اسلامي هيوادونو کې هم متهم ته وخت ور کول کېږي چې له ځانه دفاع وکړي او خپله ځان ته مدافع وکيلان نيول کېږي. مسلمان قاضي بايد تر هغو د محکمې پرېکړه اعلان نه کړي چې له متهم کسه پوښتنه ونه کړي چې د دې پرېکړې خلاف ته نور دلايل هم لري که نه؟ کله چې د متهم کس ټول شبهات ختم شول او دلايل يې له ځانه د دفاع نور نه در لودل، بيا قاضي کولای شي چې خپله پرېکړه اعلان کړي.

د اسلامي محاکمو لپاره دا اصول بيخي منل شوي دي، حتا په غير مسلمانو هيوادونو کې هم تر ډېره حده دا اصول عملي کېږي او محکمې د يادو اصولو څخه سرغړونه نه کوي. اوس به راشم دې ته چې د طالبانو او داعش په شان ډلې کولای شې چې دا اصول په خپلو محکمو کې عملي کړي که نه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي شرط په اړه ممکن طالبان او دوی ته ورته ډلې ټپلې ادعا وکړي چې موږ هم محکمې لرو؛ اما د دولتونو په شان محکمې نه دي. دولت جرایم او دعوې سره وېشلې دي، بیا یې د هرې یوې لپاره خپل قانون د حنفي فقهې په رڼا کې جوړ کړی او ځانګړي قاضیان لري چې په خپل مسلک کې د هر یوه پوهه ورته لازمي شوې ده. د دعوې د اثبات لپاره هم دولتونو خپل میتودونه لري او هغه یې په قوانینو کې روښانه کړي دي.

که اوس له طالبانو او ورته ډلو پوښتنه وشي چې تاسو سمه ده چې محکمه لرئ اما د محکمې لپاره قاضي ته کوم شرایط لرئ؟ محکمې مو د کومو اصولو له مخې تورن کسان محکمه کوي او یا د مدعي و مدعي علیه پړ و ناپړ څنګه سره معلوموئ کوم قانون دا ټکي روښانه کړي دي؟

دویم شرط دادی چې قاضیان د محکمې په جریان کې مداخله کولای شي. مداخله هم د شواهدو یا ثبوت په رڼا کېږي، که یو تورن یو څه وایي، نو قاضي د خپلو معلوماتو په رڼا کې چې څارنوال یې ور کوي له هغه پوښتنې کوي، که یې ناسمې خبرې کړې وي هغه په دلایلو ردولای شي. وسله والې ډلې د معلوماتو د راغونډولو لپاره څوک لري؟ پر هیڅ ځای باندې واک نه لري، نو معلومات څنګه راټول کړي؟ له یوه قاضي ماسیوا د څارنوال په نوم هیڅوک نه لري، نو مداخله څنګه وکړي؟

د قضا لپاره د مسلکي کسانو ټاکل اړین دي. وسله والې ډلې په خپلو ګروپونو کې د لمانځه د امامت څوک نه شي پیدا کولای، نو د قاضي لپاره اړین شرطونه به څنګه پوره کړي؟ یوازې دیني علوم شرط

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه دي، بلکې نن خو ټيکنالوجي ده، ډېرى داسې دعوې پيدا کيږي چې له ټيکنالوجي سره اړه ولري، يو تورن يا مدعي و مدعي عليه ښايي رواني مشکل ولري، بل يو کار کړى وي، خو پر يوه کس يې تاوان کړى وي، دا مشکلات به يوازې يو کليوالي ملا په فقهي کتابونو څنګه حلوي؟

د قضاياو تر حل وروسته دا اړينه ده چې قضا خپل ډيټابيست ولري چې اسناد پکې ثبت شي، د وسله والو ډلو په ګرزنده محکمه کې به دا ډيټابيست له کومه شي او د اسنادو ثبت به هلته څوک کوي؟ دوى خو تر يوې ونې لاندې کېني مسله سره ور حل کړي او پر موټرسايکل پښه واړوي روان شي، د اسنادو ثبت څنګه وکړي؟

محکمه بايد علني وي، وسله والې ډلې خو لومړى يو څوک مړ کړي، ويډيو يې وکړي او بيا يې تر مرګ وروسته نشر کړي، د درو يا سنګسار تر اجرا وروسته اعلاميه خپره کړې چې اسلامي امارت يا اسلامي دولت پلانى ځاى پر دونه مجرمينو حدود جاري کړل!؟ محکمه هيڅ ملي يا نړۍ وال بنسټ نهويني او نه يې له جريانه خبر وي، همداسې ښارايي محکمې دي او انسانانو ته په کې د مرګ و ژوند پريکړې کيږي.

يو بل مهم ټکى دا هم دى چې تورن بايد له ځانه د دفاع حق ولري. ممکن ناسم تور په هغه پسې تړل شوى وي، امکان لري هغه عذر ولري، د يوې دعوې د اثبات لپاره معقول دلايل ولري، يو کار يې هيڅ نه وي کړى مګر د يوې شبهې له مخې راوړل شوى وي. وسله والې ډلې چې هره ورځ د خلکو د حقونو په اړه پريکړې کوي، يا حدود په پټه جاري کوي، ايا تورن ته له ځانه د دفاع حق ور کړل شوى؟ چا تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسه ليدلي دي چې يو كس په جاسوسي تورن شوی، هغه له وسله والو سره څو مياشتې يا كلونه بندي وو چې هغه له ځانه د دفاع شواهد وړاندې كړي يا هم مدافع وكيل ونيسي؟ جالبه ده! دوی تر اوس په دې هم نه پوهيږي چې يو څوك مجرم بلل يوازې د يوې محكمې كار دی چې په رسمي ډول به هغه مجرم گڼي او ټول شواهد به د اخيري پرېكړې مهال ذكر كوي، مگر د وسله والو محكمې خو هيڅ ملي يا نړۍ وال بنسټ نه شي ليدلای بيا به هلته جنائي عدالت څنگه راشي؟ د جنائي عدالت هدف دادی چې هيڅ مجرم بايد له سزا گاللو پرته پاته نه شي او هيڅ بې گناه كس ته بايد ناحقه سزا ورنه كړل شي.

دولت خو د جرايمو د معرفي و تعريف لپاره قوانين لري، د جرم د اثبات لپاره ځانگړې ادارې دي چې د يوه تورن كس دوسيه مكمله څارنوالي ته ليږي، په هغه دوسيه كې كشفي ادارې يا پوليس و اردو چې په كوم حالت كې څوك نيولی وي او هغه شواهد چې له هغه سره د نيولو په حال كې يا تر اقرار وروسته يې لاس ته راغلي وي ټول څارنوالي او هغه يې تر كره كولو وروسته د قاضي په واك كې ور كوي، نو وسله والې ډلې د محاكمو په جريان كې ايا دا پروسيجر لري؟

زموږ له سيمو څخه زه معلومات لرم چې د بسته ولسوالي لپاره وسله والو يو كس د قاضي په نوم معرفي كړی وي، هغه حقوقي دعوې مخته وړي، هغه طريقه چې دولتونه يې د محكمو لپاره لري تر اوسه يې وسله وال نه پيژني او نه يې په دې تاخته او راتاخته كې د عملي كيدا امكان شته.

د وسله والو محكمې يو لور ته د خدای له مخلوق سره ظلم دی او بل لور ته د ديني و ملي ارزښتونو سپكاوی دی. دوی په دې محكمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه یوازې د ځان رنګ بدوي، بلکې دین هم ورسره بدنامېږي، هم نن او هم سبا په تاریخ کې د خندا او سخرېې وړ ګرځي. وسله وال که له حکومتونو سره سیاسي مخالفت لري هغه پر خپل ځای مګر محکمه د هغه چا کار نه دی چې په غره کې تر یوه ونه لاندې ناست وي او د حق و ناحق پرېکړې کوي، اسلام او قانون د حق و ناحق ثابتونې لپاره اوږده پروسه ټاکلې ده چې تر هغه پروسیجر یوه قضیه تېره نه شي حق و ناحق یې نه معلومېږي، بناءن وسله وال دې د خپلو څارایي محکمو پر ځای خلك دولتي محکمو ته ولېږي او له دولتي محکمو سره دې د حل و فصل په اړه مرسته وکړي نه دا چې په وچه و لنده خلکو ته پرېکړې ور وکړي.

۲۷/۵/۲۰۱۹

سرچینې:

۱)مجلة كلية اداب، د انور عبد الكريم عبد القادر ليکنه

۲)اصول محاکمات جزائي د پوهان دوکتور حفیظ الله دانش لیکنه کابل چاپ ۱۳۹۷

۳)اخبار القضاة، ۳ ټوک، ۳۱۲ مخ، د وکیع لیکنه

په ویکي بوك ویبسایټ کې د شیخ مخلص احمد الجدة په نوم یوه عالم د النظام القضائي فی الاسلام تر سرلیك لاندې غټه مقاله لیکلې ده چې د قاضي او قضا پر مهمو مسلو یې بحث پکې کړی دی، ما هم ورڅخه ګټه اخیستې ده.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library